Marmara Üniversitesi Avrupa Birliği Enstitüsü

Değişen Avrupa ve Türkiye: Güncel Tartışmalar

Derleyenler

Çiğdem Nas
Rana İzci

Bu proje AB tarafından fonlanmaktadır.
This project is funded by the EU.

CSD PROMOTING CIVIL SOCIETY DIALOGUE

AB ve Türkiye arasındaki Sivil Toplum Diyaloğunun Geliştirilmesi Projesi
Promotion of Civil Society Dialogue between EU and Turkey Project

Bu proje Avrupa Birliği Genel Sekreterliği tarafından yürütülmektedir.
This project is implemented by the Secretariat General for EU Affairs

AVRUPA BİRLİĞİ GENEL SEKRETERLİĞİ

MFİB

Bu projenin sözleşme makamı Merkezi Finans ve İhale Birimi'dir.
The Contracting Authority of this project is Central Finance and Contracts Unit.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYIN NO: 785
AVRUPA BİRLİĞİ ENSTİTÜSÜ YAYIN NO: 14

DEĞİŞEN AVRUPA ve TÜRKİYE
Güncel Tartışmalar

Derleyenler
Çiğdem Nas
Rana İzci

Bu proje AB tarafından fonlanmaktadır.
This project is funded by the EU.

AB ve Türkiye arasındaki Sivil Toplum Diyalogunun Geliştirilmesi Projesi
Promotion of Civil Society Dialogue between EU and Turkey Project

Bu proje Avrupa Birliği Genel Sekreterliği tarafından yürütülmektedir.
This project is implemented by the Secretariat General for EU Affairs

Bu projenin sözleşme makamı Merkezi Finans ve İhale Birimi'dir
The Contracting Authority of this project is Central Finance and Contracts Unit

Marmara Üniversitesi
Avrupa Birliği Enstitüsü
Göztepe Kampüsü 34722
Kadıköy / İstanbul

Tel. : +90 216 336 33 35
Faks : +90 216 347 45 43
e-mail : europe@marmara.edu.tr
www : http://avrupa.marmara.edu.tr

Derleyenler
Nas, Çiğdem
İzci, Rana

Değişen Avrupa ve Türkiye: Güncel Tartışmalar
Marmara Üniversitesi Avrupa Birliği Enstitüsü
İstanbul 2010
Biltur Basım Yayın ve Hizmet A.Ş.
viii + 187 sayfa

ISBN 978-975-400-337-6
© 2010, Marmara Üniversitesi Avrupa Birliği Enstitüsü, İstanbul.
Tüm hakkı saklıdır.

T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği tarafından yürütülen Avrupa Birliği ve Türkiye Arasındaki Sivil Toplum Diyaloğunun Geliştirilmesi Hibe Programı çerçevesinde Marmara Üniversitesi Avrupa Birliği Enstitüsü tarafından Bremen Üniversitesi Jean Monnet Avrupa Hukuku Kürsüsü ve Bremen Göçmenler ve Çok Kültürü Araştırmalar Merkezi işbirliği ile "Anlayış Köprüleri: Kültürlerarası Avrupa ve Türkiye'nin Katkısı" başlıklı proje kapsamında M.Ü. Avrupa Birliği Enstitüsü tarafından yayınlanmıştır.

CSD projesi çerçevesinde yapılan yayınların içeriği bütünüyle ABGS ve DeLeeuw International sorumluluğundadır ve hiçbir şekilde Avrupa Birliği'nin görüşü olarak yansıtılamaz.

Bu yayında yer alan makalelerin içeriği, ifade edilen düşünceler tamamen yazarlara aittir. Yazılardaki düşünce, öneri ve kaynakların doğruluğundan yazarlar sorumludur ve hiçbir şekilde M.Ü. Avrupa Birliği Enstitüsü'nün görüşü olarak yansıtılamaz.

İçindekiler

Önsöz
Muzaffer Dartan ..... *viii*

Türkiye ve Meşru Bir Avrupa Birliği'nin Yaratılması: Demokratik İlkelerin Bir Sonucu olarak Genişleme
Hans Agne 1

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecinde Oryantasyon, Sahiplenme ve Diyalog
Ann-Kristin Jonasson 15

AB Koşulluluk Mekanizması: Türkiye Örneği
Adam Szymański 35

Avrupalılaşmanın Sınırları: Türkiye'deki İç Değişimi Analiz Etmek
Canan Balkır ve Diğdem Soyaltın 49

Türkiye'deki Siyasal Aktörlerin Avrupalılaşması: Siyasi Partiler ve Sivil Toplum Kuruluşları
Özlem Terzi 79

Türkiye-AB İlişkilerinin Türkiye'de Akademik Araştırma Gündemlerine Yansımaları: Avrupa Çalışmalarında Yeni Alanlar
Rana İzci, Zeynep İnce, Sibel Zengin, Zekeriya Tüzen 101

Avrupa Komşuluk Politikasının Türkiye Dış Ticaret Perspektifleri Bağlamında Bir Değerlendirmesi
Elif Uçkan Dağdemir 123

Avrupa-Akdeniz İlişkileri İçinde Türkiye: Akdeniz İçin Birlik Adında Donmuş Bir Proje
Pia Alilonttinen 147

Avrupa Parlamentosu'nun Avrupa'da Kültürel Korumacılığın Yükselişini Yansıtan Türkiye'ye İlişkin Tartışmaları
Aaretti Siitonen 161

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883
MARMARA ÜNİVERSİTESİ

Önsöz

Türkiye-Avrupa Birliği (AB) ilişkilerinin tarihi çok eskiye dayandığı gibi kendine has özellikleri, bu ilişkiyi sadece iki taraf için değil tüm dünya ülkeleri için ilgi çekici kılmaktadır. AB'nin ve Türkiye'nin geleceğini bu ilişkinin seyrine bağlı gören kuvvetli ve yaygın görüşlerin neticesinde akademik çevreler de bu konuya her zaman ilgiyle yaklaşmıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin adaylığı hem Türkiye'de hem de AB üye ülkelerinde çok farklı başlıklar altında incelenmekte, eleştirilmekte ve değerlendirilmektedir. Bir genelleme yapmak gerekirse Türkiye'nin AB üyeliğini destekleyen, bu üyeliğin Avrupa bütünleşmesine, AB'nin sürdürülebilirliğine ve Türkiye'nin geleceğine katkıda bulunacağına inananlar için, akademik çalışmalardaki ana soru farklılıkların nasıl her iki taraf için avantaja dönüştürülebileceği olurken, Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıkanlar için, farklılıklar zorluk ve imkânsızlıklar temelinde araştırmalara konu olmaktadır. Bu genel ve geleneksel görüşlerin yanı sıra, Türkiye-AB ilişkilerini daha farklı kavramlar, fırsatlar ve değerlendirmeler çerçevesinde incelemeye çalışan yaklaşımlar da gün geçtikçe artmaktadır. Uluslararası alanda pek çok değişimin bir arada yaşandığı, insanlığın acı ve korkutucu olaylarla sınandığı ve geleceğini güvenli bir şekilde tekrar inşa etmesi için belki de son fırsatlarını kullandığı günümüzde Türkiye-AB ilişkilerinin de yeniden gözden geçirilmesi ve değerlendirilmesi büyük bir ihtiyaçtır.

2008 yılı Haziran ayında başlatılan 'Anlayış Köprüleri: Kültürlerarası Avrupa ve Türkiye'nin Katkısı' (Bridges of Understanding: Intercultural Europe and Turkey's Contribution) başlıklı projenin de bu çerçevede değerlendirilmesi gerekmektedir. Üç aşamalı olan bu proje T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (Republic of Turkey – Prime Ministry, Secretariat for EU Affairs) tarafından gerçekleştirilen Avrupa Birliği ve Türkiye Arasındaki Sivil Toplum Diyaloğunun Geliştirilmesi Hibe Programı (Promotion of the Civil Society Dialogue between European Union and Turkey Project) çerçevesinde Marmara Üniversitesi Avrupa Birliği Enstitüsü tarafından Bremen Üniversitesi Jean Monnet Avrupa Hukuku Kürsüsü (University of Bremen, Germany -Jean Monnet Chair for

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

EU Law) ve Bremen Göçmenler ve Kültürlerarası Araştırmalar Merkezi (Center for Migrant and Intercultural Studies of Bremen) işbirliği ile yürütülmüştür. Bu proje kapsamında ilk olarak Mayıs 2009'da Almanya'nın Bremen şehrinde gerçekleştirilen 'Günümüz Türkiyesi ve Avrupa'nın Geleceği' (Today's Turkey and the Future of Europe) başlıklı konferansta Avrupa Birliği – Türkiye ilişkileri tarihsel boyutunun yanı sıra Türkiye Almanya ilişkileri çerçevesinden de değerlendirilmiştir. Türk asıllı Alman milletvekillerinin de konuşmacı olarak katıldığı konferansta AB sürecinde Avrupalı Türklerin nasıl bir rolü olacağı da değerlendirilmiştir. Projenin ikinci aşamasında ise hem Türk, hem Avrupalı hem de Türk kökenli Avrupalı gençlerin yer aldığı 'Kültürlerin Buluşması: Avrupa'da Türkiye' (Turkey in Europe: Meeting of Cultures) konulu yaz okulu gerçekleştirilmiştir. İstanbul'daki yaz okuluna katılan öğrencilere iki hafta boyunca verilen derslerle Türkiye'nin Avrupa kültüründeki yeri ve Türkiye – AB ilişkileri üniversite öğrencileri seviyesinde ders, konferans, kültürel geziler ve çalışmalar yoluyla ele alınmıştır.

Projenin son aşaması olan 'Türkiye – Avrupa Birliği İlişkilerini Yeniden Kavramlaştırmak (Re-Conceptualizing Turkey – EU Relations) başlıklı çalıştay ise 9-10 Ekim 2009 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Türkiye ve birçok Avrupa ülkesinden gelen katılımcıların görüşlerini paylaştıkları çalıştayda Avrupa bütünleşmesinin tarihsel sürecinden Avrupalılaşmanın Türkiye – AB ilişkilerine etkisine kadar birçok konu ele alınmıştır. Bremen'de gerçekleştirilen konferansın hem Türkçe hem Almanca, İstanbul'da düzenlenen çalıştayın sonuçlarının ise hem Türkçe hem de İngilizce yayınmasıyla proje kapsamında değerlendirilmiş olan konuların daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaşması hedeflenmiştir.

Proje kapsamında İstanbul'da düzenlenen uluslararası çalıştay bu kitabın temellerinin atıldığı platform olmuştur. Bu çalıştaya katılan, kitap için destek ve fikir veren tüm akademisyenlere teşekkürlerimizi sadece sözlü ve yazılı olarak ifade etmenin yeterli olmayacağı ve onların değerli katkılarına olan şükran borcumuzu ancak bu kitabın basılması ve okuyuculara ulaşmasıyla bir nebze olsun ödeyebileceğimiz kanaatindeyiz. Ancak sunulan tüm çalışmaların bu kitapta yer almadığını belirtmek durumundayız. Kitabın teması çerçevesinde sadece bu değerli katkılardan bazılarını değerlendirmek mümkün olmuştur. Yine de kapsamlı içeriğiyle bu yayının geleneksel Türkiye-AB çalışmalarına farklı bir boyut katacağını, yeni ve eski yaklaşımları değişen ve gelişen kavramlar çerçevesinde yorumlayarak bir araya getirebileceğini düşünmekteyiz. Örneğin Ann Kristin Jonasson'un ve

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Hans Agne'nin makaleleri AB-Türkiye ilişkilerini, AB'nin genişleme politikasını ve sürecini değerlendirerek yaratıcı bir bakış açısı sunmaktadır.

Kitaptaki tüm çalışmalar Türkiye-AB ilişkilerinin yeniden değerlendirilebileceği önemli bazı alanlara dikkat çekmektedir. Bu çerçevede Adam Szymański, AB koşulluluğunun, siyasi koşulluluk ilkesi çerçevesinde Türkiye'de nasıl işlediğini incelemeye çalışmaktadır. Bilindiği gibi gün geçtikçe popüler hale gelen Avrupalılaşma çalışmalarıyla Avrupa çalışmalarına yeni bir anlam ve heyecan katılması arzu edilmektedir. AB koşulluğu, aday ülkelerdeki Avrupalılaşma çalışmalarında da temel referans noktası olarak kabul edilmektedir. Bu noktada Szymański'nin makalesi Türkiye'deki Avrupalılaşma çalışmaları için de ilgi çekici noktaların altını çizmektedir. Özlem Terzi de makalesinde Türk siyasal aktörlerinin Avrupalılaşmasını inceleyerek bu konudaki önemli bir eksikliği gidermektedir. Prof. Dr. Canan Balkır ve Didem Soyaltın'ın çalışması ise Avrupalılaşma yazınına Türkiye penceresinden bakıldığında bir model incelemesi ve yeni terimler kazandırılması açısından büyük bir önem arz etmektedir. İzci, İnce, Tüzmen ve Sezer'in çalışması ise 1999'daki Helsinki zirvesi sonrasında Türkiye-AB ilişkilerindeki akademik yazının Türk akademik çevrelerinde nasıl ve hangi yönde geliştiğini görmek açısından değerli veriler sunmaktadır.

Kitap içerisindeki bazı çalışmalar da Türkiye-AB ilişkilerindeki gelişmeler neticesinde Avrupa Birliği'nin geleceğini yakından ilgilendiren konulara değinmektedir. Doç. Dr. Elif Dağdemir, Aaretti Siitonen ve Pia Alilonttinen'nin makaleleri bu çerçevede değerli katkılar sunmaktadır. Dağdemir makalesinde Avrupa Komşuluk Politikasına Türkiye'nin -bu politikaya dahil ülkelerle ilgili olarak- dış ticaret politikasını inceleyerek yeni bir bakış açısı getirmektedir. Alilonttinen Avrupa-Akdeniz ilişkileri açısından Türkiye'nin rolünü tartışmaya açarken, Siitonen Avrupa için sorun olabilecek bir gelişmeyi, giderek artan kültürel korumacılığı, Avrupa Parlamentosu'nda Türkiye'nin adaylığı üzerine yapılan tartışmalar temelinde incelemeye çalışmaktadır.

Bu kitap yayına hazırlanırken içinde geçen birçok terimin Türkçe'de kullanımıyla ilgili olarak farklılıklarla karşılaştık ve tercihimizi makale içinde tutarlı olmak koşuluyla farklı kullanımlara izin vermek yönünde kullandık - örneğin 'conditionality' terimi bu yayın içerisinde kimi zaman koşulluluk kimi zaman şartlılık olarak yer almaktadır. Böylelikle bazı terimlerin Türkçe'de kullanımı her ne kadar ilk başta kulağa tuhaf gelse de Avrupalılaşma çalışmalarına Türkçe'de de yerleşmiş terimler kazandırılması

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ve uygun görülenlerin desteklenmesi açısından bu çeşitliliğe yer vermek istedik. Bir başka deyişle her ne kadar bu konuda çeşitli eleştiriler gelebileceğini düşünsek de yeni kavramlar konusunda da akademik tartışmanın canlı tutulmasının gerekli olduğunu düşünmekteyiz.

Bu kitabın özellikle genç araştırmacı ve akademisyenler için Türkiye-AB ilişkilerinde yeni ufuklar açacağına olan inancımızla benzeri çalışmaların en kısa zamanda gerçekleştirilmesini temenni etmekteyiz. Bu çerçevede kitaba temel teşkil eden projenin yürütülmesinde emeği geçen enstitümüzün değerli öğretim üyelerine ve araştırma görevlilerine ve bu kitabın editörlüğünü üstlenen Doç. Dr. Çiğdem Nas ve Yard. Doç. Dr. Rana İzci'ye teşekkürü bir borç biliriz. Makalelerin Türkçe'ye çevrilmesinde büyük özen gösteren Zehra Bayraktar başta olmak üzere Ayşe Alp, Pınar Deniz, Esen Cam, Nevra Esentürk, Bülent Çınar, Mustafa Cenk Sanıvar'a; bu kitabın basımını büyük bir titizlikle gerçekleştiren Bilnet Matbaacılık'a ve özellikle Genel Müdür Halim Başpınar ile Baskı Öncesi Müdürü Semir Sarıoğlu'na teşekkürlerimizi sunarız. Ayrıca, tüm süreç boyunca canla başla proje ve kitap için çalışan, hiç bitmeyen enerjilerini ve zamanlarını bu projeye adayan araştırma görevlilerine Levent Eraydın ve Emirhan Göral şahsında teşekkürlerimizi iletmek isteriz.

Bu eserin Türkiye – AB ilişkilerini inceleyen tüm araştırmacı, akademisyen ve konuyla ilgilenenlere yararlı olması dileğiyle...

Prof. Dr. Muzaffer Dartan
Avrupa Birliği Enstitüsü Müdürü

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Türkiye ve Meşru Bir Avrupa Birliği'nin Yaratılması: Demokratik İlkelerin Bir Sonucu olarak Genişleme

Hans Agné*

1. Giriş

Talep edilen siyasi reformlar açısından Avrupa Birliği (AB) Türkiye ilişkisi (diğer tüm AB ve aday ülke ilişkilerinde olduğu gibi) asimetrik olmuştur. AB, Türkiye'nin siyasi, hukuki ve ekonomik sistemlerinde reformlar yapmasını talep ederken Türkiye, AB dahilinde eşit ölçekte değişiklikler talep etmemiştir. Bu da, AB'nin demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğünü teşvik etmek ve sonunda Birliğin kendi meşruiyetini desteklemek için genişleme koşulluğunu nasıl kullandığı hakkındaki öykünün arka planını oluşturmaktadır. AB'nin normatif bir güç olduğu hep söylenmektedir[1].

Demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğünü teşvik etmenin ahlaki öneminin değerini düşürme maksadı olmaksızın, bu makalede AB ile (üyelik için) başvuru sahibi ülkeler arasındaki asimetriyi yukarıdan aşağıya ve içeriden dışa doğru çevirerek, Türkiye'yi bilhassa dikkate alarak takip eden soruyu soracağım: AB'nin ileride Birliğin meşruiyetinin temini yolunda başvuru sahibi ülkelere nasıl davranması gerektiğine dair herhangi bir kriteri mevcut mudur? Geliştireceğim cevap ise, AB'nin gelecekte meşru kalması için bugünkü kararlarının sadece mevcut vatandaşlarının ve üye devletlerin çıkarlarını yansıtmasına razı gelemeyeceğidir. AB, dış dünyada hiçbir etki yaratmayan ve bu yüzden de yeni üyeleri hakkında kararları kendi takdirine bırakılacak özel bir kulüp değildir. Tersine, genişlemeyle devam etmekte olan AB'nin oluşum süreci temelinde üyeleri olduğu kadar üye olmayanları da etkileyen siyasi bir süreçtir. Gelecekte meşru olması için AB'nin günümüzde devam etmekte olan oluşumu, bahsedilen sebepten dolayı mevcut sınırları içindeki insanlar kadar dışındakilerin de çıkarlarını yansıtabilmelidir. Bu sonucun normatif demokratik teoriye dayanan sağlam

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

bir ilkeyi temsil ettiğini, ama aynı zamanda bunun uygulamada etkin siyasi kurumlar tasarlamada yararlı bir buluş olduğunu savunacağım.

Bu iddianın gelişiminde genişlemeyi yeni bir siyasi düzenin yaratılışı ya da kuruluşunda bir unsur olarak ele alacağım[2]. Netice itibariyle, genişleme eldeki siyasi usullere dayanarak karar almak değildir; genişleme, meydana gelene kadar ne güç ne de meşruiyeti olan siyasi usuller yaratmaktan ibarettir. Genişlemeyi siyasi inşanın bir neticesi olarak görmek, bana kalırsa, Avrupa siyasetinde göreli olarak ufak bir olgunun abartılması değil de, genişlemeye tam da hak ettiği önemin verilmesi anlamına gelir. Geleneksel Vestfalyan terminolojiye göre, belli bir siyasi düzen gene belli bir toprak ve vatandaşlıkla tanımlanır. Haliyle hangi toprak ve vatandaşlığın AB'nin toprak ve vatandaşlığı sayılması koşulunu değiştirerek, genişleme daha önce var olmayan bir siyasi düzen yaratır. Yalnızca AB'nin yüksek genişleme sıklığı ve AB ile vatandaşları arasındaki zayıf duygusal bağlar insanları her genişlemenin beraberinde getirdiği devrimci siyasal ve anayasal öneme karşı hissizleştirebilir.

Genişlemenin meşruiyeti bu bölümde demokrasi açısından değerlendirilecektir. Demokrasi teorileri öncelikli olarak ulus devlet tahayyülü ile geliştirilmiştir[3] ve bazen bu bağlam dışında uygulanmasının özgün kavramı bozacağı ve normatif muhakemeyi karıştıracağı dile getirilmiştir. Oysa demokrasiyi temelde ulus devletle ilişkilendirmek mantıksal hiçbir gerekliliğe değil, sadece tarihsel bir ihtimale dayanır. Demokrasiyi teorik olarak iş yerleriyle, şehir devletler ya da ailelerle ilişkilendiren daha az kabul gören düşüncelere göre de uygulama alanı değiştirilmez değildir; yeni çalışma alanları keşfettiğimiz ya da yarattığımız sürece tartışmaya açıktır. Dahası, demokrasi kavramının nerede verimli olarak kullanılabileceğine dair açıklık bilhassa, bugününün en hassas siyasi konuları ulusal devlet politikalarının önüne geçtiği için çağımız koşullarında önemlidir. Diğer ülkelerde insan haklarını korumak için ne zaman harekete geçmeliyiz? İnsanların küresel ekonomiyi kontrol etmesi için hangi siyasi kurumlara ihtiyaç vardır? İklim değişikliğine karşı harekete geçerken zenginle fakir ülkeler arasında sorumluluklar nasıl paylaştırılmalıdır? AB gibi ulus-üstü kurumlar hangi güçlere sahip olmalıdır ve buna kimler karar vermelidir? Demokratik teorinin siyasi açıdan önemli konularda önerebileceği değerli bir şey var mı diye incelemektense, evvela bu konuların üzerinde uygulamaya konması gerekmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ama demokratik meşruiyet neden önemlidir? Bu soruya takip eden bölümde döneceğim ve sonra genişleme politikalarına ilişkin olarak demokratik meşruiyetin belirli zorluklarıyla bunun bağlantısını kuracağım.

2. Demokrasi ve Genişleme Politikasında Genişlemenin Sınırı Sorunu

Siyasetin her alanı – genişleme siyaseti de dahil – belli bir seviyede demokratik meşruiyet gerektirir: İnsanların kendi kanunları ve siyasi düzenlerinin oluşturulmasında katılım hakları olmalıdır. Bunun sebebi de bütün insanların sadece demokrasi istemeleri değil, çağdaş toplumlarda insanların kendi siyasal görüşlerini oluşturmaya muktedir ve istekli olmalarıdır. Bu durumun bir neticesi olarak da insanlar sıklıkla aynı görüşleri paylaşmazlar. Eğer bireyler kendi siyasi görüşlerini birbirlerinden bağımsız bir şekilde oluşturuyorlarsa, muhtemelen yaşadıkları hayatın dışındaki dünya hakkında bir takım bilgi sahibi olacak yeterlikte eğitim aldıkları içindir. Ya da belki, toplumlarının yaşam koşulları karmaşık ve farklı yapılardan oluşmuş, siyasal uzlaşma ise beklenilenden öte şüpheyle yaklaşılan bir şeydir. Ancak bütün insanlar en temel düzeydeki güvenliklerini riske etmeyeceklerse, bir siyasal sorun olan diğerleriyle birlikte hareket etme meselesini çözmelidirler. Öyleyse, insanların ihtiyacı olan zıt siyasi duruşlara azami şekilde tarafsız duran bir siyasi usuldür ve basitçe söylemek gerekirse bu usulün adı da kararların, uzlaşma yoksa en fazla sayıda insan tarafından alındığı usul olarak tarif edilen 'demokrasi'dir[4]. Bu yüzden, insanların bazı şartlarda neyin en iyi karar olacağında hemfikir olamayacağı belliyken siyasi kararları adil bir biçimde almak için demokrasiye ihtiyacımız vardır.

Bu noktada bazı fikir ayrılıklarının makul olmadığı yönünde bir itiraz olabilir. Yine böyle durumlarda gayrimakul bir rakibe demokratik üslup içinde adilane davranmaktansa kabul edilebilir ölçüler çerçevesinde ilerlerken eldeki mevcut her kuvvete dayanmanın daha meşru olduğu şeklinde bir itiraz olabilir. AB, genişleme koşulluğunu demokrasinin, insan haklarının ve hukukun üstünlüğünün teşviki için kullandığına göre, Birliğin hedeflerine karşı çıkanlar gerçekten demokratik bir şekilde davranılmayı hak ediyorlar mı? Demokratik meşruiyet ihtiyacına karşı bu itirazdaki sorun ise insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi kavramların anlamlarına ve siyasi önemleri basite indirgeyen tavrına ilişkindir. Bunlar siyasi meşruiyetin kesin kriterleri değil, sadece, siyasi uygulamalara güvenlik ya da ekonomik verimlilik gibi, şu anda birbirileriyle değiş-tokuş edilen hedefler doğrultusunda yüklenen farklı içeriklerine bağlı muğlak

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kavramlardır. ABD'nin terörle savaşının bir sonucu olarak Batı ülkelerindeki güvenlik ile insan hakları arasında dengelerin değiştirilmesi örneğinde de görülebileceği gibi, bu durum AB sınırlarının dışında da içinde olduğundan farklı değildir. Bu yüzden, başvuru sahibi ülkelere karşı AB politikası temel politik değerleri ifade eden kelimelere büründürülüyor diye makul tartışmaya yer bırakmayacak ihtilafsız bir ütopya yanılgısına düşülmemelidir. AB politikasını olduğu haliyle kabul etmek için demokratik meşruiyet gerekir.

Peki, demokrasi daha kesin olarak ne gerektirir? Burada demokratik bir halk kriterine, yani demokratik teorideki *demos*[5] ya da kapsam[6] sorununa yöneleceğim. Bir kararın demokratik olarak meşru olması için kimler kararın verilişinde yer alabilmeliler? Bütün siyasi uygulayış bu noktada bir varsayıma göre çalışır: Hiçbir karar onu verecek birisi olmadan verilemez. Demokratik devletlerin iç siyasetinde, siyasi bir katılım hakkı olan insanlar genellikle yetişkin ulusal vatandaşlardan veya daha kozmopolit bağlamdakilerde, o devlette daimi yerleşik kişilerden meydan gelir. Ancak ve sadece kanunlara bağlı olanlar kanunların yapılışına katılım hakkına sahiptir. Ancak demokratik kapsama sorunu genişleyen bir Avrupa Birliği'ne uyarlanınca, aşağıdaki iki hakim olmakla beraber yetersiz cevapta da görülebileceği gibi, daha da ilginç bir hal alır.

'Bütün' kim demeden 'bütününü' kat

Bazı araştırmacılara göre, genişleme politikasının meşru sayılabilmesi için politikanın yapılışına kimin katılabileceği sorusunun basit bir cevabı vardır: Meşru bir karar "belli çıkarları, 'iyi hayat' anlayışlarını ya da kültürel kimliği göz önüne almaksızın 'bütün' taraflarca 'adil' olarak kabul edilebilendir"[7]. Öyleyse ana kelime 'bütün'dür. Şimdilik doğru ölçütün genişleme kararlarına 'bütün'ün mü katılacağı, yoksa bir genişleme kararının yalnızca 'bütün'ün nazarında haklı çıkarılmasına mı ihtiyaç olduğu sorununu bir kenara bırakabiliriz. Daha ciddi bir sorun vardır: ahlaki bir kavram olan 'bütün'ü araya sıkıştırmak aslında kimin dahil edilmesi gerektiği sorusunu, ya da sağlam bir gerekçe gösterilerek kimlerin pozisyonlarının dikkate alınması gerektiğini cevaplamaz. Genişleme politikasında bu terimin – bütün – tanımı kesinlikle siyasi çatışmanın ta kendisini oluşturur. 'Bütün'e Türkiye dahil midir değil midir? İşte bu cevabı olmasını isteyeceğimiz bir örnektir ve bu durum ahlaki ve soyut bir 'bütün'ü yeterli bir cevap varsayarak gizlenmiştir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Kendinden kuruluş ve gönüllü birlik

Sürecin meşru sayılabilmesi için genişleme politikasının yapılışında kimler yer alabilmeli sorusuna fazla faydası olmayan ikinci bir cevap da resmi AB doktrininde yer alır. Mevcut mevzuat ve uygulamalara göre, üyelik konusunda yetki tamamen mevcut üyeler ve ulus-üstü kurumlardadır.

Biraz normatif bir değerlendirme çağrıştıran ifadelerle, bu resmi doktrine meşru bir siyasi düzenin bağımsız taraflar arasında gönüllü bir birliğin kurulacağı fikrini temsil ediyor diye bakılabilir. Bu teorinin özgün bağlamında, özel şahıslar – "her insan her insanla"[8] – genellikle karşılığında güvenlik ya da özgürlük sağlayan siyasi bir otoriteyle iradelerinin ya da iradelerinin bir kısmının teslimi için bir anlaşmaya varır. Öyleyse, buradaki düşünce siyasi düzenin iradeyle teslim edildiği ya da içinde yaşayan tüm bireylerin gözünde kabul görebilmesi halinde meşrudur. Bireylerin diğer bireyleri ortak siyasi bir düzen kurmak istedikleri kişilerle bir arada nasıl tanımladıklarını açıklamak için gönüllü birlik teorisi aynı zamanda tüm bireylerin kendilerinin içinde bulundukları statükoya dayalı birlikten başka birlikler (siyasal düzenler) de kurmalarını ve her bireyin kendisini aralarına kabul etmeye hazır diğer tüm birliklere (siyasal düzenlere) girişine müsaade edeceğini de taahhüt etmelidir[9]. Bu idealleştirilmiş yaklaşımlara dayanarak, liberal bir demokraside halkın teşekkülü kendiliğinden tesis edilmiş gibi görünebilir: Siyasi kararları alırken kimin sözünün geçeceğine karar vermek bizzat o kararların bağladığı kişilerin görüşleri doğrultusunda kabul görür. Dolayısıyla, topluluklarına kimin dahil edileceği konusunda fikir birliğine varmayı başarabilmiş bireylerin oluşturduğu her topluluk aynı zamanda bu topluluğu kurma 'hakkına' da sahip olur. Bu ilkenin bir uzantısı olarak da, böyle herhangi bir topluluğun meşru bir şekilde genişletilmesi de mevcut üyeler arasındaki bir oybirliği usulü ile olur. Bu, siyasi düzenlerin meşru zeminlerinin istekli birliktelik modelidir.

Gönüllü birlik, bana kalırsa, insan toplulukları birbirlerinden tecrit edilmiş şekilde hayatlarını yaşayan, ya da topluluklarının dışındaki insanlara etkisi olmayan gruplarla sınırlı olduğu sürece geçerli bir modeldir. Böylesi şartların oluştuğu gerçek dünyadan örnekler, örneğin, kilise korosu ya da ornitoloji gibi üye olmayanların bile bu birlikteliklerin hiçbir 'kamusal' çıkara hizmet etmediğinde hemfikir oldukları sürece belli özel kulüplerde bulunabilir. Gelgelelim, bu bağlamda AB'yi bir özel kulüp olarak görmek tamamıyla saçmalıktır. AB kararlarının etkileri, bilhassa genişleme konularıyla ilgili olanlar, elbette AB dahilinde sınırlı kalmayacaktır ve bu kararların – mesela ekonomik ve anayasal şartlar gibi – içerikleri

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

doğrultusunda yaratacağı harici etkilerini sadece 'özel' alan çıkarları olarak tarif etmek ise dilin yanlış kullanımı olur. Bu noktada resmi AB doktrininin savunucuları itiraz edip AB koşulluluğunun kimseye dayatılmadığını, başvuru yapan hükümetlerin bunu kendi istekleriyle tercih ettiklerini ve adaylığa başvurmamayı serbestçe seçme hakkına sahip olduklarını ve böylelikle üyeliğin teklif edildiği şartların zaten geçersiz kaldığını söyleyeceklerdir[10]. Bu kararın etkilerini başvuran ülkeler 'kendi istekleriyle tercih' ettiklerine göre neden koşulluluk hakkında demokratik bir karara ihtiyaç vardır? Demokratik meşruiyetin hala gerekli olmasının sebebi koşulluluğun istekli bir tercih olarak kabul görmesi görüşünün her zaman doğru olmamasıdır. AB'nin başvuran ülkelere ya da potansiyel başvuru sahibi ülkelere söylendiği gibi baskı yapmama eğiliminde olmasından koşulluluğun gönüllü kabulü anlamı 'çıkmaz'. Başvuran ülkeler AB'ye uyum ve koşulluluğun kabulü için AB yaptırımlarının dışındaki faktörlerle baskı görebilirler. En cebri hal bile, dikkat ediniz, bir miktar gönüllü tercih barındırır (mesela, 'ya paranı ya canını' diye bağıran silahlı birinin sunduğu tercih aslında aklıselim dairesinde bir gönüllülük ifade etmez). Bir hareketin gönüllü olarak tercih edilip edilmemesi tercihin (yani karşı olgusal) sonucunun aktörün hayati, 'devredilemez' çıkarlarına saldırıp saldırmamasına dayanır. Farklı aday ülkeler Avrupa'ya entegrasyonda farklı tercihlerle yüzleşecektir. Ama tercihler, söz gelimi, kontrol edilemeyen boyutlarda yolsuzluk, toprak ya da insan güvenliğinin temin edilememesi ya da devletin laik kimliğinin üstünlüğünün sekteye uğraması gibi durumlar ise, üyelik koşulluluğuna uyumun gönüllü olarak yapılmadığı aşikardır[11].

Bundan ötürü, özel boyutta olduğunu ya da üyelik koşulluluğuna uyumun gönüllü bir seçimle olduğunu iddia ederek üyelik konuları siyasal gündemden kaldırılamaz. Tersine, üyelik konuları özünde siyasidir. Yani özel eylemin sınırlarının ötesinde ihtilaflıdır ve genel olarak iktidar farklılıkları ve aktörlerin kaynaklarına göre halledilir. Buradan hareketle, anlaşmaya bağlı kalınmasına taraftar olanların insanların meşru zemini olması gerekir diye önerdikleri kesinlikle yanlıştır. Öyleyse neden Birlik dışındaki insanlar muaf tutuldukları ya da diğer insanlarla eşit düzeyde tutulmadıkları bir karar verme usulünden çıkan sonucu meşru saysınlar? AB'ye üyelik için uluslararası bir siyasi mücadele olduğundan, genişleme kararlarını tamamen Birliğin bir iç meselesi olarak ele almak mevcut siyasi çekişmeleri yalnızca kalıcı hale getirmeye hatta belki şiddetlendirmeye yarayacaktır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Peki, daha iyi bir çözüm var mıdır? Yani genişleme kararlarına etki etmesine müsaade edilecek olanların kimler olması gerektiği sorununa daha meşru bir çözüm var mıdır? Bu da bir sonraki bölümün sorusu olacaktır.

3. Halkların Demokratik Olarak Meşru Tahdidine Doğru

Birçok eleştirel teorisyen artık yukarıda bahsedilen sözleşmeci teorideki noksanı demokratik teorinin temelindeki genel ve çözülemez bir çelişkinin belirtisi olarak kabul etmektedir. Bu düşüncenin taraftarlarınca hiçbir siyasi düzenin temeli, ister bir demokrasi olsun ya da olmasın, kendiliğinden demokratik olarak meşru olamaz[12]. Bir kararın demokratik olması için insanlar tarafından alınması gerekir. Yani, insanları bir yöne doğru daha fazla tahdit etme (sınırlandırma) kararının kendisi demokratik olarak alınamaz, çünkü o kararın demokratik kararları verecek olan insanların meydan getirilişinden önce zaten alınmış olması gerekir. Rousseau okurları için durum umutsuz gözükebilir: "Etki amaç olmak durumundadır; bu kurumlarca yaratılması gereken toplumsal ruh, tam da bunların temelleri üzerinde hüküm sürecektir; ve insanlar hukukun önünde kanunlar vasıtasıyla olmaları gerektiği gibi olacaklardır"[13]. Sonraki eleştirmenler de benzer noktaları, yani bir politik otoritenin meşru kaynağını oluşturmak için 'halkın/insanların' (demokrasinin) kendisinden önce gelmesi bağlamında demokrasinin kalbinde bir boşluk olduğunu[14] veya demokrasilerin kendi üyeliklerinin sınırını demokratik bir biçimde seçemeyeceğini, formüle etmişlerdir[15]. Dahası, bu zorlukların önlemez olduğunun düşünülmesidir: Çelişki, "kendimizi siyasi olarak düşünürken ve hareket ederken içinde bulduğumuz halin ta kendisidir"[16]. Eğer bu yazarlar haklılarsa, siyasi düzenlerin demokratik açıdan meşru kuruluşu fikri sadece bir seraptan mı ibarettir? Ben demokratik meşru yollarla siyasal düzenler inşa etmenin aslında mümkün olduğunu ve çıkarımsal olarak demokratik inşada mantıksal çelişki olduğunu düşünmenin bir hata olduğu tezini sunacağım.

Kendinden kuruluş teorisinin neden başarısız olduğunu hatırlayalım: Siyasi bir topluluğun kuruluşundan muaf tutulan insanların bunu meşru kabul etmek için hiçbir nedenleri olamaz. Ama sorun buysa, bir çözümü vardır. O da: Katılma fırsatı talep etmektir. Sadece gelecekte muhtemel (henüz kurulmamış) siyasi topluluklara dahil olacaklar için değil, aynı zamanda dışarıda kalacaklar için de talep etmek. Görülecektir ki, demokrasi sadece tatbik edeceklerce kurulmamış, bunun yerine, demokratik olarak haklı, yani muaf tutulmama hakkına sahip insanlar tarafından inşa edilmiştir – çünkü inşa kararlarından siyasi olarak etkilenmişlerdir. Bu, elbette, olması gerekendir. Kamusal alanla etkileşimde olan insanların dışarıda

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

bırakılmaması demokratik teori ve uygulamanın temel bir ilkesidir[17]. Bu düşünce de insanlığın tümünü kapsamayan seviyede bir siyasi düzenin, içinde yer alan kişiler kadar kapsam sınırının dışında kalanlar tarafından da yapılması gerektiğini ima etmektedir. Öte yandan, kendinden kuruluş teorisinin beklenen bir siyasi düzenin temelini atma imkanını içerisinde yer alan bireylerle sınırlaması düşüncesi yalnızca, bu bireylerden oluşan topluluğun, daha o konuda makul bir toplu karara varılmadan bile önce, insanların genelinde olduğundan daha fazla bir siyasi role sahip olacakları varsayımında haklı görülebilir. Böyle bir varsayım, mesela ahlaki sorumluluğun grup içinde sınırlandığı milliyetçi veya komuniter teoride belki bir rol oynayabilir. Ancak, bazı insanlara diğerlerinden fazla siyasi ağırlık kazandırması, demokrasi teorisi – bilhassa birden fazla ulusa ait kaygılarla ilgili olarak irdelendiğinde – açısından kesinlikle kabul edilemez.

Özetlersek, 'siyasi bir düzenin demokratik açıdan meşru kuruluşu – bir devlet, bir anayasa, bir siyasi sendika ya da başka bir şey – kuruluş kararının, içinde yaşayanlar kadar kurulduğunda dışında kalacaklar tarafından da alınmasını ve bunu her bireye böylesi kuruluş politikalarına etki edecek eşit fırsatları yaratacak usuller vasıtasıyla yapmayı gerektirir'. Peki, bu ilke siyasi olarak yararlı mıdır? Bu ilkenin tatbiki sonuçlarının gerçekçi olmadığı, hatta ütopik olduğu yönünde itiraz edilebilir. Eğer insanlar birbirlerini ayıran sınırların üzerinde demokratik olarak karar vereceklerse artık hiçbir insan sınırların çizilmesinden meşru bir biçimde muaf tutulamayacağı için böyle bir dünya gittikçe artan kaos ve siyasi istikrarsızlığın kol gezdiği bir yer olmaz mı? Takip eden bölümlerde bu tür korkuların yanlış anlaşılmalardan kaynaklandığını açıklayacağım. Bunların ortadan kaldırılması bahsi geçen normatif ilkenin aslında neden hem pratik hem de siyasi açıdan faydalı olduğunu açıklar.

4. Çıkarlar ve Öncelikler Açısından İlkelerin Tadili

Yukarıdaki italik önermelerin dünyayı tam ve kesin bir yeniden inşaya girişmeden tamamen kabul edilebilmesinin sebebi gerçek katılım değil, katılım fırsatları anlamında değerlendirilmeleri gerektiğindendir. Bu yüzden, yeni bir siyasi oluşumun yaratılışındaki siyasi usullere aslında dünyadaki herkesin – bütün insanlar ya da bütün insanların siyasi temsilcilerinin – katılmalarına gerek yoktur. İnsanlar siyasi katılımdan kendi seçimleri doğrultusunda kaçınırlarsa demokrasiye zarar vermezler, sadece karar verme haklarını bir grup insanın nasıl katılacağına aktarırlar. Katılımdan gönüllü kaçınma ulusal liberal demokrasilerde siyasi karar mekanizmasının kabul görmüş kolaylaştırıcı bir unsurudur ve bağlam

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

mevcut devletlerin ötesinde bir kuruluş siyaseti olduğu için aynı ihtimali inkar etmenin bir sebebi yoktur. Gereken, kendi siyasi çıkarlarının yeni bir siyasi düzenin oluşumunda söz konusu olduğuna inananların gerçekten katılabilmesidir. Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne bir üye olarak alınmasının Türkiye'nin çıkarıyla bir ilgisi olabilirken, mesela Yeni Zelanda'nınkiyle olmayabilir. Bir başka deyişle, insanlar tüm kuruluş kararlarına bütün dünyayı dahil etmenin kullanışlı bir yöntem olmadığını kabul ettiklerinde mevcut meselelerde -zayıf değil, kuvvetli bir şekilde ilgili kişilerin dahil edilmesine öncelik veren siyasi kurum veya uygulamalara yönelik– tercih yapmada özgür olacaklardır. Ancak, hemfikir kalınmaması halinde, burada savunduğumuz ilke herkes tatmin olana kadar ya da hiç kimse muaf kalmayana kadar artan bir şekilde tedrici olarak daha fazla insanın dahil edilmesini ifade etmektedir.

Dahası, normatif teorideki hiçbir ilke geçerliliğini koruyabilmek için kendisine bağlı olarak dünyanın tamamen değiştirilebileceğini gerektirmez. Tersine, bütün politikalarda kabul ettiğimiz farklı konulara birbirleriyle ilişkileri doğrultusunda öncelik verilir. Yani, önemli konularla önce, daha az önemli olanlarla da sonra ilgileniriz. Öyleyse, temelin hangi somut konularının ilk önce ele alınmasını gerektiğini seçme imkanımız olduğuna göre, siyasi gündemin başköşesine zaten çoktan oturmuş konulardan başlamak makul görünmektedir. Sırf bu kriter AB-Türkiye ilişkisine verilen önemi ve bunun meşruiyetini artırma çabalarını haklı çıkarmaktadır (Bir kere daha hatırlatalım, potansiyel genişlemelerin önce ne ile baş etmesi gerektiği konusunda süregelen ve önemli derecede bir ihtilaf varsa, usulden meşru bir çözüm ya herkes tatmin olana ya da kimse muaf kalmayana kadar daha kapsayıcı kurumlara doğru kademeli bir değişimi gerektirecektir).

5. Uygulanabilirlik ve Kurumsal Etkiler

Öyleyse, genişleme kararlarının demokratik meşruiyetinin artırılması için AB ile Türkiye arasındaki ilişki nasıl kurumsallaştırılabilir? Daha doğrusu, dahili olanlarla birlikte yeni sınırların ötesindeki insanları da kapsayan kriterler uygulamada nasıl birbirlerine yaklaştırılabilir? Bu soruyu sorarak, önceki bölümdeki siyasi gündemde zaten çok önde olduğu için tek bir kuruluş konusunun, yani AB-Türkiye ilişkisinin, ele alınışına odaklanmanın doğru olacağını kabul etmiş olmaktayım. Kurumsal değişimin yönü hakkında iki genel yorum yapmak gerekmektedir.

Öncelikli olarak, genişleme şartları Avrupa Birliği kurumları içerisinde halledilirken, Türkiye'nin o kurumun işleyiş usullerine mevcut üyelerinkiyle

aynı katılım hakkına sahip olması gerekir. Temsilin doğru ilkesinin ne olduğunu tartışabilirsiniz. Ancak, yönlendirici fikir -bir insanın tercihini insanların ya da devletlerin ya da herhangi bir şeyin eşit temsilinden yana kullanılıp kullanılmadığına bakılmaksızın- başvuranlara ve üyelere benzer kurumsal kaynakların temin edilmesi gerektiği olmalıdır. Bu da zaten ütopik olmanın ötesindedir. Günümüzdeki gayrı resmi Avrupa siyasi tatbikinde, üye olmayan ülkelerin vatandaşları Avrupa vatandaşı olarak hareket etmektedir[18].

İkinci olarak da, Türk devlet kurumlarının toprakları dahilinde herkese eşit temsil hakkı tanımadığı hallerde, AB bu muhtemelen ihtilaflı çıkarlar arasında arabuluculuk görevini üstlenmeli ve aynı zamanda, örneğin kadınlar ve Kürtler gibi bu daha az eşit temsil edilen gruplara kurumsal erişim imkanları sağlamalıdır. Bu tür grupların Avrupa kurumları içinde yeterli temsili birçok durumda bu kurumların meşruiyeti açısından gerekli olacaktır, bu nedenle bunun mevcut AB'de etkili bir kurumsal değişimi ifade etmeyeceğinin farkında olmak gerekir.

Avrupa siyasi sürecinin farklı sahnelerine ulus ötesi oyuncuların dahil edilmesi çoktan olgunluğa erişmiştir ve böylesi bir kapsama için gerekli yer aynı zamanda kesinlikle başvuru sahibi ülkelerin muhalefet ve azınlık grupları tarafından alınmıştır[19].

6. Yararlı Siyasi Etkiler

Siyasi kurumların yukarıda anlatılan yönde ıslahı sadece siyasetin tamamıyla belli bir seviyede demokratik meşruiyet gerektirmesi çerçevesinde yeterli olmakla kalmaz. Böylesi reformların aynı zamanda insanların çoğunun olumlu olarak nitelendireceği etkiler yaratacağını ummak için sebep de mevcuttur. Öncelikle, bunun başvuran ülkelerdeki demokratikleşme ve ekonomik reformları hızlandırmasını ve pekiştirmesini beklememiz gerekir. AB dışarıda kalanlara ayırım gözetmeyen bir demokrasi kavramını yansıtmakta ve böylelikle kendi politikasına aslında uygulanacağı yer olan AB'nin dışındaki zeminde de meşruiyet kazandırmaktadır. Başvuran ülkelerin demokrasiye daha az sadık siyasi liderleri de bundan sonra 'demokrasi'yi AB'nin kendi benimsediği siyasi yapısını komşu ülkelere sokarken kullandığı retorik bir örtü bahanesiyle göz ardı edemeyecektir. Aksine, 'demokrasi' insanların ihtilaflarını ortaklaşa çözdükleri siyasal usulleri sembolize eder hale gelecektir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İkinci olarak da, genişleme politikasının anlatıldığı şekilde reforme edilmesi Birlik genişlediğinde sorun çözme kapasitesini de olumlu etkileyecektir. Yeni üyeler arasında katılım dönemleri sırasında kendilerine adilane davranılmadığı hissi muhtemelen ortak sorunların çözümü yolunda işbirliğinde istekli davranmama şeklinde geri tepecektir. Bu mekanizmanın örneklerinden biri olarak Polonya verilebilir. AB'ye üye kabul edilmesiyle birlikte yeniden düzenlenen anayasal anlaşmanın müzakerelerinde alışılmışın dışında kırıcı ve hatta saldırgan bir inkar tavrı sergilemiştir. Ya da başka bir örneği ele alalım: Birliğe kabulünden önce AB tarafından talep edilmesi üzerine 2006'da kapattığı iki nükleer tesisin, Kozloduy 3 ve Kozloduy 4'ün yeniden faaliyete geçirilmesi için Bulgaristan'ın çıkardığı tartışma[20]. Bu olayların ampirik ayrıntıları elbette incelenir. Ancak sadece teorik zeminden bakınca, AB'nin dinlemeye daha istekli olması halinde ileride daha az siyasi sorun ve daha fazla sorun çözme kapasitesi sağlanacağı akla yatkın gözükmektedir.

7. Sonuç

Sağlıklı işlemek isteyen her yönetim biçimi gibi, AB de demokratik açıdan meşru olmalıdır, ki bu şart da AB'nin meşru bir şekilde meydana getirildiğini varsaymaktadır. Genişleme konuları siyasi kurumlarda tartışılıp karara bağlandığında, demokratik meşruiyet mevcut üye devletlerin halklarıyla üyeliğe kabul edilecek ülkelerin halklarının birbirine eşit şekilde temsilini gerektirecektir. Kısaca bu çalışmada bu sonucun anlamlı bir meşruiyet teorisinden kaynaklandığını, ama aynı zamanda etkin siyasi kurumlar tasarlamada da faydalı olduğunu iddia etmiş oldum.

Sonnotlar:

---

* Stockholm Üniversitesi, İsveç Uluslararası İlişkiler Enstitüsü.

[1] Ian Manners, "Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 40, No. 2, 2002, s: 235-258.

[2] Örneğin, Hannah Arendt *On revolution* (London: Penguin, [1962] 1990); Bruce Ackerman, *We the People* (Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1998); Carl Schmitt, *Political Theology* (Cambridge, Mass: MIT Press, 1985).

[3] Robert Dahl, *Democracy and its Critics* (New Haven: Yale University Press, 1989); David Held, *Democracy and the Global Order* (Cambridge: Polity Press, 1995).

[4] Örneğin, Sofia Näsström, "Democracy Counts", J. Tallberg, C. Jönsson (der.), *Transnational Actors in Global Governance* (Palgrave, 2010'da çıkacak).

[5] Dahl, *Democracy and its Critics*.

[6] Robert E. Goodin, "Enfranchising All Affected Interests, And its Alternatives", *Philosophy and Public Affairs*, Vol. 35, No. 1, 2007, s: 40-68.

[7] Helen Sjursen, "Why Expand? The Question of Legitimacy and Justification in the EU's Enlargement Policy", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 40, No. 3, 2002, [s. 495], s: 491-513. Ayrıca bakınız; Erik Oddvar Eriksen, "The EU – A Cosmopolitan Polity?", *Journal of European Public Policy*, Vol. 13, No. 2, 2006, [s. 255], s: 252-269.

[8] Thomas Hobbes, *Leviathan* (Cambridge: Cambridge University Press, [1651]1996) [s. 120]. Ya da bakınız; John Locke, *Two Treatises of Government* (New Haven and London: Yale University Press, [1690] 2003), [s. 142].

[9] Robert Nozick, *Anarchy, State, and Utopia* (Oxford: Blackwell, 1974), Bölüm 10.

[10] Frank Schimmelfennig, Stefan Engert ve Heiko Knobel, "Costs, Commitment and Compliance: The Impact of EU Democratic Conditionality on Latvia, Slovakia and Turkey", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 41, No. 3, 2003, s: 495-518; Geoffrey Pridham, "Complying with the European Union's Democratic Conditionality: Transnational Party Linkages and Regime Change in Slovakia, 1993-1998", *Europe-Asia Studies*, Vol. 51, No. 7, 1999, s: 1221-1244.

[11] Bu sorunun ampirik olarak nasıl araştırılacağı ile ilgili metodolojiler için, bakınız; Hans Agné , "European Union Conditionality: Coercion or Voluntary adaptation" in *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, Vol. 8, No. 1, Spring 2009, s: 1-18.

[12] Bu sorunla ilgilenen yazarlar arasında şunlar vardır, Örneğin, F.G. Whelan, "Prologue: Democratic Theory and the Boundary Problem" , R.J Pennock ve J.W. Chapman, (der.) *Liberal Democracy* (New York: New York University Press, 1983) içinde, [s. 41]. *et passim*; Frank I. Michelman, *Brennan & Democracy*, (Ewing: Princeton University Press, 1999), s: 33-42; Chantal Mouffe, *The*

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Democratic Paradox (London and New York: Verso, 2000), s: 43-45; Sofia Näsström, "What Globalization Overshadows", *Political Theory*, Vol. 31 (2003), No. 6, [s. 808], s:808-834; Sheila Benhabib, *Another Cosmopolitanism* (Oxford and New York: Oxford University Press, 2004), [s. 35]; Marc G. Doucet, "The Democratic Paradox and Cosmopolitan Democracy", *Millennium*, Vol. 34, No. 1, 2005, s: 137-155; Bonnie Honig, "Between Decision and Deliberation: Political Paradox in Democratic Theory", *American Political Science Review*, Vol. 101 (2007), No. 1, [s. 2, 3], s: 1-17; Andreas Kalyvas, *Democracy and the Politics of the Extraordinary* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), s: 197-98.

[13] Jean Jacques Rousseau, *On the Social Contract* (Minneola/New York: Dover Publications) ([1765] 2003), [s. 27].

[14] Näsström, "What globalization overshadows", [s. 808].

[15] Benhabib, *Another cosmopolitanism*, [s. 35].

[16] Honig, "Between decision and deliberation", [s. 2].

[17] Örneğin, Dahl, *Democracy and its Critics*, veya Jürgen Habermas, *Between Facts and Norms. Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy* (Cambridge, Mass: The MIT Press, 1996).

[18] Rumelili, Bahar, Fuat Keyman ve Bora Isyar "Multi-layered Citizenship in Extended European Orders: Kurds Acting as European Citizens" 9-10 Ekim 2009 tarihinde, İstanbul'da düzenlenen *AB-Türkiye İlişkilerini Yeniden Kavramlaştırmak* konulu çalıştayda sunulan konferans bildirisi.

[19] a.g.e.

[20] Agné, "European Union Conditionality."

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecinde Oryantasyon*, Sahiplenme ve Diyalog

Ann-Kristin Jonasson**

1. Giriş

Türkiye'nin ilk olarak 1959 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üyelik başvurusu yapmasıyla açıkça gösterdiği Avrupa Topluluğu'na katılma isteği üzerine yıllar boyunca yapılan tartışmalardan sonra, 2005 yılında Avrupa Birliği'ne (AB) katılım sürecine başlamıştır. Bu sürecin temelindeki önemli yönlerden biri Türkiye'nin demokratikleşme meselesidir. 1993 yılında Avrupa Birliği, üyeliğe bir koşul olarak Kopenhag Kriterleri'ni getirmiştir. Kopenhag Kriterleri'nin ilki siyasi kriterdir ve "[d]emokrasiyi, hukukun üstünlüğünü ve azınlık hakları da dahil olacak şekilde insan haklarına saygı gösterilmesini garanti altına alan kurumların istikrarı[nı]"[1] gerektirmektedir. AB'nin, üye olmak isteyen bir ülkenin bu siyasi kriteri ne ölçüde yerine getirdiğini belirlemesi o ülkenin AB'ye ilişkin statüsünde çok önemlidir Bundan dolayı katılım süreci Türkiye dahil müzakere yapılan bütün ülkelerde demokratikleşme süreci ile yakın bir ilişki içindedir.

Bu nedenle demokrasi, Türkiye'nin AB katılım sürecinde hayati bir meseledir. Peki demokrasi meselesi katılım sürecinde nasıl konumlandırılmaktadır? Bu mesele süreci ve nihai sonucu nasıl etkilemektedir? Bu çalışmada Türkiye'nin AB'ye katılımı demokratik bir pencereden ele alınacaktır.

Demokrasi AB katılım sürecine çeşitli yollarla sınıflandırılabilir. Norm yayılımı hakkındaki sosyal yapılandırmacı söylem ve kalkınma işbirliğine ilişkin söylemden alınan dersler doğrultusunda, bu bağlamda üç faktörün öne çıktığı belirtilmektedir:

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

- Türkiye'nin AB üyelik projesine oryantasyonu. Bu faktör, AB'nin dayandığı değerlere (burada en önemlisi demokrasi) oryantasyonunu da kapsamaktadır;

- Sürecin içsel (yerli) sahipliği yani sürecin Türkiye tarafından belirlenme ve Türkiye'den etkilenme derecesi; ve

- Ortaklar arasındaki, özellikle de AB ile Türkiye'de hükümet dışındaki toplum kesimleri arasındaki, en önemlisi de AB ile siyasi muhalefet ve sivil toplum arasındaki diyalog.

Aşağıda oryantasyon, içsel sahiplenme ve diyalog terimlerinin bu bağlamda ne anlama geldiğinden ve demokrasi ile olan ilişkilerinden bahsedilecektir.

Oryantasyon

Oryantasyon, küresel aktör olarak uluslararası ilişkilerde önem kazanan ve AB ile ilişkili tartışmaları da içeren iki kavram olan norm yayılımı ve sosyalleşme hakkındaki genel kuramlardan yararlanmaktadır. Bu söylemde, "sosyalleşmenin amacı, aktörler için normları içselleştirmek böylelikle uyumu sağlamak için artık dış baskının gerekmemesidir"[2]. Bundan dolayı, nihai amaç 'alıcıların' zihinlerinde normların içselleştirilmesidir, yani sosyalleşmenin gerçekleştirilebilmesidir. Ancak bu hemen olmamakta (olabilirse de) uzun bir sürecin ardından gelmektedir.

Bu noktada, alıcıların 'normu-alanlar' olarak görülmesi ve sadece AB'ye değil aynı zamanda norm-koyucu olarak AB tarafından savunulan değerlere de (bu durumda özellikle de demokrasi) yönelmedeki istekleriyle ilgilenilmektedir. Björkdahl bu alıcıları tanımlamak için Checkel'in "norm-alıcı" terimini kullanmaktadır[3]. Bkökdahl, norm-alım sürecinin alıcılar açısından pasif bir durum anlamına gelmesine rağmen, "norm-alıcılarının sosyalleşme sürecinde pasif olarak görülmediklerini, normların seçiminde ve benimsenen normlar ile yerel normatif bağlam arasında normatif bir uygunluk oluşturulmasında etkin kabul edildiklerini, bu süreçten sorumlu tutulduklarını"[4] vurgulamaktadır. Ancak yabancı normların benimsenmesi norm-alıcısının önündeki tek alternatif değildir. Björkdahl norm-alıcı açısından dört farklı yanıt kategorisi sıralamaktadır. Böylelikle "dış kaynaklı normatif baskı yeni normların benimsenmesi, yeni normların var olan yerel bağlama uyacak şekilde yerelleştirilmesi, *direnç gösterilmesi* ve aynı zamanda *reddetme* yoluyla karşılanabilir"[5].

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bu görüşün genel dokusuna paralel olarak, bir norm, norm-alıcı tarafından 'alınmadığı' sürece yayılmış değildir. Bu noktada normların norm-alıcısı tarafından benimsenmesi, yerelleşmesi, onlara karşı direnç gösterilmesi ya da reddedilmesi sürecine daha fazla girmeden Türkiye'de AB üyeliği projesine ve bu projenin kapsadığı normlara özellikle de demokrasiye yönelme derecesi ele alınacaktır. Sosyalleşmenin nasıl gerçekleştiği sürecine odaklanmak yerine bu süreçte ilk adım olarak adlandırılan projeye ve normlara ilk uyum incelenecektir.

Bu bağlamda, AB'ye üye olmak için müzakere yapan bir ülkenin hem AB üyeliği projesine hem de demokrasi gibi AB'nin dayandığı değerlere yönelmek zorunda olduğunu ileri sürmekteyim. Bu türden bir yönelim başarıya giden yolda hayati görülmektedir.

Sahiplenme

Çoğunlukla kalkınma işbirliği söylemi ve uygulamalarından çıkan içsel sahiplenme kavramının önemi, aynı zamanda katılım sürecinde demokrasinin konumlandırması bağlamında da vurgulanmaktadır. "Kalkınma yardımının sürdürülebilir olabilmesi için alıcıların yardımın "sahibi" olması gerektiği"[6] şeklindeki kalkınma işbirliği söylemine paralel olarak, burada, Türkiye'nin AB katılım sürecindeki içsel sahipliğinin başarıya giden yolda çok önemli olduğu belirtilmektedir.

Ancak içsel sahiplenme ne anlama gelmektedir? Bu soru terim kullanılmaya başlandığından beri kalkınma işbirliği söyleminin yakasını bırakmamaktadır. İçsel sahipliğin tanımı "resmi belgeler okunduğunda ya da hem verici hem de alıcı taraflardan yetkililerle konuşulduğunda belirsizliğini korumaktadır" ve "kalkınma sahipliğinin bu alandaki varolan durumla karşılaşıldığında daha da anlaşılması güç bir hal almaktadır"; aslında, ne akademik söylem ne de verici merciler bu karmaşık "sahiplenme" kavramına ilişkin kullanışlı bir tanım vermektedir[7].

Bu çalışmanın amacı doğrultusunda sahipliğe pratik yönünden bakılmaktadır. Ortaklar politikaların belirlenmesi ve etkilenmesi sürecine ne dereceye kadar dahildir? Burada temel görüş şöyledir: projenin sahipliğine ilişkin tanımlanması güç bir his olacak şekilde sahipliğin sağlanabilmesi için projeye 'uygulamada' sahip olunması gerekmektedir. Yani sürecin çoğunlukla bizzat ortağın, bu durumda Türkiye'nin, ellerinde bulunması gerekmektedir. Bence ancak bu şekilde uygulanabilir (gerçekçi) bir sahiplenme olduğunda algılanması güç bir iç sahiplenme algısı doğacaktır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bundan dolayı, bu çalışmada, sürece dahil olan farklı aktörlerin sürece ne dereceye kadar sahip oldukları, süreci kimin işlettiği, süreçteki esasları ve öncelikleri kimin belirlediğine ilişkin olarak ele alınmaktadır. Öne sürülen iddia Türk aktörlerin, özelikle de Türk hükümetinin, süreci işletmedeki, süreçteki esas ve öncelikleri belirlemedeki rolü ne kadar büyük olursa sürece ilişkin sahiplenme algısının da o kadar büyük olacağı ve başarı ihtimalinin de o kadar artacağı yönündedir.

Artık AB üyeliğinin çok özel bir olgu olduğu ve üye olmak isteyen her ülkenin kurallara uyması gerektiği rahatlıkla ileri sürülebilir. Bu doğrudur. Ancak bu durum Türk tarafından da sürece bir şeyler katıldığı anlamındaki içsel sahipliği engellememektedir.

Sahipliğin önemi "reformlar Türk projesi olmaktan çok Avrupalı olduğu, halk arasında yayılma desteği görmediği ya da iç sahiplenme algısından yararlanmadığı sürece katılım sürecinin hem daha zor olması hem de reformların zayıf bir şekilde kurumsallaşması beklenmektedir" diyen Kubicek tarafından da kabul edilmektedir[8].

Diyalog

Diyalog kavramı ve bu kavramın demokrasi açısından önemi hem kalkınma işbirliği söyleminden hem de demokratikleşmeye ilişkin geleneksel kuramlardan yararlanmaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere kalkınma işbirliği söyleminde ve uygulamada varılan sonuç projelerin başarılı olabilmesi için partner/ortak ülkenin bir sahiplenme algısına ihtiyacı olduğudur. Ancak burada tanımlanan sahiplenme, sürece 'hükümetle ilgili' olarak sahipliği işaret etmektedir.

Burada hükümete dair sahipliğin önemi kabul edilmekle birlikte demokrasi için katılım sürecinde, sürece dahil olduğunu hisseden toplumun tüm önemli kesimlerine yer verilmesi gerektiği savunulmaktadır. Aslında demokratikleşme ve katılım sürecini yaşayacak olan tüm toplumdur. Bence bu tür bir dahil olma algısı diyalog yoluyla elde edilir. Toplumda öneme sahip tüm seslere kulak verilmesi gerekmektedir.

Tüm yönleriyle toplumu sürece dahil etmenin önemi Kubicek tarafından vurgulanmaktadır: "AB'nin Türkler [ile] çalışabilmesi, kabul edilebilir demokratik normların geliştirilmesi ve demokratik-yönelimli (democratically oriented) güçlerin kuvvetlendirilebilmesi durumunda Türkiye'de demokratik konsolidasyon dair daha umutlu olunabilir"[9].

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Toplumun farklı kesimlerinin sürece dahil edildiklerini hissedebilmeleri için kaygılarının dikkate alındığını hissetmeleri gerektiği ileri sürülmektedir. Diyalog olmadığı takdirde demokratikleşme ve katılım çok daha zor bir hal almaktadır.

Bu bağlamda, bu çalışmada hükümet dışında toplumun tüm kesimleriyle ilgili iki diyalog türüne odaklanılmaktadır: Siyasi muhalefetle ve sivil toplumla diyalog. Siyasi muhalefet ile sivil toplum arasında; siyasi muhalefet ve sivil toplum ile AB arasında ne dereceye kadar diyalog bulunmaktadır? Bizzat siyasi muhalefet ve sivil toplum gibi alternatif kesimlerin demokratikleşme sürecindeki etkisine literatürde çok önem verilmektedir. Bu bağlamda, bu kesimler aynı zamanda toplumun tüm kesimlerine giden bir kanal olarak da görülmektedir.

Oryantasyon-Sahiplenme-Diyalog: Kavramlararası İlişkiler

Dolayısıyla oryantasyon, içsel sahiplenme ve diyalog bu çalışmanın temel kavramlarını oluşturmaktadır. Ancak bu üç kavram birbirinden bağımsız değildir. Aksine, farklı açılardan birbirleriyle ve demokrasiyle ilişkilidir. Örneğin, sahiplenme, oryantasyona dayanmaktadır, çünkü sahip olunan şey oryantasyonun amaçladığı şeydir. Burada amaç AB katılımı ve AB ile ilişkili normların, özelikle de demokrasinin benimsenmesidir. Diyalog ise oryantasyonu sağlamaya yönelik bir araçtır ve daha geniş anlamda bir sahipliğin de temelini oluşturmaktadır. Ancak bu kavramları dikkatli bir şekilde tanımlamak suretiyle, bu araştırmanın amacı doğrultusunda aralarında yeterli düzeyde bir ayrıma gitmek mümkündür.

AB'nin oryantasyon, sahiplenme ve diyalog politikaları

Benim görüşüme göre oryantasyon, sahiplenme ve diyalog, başarılı bir demokratikleşme ve katılım sürecinin temel önermeleridir. Şu da belirtilmelidir ki bunlar, bizzat Avrupa Birliği tarafından katılım sürecinde önemli olduğu belirtilen boyutlardır.

Katılım süreci, Kopenhag siyasi kriterinde belirtildiği üzere Türkiye'nin bir AB üyesi olmak istediği ve AB ile ortak temel değerleri olduğu (özellikle demokrasi), yani ülkenin AB üyeliğine yöneldiği (oryantasyonu) varsayımına dayanmaktadır. AB, Türkiye'nin daha önceden belirlenmiş AB kriterlerini yerine getirmesini talep etmektedir ve bu sürecin sahipliği Türk hükümetinin ellerindedir. AB aynı zamanda sürecin, AB-Türkiye Sivil

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Toplum Diyalogu aracılığıyla özellikle de sivil toplum ile kesintisiz 'diyaloga' dayanmasını gerektirmektedir.

2. AB-Türkiye İlişkilerinde Oryantasyon, Sahiplenme ve Diyalogun İncelenmesi

Bu nedenle oryantasyon, sahiplenme ve diyalog başarılı bir katılım süreci için pek çok açıdan hayati önem taşımaktadır. Ancak bu önkoşullar ne dereceye kadar elverişli durumdadır? Türkiye'nin AB ve onun değerlerine, özellikle de demokrasiye oryantasyonu ne derecede gerçekleşmiştir? Türkiye ne dereceye kadar önceden belirlenmiş kriterleri yerine getirmeyi amaçlayan süreci kabul etmiş, sahip olmuştur? Ve hangi dereceye kadar AB ile Türkiye'deki siyasi muhalefet ve sivil toplum arasında bir diyalog bulunmaktadır? Bu konulardaki sıkıntılar katılım sürecindeki sıkıntıları açıklayabilir mi?

Bu bölümde, hem Türkiye hem de AB tarafından farklı kesimlerin oryantasyon, sahiplenme ve diyalog ile ilgili 'algıları' analiz edilecektir. Her iki tarafda merkezde bulunan insanların Türkiye'nin oryantasyon ve sahiplenme kadar AB'nin Türk siyasi muhalefeti ve sivil toplumla olan diyalogunu nasıl gördükleri incelenecektir. Bu inceleme, Türk hükümetinden, muhalefet ve sivil toplumundan temsilciler ile Avrupa Konseyi, Avrupa Komisyonu ve Komisyonun Türkiye nezdindeki delegasyonu ve Avrupa Parlamentosu'ndan temsilcilerle yapılan derinlemesine görüşmelere dayanmaktadır.[10]

2.1 Oryantasyon

Türk tarafındaki algılar

AB üyeliği ve demokrasi konusunda, Türkiye'de farklı alanlarda, farklı şekillerde de olsa temel bir oryantasyon söz konusudur[11]. Ancak genel olarak AB'nin hem üyeliğe yönelik geniş popüler desteği hem de Türkiye'de demokratik reformları teşvik etmek amacıyla yapabileceği daha fazla şey olduğuna inanılmaktadır.

Türk hükümet temsilcileri Türkiye'de Avrupa, AB ve AB'nin demokrasi gibi standart ve değerlerine ilişkin sivil bir oryantasyon olduğunu vurgulamaktadır. Hükümet temsilcileri Türkiye'deki demokrasinin Cumhuriyetin temellerine derinden kök salmış olmasına rağmen demokratikleşmenin kolay olmadığını ifade etmektedir. Bu nedenle Türkiye

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

demokratikleşmelidir ve bunu AB üyeliği olmasa da yapmalıdır. Bu yüzden hükümet temsilcileri AB üyeliğinin değil, demokrasinin daha yüksek hedef olduğunu kabul etmektedir. Ancak, katılım sürecinin Türkiye'nin demokratikleşmesi için iyi olduğunu ve Türkiye'nin bu anlamda AB standartlarını yakalamasına yardımcı olduğunu ifade etmektedirler.[12]

Yine de hükümet temsilcileri AB'nin Türkiye'ye karşı duruşundaki belirsizliğin Türkiye'de halkın AB üyeliğine bakış açısına yansıdığını belirtmektedir. AB'ye yönelik halkın gösterdiği oryantasyon AB tarafından sergilenen tepkilere bağlıdır. AB Türkiye'ye karşı olumsuz olursa, Türk halkı da AB üyeliğine daha az destek vererek bu duruma tepki göstermekte ve hükümetin reformlara devam edebilmesini zorlaştırmaktadır. Fakat hükümet AB yanlısı eğilimini sürdürmektedir.

Sivil toplum temsilcileri Türkiye'de demokrasinin tartışılmasına ihtiyaç duyulduğunu ileri sürmektedir. Aslında, sivil toplum temsilcilerinden birine göre "toplumun bazı kısımları için demokrasi yeni bir dünyadır"[13]. Bundan dolayı demokrasinin Türkiye'de enine boyuna tartışılması gerekmektedir ve "demokrasi sözcüğünü tartışmanın en iyi yolu katılım sürecidir"[14]. Sivil toplum temsilcisi, bu açıdan bakıldığında, katılım sürecinin Türkiye'nin demokratikleşme sürecini geliştirdiğini belirtmektedir.

Her ne kadar Türkiye'de demokrasi ve insan hakları meselelerine ilişkin gelişmeler kaydedilmiş olsa da, sivil toplum temsilcilerine göre AB hükümetin demokratik reformlarını yeterince desteklememiştir. Temsilciler AB'nin şartlılık ilkesi konusunda açık bir duruş sergilemesi ve Türkiye'nin standartları yerine getirdiği takdirde üye olacağını ilan etmesi durumunda bunun demokratikleşme süreci için çok faydalı olacağını ve sivil toplum örgütlerinin süreci destekleme çabalarına çok yardımcı olacağını belirtmektedir.

Demokrasiye ilişkin meselelerde muhalefetin farklı bir bakış açısı bulunmaktadır. Muhalefet sözcüsü Türkiye'nin hali hazırda gerçek bir demokrasi olduğunu ifade etmektedir. Geçmişte bazı problemler yaşasa da Türkiye bu problemleri diğer tüm demokrasilerin yapacağı şekilde bertaraf edebilmiştir. Ancak muhalefet yine de katılım müzakerelerinden kaynaklanan reformları -kendilerine göre her zaman Avrupa standartlarına uygun olmasa da- desteklemektedir.

Özellikle muhalefet sözcüsü AB'nin Türkiye'de laikliğe yönelik büyük bir tehdidin olduğunu fark etmemesinden yakınmaktadır. Adalet ve

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Kalkınma Partisi (AKP) hükümetinin demokrasi noktasında verdiği vaatle AB'yi kandırdığına ve AB'nin bu noktada yanlış yönlendirildiğine işaret etmektedir. Türkiye'de Avrupa standartlarının hakiki savunucusu muhalefet partisi konumundaki sosyal demokrat parti Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'dir[15]. Muhalefet demokrasi noktasında yüksek standartlar talep etmektedir, ancak bu standartların 'laik' olmasını istemektedir. Ancak muhalefet sözcüsüne göre AB bu durumun farkında olmadığı için süreç demokrasi doğurmayacaktır.

Muhalefet sözcüsü tüm bu problemlere rağmen Türkiye için AB üyeliğinden başka bir alternatif olmadığının altını çizmektedir.[16] Türkiye'nin AB üyesi olmaması durumunda yüzünü Orta Doğu'ya çevirme riski vardır ve bu durum hem Türkiye hem de AB için zararlı olacaktır. Muhalefet sözcüsü aynı zamanda, hükümetin reform sürecini, AB'nin Türkiye'yi kabul edip etmeyeceğine bakmaksızın devam ettireceğine inanmamaktadır. Nitekim muhalefet sözcüsü "böyle söylüyorlar, çünkü yurt içindeki siyasi varlıkları için Avrupa ve Amerikalıların desteğine ihtiyaçları"[17] var diyerek bu konudaki görüşünü ifade etmektedir. Bundan dolayı, Türkiye'nin Avrupalılaştırılması için AB üyeliği çok önemlidir.

Avrupa tarafındaki algılar

Avrupa açısından bakıldığında da Türkiye'de AB ve demokrasiye yönelik bir oryantasyonun söz konusu olduğu noktasında görüş birliği vardır. Ancak AB temsilcilerine göre bu oryantasyon bir örnek olmaktan uzaktır.

Bu sebeple AB temsilcileri, Türkiye'nin ya da en azından Türk hükümetinin, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş idealleriyle de uyumlu olan AB üyeliğine ilişkin temelde bir yönelim (oryantasyon) sergilediğini düşünmektedir. Fakat AB temsilcileri aynı zamanda bu açıdan müzakere yapılan bir ülkede benzeri yaşanmamış derecede görüş birliği olduğuna dikkat çekmektedir. AB temsilcilerine göre Türkiye'de demokratikleşme meselesine ilişkin tezat görüşler vardır ve bu durum birbiriyle yakından ilişkili olan katılım ve demokratikleşme sürecini daha da zor hale getirmektedir. Aynı zamanda, AB temsilcileri Türkiye'nin bağlılığının zamanla değiştiğine dikkat çekmektedir. Türkiye müzakere tarihini alana kadar kriterleri karşılama noktasında gerçekten çaba göstermiştir. Ne var ki müzakereler başladığından beri işler değişmiştir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

AB açısından bakıldığında, AB temsilcileri AB'nin Türkiye ile müzakerelere devam etme noktasında genel bir taahhüdün olduğunun ve AB'nin demokratikleşmiş bir Türkiye'nin üyeliğinden faydalanabileceği pek çok sebebin olduğunun altını çizmektedir. Ama AB temsilcileri aynı zamanda AB'nin Türkiye'ye ikili (çifte) bir mesaj verdiğini de kabul etmektedir: reformlar yapılmalı, ama katılım garanti değil. Çünkü bazı üye devletler katılım sürecine karşı çıkmaktadırlar. Bu durum AB'nin çıkarları açısından zararlı olarak görülmektedir. Aynı zamanda AB temsilcileri, söz konusu demokrasi olduğunda AB'nin taleplerinin eski aday ülkelere göre bu defa daha kuvvetli olduğunu belirtmektedir. Fakat AB temsilcileri Türkiye'nin bu tür nedenleri reformlara devam etmeme sebebi olarak kabul edemeyeceğini vurgulamaktadırlar.

Bu bağlamda, bir Avrupa Komisyonu (Komisyon) yetkilisinin şu ifadesini unutmamak gerekir: kriterleri müzakerelere başlayabilecek kadar yerine getirse bile "Türkiye şu an için kriterlere tam olarak uymamaktadır"[18]. Nitekim AK yetkilisi, kriterleri tamamen yerine getirmeden katılım müzakerelerinin başlatılmasının bu anlamda bir ilk olduğunu vurgulamaktadır. Bu açıdan Türkiye'ye başlangıçta pozitif ayrımcılık yapılmıştır. AK yetkilisi Türk tarafının bunu unutmaması gerektiğine işaret etmektedir.

2.2 Sahiplenme

Türk tarafındaki algılar

Türk tarafından bakıldığında sahiplenme farklı düzeylerde farklı olarak algılanmaktadır. Hükümet temsilcileri katılım sürecine ilişkin esasların AB tarafından (öncelikle de Komisyon tarafından) belirlenirken -Türkiye'nin koşullarının yeterince hesaba katılmadığına ilişkin şikayetler olsa bile- katılım sürecinin gerçek akışında Türkiye'den de katkı yapılmasının mümkün olduğunu ileri sürmektedir. Bundan dolayı hükümet yetkilileri katkıların çoğunun nerede mümkün olacağına ilişkin farklı fikirler taşısalar bile, AB -öncelikle de Komisyon- süreçte Türkiye'nin kaygılarına kulak vermektedir Genel olarak hükümet yetkilileri Türkiye ve Komisyon arasında katılım sürecine ilişkin büyük ölçüde rıza ve karşılıklı anlaşmanın bulunduğunu iddia etmektedir.

Ancak, hükümet temsilcilerine göre konu Konsey ve dolayısıyla üye devletler olduğunda işler değişmektedir. Şunu belirtmek gerekir ki söz konusu nihai üyelik meselesi olduğunda Türkiye tarafından bir katkı

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

mümkün değildir. Türkiye'nin AB üyeliğine ilişkin nihai karar tamamen AB üye devletlerinin elindedir. Hükümet temsilcileri buna dayanarak üyeliğin nihai şartlarının belirlenmesinde temel bir asimetrinin olduğunu ifade etmektedir. Nihai güç AB üye devletlerinin elinde olduğu için katılım süreci aslında bir müzakere değildir: "Türkiye üye olmak istiyorsa, kuralları kabul etmek zorundadır". Bu açıdan bakıldığında durum tıpkı "briç oynamak" gibidir.[19]

Ancak hükümet yetkililerine göre sorun, kural ve şartların değişken ve muğlak bir niteliğe sahip olmasıdır ve bu durum da "katılım sürecini zorlaştırmaktadır".[20] Özellikle Kopenhag siyasi kriteri bu açıdan bir örnektir. Bir hükümet temsilcisi Kopenhag siyasi kriterinin genel anlamda açık olmasına rağmen "açık ölçütlerin olmadığını ve pek çok açıdan oldukça keyfi olduğunu"[21] ileri sürmektedir. Nitekim üst düzey bir hükümet yetkilisi "tam olarak kimse ne anlama geldiğini"[22] bilmiyor diyerek görüşünü dile getirmiştir. Hükümet yetkililerine göre bu değişkenlik kabul edilemez.

Ancak Kopenhag siyasi kriterinde karşılaştırma ölçütü olmamasına rağmen, biri siyasi meselelerle ilgili olmak üzere Müktesebat fasıllarının izleme raporlarında ölçütler belirlenmiştir (Fasıl 23: Yargı ve temel haklar). Bu durum katılım müzakerelerinde bir yeniliktir. Kopenhag siyasi kriteri bu açıdan belirsiz olsa da hükümet yetkilileri belirsizliğinin bir sınırı olduğunu ifade etmektedir.

Muhalefet sözcüsü katılım sürecinde Türkiye'nin önceliklerinin AB tarafından belirlendiğini ve çok özel bir Türk katkısının da sürece dahil olduğunu: "Süreci AB tanımlıyor. Türkiye'deki birtakım küçük radikal grupların etkisiyle..."; şeklindeki ifadesiyle burada muhtemelen hükümete ve hükümet bağlantılı çevrelere bir gönderme yapılılmaktadır[23]. Bundan dolayı muhalefet sözcüsü şu yorumu getirmektedir: "Bu durum bir anlamda tek yönlü bir yol gibidir. Genelde Türkiye'deki bazı radikal, temsilci olmayan insanlara çok fazla güveniyorlar ve onların söylediklerine inanma eğilimindeler"[24].

Muhalefet sözcüsüne göre AB'nin politikalarında başka birçok belirsizlik vardır. İlk olarak, Kopenhag kriterleri belirsiz niteliktedir ve böyle olması bir amaca hizmet etmektedir: "Kriterler yeterince detaylı değildir. Belirsiz olduğu için de her zaman için ülkenin Kopenhag kriterlerini yerine getirmediğini ileri sürebilirsiniz. Belki de kasıtlı olarak oldukça belirsiz, üstü kapalı bir şekilde yazılmışlardır... Her zaman için bir ülkenin Kopenhag kriterlerini yerine getirmediğini ileri sürebilirsiniz, çünkü

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kriterler belirli değil"[25]. Bu nedenle muhalefet sözcüsüne göre, AB, üye devletlerin çıkarları doğrultusunda hareket etmekte ve bu anlamda Türkiye ile olan ilişkilerinde belirsizliği kullanmaktadır.

Türkiye'deki sivil toplum temsilcileri katılım sürecin çok içinde değildir ve bundan dolayı da bu konu hakkında söyleyebilecekleri kısıtlıdır.

AB tarafındaki algılar

AB temsilcileri Türkiye'nin farklı derecelerde olsa da katılım sürecinin iskeletini oluşturan farklı belgelere - katılım ortaklığı ve Türkiye'nin yanıtı, ilerleme raporu ve izleme süreci dahil olmak üzere - katkı yapma fırsatının olduğunu söylemektedir.

AB yetkilileri Katılım Ortaklığı Belgesi'nin resmi olarak Türkiye'den katkı olmaksızın oluşturulduğunu ileri sürse de, AB belgenin oluşturulmasından önce Türkiye ile diyalog halindeydi. Dolayısıyla Türkiye Katılım Ortaklığı belgesinin oluşturulması sürecine resmi olarak dahil değildir. Fakat Komisyon'dan yöntem konusunda bilgi istense de Türkiye'nin bağımsız bir şekilde yaptığı AB Müktesebatı'nın Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı yoluyla bir tepkide bulunması beklenmektedir. Bu belge 2007 yılında bağımsız olarak Türkiye tarafından oluşturulan yol haritası ile aynı şey değildir. Ulusal Program içeriği AB tarafından belirlenirken Yol Haritası kendi zaman çizelgesi tercihi doğrultusunda Türkiye tarafından belirlenen önceliklerden oluşmaktaydı. Uygun bir Ulusal Program 31 Aralık 2008 tarihinde kabul edilmiştir.

İlerleme Raporu Katılım Ortaklığı ile ilişkilidir. Bu raporun amacı Türkiye tarafından yapılanları takip etmektir ve bu takip etme süreci özellikle de siyasi kriter ve demokratikleşme anlamındadır. Ancak Türkiye İlerleme raporuna katkı yapsa da bu rapor "bir Komisyon belgesidir" [26].

Müzakerelere gelince fasılların izleme süreci de AB tarafından yönlendirilmektedir. Ancak AB temsilcilerine göre bunlar Türkiye ile yakın temas halinde oluşturulmaktadır ve müzakere sürecinde Türkiye ile AB arasında sürekli sözleşmeler yapılmakta ve diyalog bulunmaktadır. Nitekim Konsey temsilcileri Türkiye'nin resmi olarak teslim edilmeden önce izleme raporlarının içeriğini bildiğini ifade etmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ancak AB temsilcileri süreçte Türk katkısının sınırlı olduğuna işaret etmektedir. Komisyon yetkilisi müzakerelerin anlamının "Türkiye'nin tüm AB mevzuatını kendi bünyesinde özümsemesinin gerektiği, bunun bir aktarım meselesi olduğu ve büyük ölçüde de teknik bir mesele"[27]. Olduğu ifade etmektedirler. Dolayısıyla, müzakereler "Türkiye'nin bunu, bunu ve bunu yapma konusunda bağlılık göstermesiyle ilgilidir"[28]. Bundan dolayı, neticede standartları belirleyen ve karar yetkisine sahip olan AB'dir ve Türkiye buna uymak zorundadır.

2.3 Diyalog

Türk tarafındaki algılar

Türk tarafından bakıldığında diyalogun temelde AB ve Türk hükümeti arasında gerçekleştiği ileri sürülmektedir. AB ve muhalefet ile sivil toplum arasındaki diyaloga ilişkin fikirler farklılık göstermektedir.

Türk hükümet temsilcileri partnerler/ortaklar arasında karşılıklı bilgi eksikliğinden yakınmaktadır. AKP parlamento üyesine göre, AB tarafında bilgi eksikliği özellikle bir problem teşkil etmektedir; çünkü AB karar mercilerini "Türkiye hakkındaki bilgileri çok sınırlıdır. Hakkında aslında bir şey bilmedikleri bir ülke hakkında kararlar almaktadırlar"[29]. Dahası, AKP Parlamento üyesi AB'nin diyalogu gerekli görmediğine, çünkü bu konuda bir çaba göstermediğine inanmaktadır.

Diğer hükümet yetkilileri aynı zamanda "Türk halkının da AB hakkında hemen hiç bilgisinin bulunmadığına"[30] işaret etmektedir ve bu durum pek çok yanlış anlaşılmalara neden olmaktadır. Ancak AKP Parlamento üyesinin aksine, Dış İşleri Bakanlığı yetkilisi bu konuda "Komisyonun yardımcı olduğununu" belirtmektedir ve örneğin sivil toplum diyalogu ve diğer farklı projelere gönderme yapmaktadır[31].

Muhalefet tarafına gelince, üst düzey Türk delegasyon yetkilisi "muhalefetin [...] bir kenara atıldığını [...] ileri sürdüğünü"[32] belirtmektedir. Ancak, yetkili bu görüşe katılmamaktadır ve "nihayetinde [...] süreçten sorumlu olan hükümet ve Parlamento'da her şeyi tartışıyorlar" [33] diyerek görüşünü ifade etmektedir. Aynı şey sivil toplum için de geçerlidir. Yetkili, sürecin "çok açık ve şeffaf olduğunu, sivil toplumla her şeyi paylaştıklarını"[34] belirtmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Hükümet temsilcileri genel olarak, her iki taraf hakkında daha fazla bilgi bulunmasının faydalı olacağını, ancak diyalog için, aynı zamanda da muhalefet ve sivil toplum için en azından bazı alanların bulunduğunu ileri sürmektedir.

Delegasyon yetkilisi tarafından sözü edilen muhalefet sözcüsü AB'nin ana muhalefet grubuyla temas halinde olmadığını belirterek şu yorumda bulunmuştur: "Sanki biz yokmuşuz gibi"[35]. Muhalefet sözcüsüne göre bu durum hem önceliklerin belirlenmesinde, hem gelişme raporunun oluşturulmasında, hem de diğer meselelerde geçerlidir. Muhalefet sözcüsüne göre bu iletişim eksikliği çok gariptir çünkü temelde muhalefet her ne kadar bazı zamanlarda "kendi ülkemizin çıkarlarını koruma" gereği duysa da muhalefet ve AB "aynı hedefleri taşımaktadır ve benim partim söz konusu olduğunda aynı değerlere sahiptir" [36].

Dolayısıyla, muhalefet sözcüsü AB'nin "diyaloga...daha iyi iletişime"[37] odaklanması gerektiğini ifade etmektedir. Nitekim AB "herkesle konuşmak" zorundadır ve bu "eşit temelde samimi bir diyalog"[38] olmalıdır. Muhalefet sözcüsüne göre şu anda bu tür bir diyalog bulunmamaktadır [39].

Aynı zamanda sivil toplum temsilcileri de AB'nin kapsamlı bir diyalog arayışı içinde olmadığını ileri sürmektedir. AB böyle yapmak yerine sadece kendisinin belirlediği birkaç çıkara odaklanmaktadır. Sivil toplum temsilcilerine göre AB özellikle Kürt meselesinin üzerinde durmaktadır. Sivil toplum temsilcileri bu durumda genel olarak toplumda önemli meselelerin AB tarafından ihmal edilme riskinin bulunduğuna işaret etmektedir. Sivil toplum temsilcileri aynı zamanda, AB'nin tam olarak sivil toplum kuruluşu (STK) olmayan, aslında "HBSTK" (Hükümet Bağlantılı STK) ya da "ABSTK" (Bir amaca hizmet etmeyen, ama AB fonlarına bağlı) olan sivil toplum kuruluşlarını finanse etmeye yönelik güncel sisteminde bulunan riske de dikkat çekmektedirler. Ayrıca, sivil toplum temsilcileri AB'nin bürokratik gereksinimleriyle başa çıkabilmek için yüksek bir kapasite gerektiğini, bu durumun da küçük STK'ların AB fonu almasını imkânsız hala getirme riski taşıdığını ifade etmektedir. Sivil toplum temsilcilerine göre bu tür araçlar Türkiye'de canlı bir demokrasi tartışmasını geliştirmemektedir. [40]

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

AB tarafındaki algılar

AB temsilcileri AB'nin, özellikle Komisyon ve Ankara'daki Delegasyon yoluyla hem siyasi muhalefetle hem de sivil toplumla iletişim kurma noktasında elinden geldiğini yaptığını ileri sürmektedir.

Ancak yine AB temsilcileri, bu anlamda belirli problemler yaşandığını ve problemlerin özellikle de muhalefetle diyalog noktasında yaşandığını kabul etmektedir. Konsey temsilcisi, AB ve Türk halkı arasındaki iletişim eksikliği meselesinin Türkiye tarafından büyütüldüğünü ifade etmektedir. Bundan dolayı, Konsey temsilcisi görüşünü şu şekilde ifade etmektedir: "Anlayış elde etme konusunun belki de gerektiği kadar öncelikli hale getirildiğini düşünmüyorum"[41]. Muhalefetle iletişim noktasında Avrupa Parlamentosu yetkilisi şu şekilde bir itirafta bulunmaktadır: "CHP ile iletişim problemlerimiz var. Bu konu kesin. Hangi tarafın hatalı olduğunu söylemek zor ama kesinlikle çabalıyoruz. Ancak bazı görüş farklılıkları mevcut [...]"[42].

Fakat AK yetkilisi, sivil toplumla ilgili olarak, AB'nin sadece azınlık hakları ve Kürt meselesi gibi belirli alanlara yoğunlaştığı fikrine "Bizim yapmak istediğimiz bu değil"[43]. Diyerek katılmamaktadır. Bununla birlikte AB yetkilileri Türkiye'de sürecin dışında tutulma hissinin yaygın bir şey olduğunu, çoğu STK'nın bu konudan şikayetçi olduğunu ifade etmektedir.

3. Tartışma: Türkiye'nin Katılım Sürecinde Oryantasyon, Sahiplenme ve Diyalog

Bu algılar doğrultusunda Türkiye'de başarılı bir demokratikleşme ve katılım sürecinin temel önkoşulları olarak oryantasyon, sahiplenme ve diyalog hakkında neler söylenebilir? Benim fikrime göre, oryantasyon, sahiplenme ve diyaloga yönelik algılar, bu birbiriyle yakından ilişkili süreçlerin doğasında bulunan bazı problemlere neden olmaktadır ve bu problemler de süreçler üzerinde olumsuz etkilere yol açmaktadır.

İntibak konusunda, başarılı bir demokratikleşme ve katılım sürecinin Türkiye'de AB üyeliği projesine ve AB değerlerine, özellikle de demokrasiye oryantasyonun bir önkoşul olduğu ifade edilmiştir.

Türkiye açısından bakılacak olursa, Türkiye'de genel olarak Avrupa'ya yönelik temel bir oryantasyonun söz konusu olduğu açıktır. Ne var ki, Türkiye'de aynı zamanda peşinden koşulan şeyin tam olarak ne olduğu

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

konusunda ciddi anlamda bir anlaşmazlık bulunmaktadır: AB üyeliği mi yoksa demokratikleşme mi? Hükümet algısında olduğu gibi bu iki yönelim bir arada bulunabilir. Ama AB katılım sürecini demokrasiyi geliştiren bir süreç olarak görmeyen muhalefet örneğinde olduğu gibi bu iki yönelim illa ki bir arada bulunmak zorunda değildir. Bu durum birkaç açıdan problem teşkil etmektedir. İlk olarak, böyle bir algı –katılım sürecini demokratikleşme sürecinden ayırma- ve sadece katılım sürecine odaklanmak, oryantasyonu AB'nin tutumlarına bağlı bir hale getirmektedir. Çünkü nihai amaç demokratikleşme değil AB üyeliğidir. Bu demokratikleşme süreci için elverişli bir durum değildir.

Türkiye'deki demokratikleşme sadece AB katılım sürecine bağlı kalamaz. Türkiye, her ne kadar AB üyeliğini amaçlasa da en önemli hedefin demokrasi olduğunu anlamalıdır. AB üyeliğinden önce mutlaka demokratikleşmenin olması gerekirken, öncelikli olarak AB üyeliğinin peşinden koşmanın kesinlikle demokratikleşmeyi geliştirecek bir şey olduğu söylenemez.

Türk toplumunun tamamında, Türkiye için demokrasinin ne olduğu tüm ayrıntılarıyla tartışılmalı ve desteklenmelidir. AB üyesi olunsun ya da olunmasın ve Türkiye'nin aday olma ihtimali olsun ya da olmasın demokratikleşme süreci Türk toplumunun geniş kesimlerine kök salmalıdır. Her alanda bu gereklilik tanınmalı ve bu gereklilik uğruna çalışmalar yapılmalıdır. Hükümetin hem sözde hem faaliyette demokratikleşme için çabalaması ve bunu AB'nin tutumları ne olursa olsun yapması gerekmektedir. Katılım öncesi dönemde reform faaliyetleri çok fazlayken, bu hız ciddi oranda yavaşlamıştır. Diğer yandan son girişimler yeni bir itici güç görevi görebilir. Muhalefetin demokratikleşme uğruna çaba göstermelidir ve sadece sözde kalmamalı, fiilen gösterilmelidir. Nihayetinde demokratik reformlar AB için değil Türkiye için yapılmalıdır.

Fakat bu durum katılım müzakerelerinde sahiplenme meselesi ile ilgili başka bir sorunsala neden olmaktadır. Bu çalışmada, başarılı bir demokratikleşme ve katılım sürecinin önkoşullarından birinin de sürece yönelik içsel sahiplenme, yani Türkiye'nin asıl süreç üzerindeki etkisi olduğu belirtilmiştir.

Her ne kadar demokratikleşmek, demokrasiyle ilişkili reformların bizzat demokratikleşmekte olan ülke tarafından belirlenmesi anlamında bir içsel sahipliği gerektirse de katılım sürecinde demokratikleşme sürecinin belirleyicisi AB'dir. Süreç boyunca belirli noktalarda katkı sağlamasına izin

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

verilmesine rağmen Türkiye demokratikleşme sürecinin 'şoför koltuğuna konulmamakta' ve kendi demokratikleşme sürecinin içeriğini kendisi belirleyememektedir. Aksine, öncelikleri belirleyen ve standartları koyan AB'dir ve AB üyeliğine ilişkin nihai karar bu standartlar doğrultusunda verilecektir. Ancak AB açısından demokratikleşme ile Türkiye'nin asıl tercih edeceği demokratikleşme arasında potansiyel bir çelişki de bulunmaktadır. Dolayısıyla, içsel sahiplenme sınırlı düzeydedir. Kelimenin gerçek anlamıyla bir 'müzakere' söz konusu değildir, çünkü Türkiye'nin genel itibari ile süreç üzerinde hemen hiç etkisi bulunmamaktadır.

Müzakerelerin nihai sonucu, AB'nin tek taraflı olarak Türkiye'nin AB kriterlerini yerine getirdiğini telakki etmesine bağlıdır. Kriterleri AB belirlemektedir ve bu kriterlerin ne anlama geldiği her zaman için açık değildir. Nitekim AB'nin demokrasiye ilişkin tanımı net değildir ve yoruma açıktır. Bu bağlamda, AB temsilcilerinin, bizzat üye devletler tarafından her zaman yerine getirilmeyen standartların konduğunu kabul etmesi dikkate değerdir. Fakat yorum yetkisine sahip olan Türkiye değil AB'dir. Her ne kadar kriterler değişken olsa ve bir anlamda konum değiştiren bir hedef gibi olsa da, Türkiye bu kriterleri yerine getirmeyi amaçlamaktadır. Bu açıdan ortaya çıkacak bir demokratikleşme sürecinin sürdürülebilir olup olmayacağı ise belirsizliğini korumaktadır.

Sahiplenme açısından bakıldığında ise Türkiye'nin hedefin seçimi üzerinde (AB üyeliği) bir sahipliği söz konusu iken, bu hedefin nasıl elde edileceğine ilişkin hemen hiç sahipliği bulunmamaktadır. Burada AB tek maliktir. Türkiye Yol Haritasının Türkiye tarafından sürece ilişkin sahipliği devralma girişimi olduğu ifade edilebilir. Ama bu harita AB tarafından kabul edilmemiştir.

Peki, bu problemler nasıl çözülmelidir? Bir anlamda bu problemlerden bazıları katılım sürecinin doğasında vardır ve üstesinden gelmek zordur. Bununla birlikte Türkiye'nin sürece ilişkin içsel sahipliği elde edebilmesi için, AB, Türkiye'nin kendi demokratikleşme sürecini algılama şekline hassasiyet gösterebilir; Türkiye bağlamında demokrasinin genel olarak ne düzeyde olduğunu ve ne olabileceğini Türkiye ile tartışabilir. Bu düşünceler ve iç tartışmalar katılım sürecine yansımalıdır. AB aynı zamanda Türkiye'yi kriterlere ilişkin değerlendirilirken adil olmalı ve belirlenen kriterler (çok fazla) yoruma açık olmamalıdır.

Problemlerin üstesinden gelmenin diğer bir yolu ise katılım öncesinde sağlam temelli, içsel olarak sahiplenilmiş bir demokratikleşme süreci

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

oluşturabilmek için Türkiye'de hükümetin dışındaki kesimlerle, özellikle de siyasi muhalefet ve sivil toplum ile daha kapsamlı bir diyalog geliştirmek olabilir. Demokrasi sağlam temelli olmazsa ve içselleştirilmezse incelememizin başında belirtilen önkoşullar doğrultusunda bu durum demokratikleşme ve katılım açısından bir tehdit unsuru olacaktır.

AB muhalefet ve sivil toplum ile bu türden bir diyalog yürütüyor mu? AB'nin bu konudaki çalışmaları çok eksik görünmektedir[44]. Muhalefet, AB ve kendileri arasındaki iletişimin sıkıntılı olduğundan yakınmakta ve çoğu AB temsilcisi de bunu kabul etmektedir. Fakat muhalefetin de katılım öncesinde demokratikleşme sürecine dahil olması gerekmektedir. Sivil topluma gelirsek, AB'nin bazı çıkarları ön plana çıkardığı ve aslında sivil toplum ruhuna aykırı bir STK alanı oluşturduğu eleştirisi yapılmaktadır. Bu durum, demokratikleşme açısından elverişli bir durum değildir.

Sonuçta demokratikleşme sürecinden geçecek olan ve eğer başarıyla tamamlarlarsa Avrupa Birliği üyesi olacak olan tüm Türk toplumudur. Bunun olabilmesi için bu süreçte oryantasyon, sahiplenme ve diyalogun sağlanması gerekmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Sonnotlar:

* Makalenin orijinal başlığında bulunan 'Orientation' terimi Türkçe'de yönelim, uyumlanma, belli bir çevreye uyum sağlama, alışma, konumlandırma olarak kullanılmaktadır. 'Orientation' bu makalede de bu ve benzeri anlamlarda kullanıldığı için Türkçe çeviride oryantasyon kelimesi tercih edilmiştir. Çalıştayda sunulan bildirinin çevirisi olan bu makalenin orijinal (İngilizce) versiyonu da uluslararası dergilerde yayınlanma sürecine girmiştir.

** Küresel Çalışmalar (School of Global Studies), Gothenburg Üniversitesi.

[1] Avrupa Birliği resmi internet sitesi, Avrupa terimler sözlüğü http://europa.eu/scadplus/glossary/accession_criteria_copenhague_en.htm, Erişim tarihi 01.07.2009.

[2] Thomas Risse ve Kathryn Sikkink, "The socialization of international human rights norms into domestic practices: introduction", Thomas Risse, Stephen C. Ropp ve Kathryn Sikkink (der.) *The Power of Human rights. International Norms and Domestic Change*. (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), içinde [s.11], s: 1-38.

[3] Annika Björkdahl, "Norm-maker and Norm-taker: Exploring the Normative Influence of the EU in Macedonia". *European Foreign Affairs Review*, Vol. 10, 2005, s: 257-278; Annika Björkdahl, "The European Union – A Normative Power in the Western Balkans. A theoretical framework and an empirical illustration", 30.10.2006 tarihinde Göteburg Universitesi, Siyaset Bilimi bölümü tarafından düzenlenen Uluslararası Seminer'de (International Seminar, Department of Political Science, Göteborg) sunulmuş Konferans Bildirisi.

[4] Björkdahl, "The European Union – A Normative Power in the Western Balkans", [s. 9].

[5] Björkdahl, "Norm-maker and Norm-taker", [s. 274], italik (sağa yatık) ifade eklenmiştir.

[6] Clark C Gibson, Krister Andersson, Elinor Ostrom ve Sujai Shivakumar, *The Samaritan's Dilemma: The Political Economy of Development Aid.* (Oxford: Oxford University Press, 2005), [s.7].

[7] a.g.e, [s. 12, 13].

[8] a.g.e, [s. 362].

[9] a.g.e, [s. 362].

[10] Türk tarafından bir AKP Parlamento üyesi ve Türk hükümetini temsil eden üç merkezi olarak yerleştirilmiş hükümet görevlisi (Dışişleri Bakanlığı'nda çalışan bir uzman, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği'nde çalışan bir uzman ve Avrupa birliği Türk daimi temsilciliğinde çalışan bir uzman) davet edilmiştir. Muhalefetten ise bir CHP Parlamento üyesiyle görüşülmüştür. Sivil toplumdan üç temsilciyle görüşülmüştür. Bunlardan biri demokrasi alanında çalışan bir sivil toplum kuruluşundan, diğer ikisi ise insan hakları alanında çalışan sivil toplum

kuruluşlarındandır. Türk görüşler için faydalanılanlar arasında: Asli Toksabay Esen ve H. Tolga Bölükbaşı, "Attitudes of Key Stakeholders in Turkey towards EU-Turkey Relations: Consensual Discord or Contentious Accord?", Nathalie Tocci (der.) *Talking Turkey in Europe: Towards a Differentiated Communication Strategy*. Talking Turkey II IAI-TEPAV Project. (Roma, Istituto Affari Internazionali, 2008) içinde s: 175-197. AB tarafında tüm merkezi kurumlardan – Avrupa Konseyi (İsveç çalışma grubu temsilcisi), Avrupa Komisyonu ve Türkiye Delegasyonu ve Avrupa Parlamentosu- ilgili bir yetkili ile görüşülmüştür. Görüşülen kişiler merkezilik çerçevesinde seçilmiştir. Görüşlerinin temsil ettikleri kurumun göstergesi olduğu varsayılmıştır. Bazı kişiler isimlerinin saklı kalmasını istediği için herkesin ismini gizli tutuyorum ve sadece temsil ettikleri kuruma referans veriyorum.

[11] Esen ve Bölükbaşı aynı sonuca varmışlardır. (Esen ve Bölükbaşı, "Attitudes of Key Stakeholders in Turkey", [s. 194]).

[12] Esen ve Bölükbaşı'nın analizinde, "AKP temsilcileri AB reform sürecini arzuladıkları demokratik konsolidasyon ile daha geniş haklar ve özgürlükler için cevap olarak gördükleri biçimindeki yaklaşımı koruyor" diye belirtilmiştir. (Esen ve Bölükbaşı, "Attitudes of Key Stakeholders in Turkey", [s. 178]). Ancak Esen ve Bölükbaşı parti üyelerinin özgürlük anlayışının sınırlı olduğuna işaret etmektedir.

[13] Proje koordinatorü, Türk Demokrasi Vakfı , 24.09.2007.

[14] Proje koordinatorü, Türk Demokrasi Vakfı , 24.09.2007.

[15] Esen ve Bölükbaşı'nın analizinde, "Kimin aslında daha Avrupa yanlısı olduğu yönündeki samimiyet sorusu günümüz Türk siyasetine damgasını vurmuş gibi gözükmektedir." (Esen ve Bölükbaşı, "Attitudes of Key Stakeholders in Turkey", [s.180]).

[16] Esen ve Bölükbaşı da ayrıca CHP'nin bu değişken/birbirine zıt yaklaşımına işaret eder (Esen ve Bölükbaşı, "Attitudes of Key Stakeholders in Turkey", s: 183-185).

[17] CHP Milletvekili, 19.09.2007.

[18] Avrupa Komisyonu yetkilisi, 28.05.2008.

[19] Üst düzey Dışişleri yetkilisi, 20.09.2007.Diğer hükümet temsilcileri de oyun analojisini kullanmaktadır.

[20] Üst düzey Dışişleri yetkilisi, 20.09.2007.Diğer hükümet temsilcileri de oyun analojisini kullanmaktadır.

[21] AKP Milletvekili, 17.09.2007.

[22] Üst düzey hükümet yetkilisi, 20.09.2007.

[23] CHP Milletvekili, 19.09.2007.

[24] CHP Milletvekili, 19.09.2007.

[25] CHP Milletvekili, 19.09.2007.

[26] Avrupa Komisyonu yetkilisi, 28.05.2008.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

[27] Avrupa Komisyonu yetkilisi, 28.05.2008.

[28] Avrupa Komisyonu yetkilisi, 28.05.2008.

[29] AKP Milletvekili, 17.09.2007.

[30] Üst Düzey hükümet yetkilisi, 20.09.2007.

[31] Üst Düzey hükümet yetkilisi, 20.09.2007.

[32] Üst düzey Türk delegasyon yetkilisi, 29.05.2008.

[33] Üst düzey Türk delegasyon yetkilisi, 29.05.2008.

[34] Üst düzey Türk delegasyon yetkilisi, 29.05.2008.

[35] CHP Milletvekili, 19.09.2007.

[36] CHP Milletvekili, 19.09.2007.

[37] CHP Milletvekili, 19.09.2007.

[38] CHP Milletvekili, 19.09.2007.

[39] Bu, Esen ve Bölükbaşı'nın AB "bu adaya Masada eşit muamele yapmak konusunda daha anlayışlı olmalıdır" biçimindeki sonucuyla aynı doğrultudadır. (Esen ve Bölükbaşı, "Attitudes of Key Stakeholders in Turkey", [s. 197]).

[40] Ayrıca Esen ve Bölükbaşı siyasi partiler ve sivil toplum gibi sosyal sektörler tarafından hissedilen "müzakere sürecinde içlemcilik (inclusiveness) eksikliği"nden de söz etmektedir (Esen ve Bölükbaşı, "Attitudes of Key Stakeholders in Turkey", [s. 182]).

[41] Avrupa Konseyi yetkilisi, 28.05.2008.

[42] Avrupa Parlamentosu yetkilisi, 26.05.2008.

[43] Avrupa Komisyonu yetkilisi 28.05.2008.

[44] Esen ve Bölükbaşı da "hem Türk hem AB paydaşlarının daha iyi anlayışa olanak veren yeni iletişim kanalları geliştirmesi gerektiğini" belirtmekte ve "(a) bir sure önce CHP'nin de dahil olduğu Brüksel'de temsil edilen çeşitli Türk paydaşı ile daha yoğun diyalog... doğru yolda bir adım olacaktır" (Esen ve Bölükbaşı, "Attitudes of Key Stakeholders in Turkey", [s. 197]).

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

AB Koşulluluk Mekanizması: Türkiye Örneği

Adam Szymański*

1. Giriş

"Bir devlet ya da uluslararası organizasyonun, bir başka devlet tarafından talep edilen menfaatleri belirli koşulların gerçekleştirilmesine bağlayan bir araç"[1] olarak tanımlanan koşulluluk mekanizması birçok uluslararası yapı tarafından kullanılmaktadır. Örneğin, Uluslararası Para Fonu gibi bazı finansal kurumlar için kredilerin etkili kullanımının garantiye alınması önemlidir. Bununla birlikte, koşulluluk kavramı özellikle Avrupa Birliği içinde sıkça kullanılmaktadır. Bu kavram Ortak Dış ve Güvenlik Politikası ya da Avrupa Komşuluk İlişkileri Politikası'nın da aralarında bulunduğu çeşitli politikalarla, ama her şeyden önce Birliğin genişleme politikasıyla alakalıdır.

AB'nin yeni üye devletleri kabul etme kapasitesine ek olarak bütünleştirme ve iletişimin yanı sıra, AB koşulluluk mekanizması genişleme stratejisinin en önemli yapıtaşlarından biridir (sözde 'bütünleşme kapasitesi', daha önce 'hazmetme kapasitesi'). Yeni genişleme stratejisinde bu prensip daha da geliştirilmiştir. 2006-2007 yıllarındaki genişleme strateji belgesine göre koşulluluk mekanizması ilkesi; katılım sürecindeki herhangi bir ilerlemenin, ülkenin şu anda katı üyelik koşullarını yerine getirmesine ve reform yapmasına bağlı olduğunu beyan etmektedir. Son süreçteki genişlemeler AB'ye bazı dersler öğretmiştir. Yönetim ve yargının geçerli işleyişindeki problemlere olduğu kadar yolsuzluk problemlerine de katılım sürecinin ilk safhalarında Avrupa Komisyonu tarafından müdahale edileceği yeni genişleme stratejisinde belirtilmiştir[2].

Bu makale özellikle demokratik koşulluluk mekanizması olmak üzere siyasi koşulluluk mekanizması ve aday devletlerden biri olan Türkiye'nin durumu üzerine odaklanmaktadır. Demokratik koşulluluk mekanizması, "AB'nin üye olmayan devletleri insan haklarına ve demokrasi standartlarına uymaya teşvik eden temel stratejidir"[3]. Bu, katılım öncesi süreçte ilk olarak

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

uygulama öncesi koşulluluk örneği olan Kopenhag Kriterleri'nin tamamlanması anlamına gelmektedir. Koşulluluk mekanizması bu noktada temel olarak, üye olmayan devletlere her şeyden önce kurumsal bağlar ve destek sağlayarak 'ödüllendirerek güçlendirme' (ödül takviyesi) yoluyla işlemektedir. Buna rağmen son yıllarda Türkiye örneğinde 'cezalandırarak güçlendirme'nin uygulanıp uygulanmadığı tartışmalı bir konudur[4].

Yazar, bu ilkenin Türkiye örneğinde şu andaki etkililiği sorunsalını ortaya koymaktadır. Makalede, Frank Schimmelfenning ve Ulrich Sedelmeier'in AB genişlemesine dair araştırma yapmak üzere önerdikleri kuramsal çerçeve kullanılmıştır. Bu çerçeve dört görüşten oluşur –idealist olan yapılandırmacılık (inşacılık) yanında üç rasyonalist/faydacı bakış açısı vardır: gerçekçi yaklaşım, liberal hükümetlerarasıcılık ve uluslar-üstü kurumsalcılık. Gerçekçi ekolun düşünürleri, üye olmayan bir devlet için dikkate alınması gereken temel noktaların; güvenlik, otonomi ve AB üstündeki dolaylı etkiler açısından katılım sonuçları olduğunu farz etmektedir. Liberal hükümetler-arası yaklaşıma göre ise üye olmayan devlet, kendi üzerinde olumlu bir etki yarattığı sürece muhtemelen katılımı ve katılımı hızlandıracak kararları desteklemektedir. Uluslar-üstü kurumsalcılık da bir üye ülkenin ancak Birliğe bütünüyle yarar sağladığı müddetçe üyeliğini destekleyeceğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak yapısalcılık, üye olmayan devletin AB ve onun asli kurucu normlarıyla kendisini tanımlaması halinde AB'ye katılmaya uygun olacağını varsaymaktadır[5].

2. 'Materyal Pazarlık' Mekanizması...

Frank Schimmelfenning, Stefan Engert ve Heiko Knobel'e göre koşulluluk mekanizması prensibinin işlemesi için iki ana koşulun tamamlanması gerekmektedir; mevcut olan AB üyeliğinin teşviki ve görece düşük maliyetli bir şekilde AB kurallarının kanunlaştırılması[6]. AB demokratik koşulluluk mekanizmasının öncelikle materyal (hükümetler-arası) pazarlık mekanizmasını kullandığını varsayıldığında (Kopenhag Kriterleri'nin benimsenmesi maliyetinin AB'nin sağlayacağı faydaya değip değmeyeceğini üye olmayan devletler hesaplarlar) ve aynı zamanda uluslararası unsurların sabit olduğunu göz önünde bulundurulduğu ve sosyal koşullar da konu dışı olarak değerlendirildiğinde doğru bir yaklaşım olacaktır. Diğer bir ifadeyle, üye olmayan devletlerin kararı hükümetler-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

arası düzeyde rasyonalist bir bakış açısından açıklanabilir (ilk iki görüş Schimmelfenning ve Sedelmeier tarafından önerilmiştir).

Bu yaklaşım, Türkiye örneğinde politik koşulluluk mekanizmasının tarihsel çerçevesini sunmayı mümkün kılmaktadır[7]. AB'nin demokratik koşulluluk mekanizması bu ülkeye karşı 1999 yılına kadar çalışmamıştır. O zamana kadar Türkiye için üyelik ihtimali öngörülmemekteydi. Hem Türkiye hem AB, Türkiye'nin Birliğe katılımına ilişkin konuşmaya hazır değildi. Üstelik, Türkiye 1995 yılına kadar bunun yerine Gümrük Birliği'ni tamamlamaya yoğunlaşmıştır.

Türkiye, Aralık 1999 Helsinki Zirvesi'nde resmi olarak aday ülke olmuştur. 1999 ve 2005 arasında koşulluluk mekanizmasının etkinliği – ilk olarak katılım müzakerelerinin açılmasına yönelik kısa dönem teşvikten ve muhtemel AB üyeliği açısından değerlendirilmiştir. O süreçte, özellikle 2002-2004 yılları arasında Türkiye, Kopenhag siyasi kriterlerine uymak için birçok reform gerçekleştirerek, müzakerelerin başlangıcını ve sonraki muhtemel katılımı net bir şekilde görerek Avrupa Birliği ile olan ilişkilerini aktif hale getirmiştir. Anayasanın birçok hükmü değiştirilmiş, yasal düzenlemelerde kapsamlı değişiklikler yapılmış ve birçok önemli hukuki tasarrufta bulunulmuştur– toplamda sekiz reform paketi yapılmıştır (diğerleri arasından Ağustos 2002'deki reform paketi AB siyasileri tarafından mucize olarak tanımlanmıştı)[8]. Aynı zamanda uyumlaştırma maliyetleri de çok yüksek değildi. Hükümet toplumun büyük bir çoğunluğunun desteğini almıştı. Örneğin 2004'ün başlarında Türklerin %71'i AB üyeliğinin iyi bir şey olduğunu söylemiş ve sadece %9'u karşı görüş belirtmiştir[9]. Türkiye'nin AB üyeliğine karşı etkili bir politik güç bulunmamaktaydı. Bu, ayrıca "üyelik yolunda gelişime dair süregelen bir kanıt bulunduğu ve AB, istikrarın ve güvenliğin yeni koruyucusu olduğu sürece"[10] yeni bir ulusal güvenlik anlayışına uyum sağlamaya muhtemelen devam edecek olan orduyu olduğu kadar büyük muhalefet partilerini de ilgilendirmekteydi.

Buna rağmen, Ekim 2005'te katılım müzakereleri başladıktan sonra bu etki azalmaya başlamıştır. Yukarıda belirtilen iki etki son yıllarda görülmemeye başlamıştır. Mevcut genişleme stratejisi, koşulluluk prensibini ilgilendiren ve Birliğin yaklaşımıyla ilgili olarak yapılacak çok şey olan Türk meselesinde bazı potansiyel sorunlar yaratmaktadır. Şu anda Türkiye'nin olası AB üyeliği belirsiz olarak görülebilir. Fransa ve Avusturya gibi bazı üye ülkeler, müzakerelerin açık uçlu özelliğini vurgulamakta ve diğer görüşler üzerinde konuşmaktadırlar. Öncelikli olarak

 ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ortaklık ve tam üyelik statüsü arasında bir üçüncü seçenek ve ayrıca son zamanlarda Alman Hristiyan Demokratları tarafından önerilen 'kademeli üyelik' ve 'Avrupa Ekonomik Alanı- ve fazlası' ile ilgili bir kavram olan 'imtiyazlı ortaklık' gibi Türkiye'nin tam AB üyeliğinin yerine geçecek geçici ya da kalıcı alternatifler üzerine birçok fikir ortaya çıkmaya başlamıştır. Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy ve danışmanı Henri Guaino tarafından ortaya konan 'Akdeniz Birliği' de ayrıca alternatif bir kavram olarak değerlendirilebilirdi ancak bu kısa bir sürede 'Akdeniz için Birlik' e dönüştürülmüştür[11].

Bu gelişmelerden dolayı Türkiye, ülkede gerekli değişimleri devam ettirecek olan seçkin kesimi ve halkı harekete geçirecek unsuru kaybetmiştir. Yöneten seçkin kesim (elitler) AB üyeliğine olan ilgisini kaybetmişe benzemiş (özellikle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 2004 ve 2005'deki üniversitelerde başörtüsü kullanılmasına ilişkin kararından sonra) ve AB'ye katılım konusu toplumdaki tartışmaların gündeminden kalkmaya başlamıştır. Avrupa Birliği standartlarına uyumun maliyeti de eskiye göre daha yüksektir. Reformlar, özellikle kapsamlı olanlar maliyetlidir ve Adalet ve Kalkınma Partisi'ne olan destek de önceki kadar yüksek değildir (Ekim 2009 itibari ile yüzde 31 civarında)[12]. Her ne kadar Türk hükümetinin Kürt ve Ermeni meselesiyle ilgili bir şeyler yaparak risk aldığı görülse de, asıl soru bunda AB koşulluluk prensibinin bir etkisi olup olmadığıdır. Türk siyasileri yapılan reformlara Birliğe üye olmanın gerekliliği olarak değil de devletin demokratikleşmesi ve dönüşümü olarak bakmaya başlamışlardır. Bu yüzden, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Türkiye'nin Kopenhag Kriteri'ni Ankara kriterleri olarak yeniden adlandıracağını söylemiştir ve bu açıklama sadece bir hitabet inceliğinden ibaret değildir[13].

...Ve ayrıca

Günümüzde Türkiye Avrupa ilişkilerine değindiğimizde, uyumun siyasi bedellerinin yanı sıra 'materyal pazarlık' konusunun ötesine geçmek ve Schimmelfenning, Engert ve Knobel'in bahsettiği diğer unsurları AB demokratik koşulluluk mekanizmasının geçerliliğini etkileyen. muhtemel unsurlar, yani sosyal etki -AB koşullarının yasallaştırılmasının yanı sıra Türk hükümetinin AB uluslararası topluluğuyla olan ilişkisinin tanımı, Avrupa'nın toplumsal belirginliği, liberal normlar ve Türkiye-AB ülkeleri

arasındaki karşılıklı ekonomik bağlılık- olarak değerlendirmek önemlidir[14]. Bu uluslararası etkenler ve sosyal koşullar bugün artık yukarıda bahsedilen yazarların araştırma yaptığı 21. YY'ın başlarında olduğu gibi alakasız ya da geçersiz değillerdir. Bunun sebebi de, Türk toplumunun devlet karşısında güçlenmesidir. Schimmelfenning ve Sedelemeier tarafından önerilen kuramsal çerçeve kullanılarak Türk Hükümetinin AB standartlarına uyumla ilgili verdiği kararların arkasındaki sebeplerin, rasyonel perspektiflerin ötesinde kurallar ve değerlerle bağlantılı yapılandırmacı açıklamalarla ilgili olduğu iddia edilebilir.

AB demokratik koşulluluk mekanizmasının etkinliği bugünlerde Türkiye örneğinde Avrupa Birliği koşullarının meşruiyetiyle de saptanmıştır. Schimmelfenning, Engert ve Knobel'e göre "eğer koşullar; üye devletler arasında paylaşılan, açıkça belirlenmiş, AB'ye uyumlu kurallara dayanıyorsa onların (devletlerin) uyma gayreti yüksektir"[15]. Buna rağmen, hâlihazırdaki durum sadece Türkiye örneğinde değil aynı zamanda Batı Balkanlar'da bulunan resmi ve olası aday devletlerde de yukarıda sözü edilenden oldukça uzaktadır.

Aday ülkeler gerçekliklerine yeterince iyi uyumlaştırılmış olmadıkları için AB koşulları geçerliliğini kaybetmektedir Bu bağlamda bu makalenin yazarı birkaç yıl önce Nathalie Tocci tarafından sunulan argümanlara katılmaktadır. Nathalie Tocci de koşulluluk mekanizmasının Türkiye'nin AB yolundaki çıkmazlarını çözmeye yardımcı olmadığını savunmuştur. Koşulluluk mekanizması birçok çok özel, politik ve bunun yanı sıra genel, karmaşık ve sisteme ait problemde sessiz kalmaktadır. İlk grup konular söz konusu olduğunda, örnekler; yüzde 10 olan seçim barajı ile ülke içinde yerlerinden edilmiş insanların veya eski PKK üyelerinin genel af yoluyla dönüşüdür (gerçi bu sorular son yıllarda ortaya çıkmıştır). İkinci grupta da devlet ve toplum modelleri (birçok grup arasındaki iç dengelerle tanımlanır) bahsedilmeye değerdir[16].

Bununla birlikte, daha da önemli bir nokta AB koşullarının kapsamı ve bunların yaptırım kurallarının açık bir tanımdan yoksun oluşudur (ilk olarak Kopenhag Kriterleri'nden başka nelerin sayılacağı sorunu tezahür eder). Birçok AB ülkesinde azınlık haklarına saygı ve dini özgürlüğe dair farklı çözümlerin var olduğu gerçeğinin yanı sıra Tocci'nin de ayrıca ifade ettiği gibi koşulluluk ilkesinin siyasi bir nitelik olarak güçlendirilmesi büyük bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bu, hakkı teslim edilmesi gereken bir gerçekliktir ancak Türkiye (ve Balkan devletlerinde) meselesinde AB koşullarının siyasileştirilmesi gibi istenmeyen bir sürece yol açar. Genel bir

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

deyişle; bu durum kendisini 'Çifte Standart' suçlamalarına yol açan tartışmada ya da koşulların uygulanmasında anlaşmazlık gibi çoğunlukla yetersizce makul bir nedene dayandırılan ek koşulların ortaya çıkması halinde açıkça göstermektedir.

Türkiye'nin AB'ye katılımı konusunda şüpheci olan bazı üye devletleri, (Fransa ve Avusturya gibi) siyasetçileri AB'nin demokratiklik ilkesi veya daha geniş olarak siyasi koşulluluk mekanizmasını hatta bu ülkenin girişini engellemekten daha da öteye giden siyasi hedefleri için suistimal etmiştir. Bu, hem AB genişleme stratejisiyle hem de Türkiye için Müzakere Çerçeve Belgesi ile ilgilidir[17]. Tocci "AB içinde birçok üye devletin menfaatleri ve görüşleri Türkiye'nin katılım sürecini Ermenistan, Ege ve Kıbrıs ile ilgili yaptırımlarla ilgili koşullara yöneltmiştir"[18] diye belirtmiştir. Türkiye'nin AB yolundaki ilerlemesini gösteren 2006 Avrupa Parlamentosu (Camiel Eurlings raporu) raporunun hazırlanması bu durumu en iyi biçimde göstermektedir. Dışişleri komitesinde raporun son hali üzerindeki çalışma sırasında, Belçika vekili Veronique De Keyser, Türkiye'nin Ermeni katliamını soykırım olarak kabul etmesi gerektiğini AB üyesi olması için bir koşul olarak teklif etmiştir. Yunanistan'dan bir vekil Giorgos Dimitrakopoulos da sadece Ermenilerin değil aynı zamanda Pontus Rumları'nın da soykırıma uğradığının kabulünü Türkiye için bir şart olarak ısrarla ifade etmiştir[19].

Bazı AB devletleri Türkiye'nin iç problemlerine seçici bir şekilde odaklanmaktadır. Ceza yasası madde 301'deki problemin ve kadın haklarının ve dini azınlık gruplarının korunması ihtiyacının altını çizmekte ama Müslüman azınlıkların ekonomik problemlerinden ya da haklarından bahsetmeyi unutmaktadırlar[20]. Üstelik, çeşitli AB devletleri kendi çıkarları doğrultusunda (menfaatlerine göre) farklı üyelik şartlarına öncelik vermektedirler. Sonunda, AB devletleri tarafından gündeme getirilen birkaç konu, önemli sorunların arkasında kalmakta ve karışıklık doğurmaktadır ki bu, AB koşulluluk prensibinin etkinliği için hiç de faydalı bir durum değildir.

Müzakere Çerçeve Belgesi söz konusu olduğunda, örneğin Fransa 'Karşılaştırma ölçütü' (benchmark) mekanizmasını –müzakere edilen fasılların açılması ve kapatılması gerekliliği– bazı fasılların açılmasını ve Türkiye'nin AB yolundaki ilerleyişini engellemek için kullanmaktaydı.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

'Bilim ve Araştırma' konu başlığını kapatmak için AB müzakere sürecinde Kopenhag Kriterleri'ni gerçekleştirmeye başlaması koşulunu öne sürmüştür. Ardından Fransa'nın ekonomik ve para politikasına yönelik itirazları olunca bu başlık da şartlar dahilinde kapatılamamıştır[21]. Ayrıca, tamamlandığında AB'ye katılım kararının verileceği beş konu başlığının açılmasına da 2009 yılında karşı çıkmıştır.

Aynı sorunlar diğer resmi ve muhtemel aday ülkelerde de meydana gelmiştir. Batı Balkanlar'a yönelik AB stratejisi de aslında siyasi koşulluluk mekanizmasının sınırlarını göstermektedir. Othon Anastasakis üç konuya dikkat çekmektedir. AB: 1) daha fazla siyasi şart öne sürmekte ve katılım öncesi sürecin sonucundan çok bu sürecin kendisine odaklanmaktadır ki bu da üye ülkelerin gözünde tüm genişleme stratejisinin güvenirliliği konusunda negatif bir etki bırakmaktadır. 2) Koşulların belirlenmesinde AB yaptırımlarını ve şartlarını muğlaklaştıracak şekilde farklı iddialarda (kuralcı, işlevsel ve reel politik vb.) bulunmaktadır. 3) "Bazı durumlarda uyum için sert bir değerlendirmede bulunmakta ama bazı diğer durumlarda barışı korumak ve güvenlik risklerinden kaçınmak için sürecin tutarlılığını etkileyecek şekilde daha uyumlu ve pragmatik bir değerlendirme yapmaktadır"[22].

AB standartlarına uyumun (Kopenhag Kriterleri gibi), bu standartlar açıkça tanımlanmadığında ve bazı AB ülkeleri tarafından suistimal edildiğinde sınırlı olduğunu aşikardır. Schimmelfenning, Engert ve Knobel tarafından belirtildiği üzere bu durum Birliğin bir parçası olmak isteyen üye olmayan devletlerdeki toplumların kendilerini Avrupa ve Avrupa normlarıyla özdeşleştirmelerini zayıflatmaktadır.

Diğer faktörler göz önünde bulundurulduğunda, bunların Türkiye'nin AB yoluna tutunması için çok önemli olduğu görülmektedir ancak AB demokratik koşulluluk mekanizmasının geçerliliği üzerinde en azından doğrudan sabit bir etkileri yoktur. Yine de hiçbir önem arz etmezler demek mümkün değildir. En iyi örnek liberal normlar ve Avrupa'nın toplumsal belirginliğidir. Bunun, AB koşulluluk mekanizmasının çalışması üzerindeki etkisi dikkate değerdir ama daha önce de belirtildiği gibi bu AB'nin meşruluğu ile daha fazla ilgilidir. Türk toplumunda Avrupa'dan ve onun değerlerinden 'kaçış' yoktur. Bir diğer önemli konu ise Avrupa yanlısı Türk sivil toplum organizasyonları ağının hâlâ hükümetin Avrupa politikasını belirleyecek kadar güçlü olmayışıdır. Ancak bu, gelecekte durumun değişmeyeceği anlamına da gelmemektedir. Bugünlerde AB koşulluluk mekanizmasına nazaran Türk toplumunun tutumu hükümet için önemlidir

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ancak bu 'materyal pazarlık' mekanizmasının bir parçası olarak ele alınmalıdır.

3. Tavsiyeler

AB koşulluluk mekanizmasından bahsettiğimizde, bugünlerde bunun etkinliğinin saptanmasında daha fazla unsur bulunmaktadır. Bu konudan başka, sorun bunun etkisini geliştirmek için ne yapılabileceğinde ortaya çıkmaktadır (her ne kadar bazı düşünürlerin ideolojik önermeler bazında farklı görüşleri olsa da, bu ilkenin hükümsüz kılınması mümkün değildir). Bu bölümde bazı öneriler sadece fikir vermesi ve misal teşkil etmesi için sunulmaktadır.

Yukarıdaki bölüm açıkça AB koşulluluk mekanizmasının tadil edilmesi gerektiğini göstermektedir. Her şeyden önce, reformların da uygulanmasını kapsayacak bir şekilde önemli konular dikkate alınması için bütünsel yaklaşımın güçlendirilmesi mühimdir. Münferit ama nesnel koşullar (örneğin; Türkiye'nin durumunda Kürt meselesinin çözümü ya da eski Yugoslavya için Uluslararası Ceza Mahkemesi ile Balkan devletlerinin işbirliği) sadece yolun başlangıcıdır. Üye olmayan devletlerde daha derin bir çalışma gerektiren sistematik sorunlar dikkate alınmalıdır. Örneğin Fransa veya Kıbrıs için önemli olan bazı seçme konular dışındakiler de görünür olmalıdır. Komisyon raporlarında da belirtilen ifade özgürlüğünün kısıtlanması gibi meselelerin neden olduğu temel problemleri vurgulamak Türkiye'nin üyeliğini destekleyenlerin (diğerlerinin yanı sıra Birleşik Krallık, İspanya, İsveç veya Polonya gibi) ve Avrupa Komisyonu'nun bir görevidir.

Yazar, koşulluluk mekanizması içerisinde görülen problemlerin siyasi doğasının şartların içeriğini daha net bir şekilde tanımlamaya ve anlamaya yardımcı olacak "değişmez kurallara, koşullara ve karşılaştırma ölçütlerine" dönüştürülmesi gerektiğini iddia eden Türk aydınlarından Mustafa Aydın ve Aslı Toksabay Esen ile aynı görüşü paylaşmaktadır[23]. Müzakere sürecinde karşılaştırma ölçütleri sistemi zaten mevcuttur ama bu durum Kopenhag siyasi kriterleriyle ilişkili olan genel kurallarla değil, AB müktesebatıyla ilgilidir. Komisyon raporları veya Katılım Ortaklığı gibi belgeler de mevcuttur ama bunlar karışıklığın önüne geçememektedir. AB koşulluluk mekanizmasının siyasi doğası ortadadır. Ama bu, aday ülkelere üyelik

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

koşullarıyla ilgili olarak biraz net bir tavır gösterilmesinin imkânsız olduğu anlamına da gelmez. Bu sayede AB koşulluluk mekanizmasının siyasileşmesi zor olabilir.

Bununla birlikte, temel meseleye yani 1999–2005 döneminde AB demokratik koşulluluk mekanizması prensibini işler hale getirmek için ayrılmaz bir parça olarak görülen Türk katılımının açık ihtimaline geri dönmek yine de daha zor olacaktır. Bu (yine) diğerleriyle birlikte Türkiye'nin üyeliği taraftarı olan Birlik üyelerinin görevidir ve bu ülkeye adaylığın halen gündemde olduğuna dair açık bir işaret gönderilmelidir. Dolayısıyla, Türkiye'nin gelecekte Birliğin üyesi olabileceğinin ve Türkiye'nin aday statüsünün kararlaştırılması konusunda (eğer Kopenhag Kriterlerini yerine getirirse) AB devletlerinin bazı yükümlülükleri olduğunun altını çizerek şüphecilerin durumlarını dengelemeleri gerekmektedir. Avrupa düzeyindeki siyasi tartışmalarda Türkiye yanlısı güçler daha da aktif olmalıdır. Abartılı fikirler ve yetersiz açıklamaların sunumu yerine, Türk katılımıyla ilgili salt olaylara dayanan daha dengeli tartışmaları ifade ederek bu ülkeye doğru sinyallerin gönderilmesine yardımcı olabilirler.

Son yıllardaki Fransız teşebbüslerine karşı yapılan hareketler Türkiye taraftarlarının etkili bir şekilde hareket etmesinin mümkün olduğunu göstermiştir. 'Akil adamlar komitesi' Türk katılımı konusunda ya da Avrupa'nın sınırları konusunda çalışmayacaktır (en azından bu şekilde yapmamalıdır)[24]. Bahsedilen Akdeniz Birliği en sonunda Akdeniz için Birlik kavramı ile yer değiştirmiştir ki bu Barselona Süreci'ne yeni bir hayat verebilir. Fransa, Türkiye ile ilgili resmi belgelerde 'katılım' kelimesinin silinmesi girişiminde de başarılı olamamıştır (örneğin Ortaklık Konseyi müşterek tutumu)[25].

Eski ve yeni AB ülkelerinin 'lehine' ve 'aleyhine' olabilecek etkin bir iletişim stratejisi (yıllardır tartışılan bir konu) ayrıca burada da Schimmelfenning, Engert ve Knobel tarafından sözü edilen toplumsal koşulları geliştirmeye yardımcı olabilir. Bu stratejinin etkili bir şekilde uygulanması sayesinde AB toplumlarındaki mevcut durumu değiştirebilir ve Türkiye'nin AB üyeliği için alternatif kavramların ihtiyacı üzerine konuşan bazı Avrupa hükümetlerinin politikalarını sürdürmesini zorlaştırabilir. Bunun yanı sıra, etkili bir uygulama Avrupa Birliği'nin Türkiye meselesi üzerinde tartıştığına ve ülkenin AB dışında kalması için bir karar almadığına dair önemli bir işaret olabilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bu her şeyden önce Türkiye'nin bir görevidir ancak Avrupalılarla işbirliği yapmasını da gerektirir. Öyle ki bu işbirliği bir yandan sivil toplum tarafından baskı altında olan hükümetlerce desteklenen sivil toplum örgütleri (düşünce kuruluşları dahil), basın ve akademisyenler, diğer yandan Avrupa Komisyonu'nu kapsamalıdır. Komisyon da bu projenin ortak tasarımcısı olabilir. Bu yeni stratejinin ana prensibi çeşitlilik olmalıdır. Bu münferit olarak her bir AB ülkesine uygun hale getirilmelidir. Her AB ülkesi Türkiye konusunda ikna edilmek için farklı bir stratejiye ihtiyaç duyar ve bunun gerçekleşmesi aday ülkeye doğru sinyallerin verilmesine yardımcı olur. Bu durum bu ülkelerin farklı menfaatlerinden ve ayrıca Türkiye ve Avrupa'ya dair farklı algılarından kaynaklanmaktadır. Farklı yaklaşımlar, Türk meselesinin ulusal kimlik politikasına dair bir sorunsal olduğu (örneğin Fransa, Almanya, Avusturya, Danimarka) ve bu meselede Türkiye ile ilgili olarak hemen hemen hiç bağlantısı olmayan ülkeler (örneğin, Birleşik Krallık, İspanya, İtalya, Finlandiya, İsveç, Polonya veya Slovenya) göz önünde bulundurulduğunda gereklidir. Coğrafi yakınlık (Yunanistan), geniş Türk veya diğer Müslüman göçmen toplulukların varlığı (Almanya) ve bunun yanı sıra Türkiye ile ilgili tartışmayı etkileyen azınlıklar (örneğin Fransa'daki Ermeniler) veya gelişmiş sosyo-ekonomik ilişkiler (Almanya veya Birleşik Krallık) dolayısıyla Türkiye ile veya Türk konularıyla yakından ilişkisi olan ülkelerin ve Türkiye ile çok bağlantısı bulunmayan ülkelerin (Polonya ya da Finlandiya) durumu için farklı argümanlar kullanılmalıdır. Aynı çeşitlendirilmiş yaklaşımın Birliğe iç politikaları (Almanya veya Fransa) ya da yabancı sorunları ve güvenlik meseleleri (Birleşik Krallık ve ya Polonya) üzerinden bakan AB ülkelerinde de uygulanması gereklidir[26].

Türkiye hakkındaki genel yargı ve karmaşık profil bir yana, yeni iletişim ve bilgi stratejisi AB bağlantılı farklı meselelere odaklanmalı ve bunu Avrupa tartışmasına Türkiye ile ilgili olarak ortaya koymalıdır. Öncelikle sadece Türkiye'nin Avrupa yolundaki zorlukları değil bunun yanı sıra özellikle ekonomi, güvenlik veya dış politika politikasında Türkiye'nin bir Birlik üyesi olarak avantajları da (ancak popülist sloganlar olmadan) sunulmalıdır. Uzun vadeli ve soyut olsa da AB vatandaşlarına bu durumun yaşam standartları için önemli olduğu açıklanmalıdır. Bazen bunu AB'nin bizzat kendisi açıklamalıdır ya da belirli politik süreçlerin bunu ortaya koyması gerekir. Örneğin, Türkiye'nin bir enerji kaynağı olarak rolünün ortaya konması için enerji kaynaklarının çeşitliliğine olan ihtiyaç Avrupa

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ülkelerine açıklanmalıdır. Türkiye meselesini etkileyen 'genişleme sıkıntısı' ile mücadele etmek için AB genişleme sürecinin olumlu yanlarının altı çizilmelidir. 1981 yılında Yunanistan ile başlayan önceki genişleme turlarında büyük öneme sahip jeopolitik unsur daha görünür olmalı ve kesinlikle geçmişte bahsedilen AB'nin entegrasyon kapasitesiyle gölgelenmemelidir.

İkincisi, Avrupalılar'ın Türkiye'yi ve diğer aday ülkeleri AB dışarısında bırakmanın muhtemel sonuçlarının bilincinde olmaları gerektiği farklı tartışmalarda birçok kez tekrarlanmıştır. Alternatif senaryoları karşılaştırma fırsatına sahip olmalıdırlar ve bunu yalnızca sürecin etkilerini görmek için yapmamalıdırlar. Avrupalılar Birliğin güvenirliliğine olan tehdit dahil bir AB genişleme engelinin negatif sonuçları konusunda daha bilinçli olmalıdırlar.

Üçüncüsü, 2004 ve 2007'deki son AB genişlemelerinin gerçekçi bir resmini ve Birliğe ve bunun yanı sıra üye devletlere olan etkisini ortaya koymak önemlidir. Genişlemenin son evresine dair saptırılmış bir görüntü özellikle olası Türk üyeliği üzerinde olumsuz bir etki yaratmaktadır. Avusturya gibi ülkelerin vatandaşlarına 10+2 ülkenin katılımının Avusturya ekonomisine getirdiği faydaları açıklamak elzemdir. 2004 yılından sonra 1,5 milyar Avrodan fazla ihracatın yapıldığını ve 60 bin yeni iş imkanı olduğunu ortaya koyan Wolfgan Schüssel hükümetinin eylemleri doğru yönde ilerlemiştir ancak bu uzun bir sürece yayılmalıdır[27].

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Sonnotlar:

---

* Dr., Polonya Uluslararası İlişkiler Enstitüsü, Sosyal Politika Enstitüsü, Varşova (Warsaw) Üniversitesi.

[1] Karen E. Smith, "The Evolution and Application of EU Membership Conditionality", Marise Cremona (der.), *The Enlargement of the European Union* (Oxford: Oxford University Press, 2003) içinde , [s. 108] s: 105-139.

[2] Daha fazlası için; "Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. EU Enlargement Strategy and Main Challenges 2006-2007 (Including Annexed Special Report on the EU's Capacity to Integrate New Members)", Brussels, 08.11.2006, Com (2006) 649, www.ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2006/Nov/com_649_strategy_paper_en.pdf.

[3] Frank Schimmelfenning, Stefan Engert, Heiko Knobel, "Costs, Commitment and Compliance: The Impact of EU Democratic Conditionality on Latvia, Slovakia and Turkey", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 41, No. 3, June 2003, [s. 495], s: 495-518.

[4] a.g.e., [s. 496, 497]; İhsan İkizer, "Does the EU Conditionality Still Have an Incentive Power Over Turkey?", *Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi*, Vol. 7, No. 4, Aralık 2007, www.universite-toplum.org/pdf/pdf_UT_333.pdf

[5] Frank Schimmelfenning, Ulrich Sedelmeier, 'The Study of European Union Enlargement: Theoretical Approaches and Empirical Findings',Michelle Cini, Angela K. Bourne (der.), *Palgrave Advances in European Union Studies,* (New York: Palgrave Macmillan, 2006), içinde, s: 100–102. Burada sunulan çerçeve Helen Sjursen tarafından yapılan Birliğin değişen kavramlarından kaynaklanan AB genişleme gerekçelerinin bir sınıflandırılmasına tekabül etmektedir. Helen Sjursen üç farklı gerekçe tanımlar: AB ülkelerinin menfaatlerinin öncelikli olduğu pragmatik (realist bakış açılarına eşdeğerdir) ve önceliğin nispeten değerler ve haklara (yapısalcılığa eşdeğer) verildiği etik/politik ve ahlaki gerekçelerdir. Daha fazlası için; Helen Sjursen, "Enlargement and the nature of the EU polity," Helen Sjursen (der.), *Questioning EU Enlargement: Europe in search of identity* (London, New York: Routledge, 2006) içinde , s: 1-15.

[6] Schimmelfenning *ve diğerleri*, "Costs, Commitment and Compliance", [s: 499-501].

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

[7] Çerçeve öncelikle şuna dayanmaktadır: İkizer, "Does the EU Conditionality Still Have an Incentive Power Over Turkey?", Yazar, yukarıdaki makalede Türkiye'deki politik koşulluluğun işlevinin yalnızca bir taslağını sunmuştur çünkü bu konu aynı ciltte başka bir metnin konusudur, aynı zamanda bu taslak Schimmelfenning, Engert ve Knobel tarafından sunulan diğer mekanizmaların daha geniş bir analizine bir giriş yapar.

[8] Düzenlemelere ilişkin, bakınız; Ergun Özbudun, "Democratization Reforms in Turkey, 1993-2004", *Turkish Studies*, Vol. 8, No. 2, June 2007, s: 179-196.

[9] Veri: *Eurobarometer 2004.1, Public Opinion in Acceding and Candidate Countries*, Annexes, [s. 49],

http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb61/cceb2004.1anx.pdf

[10] Kemal Kirişçi, "Turkey's Foreign Policy in Turbulent Times", *Chaillot Paper*, No. 92, Eylül 2006, [s. 38], www.iss.europa.eu/uploads/media/cp092.pdf.

[11] Daha fazlası için: Adam Szymański, "Alternatives to EU Membership. The Case of Turkey", *The Polish Quarterly of International Affairs*, Vol. 16, No. 4 , Autumn 2007, s: 55-72; "Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. Barcelona Process: Union for the Mediterranean", Com (2008) 319 (Final), Brussels 20.05.2008, http://ec.europa.eu/external_relations/euromed/com08_319_en.pdf

[12] Veri: *Ekim 2009 Türkiye Geneli Siyasi Eğilimler Araştırması*, SONAR, www.sonararastirma.com/rapor/Siyasi%20Eğilimler%20Ekim%202009-SONAR.pdf.

[13] İkizer, "Does the EU Conditionality Still Have an Incentive Power Over Turkey?".

[14] Schimmelfenning *ve diğerleri*, *Costs, Commitment and Compliance*, [s: 499-501].

[15] a.g.e., [s. 500].

[16] Nathalie Tocci, "Report, Unpacking European Discourses: Conditionality, Impact and Prejudice in the EU-Turkey Relations", Nathalie Tocci (der.), *Conditionality, Impact and Prejudice in EU-Turkey Relations, IAI-TEPAV Report*, IAI Quaderni English Series, No. 9 (Rome: IAI, July 2007) içinde, s: 9-15.

[17] Daha fazlası için: "Negotiating Framework for Turkey" (Luxembourg, 3.10.2005), European Commission, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/turkey/st20002_05_tr_framedoc_en.pdf.

[18] Tocci, "Report, Unpacking European Discourses", [s. 14].

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

[19] "Amendments 1-343. Draft Report Camiel Eurlings, Turkey's Progress towards accession (2006/2118(INI))", 4.07.2006, s: 28 ve 48, http://jmp.iku.edu.tr/European%20Parliament-Ammendments%20on%20Draft%20Report%20on%20Turkey-July%202006.pdf

[20] Tocci, "Report, Unpacking European Discourses", [s. 14].

[21] Henri de Breson, Philippe Ridet, "Bruxelles attend les choix de M. Sarkozy sur la Turquie", *Le Monde*, 24.05.2007.

[22] Othon Anastasakis, "The EU's Political Conditionality in the Western Balkans: Towards a More Pragmatic Approach", *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 8, No. 4, December 2008, [s. 366]. s: 365-377. Daha fazlası için: Michael Emerson, "Recalibrating EU Policy towards the Western Balkans", *CEPS Policy Brief*, No. 175, October 2008.

[23] Mustafa Aydın ve Aslı Toksabay Esen, "Conditionality, Impact and Prejudices: A Concluding View from Turkey", Tocci (der.), *Conditionality, Impact and Prejudice*, içinde, [s. 132]. s: 129-139.

[24] Daha fazlası için: Matthias Chardon, Dominik Hierlemann, Sara Seeger, "A Chance for Wise Man", *Spotlight Europe* (CAP), No. 7, October 2007, [s. 6].

[25] Sami Kohen, "Yeni AB belgesi ile yola devam", *Milliyet*, 28.05.2008.

[26] Tocci, "Report, Unpacking European Discourses", [s: 25-28].

[27] "Stenographisches Protokoll. 58. Sitzung des Nationalrates der Republik Österreich", XXII. Gesetzgebungsperiode, Mittwoch, 5. Mai 2004, [s. 48], www.parlament.gv.at/pls/portal/docs/page/PG/DE/XXII/NRSITZ/NRSITZ_00058/fname_021013.pdf. Daha fazla bilgi için bakınız; Adam Szymański, "What Does the EU Need to Do and What Are its Fears?" *Finding Common Grounds. Rediscovering the Common Narrative of Turkey and Europe* (Bratislava: RC SFPA, 2009), s: 25-40.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Avrupalılaşmanın Sınırları: Türkiye'deki Domestik* Değişimi Analiz Etmek

Canan Balkır** ve Diğdem Soyaltın***

1. Giriş

Aralık 1999 Helsinki Avrupa Konseyi Zirvesi'nde, Batılaşma genel projesini farklı ve daha somut bir Avrupalılaşma içeriğine yerleştiren resmi aday ülke statüsü Türkiye'ye verilmiştir. Avrupalılaşma süreci, AB üyeliği beklentisi ile yönlendirilerek, katılım koşulluluğu yoluyla demokratik reformları ilerleterek temel baskı haline gelmiştir[1]. Ancak, Avrupalılaşma sürecinde tekrarlanan engellerle birlikte, bu mekanizmanınki dış teşviklerin zayıf güvenilirliği ve ulusal kültürel filtreler nedeniyle yarı gönüllü olarak yürüdüğü açığa çıkmaktadır. Avrupalılaşma, güvenilir katılım koşulluluğunun, siyasi reform destek sürecinde AB başarısı için gerekli fakat yeterli olmayan bir koşul olduğunu ortaya çıkararak koşulluluk sınırları koyma anlamında yapısal unsurlarla ilişkili hale gelmiştir. Türkiye örneğine istinaden, bu makale Avrupalılaşmanın ve genel olarak koşulluluğa dayanan hazır modelin sınırlarının dönüştürücü etkisini azaltabilen ya da kısıtlayabilen ulusal kültürel filtrelerin önemini tartışmaktadır.

Bu çalışmada öncelikle kısaca Avrupalılaşma kavramını ve domestik değişim mekanizmalarını tanımlanacak, daha sonrasında Türkiye için test edilecek modelin değişkenleri olacak dış ve iç koşullara odaklanılacaktır. Makale daha sonrasında farklı zaman safhalarında farklı Avrupalılaşma izleklerini / yollarını (paths) inceleyecek ve artan bir reform eğiliminin bulunduğu en son döneme bakarak neticelendirilecektir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

2. Avrupalılaşma: Kavramsal Çerçeve

Avrupalılaşma, AB ve onun mevcut ve gelecekteki AB üye devletlere olan etkisi için çoğunlukla kullanılan bir kavramsal ve teorik yaklaşım haline gelmiştir. Terimi[2] kavramlaştırmak üzere yeni gelişmeye başlayan bir literatür bulunmaktadır, ancak terim genel olarak "AB'nin iç (ulusal düzeydeki) etkisi" [3] ne ilişkin olarak kullanılmakta ve böylelikle Birliğin dönüştürücü gücünü analiz etmek için temel bir kavramı oluşturmaktadır.

Avrupalılaşma çalışmalarındaki literatürün çoğu, dönüştürücü gücün AB'ye henüz üye olmuş ülkeler üzerine olan etkisini inceleyen 'yukarıdan-aşağıya' yaklaşıma odaklanmıştır[4]. Avrupalılaşma ayrıca, özellikle AB'nin karşılaştırılabilir baskı uyguladığı aday ülkelere ihraç edilebilmektedir. AB'nin dönüştürücü gücü temel demokratik ve ekonomik reformlar ve koşulluluğun merkeze yerleştirildiği bu ülkelerdeki iç (domestik) değişimi kolaylaştırmaktadır[5]. Bu nedenle Avrupalılaşma kavramı, genişleme yolundaki ülkelerin demokratikleşme süreci için önemli bir araç ve mekanizma haline gelmektedir.

AB demokratik koşulluluğu, hedeflenen ülkelerin AB ödüllerini almak için yerine getirmesi gereken koşulların AB tarafından belirlendiği kural aktarımına (transferine) dayanmakta ve genel olarak 'en büyüğü üyelik olan ödül ile destekleme' yoluyla işlemektedir [6]. 1993 Kopenhag Kriterleri AB katılım sürecince aday ülkelerin Avrupalılaşması üzerine olan ana çerçeveyi çizmiştir. 'Kurumların istikrarı, demokrasinin teminat altına alınması, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı duyulması ve korunması' üzerine vurgu yapmaktadır. Buna göre, üye devlet statüsü kazanmak bu koşulların kabulü ve uygulanmasına bağlanmıştır.

Ancak Avrupalılaşma, koşulluluk yoluyla bu kural aktarımından daha fazlasıdır. Hedef ülkelerin resmi yapılarına kural aktarımıyla geniş bir etkisi vardır ama ayrıca gayri resmi yapılara da etkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla bu makalede siyasi yapı, kamusal politika, kimlik ve siyasetin bilişsel ve normatif boyutlarındaki resmi ve gayri resmi değişimin kapsayacak kadar geniş olan Radaelli'nin Avrupalılaşma tanımı üzerinde durulacaktır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

> Radaelli, Avrupalılaşmayı, ilk olarak AB politika sürecinde tanımlanan, pekiştirilen ve daha sonra iç (ulusal ve ulus-altı) söylev, siyasi yapılar ve kamu politikaları mantığına dahil edilen resmi ve gayri resmi kuralların, prosedürlerin, politika paradigmalarının, tarzlarının, 'işlerin yapılma şekillerinin' ve paylaşılan inanç ve normların a) inşası, b) yayılımı ve c) kurumlaştırılması olarak tanımlamaktadır.[7]

Radaelli'ye göre bu tanım hem AB üye devletlerine hem de diğer ülkelere uygulanabilmektedir. Dolayısıyla, "Avrupalılaşma kavramının, şu anki haliyle, kültürel değişmeyi, yeni kimliklerin oluşumunu, politika değişimini, idari yenilik ve hatta modernleşme süreçlerini açıklayacağı sanılmaktadır"[8]. Bu tanım, ülkeler için AB'nin ne kadar ve nasıl önem arz ettiğine dair karmaşık resmi analiz etme fırsatını sağlamaktadır. Ayrıca tanımın odağı değişmiş ve/veya değişen çevreye aktörlerin uyum tepkisi üzerinedir. Bu, Avrupalılaşma davranışların, politikaların, söylev ve aktörlerin gündemlerinin mantığına kademe kademe dahil olduğunda siyasi elitlerin ve diğer değişim ajanlarının uyum kalıplarını sistemli bir şekilde değerlendirmek üzerine bir açılım sunmaktadır.

Avrupalılaşmanın kavramsal çerçevesi aynı zamanda AB'nin dönüştürücü gücüne karşılık olan iç değişimin faaliyet alanını açıkça göstermektedir. Literatür, Avrupalılaşmanın beraberinde gelen değişimin derecesine yönelik olarak dört sonucu genişçe birbirinden ayırmaktadır: eylemsizlik(inertia), hazmetme (absorption), uyum (accommodation) ve dönüşüm (transformation). Eylemsizlik 'bir değişim eksikliği durumu' olarak ve dönüşüm de siyaset, ekonomi ve sosyal yapılarda ve de ülkenin siyasi kültüründe sistemsel bir değişiklik olarak ifade edilmektedir[9]. Hep birlikte ele alındığında bunlar değişimin hem büyüklüğünü hem de yönünü içermektedir. Bu düzeylerin her birinde yayılma sürecinin etkisi çok ya da az iç değişimden geniş-ölçekli dönüşüme kadar değişebilmektedir.

Ancak bu süreç anlaşmazlık, direnç ve siyasetten muaf değildir. Radaelli'nin belirttiği gibi, Avrupalılaşma, "negatif" Avrupalılaşmaya bir örnek oluşturabilecek kısıntıya (retrenchement) sebep olabilmektedir[10]. Bu, ulusal politikanın eğer siyasi elitler AB normlarını ve Avrupalılaşmaya ilişkin sancılı ve maliyetli dönüşüm sürecinin meşruluğunu sorgularlarsa olabileceğinden daha az 'Avrupalı' olduğuna delalet eden çok çelişkili bir etkidir; bu durumda siyasi elitler AB ile daha ileri bütünleşmeye karşı durma eğiliminde olurlar.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

3. Avrupalılaşma Nasıl Önem Arz Etmektedir? Domestik Değişimin Mekanizmaları

Avrupalılaşma önemlidir! Ulus devleti, siyasi kültürü ve iç politikaları, ayrıca iş dünyası-hükümet ilişkilerini, kamu söylevleri ve ulus devlet kimliklerini ve yurttaşlık normlarının kolektif anlayışı gibi gayri resmi yapılarını etkilemektedir. Bu nedenle, Avrupalılaşmanın ulus devletlerin yapısını ve bunlara ilişkin kolektif anlayışları değiştirdiği açıktır[11]. Soru AB'nin önemli olup olmadığı değildir, nasıl önem arz ettiğidir.

Avrupalılaşma literatürü AB mekanizmalarının hedef ülkelerdeki içyapılar üzerine etkisine yönelik farklı anlayışlar sunmaktadır[12]. Literatür, Avrupa'nın hedef devletlere, yeni-kurumsalcılık anlayışının farklı kolları üzerinde duran iki teorik yaklaşım etrafında -ki bunlar rasyonel kurumsalcılık ve sosyolojik kurumsalcılıktır- gruplandırabilen gerekliliklere uymaya zorlayacağı çeşitli mekanizmalar tanımlamıştır: Önceki uyuma sevk eden çıkar/menfaat tabanlı, diğeri ise norm tabanlı motiflere atıfta bulunmaktadır[13].

Rasyonel kurumsalcılar, 'sonuççuluk mantığı'nın (enstrümental akılcılık ya da rasyonel seçenek) AB'nin iç değişim üzerindeki etkisini etkileyen ana etmen olduğunu ileri sürmektedir. Rasyonel kurumsalcılar, uyum ve/veya devletlerin uyumsuzluk kalıplarını açıklamak için dış teşvikler modelini takip etmektedir. Dış teşvikler modeli, AB'nin kendi kurallarını AB ödüllerini almak için hedef devletlerin yerine getirmesi gereken koşul olarak hazırladığı koşulluluk ile yönetişime dayanmaktadır. Dış teşvik modeline dayanan temel hipoteze göre "bir devlet, eğer ödüllerin faydaları, iç uyum maliyetini (domestic adoption costs) aşıyorsa ve teşvikin kredibilite (güvenilirlik) düzeyi yüksekse AB'nin normlarına uyar"[14]. Bu maliyet-fayda dengesi bir yandan uluslararası ödülün güvenilirliğine ve boyutuna, diğer taraftan da iç kabul etme/benimseme maliyetinin büyüklüğüne bağlıdır.

Sosyalizasyon bir yapılandırmacı 'uygunluk mantığı' (ya da normatif akılcılık) ile yaklaşmaktadır. Bu anlamda, domestik aktörler ikna süreci ve sosyal öğrenme ve buna göre ilgili alanların ve kimliklerin yeniden tanımlanması yoluyla Avrupa normları ve uygunluğun kurallarıyla kaynaşmaktadır. Yapılandırmacı mantık, hedef devletlerin uyum(suz)luk kararlarının arkasındaki motifleri anlamak için sosyal öğrenme modeline dayanmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Sosyal öğrenme modeline dayanan temel hipoteze göre 'bir devlette eğer AB'nin algılanan meşruiyet düzeyi, rezonans (yerel yakınlık düzeyi) ve AB ile özdeşleşme düzeyi yüksekse o devletin AB'nin normlarıyla uyum olasılığı yüksektir'. Sosyal öğrenme modeli o zaman hedef ülkelerde farklı Avrupalılaşma sonuçlarını açıklayabilen üç faktör ileri sürmektedir: meşruiyet, kimlik ve rezonans.[15]

4. Avrupalılaşma Kalıplarını Modelleme

Ampirik analiz için, bu makale siyasi elitlerin bağımlı değişkeni oluşturan AB'nin siyasi taleplerine uyduğu, kısmen uyduğu ya da uymayı reddettiği şartları araştırmak için dış teşvikler modelinin (ödülün boyut ve güvenilirliği, iç uyum maliyetleri ve veto aktörleri) hipotezini ve sosyal öğrenme modelini (meşruiyet, kimlik ve rezonans) bağımsız değişkenler olarak biçimlendirmektedir. Bu ayrıca etkenleri ve o kararın şartlarını belirleyen koşulları da ortaya koymaktadır. Yasal kurala uymak uyum ve uyum göstermemeyi ayıran temel göstergedir. Eğer bir devlet AB tarafından teşvik edilen normlara göre bir antlaşma imzalamışsa ve/veya bir kanunu yürürlüğe sokmuşsa, uyum sağlıyor şeklinde düşünülebilir[16].

Ulusal arenadaki çatışmalar AB koşulluluğunun uyma sürecini harekete geçiren önemli bir kolaylaştırıcı (katalizör) rolü olduğunu gösterir; ancak sürdürülebilir bir Avrupalılaşma süreci belirli iç koşulları gerektirmektedir. Avrupalılaşma literatürünün de ileri sürdüğü gibi, AB'nin dönüştürücü gücünün alıcı ülkelere etkisi iç yapılanışlara/düzenlemelere bağlıdır. Dolayısıyla bu süreç ulusal özelliklerin Avrupalı normların yayılımının genişlemesi ve yönünün biçimlendirilmesindeki rolünü oynamaya devam ettiği "ulusal renklerle iç uyum/intibak" şeklinde kavramlaştırılmaktadır[17]. Bu, ülkelerin Avrupalılaşma patikalarının üzerindeki dış faktörler ve iç koşullar arasındaki etkileşimi sürdürmektedir (Robert Putnam'ın iki düzeyli oyununa bakınız[18]). Bağımsız değişkenler, dolayısıyla, dış ve iç koşullara ayrılmıştır. Dış koşullar, koşulluluk meşruiyetinin etkinliğini ilgilendiren AB koşulluluğunun algılanan meşruluğu ile ödüllerin boyutu ve inandırıcılığı olarak adlandırılabilecek AB niteliklerine işaret etmektedir[19]. Hedef ülkelere, uyum karşılığında finansal destek, piyasa erişilebilirliği ve teknik uzmanlık gibi maddi veya diğer somut siyasi ödüller teklif edilebilmekteyse de tam üyelik teklif edilebilecek en büyük ödül durumundadır. Çifte standartlar AB'de düşük düzeyde güven yaratacak ve aynı uyum çekiciliği çabasını boşa çıkartacak şekilde sonuçlanacaktır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İç koşullar, uyum maliyeti ve veto aktörlerinin varlığının hedef ülkelerin uyum kararlarını ciddi şekilde etkilediği nitelikleri ifade etmektedir (maliyet, veto aktörleri, kimlik, rezonans)[20]. Bağımlı değişken olarak AB'nin demokratik koşullarına uyum sağlamanın düzeyini ölçmek için öncelik olarak resmi AB belgelerine (Düzenli raporlar, Katılım Ortaklığı Belgesi-KOB ve Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı-MÜİTUP) odaklanılmaktadır.

Şekil 1, dış etkenlerin ve iç koşulların farklı durumlardaki kombinasyonu gerçek, yavaşlamış, sığ ve durgunlaşan Avrupalılaşmaya yol açan Avrupalılaşmanın farklı sonuçlarını şekillendirdiği bu basit matrisi göstermektedir. Modelin analizine girmeden önce üzerinde durulması gereken iki nokta bulunmaktadır. İlk olarak, modelin ülkelerin AB gerekliliklerine uyma süreçlerini yönetenlerin elitler/iktidardaki siyasi liderler olduğu ön-varsayımına dayandığı varsayılmaktadır[21]. İkinci olarak, bu farklı süreçler arasında keskin bir ayrım yoktur, daha çok bunlar kendi kendini güçlendirecek şekilde birbirine bağlıdır ve artan, aşamalı ve izleğe bağımlı olarak analiz edilebilecek bir kurumsal ve siyasi değişim sürecinin parçalarıdır. İzlek bağımlılığı, politika devamlılığının dönemlerini reformların fasıllarına bağlayan uzunlamasına bir bakış açısı sağlamaktadır. Bu safhalar eski seçimlerin gelecek gelişmeleri etkilediği rastlantısal bağlar tarafından tanımlandığından burada izlek bağımlılığı oluşmaktadır[22]. Bu bakış açısı içinde, sığ Avrupalılaşma sürecinde yapılan reformlar, gelecek evrelerdeki ileri düzenlemelere yol açacaktır.

Şekil 1 Avrupalılaşma Modeli

İç Koşullar	Dış Etkenler: Güçlü	Dış Etkenler: Zayıf
Elverişli	(1) Gerçek Avrupalılaşma	(2) Yavaşlamış fakat devam eden Avrupalılaşma
Elverişli değil	(3) Sığ Avrupalılaşma	(4) Durgunlaşan Avrupalılaşma

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Başlangıç olarak, 'gerçek Avrupalılaşma' Avrupalılaşmaya karşılık olarak domestik değişimin ilgili ülkenin resmi ve resmi olmayan yapısını etkileyen dönüşüm olarak değerlendirildiği yerde AB gerekliliklerine en yüksek derecede uymayı ifade etmektedir. Eğer Avrupalılaşma hızını kaybeder fakat uygun iç etkenlerinin itici gücü ile ve/veya gelecek reformlar için dış teşvikler zayıf olmasına rağmen hükümete baskı yapan aktörlerin talep değişiklikleri vasıtasıyla hala daha düşük bir derecede devam ederse, 'yavaşlamış fakat devam eden Avrupalılaşma' adını almaktadır. Sığ Avrupalılaşma durumunda ise, uygun olmayan iç etmenlerden dolayı, tamamen uyumu ve üyelik beklentisini reddetmenin daha da yüksek maliyetleriyle yüzleşmekten kaçınmak için uyum taklidi yapan siyasi aktörlerin çabaları ile süreç ilerlemektedir. Bu anlamda, iç aktörler AB gerekliliklerini karşılamak için kanunlar geçirdiklerinde fakat uygulama siyasi isteğin eksikliğinden dolayı bunu takip etmediğinde güvenilir dış koşullar bile etkisiz kalmaktadır. Dolayısıyla aktörler bu iç değişikliklerin uygunluğuna inanmamaktadır[23]. O yüzden, siyasi davranışın 'mantığı'nda değişim olmadan politika gereklilikleri düzenlendiğinde değişimin derecesi (hazmetme düzeyi) düşüktür. Ancak reform süreci aksamaktadır ve uygun olmayan iç koşullar zayıf dış etmenlerle birleştiğinde Avrupalılaşma sadece hız kesmektedir ki buna 'durgunlaşan Avrupalılaşma' denmektedir. Bu sonuç AB kurallarının ülkeye aktarılmasında ve sonraki uygulamada olduğu kadar AB gerekliliklerine uymadaki ani direnç gibi, gecikmeler, ertelemeler şeklinde olabilmektedir ki buna eylemsizlik adı verilmektedir.

5. Ulusal Kültürel Filtreler Türkiye'deki Avrupalılaşmayı Sınırlıyor mu?

Avrupa'nın siyasi normları ile ulusal miraslar ve devlet tutumu arasındaki çatışma bağlamında, Türkiye'nin benzersiz ve çok zorlu bir testtir. Dolayısıyla bu durum Avrupa norm difüzyonunun dönüştürücü etkisini ve politik öğrenmeyi azaltan ya da kısıtlayan kültürel filtreleri tasavvur etmektedir. Bu filtreler Avrupalılaşma sürecinde direniş ve sürecin reddi gibi beklenmeyen sonuçlar oluşmasına yol açabilmektedir. Ian Manners bir ülkenin kültürel filtrelerini norm difüzyonunun özneleri tarafından bilginin yapılandırılması ve norm difüzyonu ile sosyal ve politik kimliğin oluşturulması arasındaki etkileşime dayandırmaktadır. Manners, kültürel filtrelerin uluslararası normların ve üçüncü ülkelerde normların öğrenilmesi, kabulü ya da reddedilmesine yol açan siyasi öğrenmenin tesirini etkilediğini ifade etmektedir[24]. AB koşulluluğuna uyum süreci tarihi miraslar, politik kültür, ulusal kimlik ve ülkenin bütünlüğü için zorlayıcı bir durum yarattığı için bu etkileşim Türkiye'de çelişkili bir duruma

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

dönüşmüştür. Özellikle AB katılım koşulları Kemalizm için doğrudan bir tehdit olarak algılanmış ve uyumun yarattığı politik maliyetlerin çok yüksek olacağı yönünde bir konsensüs yaratmıştır[25].

Kemalizm devlet doktrini olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin ana karakterlerini tanımlamakta ve temel olarak iki prensibe dayanmaktadır. Bunlardan birincisi, laiklik, yani din ve devletin birbirinden tamamen ayrı olmasıdır. İkincisi de tek bir Türk kimliğini yansıtan milliyetçiliktir. Kemalist bakış açısından ulusal kimlik kavramı bu nedenle homojenliğe, birliğe, bütünlüğe ve devletin milleti ve toprağı ile bölünmezliğine vurgu yapmakta, etnik azınlıkların tanınmasına imkân bırakmamaktadır. Bu kapsamda Kemalizmin Avrupa bütünleşme süresinde ülke için bir paradoks haline geldiği iddia edilmektedir[26]. Kürt sorunu ve askeriyenin siyasetteki rolü, Kemalizm ve liberal Avrupa demokrasisinin temel normları arasındaki içsel çatışmayı gösteren örneklerdir. Bu çatışmanın ülkenin AB'ye uyum için gerekli koşullardan biri olan rezonansı düşürdüğü bir gerçektir[27].

Kürtler, yaklaşık 12-13 milyonluk nüfus ile Türkiye'nin en büyük etnik kültürel ve dilsel azınlığıdır. Kürtlerin büyük çoğunluğu, yaklaşık 4-5 milyon kadarı, Güneydoğu Anadolu'da yaşamaktadır[28]. Fakat 1923 tarihli Lozan Antlaşması sadece gayri-Müslim grupları (Rum, Ermeni Ortodoks ve Yahudi) azınlık olarak tanımış ve onların Müslümanlar ile ayni sivil ve politik haklardan yararlanacağını belirtmiştir[29]. Bu nedenle bu grup dışındakilerin azınlık olarak tanınması sadece yasal mühendislik ile kanunların değişmesi değil Türkiye Cumhuriyeti devletinin tanımı ve doğasının değişmesi anlamına gelmektedir. Ayrıca Kürt sorunu sadece farklılıkların tanınmasını savunan bir kimlik politikası formundaki etnik milliyetçilik ile ilgili olmayıp devlet ve PKK (Kürt İşçi Partisi) terörist örgütü arasındaki düşük yoğunluklu savaş ile de ilintilidir. Bu örgütün son zamanlarda değiştiği iddia edilse de asıl amacı Türkiye, Iran, Irak ve Suriye sınırları içerisinde bir Kürt devleti kurmaktır[30]. PKK ile bağlantısı nedeni ile Kürt kimliğinin tanınması yönündeki talepler ülkenin bütünlüğü için tehdit olarak algılanmış ve kendilerini ulusal kimliğin mutlak birliği ile tanımlayan geleneksel kurumlarca sert tepkiler ile karşılanmıştır. Bu durum ulus-altı etnik grupların azınlık olarak korunmasını ve bunlara saygı duyulmasını gerektiren Avrupa insan hakları ve standartları ile ciddi bir çatışmaya girilmesiyle sonuçlandırılmıştır.

İnsan hakları kapsamında AB azınlık haklarının korunması ve bu haklara saygı duyulmasını Topluluğun antlaşmalarında bir norm olarak bir sisteme bağlanmış ve 1993 Kopenhag Avrupa Konsey'inde üye olmak için bir koşul

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

olarak tanımlamıştır. Buna ek olarak AB, azınlık haklarının korunması ve bu haklara saygı duyulmasını 2001 yılında Türkiye için hazırlanan Katılım Ortaklığı Belgesi'nin (KOB) önceliklerinden biri olarak belirtmiş; 2003, 2006 ve 2008 yıllarında da bunu yinelemiştir. Bu bağlamda Ankara "etnik kökeni fark etmeksizin tüm vatandaşlar için kültürel farklılığın sağlanmasını, kültürel hakları garanti altına alınmasını ve Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonuna uygun olarak azınlık haklarının korunması ve bu haklara saygı duyulmasını teşvik etmelidir; Türkçe dışındaki dillerde TV ve radyo yayınına ulaşım imkanını iyileştirmeli, [.....] Kürt kökenliler dâhil tüm Türk vatandaşları için ekonomik, kültürel ve sosyal fırsatları geliştirmelidir"[31].

Öte yandan Türk Askeri Kuvvetleri, AB teşvikli reformlardan özellikle de azınlık hakları konusundaki reformlardan rahatsız oluştur. Çünkü ulus-altı etnik ve dini grupların mobilize olması devletin din ile olan ilişkisinin tanımlanması ve demokratik yönetişim süreci için zorlayıcı olmaktadır. Ülkenin bölünmez bütünlüğü ve laik karakteri, Türk askeri yapılanmasının vazgeçilmez iki öğesini oluşturmaktadır. Bu nedenle askeriyenin gözünde Türkiye'nin Avrupa macerası askeriyenin gücünü ciddi ölçüde kısıtlayacağı gibi ülkeyi Kürt ayrılıkçılığı gibi tehditler karşısında savunmasız bırakacaktır[32]. Askeri elitlerin özellikle Milli Güvenlik Kurulu (MGK) yolu ile günlük politika üzerinde etkiye sahiptir Askeriyenin sivil ve demokratik kontrolü ne Kopenhag'da ne de AB müktesebatında resmi bir katılım kriteri olarak tanımlanmış olmasına rağmen, bu kural tüm üye ülkelerde bir norm olarak kabul edildiğinden meşruluğu ve geçerliliği oldukça yüksektir[33]. Bu nedenle KOB 2001'de MGK'nın hükümete danışmanlık yapan bir kurumdan öte bir konumu olmaması gerektiğinin altı çizilmiştir.

6. İniş Çıkışlı bir Avrupalılaşma Süreci: Biraz Alaturka mı?

Türkiye'de Avrupalılaşma süreci doğrusal ve sorunsuz ilerleyen bir süreç olmamış, daha çok inişli çıkışlı ve dur kalklı bir seyir izlemiştir[34]. Helsinki Zirvesi ile güvenilir adaylık perspektifi Türkiye örneğini kuşatan belirsizliğin giderilmesini sağlamış, Türkiye'nin bir Avrupa ülkesi olup olmadığına dair olan tartışmayı kısa süreliğine de olsa sonlandırmıştır. Üyelik perspektifinin ve daha belirli hale gelen dış teşviklerin yarattığı olumlu atmosfer, AB, Türkiye ile 3 Ekim 2005 tarihinde üyelik müzakerelerini başlatma kararı aldığında zirveye ulaşmıştır. Fakat ülkedeki reformların derecesi, zamanlama, askeriyede, yargı sisteminde ve bürokratik yapıdaki laik (seküler) elitler gibi süreci veto eden aktörlerin gücüne dayanmaktadır. Bu çalışma, 1999'dan beri ülkenin içinde olduğu reform

 ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

sürecini iç ve dış faktörlerin etkileşiminin Avrupalılaşma süreci üzerindeki etkisinin değerlendirileceği üç temel safhada analiz edecektir.

Birinci safha, 1999 yılında Helsinki'de Türkiye'ye adaylık statüsü verilmesinden AKP'nin genel seçimlerden ezici bir zafer ile çıktığı 2002 yılına kadar olan dönemi kapsamaktadır. İkinci safha, AKP hükümetinin kurulmasından Türkiye'nin Ankara Anlaşması'nı, tarihinde AB üyesi olan 10 ülkeyi (Güney Kıbrıs dahil) kapsayacak şekilde genişleten Ek Protokol'ü imzalamayı reddetmesi nedeniyle 2005 yılında AB'nin müzakereleri kısmi olarak AB'nin üyelik müzakerelerini sekiz başlıkta dondurmasına kadar geçen ve Avrupalılaşmanın altın çağı olarak kabul edilen üç yılı kapsamaktadır. Üçüncü safhaya reform sürecini felce uğratan ve durgunlaşan Avrupalılaşmaya neden olan PKK şiddeti, artan milliyetçilik, ulusal alandaki kuvvetli siyasi tansiyonlar ve çatışmalar ile zayıf dış faktörlerin damgasını vurduğu üç yılı kapsamaktadır. Kramer "AB'nin kredibilite/güvenilirlik boşluğunun yol açtığı koşulluk-uyum mantığının bozulmasına işaret etmiş ve Türkiye'nin AB katılım sürecinin negatif faktörlerin ve zıt güçlerin her iki tarafta birbirini beslemesi ile kısır bir döngüye girdiği belirtmiştir"[35].

Bununla birlikte 2008'den yılından itibaren yavaş da olsa ilerleyen bir Avrupalılaşma olarak nitelendirilebilen artan bir reform eğilimi mevcuttur. AB'nin kredibilite/güvenilirlik düzeyinin ve halk desteğinin oldukça düşük olmasına rağmen devam eden reform süreci kısmen statükodan memnun olmayan hükümetin kendi değişim çabaları ile ve sivil toplum örgütleri ve entelektüeller gibi değişim ajanlarından reformların devamı için gelen talep ile açıklanabilmektedir.

Bu üç safhanın ayrıntılı incelenmesine geçilmeden önce, belirtilmelidir ki Avrupalılaşma sürecinin yarattığı sonuçlar mutlaka istikrarlı ve sabit olmak zorunda değildir, geçici sonuçlar da söz konusu olabilmektedir[36]. Zamanla durma noktasına gelen Avrupalılaşma hükümetin üzerindeki baskıların maliyetleri artırması nedeniyle sürdürebilir olmaktan çıkmakta ve/veya dönüşümün arkasındaki itici güçler olan dış ve iç faktörlerin arasındaki dengenin bozulması da iyi giden Avrupalılaşmayı felce uğratabilmektedir. Bu noktada Eralp, Türkiye-AB ilişkilerinde geçicilik (zaman faktörünün) önemli bir unsur olduğuna dikkat çekmiş, AB ve Türkiye'nin zaman dilimleri birbirinden uzaklaştığında Türk siyasi elitlerinin reform süreci ve ilgili taahhütler ve mühletler ile ilgili git gide daha hassas hale geldiklerini belirtmiştir[37].

I. Safha (1999-2002) Sığ Avrupalılaşma Süreci

Türkiye'ye adaylık statüsü veren 1999 Helsinki Zirvesi, Türkiye-AB ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. Zirve sonrasında Avrupa Komisyonu 2000 yılında ilk Katılım Ortaklığı Belgesini yayınlamış, Türkiye de 2001 yılında AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Programı yayınlayarak cevap vermiştir. AB'nin siyasi ve ekonomik beklentilerini karşılamak için temel bir girişim olan Ulusal Program özellikle siyasi alanda beklentilerin gerisinde kalmıştır. 2001 sonunda ve 2002'de Türk otoriteleri AB'nin siyasi alandaki taleplerini karşılayabilmek için daha çok Ulusal programının yürütülmesine odaklanmıştır.

Reform süreci, merkez sağ Anavatan Partisi (ANAP) -ortanın solu Demokratik Sol Parti (DSP)- aşırı sağ Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) koalisyon hükümetinin ihtiyatlı adımları ile başlamıştır. Ekim 2001 yılında yapılan anayasa değişiklikleri kanun tarafından yasaklanmamış herhangi bir dilde düşüncenin ifadesi ve yayılması ile ilgili kısıtlamayı Anayasadan kaldırmıştır. Benzer olarak yayın hakkına ilişkin kısıtlamalar kaldırılmıştır. Ağustos 2002'deki anayasa reform paketi barış döneminde idam cezasını kaldırırken, Terörle Mücadele yasası revize edilmiş ve Türkçe dışındaki dillerde yayına izin verilmiştir. Bunun dışında yabancı dillerin öğretimi ile ilgili kanun yenilenerek, özel Kürtçe dil kurslarının açılmasının yolu açılmıştır[38]. AB koşulluluğu, ülkenin resmi Kürt stratejisinde değişikliği tetiklemiş, önemli reformlara yol açmış fakat ilerleme sınırlı kalmıştır.

Askeriyenin siyasetteki rolüne ilişkin olarak yapılan reformlar da MHP'nin aşırı milliyetçi tutumu ve DSP'nin askeriye ile olan kordiyal bağları nedeniyle benzer şekilde yetersiz kalmıştır[39]. Her iki parti de süreçten endişe duymaktadır. MHP ülkenin bütünlüğüne tehdit oluşturduğu düşüncesi ile AB'nin çok kültürlülük ve azınlık hakları konusundaki reform ajandasından rahatsızken, DSP sürecin Kemalist ideolojiyi ve askeriyeyi zayıflatacağından endişelidir [40].

2001 anayasa değişiklikleri ile MGK'nın yapısı, görevleri ve isleyişine yönelik önemli değişiklikler yapılmış, MGK'nın danışma kurulu olduğunun ve rolünün tavsiye ile sınırlandığının altı çizilmiştir. Fakat 2002 İlerleme Raporu'nda belirtildiği gibi MGK ile ilgili değişiklikler "MGK'nın işleyişini pratikte değiştirmemiş, kurumun hassas siyasi konulardaki kararları, beyannameleri ya da önerileri siyasi süreci güçlü şekilde etkilemeye devam etmiştir"[41].

Bu safhada yapılan anayasal değişiklikler ilerleyen dönemlerdeki değişikliklerin önünü açmıştır. 2001 ve 2002 yılındaki reform adımlarının zamanlaması dikkate alındığında, uyumun derinliğinin olmadığı, reformların AB takvimine uygun olarak, yani AB'nin ilerleme raporu ve müzakerelerin açılması konusunda karar alma sürecini etkileyecek şekilde yapıldığı ileri sürülmüştür[42]. Avrupa Komisyonu 'Türkiye'nin kayda değer bir gelişme kaydettiğini ...[fakat] siyasi kriterleri tam olarak karşılamadığını' belirtmiştir[43]. Buna ek olarak Komisyon müzakerelerin açılması için değişen kanunların uygulamaya geçmesini talep etmiştir.

Tüm bu gelişmeler göz önüne alındığında birinci safhanın sonucu sığ Avrupalılaşma olarak adlandırabilir. Bu dönemde sivil toplum örgütlerinin sürece dahil olmamış, sürecin ülke içindeki belirginliği (domestic salience) ve Avrupa ile özdeşleşme düzeyi düşük kalmıştır[44]. Fakat AB üyeliği için kamu desteği 2001'de %74'lere kadar çıkmasına rağmen veto oyuncularının gücü ve karşılaşması gereken politik maliyetler nedeniyle hükümet için siyasi reformlara devam etmek git gide güçleşmiştir. Üstelik AB üyeliği konusundaki belirsizlik ve güvensizlik ortamı da bu maliyetin daha yüksek algılanmasına yol açmıştır[45].Yükselen tansiyon koalisyon hükümetinin dağılmasına ve erken seçimlere yol açmıştır. 3 Ekim 2002'de yapılan genel seçimlerden AKP zaferle cıkmış ve tek başına hükümet kurmuştur. Siyasi alandaki bu dalgalanma Avrupalılaşma sürecinin seyrini değiştirmiş ve ikinci safhaya geçilmesine yol açmıştır.

II. Safha (2002-2005) : Gerçek/Yarı-gerçek Avrupalılaşma Süreci

Kasım 2002'de yapılan genel seçimlerden kendisini muhafazakâr demokrat olarak tanımlayan AKP ezici bir zaferle çıkmıştır[46]. Yeni kurulan hükümet AB normlarını siyasi reformlar için temel alan bir program yayınlamıştır. Bunun yanında tek parti hükümeti anayasayı değiştirmek için yeterli koltuk sayısına sahip olduğu için rezonans düzeyi yükselmiştir[47]. Diğer taraftan CHP, AB karşıtı bir duruş ve yeni-milliyetçi bir söylem takınarak süreçte bir veto oyuncusu haline gelmiş ve AB sürecine git gide yabancılaşmıştır.

AB reform süreci, Aralık 2004'de düzenlenen Türkiye'nin siyasi kriterleri karşıladığı ve üyelik müzakerelerin gecikmeksizin başlatılacağı kararının alındığı Avrupa Konseyi Kopenhag Zirvesi'nde alınan karardan sonra daha da hızlanmıştır. Kopenhag Zirvesi sonrasında hükümet ifade ve toplanma özgürlüğü ve askeriyenin sivil kontrolü gibi hassas konulara odaklanan dört tane uyum paketi hazırlamıştır. Reform sürecinin hızlanması

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ile uyum paketleri konusunda hem Parlamento'da hem de Parlamento dışında artan bir konsensüse ulaşılmış, bu atmosfer AKP hükümetinin reform yanlısı ajandasına bağlı kalmasını sağlamıştır.

Kürt sorununa ilişkin olarak, hükümet ilgili illerde Olağanüstü Hal (OHAL) uygulamasına son vermiş ve Kürt vatandaşların bireysel özgürlüklerini kısıtlayan önlemleri kaldırmıştır[48]. AB'nin genişlemeden sorumlu Komiseri Olli Rehn Kürt haklarına ilişkin reformları kısıtlı ama yine de Türk toplumu için çok önemli bir açılım olarak değerlendirmiştir[49]. 2004 İlerleme Raporu genel anlamda bir öncekinden daha olumlu bir vurguya sahip olup özellikle Kürt hakları konusundaki ilerlemeye dikkat çekmiştir.

MGK'nın işleyişine ilişkin olarak da önemli değişiklikler yapılmış, kurumun danışman niteliğinin altı çizilmiş ve kurumun Genel sekreterini atama prosedürü de yenilenmiştir. AB koşulluğu ve AKP'nin siyaseti demilitarize etme çabaları arasındaki paralellik, hükümetin bu konuda 'sessiz devrim' özelliği taşıyan reformlar yapmasına olanak sağlamıştır[50]. Askeri ve laik elitler, daha önce de belirtildiği gibi, devletin bütünlüğü ve güvenliği ve Kemalist yapı için riskler içerdiğine inandıkları Kürt hakları ve askeriye konusunda yapılan reformlardan rahatsızlık duymuşlardır. Fakat laik düzeni referans noktası olarak alan ve güçlü bir batı oryantasyonu ile AB üyeliğine sıkı bir taahhütle bağlı olan AKP hükümetin temel siyasi reformları yürüttüğü, AB üyeliği için halktan güçlü bir desteğin ve sivil toplum aktörlerinden baskının geldiği bir ortamda AB'ye karşı kuşkucu tavır alan (Euro-skeptik) öğelerin varlığı ve gücü azalmış, reform karşıtı aktörler siyasi olarak marjinalize olmuştur[51]. Öniş ve Keyman askeri aktörlerin Avrupalılaşma sürecinde davranışsal değişime yol açan bir öğrenme sürecinden geçmekte olduğunun da altını çizmektedir[52]. Bu öğrenme süreci uzun dönemde sivil-asker ilişkisinin daha sağlıklı olması bağlamında umut vericidir.

İkinci safha çıkar grupları, büyük iş toplulukları, sivil tolum örgütleri ve entelektüel çevreler gibi hükümetin AB reform çabalarını destekleyen (hükümet dışı) sivil aktörlerin güç kazanmasına yol açmıştır. Özellikle TÜSİAD, 1996 yılında AB üyeliği yolunda sağlam bir adım teşkil ettiğine inanılan Gümrük Birliği'nin hayata geçmesinden beri demokratikleşme için önemli kampanyalar düzenleyerek öne çıkan bir aktör olmuştur[53]. AB kredibilite/güvenilirlik düzeyinin artmasıyla bu aktörler, demokratik reformların başlatılması ve devamı için hükümetin üzerine baskı

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kurmuşlardır[54]. Dolayısıyla reform süreci için dış ve iç koşul ve faktörler belirleyici olmuştur.

AKP'nin kimlik politikalarında sahip olduğunu iddia ettiği liberal ve çoğulcu yaklaşımı ve laik söylemi (veto oyuncularının gözünde (Kemalist merkezlerin) siyasi duruşunu meşrulaştırmasına yardımcı olmuş), Avrupalılaşma çerçevesinde iç uyum maliyetlerinin azalmasına ve yüksek rezonansa yol açmıştır[55]. Avrupa Konseyi bu gelişmeleri olumlu karşılamış ve 'Türkiye'nin üyelik müzakerelerine başlamak için siyasi kriterleri yeterli düzeyde karşıladığına' kanaat getirmiştir. Bu kararı takiben 3 Ekim 2005'te üyelik müzakerelerinin başlaması kararı alınmıştır[56]. Bu nedenle güçlü dış faktörlerin uygun iç koşullar ile karşılandığı -yüksek kamuoyu desteği ve zayıf muhalefet nedeniyle Avrupa ile yüksek özdeşleşme- ikinci safha Avrupalılaşmanın altın çağı olarak addedilmektedir[57]. Fakat çalışmada bu dönem yine de yarı-gerçek Avrupalılaşma olarak adlandırılmıştır. Çünkü Avrupalılaşma söylemini gerçek ve samimi bir şekilde içselleştirilmekten çok uzakta kalmış ve Avrupalılaşma sürecini AKP hükümeti dini seçmenlerinin gerekliliklerini AB'nin demokrasi söylemi ile çerçevelemeye izin vererek ve AB sürecini siyasetin de-militarize edilmesi için fırsat olarak kullanarak daha ziyade hükümetin hesapları ile sınırlanmıştır. AB üyeliğine ve siyasi reform sürecine kısa dönemli bir bağlılık gösteren AKP hükümeti, hem pratikte hem retorikte reform sürecinin hızını kesmiş ve daha çok seçim hesapları ile motive olan kısa vadeli vizyonu ile bir politika-fırsatçısı haline gelmiş, reform süreci de durma noktasına gelmiştir. [58]

III. Safha (2005 sonrası) Durgunlaşan Avrupalılaşma Süreci

Türkiye'de 2005 sonrası dönem, reform sürecinin beklenmeyen bir şekilde hız kesmesiyle şekillenmiştir. 3 Ekim 2005'te üyelik müzakerelerinin başlamasından sonra ironik olarak AB kaynaklı reform süreci belirgin biçimde yavaşlamış ve neredeyse durma noktasına gelmiştir. Bu yavaşlamanın gerisindeki en önemli faktörlerden biri ulusal problemleri AB üyelik sürecine bağlayarak AB-karşıtı eğilimleri mobilize eden ulusal düzeydeki veto oyuncularıdır. Fakat Bağımsız Komisyon'un raporunda da altı çizildiği gibi AB teşviklerinin düşen kredibilite/güvenilirlik ve meşruluk düzeyi de göz önüne alınmalıdır. Bu sonuçta bazı AB liderlerinin negatif tutumları, anayasal düzenlemeler ve gelecek genişlemeler hakkındaki Avrupa'daki kafa karışıklığı ve müzakere sürecinde artan engelleri de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. [59]

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Türkiye'nin AB müzakerelerine başlamasıyla teşviklerden çok koşulluğun müzakere sürecine hakim olduğu algısı ve üyelik perspektifinin bulanıklaşması Türk elitlerinin ve halkın gözünde, AB üyeliğinin cazibesinin azalmasına yol açmıştır[60]. AB üyeliği için halktan gelen destek %40 gibi ciddi bir oranda düşmüştür (Bakınız. Şekil 2)[61]. Genel olarak başlıca medya kuruluşları da değerlendirmelerinde AB üyeliğinin Türkiye üzerindeki yaratması muhtemel olumlu etkilerden çok olumsuz etkilerini öne çıkarmışlardır.

Şekil 2: AB üyeliği için halktan gelen destek

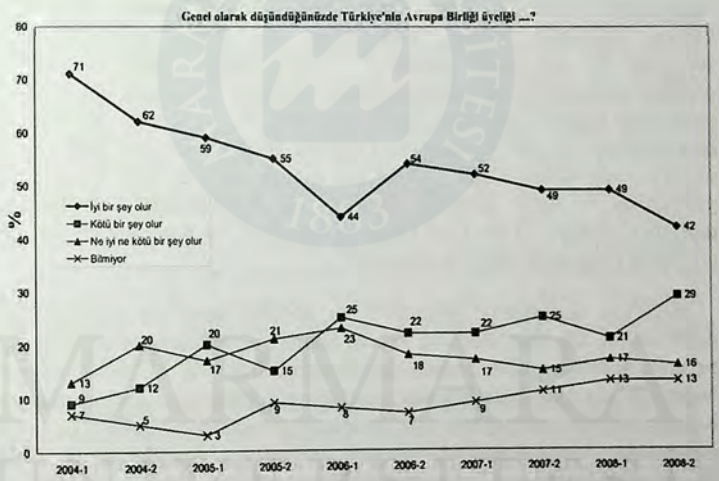

Kaynak: Eurobarometer, *Eurobarometer 69,Türkiye Ulusal Raporu*, 2008, [s.20].

Ülkede 2005 sonrası döneme, AB ile ilişkilerin günden güne kötüye gitmesine ve reform sürecinin tehlikeye girmesine yol açan yüksek gerilimli siyasi tansiyon ve çatışmalar damgasını vurmuştur. Bununla birlikte hükümetin daha önce Avrupalılaşma sürecinde sahip olduğu istek ve kararlılığın büyük bir kısmını kaybettiği gözlenirken, gittikçe artan reform yorgunluğu, AB reformlarının uygulanması ve hataya geçirilmesi için hükümetin tereddütlü adımlar atmasına neden olmuştur[62]. Buna ek olarak AKP'nin bazı İslami açıklamaları ve tartışmalı aktiviteleri ülkede laiklik konusunda çok sert bir İslamcı-Kemalist çatışmasına meydan vermiş ve Nisan 2008'de Yargıtay başsavcısının AKP'nin kapatılması ve içlerinde

YARMA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın da olduğu 71 AKP'li siyasetçinin siyasetten men edilmesi için dava açmasıyla bu karşılaşma somut hale gelmiştir.

Reform süreci Güneydoğu Anadolu'da ve büyük illerde özellikle 2006 sonrası terörün yeniden canlanması ve PKK şiddetinin tırmanması ile de sekteye uğramıştır. Bu dönemde şehit cenazeleri neredeyse günlük bir ritüel haline gelmiştir. Hükümet terörist saldırıların artması ile Terörle Mücadele yasasında yenilik yapmak konusunda askeri elitlerin ve muhalefet partilerinin baskısı altında kalmıştır. Yapılan değişiklikler güvenlik güçlerine terörle mücadelede daha geniş bir otorite sağlamış ve işkenceye karşı alınan teminatları kaldırmıştır. Öniş'in açıkça belirttiği gibi "Yeni Terörle Mücadele Yasası, Türkiye'nin son dönem demokratikleşme sürecinde bir geri adım olmuştur"[63]. Milliyetçiliğin, MHP ve CHP'nin popülist açıklamaları ile körüklendiği bir ortamda; hükümetin ulusal kimlik konusunda çoğulcu söylemini sürdürmesi hem çok zor hem de çok maliyetli hale gelmiştir. Kimlik konusundaki söylem 2008 yılında çok daha katı bir milliyetçiliğe dönüşmüştür[64]. AKP'nin tutumu da eski tarz güçlü devlet geleneğine ve etnik anlamda dışlayıcı bir milliyetçiliğe yakınlaşırken, toplumsal düzeyde Türk-Kürt ilişkileri bozulmuş ve Kürt hakları ile ilgili reformlar durgunluk sürecine girmiştir.

AKP'nin demokratik girişimleri bu nedenle derin ve içselleştirilmiş değil; aksine sığ, kısa vadeli ve fırsatçı olarak yorumlanmaktadır. Bu durum partinin liberal aktörler, başlıca medya kuruluşları[65] ve TÜSİAD gibi bazı önemli iş çevreleri[66] ile kurulan işbirliğinin çözülmesine neden olmuştur. Kimlik politikası konusunda İslami-liberal konsensüsün çökmesi ve laiklik konusunda İslami-Kemalist çatışma nedeniyle, Avrupalılaşma süreci müzakerelerin başlamasından sadece 13 ay sonra çok kritik bir kırılma ile karşı karşıya kalmıştır. Türkiye'nin Güney Kıbrıs'a hava alanı ve limanlarını açmayı reddetmesiyle, müzakereler olası bir tren kazasının eşiğine gelmiştir[67]. 14-15 Aralık 2006'da Brüksel'de düzenlenen Avrupa Konseyi, Türkiye'nin tavrına cevaben, müktesebatın sekiz başlığında müzakerelerin dondurulmasına karar vermiş ve herkesçe bilinen olası tren kazasını önlemiştir. Müzakerelerin kısmi olarak askıya alınmasına ek olarak, Avrupa liderlerinin Türkiye karşıtı konuşmaları ve tam üyelik yerine ayrıcalıklı ortaklık önerileri sadece AB'nin kredibilitesinin/güvenirliğinin değil ahde vefa (*pacta sunt servanda*) prensibinin de sorgulanmasına yol açmıştır. Ayrıca bu tavır AB'nin aday ülkelere, özellikle de Müslüman bir aday ülkeye karşı, çifte standart uyguladığı izlenimini yaratmıştır. Tüm bunlar ülkede süre giden tansiyon ile birleşmiş ve Avrupalılaşma sürecinin

durma noktasına gelmesine yol açmıştır. Üçüncü safha, bu nedenle bu çalışmada durgunlaşan Avrupalılaşma süreci olarak tanımlanmıştır. Belirtmek gerekir ki, bu ortam veto oyuncularına siyasi konuları polarize etme ve ulusallaştırma konusunda önemli fırsatlar sunmakta, bu aktörler halka yanlış bilgi vererek ve retoriklerini stratejik olarak hassas konular çevresinde şekillendirerek AB karşıtı seçmenleri mobilize edebilmektedirler[68]. Bu da negatif Avrupalılaşma için zemin hazırlamak anlamına gelmektedir.

7. Devam eden Avrupalılaşma Süreci?

Türkiye'de 2008'den itibaren olan dönem yavaş da olsa ilerleyen ve devam eden bir Avrupalılaşma süreci olarak görülebilir. Türkiye bazı alanlarda hala çeşitli demokratik reformlar başlatmaktadır. Olli Rehn'nin de belirttiği gibi tren yavaşlasa da ilerlemeye devam etmektedir. AB'ye olan halk desteğinin ve AB'nin kredibilite/güvenilirlik düzeyinin oldukça düşük düzeyde olmasına rağmen bu yükselen reform trendi kısmi de olsa statükodan memnun olmayan reform yanlısı hükümetin çabaları ve STKlar, iş çevreleri ve entelektüeller gibi değişim ajanslarından yani tabandan gelen taleple açıklanabilir[69]. Fakat belirtmek gerekir ki bu reform girişimleri, Aralık 2009'da AB Türkiye İlerleme Raporunu yayınladığında oluşabilecek tren kazasını önlemek için yapılan kısa vadeli ve fırsatçı çözümler olarak da yorumlanabilir[70]. Bu nedenle devam eden reform sürecinin sürdürülebilirliği, en çok siyasi elitlerin uzun vadede AB sürecine bağlı kalıp kalamayacaklarına bağlıdır.

AKP'nin retoriğinde AB çıpası reform hedeflerine ulaşmak için bir araç ve askeriyenin siyasete müdahalesini kısıtlamak için bir fırsat olarak tanımlanmış ve bunların üyeliğin en az kendisi kadar önemli olduğu öne çıkarılmıştır [71]. Gerçekten de Başbakan Erdoğan bunu doğrularcasına 'Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini her anlamda yerine getireceğini ve Kopenhag Kriterleri'ni Ankara kriterleri olarak gözeteceğini' belirtmiş ve AB müzakereleri başlatma kararı almasa bile Türkiye'nin kendi yolunda ilerlemeye devam edeceğinin altını çizmiştir[72].

Bu nedenle AB çıpası demokratik reformların yeniden başlatılması ve ilerlemesi için gerekli gücü ve kredibiliteyi/güvenirliliği kazanmak için politika oluşturanlar ve değişim ajansları tarafından kullanılmıştır. 2008 Ocak ayında Türkiye'nin ilk resmi Kürtçe dilde 24 saat yayın yapan kanalı (TRT-6) yayın hayatına başlamış ve bu olumlu gelişmeyi Dicle ve İstanbul Üniversiteleri'nde Kürt dili ve edebiyatı bölümlerinin açılması takip etmiştir. Bu gelişmeler "AKP hükümetinin Avrupalılaşma sürecini

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

canlandırmak için yenilenmiş bir güç kazandığının" [73] ya da Rehn'in deyimiyle "AB reformları üzerinde yeniden odaklanılmasının"[74] olumlu işaretleridir. Son olarak Ocak 2009'da Devlet Bakanı Egemen Bağış'ın ilk tam zamanlı baş-müzakereci olarak atanması reform sürecinin ilerlemesi için umutları yükselmiştir.

AB, ayrıca hükümetin son dönem girişimlerinden biri olan ve Türk-Kürt tansiyonunu yatıştırmayı amaçlayan Kürt açılımından oldukça memnuniyet duymuştur. 2008 İlerleme Raporunda, "Kürt nüfusunun hak ve özgürlüklerden tam anlamıyla yararlanabilmesi için uygun koşulların yaratılması adına daha çok çaba gerektiğinin altı çizilmiştir"[75]. Olli Rehn de Avrupa Parlamentosu'nda yaptığı konuşmada bu demokratik girişimin tüm Türk vatandaşlarının kültürel ve dilsel haklarının güçlendirmesine ve Güneydoğu Anadolu'da sosyo-ekonomik gelişmeye katkıda bulunacağını belirtmiştir[76]. Kürt sorunu konusunda planlanan reformlar, Türkiye'nin bir iç sorunu olarak görülse de, Kürt sorununun çözümü Türkiye'nin AB üyelik süreci ile yakından ilintilidir. Reform girişimleri ile anayasanın daha kapsayıcı bir vatandaşlık tanımına izin verecek şekilde revizyona uğraması, ülkenin gelecek ajandasında yer alabilir. Fakat reform süreci çok zayıf ve kırılgan olduğundan bir şiddet tuzağına düşme riski hep var olmuştur[77]. Türk siyaseti, AB'nin daha geniş siyasi ve kurumsal çerçevesinde yeniden kavramsallaştırılmadığı sürece bu çıkmaza girmek kaçınılmaz olacaktır.

8. Sonuç

Son dönem diğer uluslararası etkenler ve iç koşullar da etkili olmasına rağmen Türkiye'de yaşanan iç dönüşüm sürecini anlamak için AB önemli bir değişken olmuştur. Helsinki Zirvesi ile başlayarak iç ve dış faktörler uyumu, reformların gerçekleşmesini sağlamıştır. AKP hükümeti 2002-2005 yılları arasında Avrupalılaşma sürecinde altın yıllarını yaşamış, halktan güçlü bir destek alırken ve liberal aktörler ile koalisyon içindeyken, güçlü bir muhalefet ile de karşılaşmamıştır. Fakat 2005 sonrası dönemde Türkiye, hem içerde hem dışarıda ciddi zorluklar ile karşılaşmıştır. İçerde güçlü veto oyuncularına ek olarak, İslamcılar ve liberaller arasında kurulan koalisyon çökmüş, AKP hükümeti daha milliyetçi ve daha az Avrupa heveslisi retorikle kendini yeniden konumlandırmıştır. AB de Türkiye'nin üyeliği için net bir tavır takınamamış, üyeliğin kredibilitesi/güvenirliliği de git gide azalmıştır. Buna rağmen son yıllarda ülkede yükselen bir reform grafiğinin olduğu söylenebilir. Fakat süreç oldukça kırılgan olup büyük oranda iç ve dış faktörler arasındaki etkileşime bağlıdır.

Sonnotlar:

* Sözlük anlamı milli, yurt içi, ülke içindeki, iç, dahili, yerel, yerli, mahalli, ailevi olan domestik kelimesi bu çalışmada yurt içine ilişkin, ülke içindeki anlamında kullanılmıştır. Anlam ve kullanım itibariyle domestik kelimesi, ulusal (national) ve yerel (local) kavramlarından farklılık taşımaktadır.

** Profesör, Jean Monnet Kürsüsü, Avrupa Çalışmaları Lisansüstü Bölümü, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir\Türkiye.

*** Politik ve Sosyal Bilimler Doktora Adayı (Berlin Graduate School of Transnational Studies, Freie Universitesi Berlin, Almanya). Bu makale Diğdem Soyaltın'ın M.Sc tezinin parçası olan model üzerinedir. (http://www.essays.se/about/Digdem+Soyaltin/). Yazarlar, Mehmet Uğur, Özlem Terzi, Tolga Bölükbaşı ve Ebru Ertugal'a değerli katkılarından dolayı teşekkür eder.

[1] AB aynı zamanda fırsat yapılarını açarak, var olanları değiştirerek ve AB düzeyinde ulus-altı etnik grupları mobilize hale getirerek Türkiye'de demokratik reformları teşvik etmek için hem çıpa hem de tetikleyici olarak rol oynadı (Bakınız; Nathalie Tocci "Europeanisation in Turkey: Trigger or Anchor for Reforms?" *South European Society and Politics,* 2005, Vol. 10, No. 1, s: 73-83; AB demokratikleşme için bir dışsal kaldıraç yaratmıştır.

[2] Diğer Avrupalılaşma kavramsallaştırmaları için bakınız; Maria Green Cowles; Thomas Risse ve James Caporaso (der.) *Europenisation and Domestic Change: Transforming Europe.* (Ithaca, Londra: Cornell University Press, 2001); Kevin Featherstone ve Claudio M. Radaelli (der.) *The Politics of Europeanisation,* (Oxford: Oxford University Press, 2003); Johan Olsen, "The Many Faces of Europeanisation", *ARENA Working Papers*, 2002,No.2; Tanja Borzel and Thomas Risse, "Conceptualizing the Domestic Impact of Europe" Kevin Featherstone ve Claduio M. Radaelli (der.) *The Politics of Europeanisation*, (Oxford: Oxford University Press,2003) içinde, s: 55–78; Heather Grabbe, "How Does Europenisation affect CEE governance? Conditionality, Diffusion and Diversity", *Journal of European Public Policy*, Vol.8, No. 6, 2001, s: 1013-1031.

[3] Ulrich Sedelmeier (2006:4) literatürün Avrupalılaşmayı genel olarak "AB'nin etkisi" veya "AB'nin temel etkisi"nin kısaltması olarak kullandığını belirtmektedir. Bakınız; Ulrich Sedelmeier, Europeanisation in New member and Candidate states', *Living reviews in European Governance*, Vol. 1, No. 3, http://www.livingreviews.org/lreg-2006-3 Erişim tarihi: 03.09.2009.

[4] Literatürdeki eski çalışmalar AB'den kaynaklanan yukarıdan-aşağıya düzenleme baskılarına verilen tepkilere odaklanmaktadır. Bakınız; Cowles *ve diğerleri, Europenisation and Domestic Change: Transforming Europe*, 2001; Claudio Radaelli "Whither Europeanisation? Concept stretching and substantive Change", 2000, *European Integration online Papers*, Vol. 4, No. 8 http://eiop.or.at/eiop/pdf/2000-008.pdf Erişim tarihi: 25.08.2009; Klaus. H. Goetz

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ve Simon Hix (der.) *Europeanised Politics? European Integration and National Political Systems*, (London: Frank Cass,2001).

[5] Avrupalılaşma ve aday ülkelere etkisi için bakınız; Heather Grabbe, *The EU's Transformative Power, Europenisation through Conditionality in Central and Eastern Europe*, , Palgrave Studies in European Union Politics, (London:Palgrave Macmillan 2004); Frank Schimmelfennig ve Ulrich Sedelmeier (der.) *The Europeanisation of Central and Eastern Europé*, ,(Ithaca ve London: Cornell University Press,2005); Dimitris G. Papadimitriou, "Exporting Europeanisation: EU enlargement, the twinning exercise and administrative reform in Eastern Europe European" Konferans bildirisi. *ECPR Joint Sessions* Turin 22–27 Nisan 2002.

[6] Koşulluluğun altında yatan temel mantık ödül ile teşviktir. Bakınız; Schimmelfennig ve Sedelmeir, "Governance by Conditionality: EU Rule Transfer to the Candidate Countries of Central and Eastern Europe". *Journal of European Public Policy, 2004,* Vol. 11, No. 4, s: 661-679 ve ayrıca Grabbe, *The EU's Transformative Power: Transforming Europe,* 2004.

[7] Radaelli, "Whither Europeanisation? Concept stretching and substantive Change", [s. 4].

[8] a.g.e., [s: 4-5].

[9] Radaelli"Whither Europeanisation? Concept stretching and substantive Change", 2000; Cowles *ve diğerleri, Europenisation and Domestic Change: Transforming Europe* 2001; Risse ve Börzel, "Conceptualizing the Domestic Impact of Europe" 2003. Avrupalılaşmaya yanıtın farklı bir biçimde domestik değişimin sonuçlarını tartışmaktadırlar.

[10] Radaelli Avrupalılaşmanın kısıtlanması şeklinde olası sonuçlarını belirtmektedir. (Whither Europeanisation? Concept stretching and substantive Change, 2000, [s: 11]). Bu durumda, ulusal politika daha öncekinden daha az Avrupalı hale (negatif Avrupalılaşma) gelmektedir.

[11] Cowles *ve diğerleri, Europenisation and Domestic Change: Transforming Europe.*, 2001, [s: 236].

[12] Literatür, AB'nin hedef ülkelerin gerekliliklere uymasını sağlaması anlamında çok sayıda mekanizmadan bahsetmektedir. Knill ve Lehmkuhl AB'nin alıcı ülkelere empoze ettiği belli bir modeli tavsiye ettiği 'kurumsal uyum'; yurtiçi (domestik) aktörler arasında kaynakların yeniden dağılımına neden olan 'değişen' yurtiçi (domestik) 'fırsat yapıları'; ve yurtiçi (domestik) aktörlerin inanışlarını değiştiren 'politika çerçevelendirme' birbirinden ayırmaktadır (Christoph Knill ve Dirk Lehmkuhl, "How Europe Matters. Different Mechanisms of Europeanisation", *European Integration online Papers* (EIoP), Vol. 3, No. 7,1999); Börzel ve Risse, "Conceptualizing the Domestic Impact of Europe", 2003 ve; Cowles *ve diğerleri, Europenisation and Domestic Change: Transforming Europe*'ye katkıda bulunanlar

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yerel kurumlar ve Avrupa politikaları arasındaki sözde 'uyum iyiliği'ne dikkat çekmişlerdir (basit dilde, kurumsal uyumluluğun derecesi). 'Uyum iyiliği'ne odaklanarak, bu aktörler açıklayıcı-aracı faktörlere (resmi kurumları, veto oyuncularını, değişen ajanları ve politik kültürü kolaylaştırarak) herhangi değişim mekanizmasıyla bağlantılı olarak dikkati çekmektedirler. Avrupalılaşma süreci altında yerel yapısal değişim "üç-adımlı" bir yaklaşım olarak görülebilir. Bu adımlar; Avrupalılaşma, uyum iyiliği ve aracı faktörler hep beraber yerel yapısal değişimin sonuçlarını etkilemektedir.

[13] J. G March ve J.P. Olsen "The Institutional Dynamics of International Political Orders", *International Organization,* Vol. 52, No. 4, 1998,s: 943-969.

[14] Schimmelfennig ve Sedelmeir, *The Europeanisation of Central and Eastern Europe*; Schimmelfennig ve Sedelmeir, "Governance by Conditionality: EU Rule Transfer to the Candidate Countries of Central and Eastern Europe".

[15] Schimmelfennig ve Sedelmeier, *The Europeanisation of Central and Eastern Europe*, [s. 7]. Uyum ve sosyal öğrenme ile ilgili daha fazla detay için bakınız; Jeffrey Checkel, "Why Comply? Social Learning and European Identity Change", *International Organization*, 2001, Vol. 55, No.3, s: 553-588.

[16] Frank Schimmelfennig, Stefan, Engert ve Heiko Knobel, *International Socialization in Europe: European Organizations, Political Conditionality and Democratic Change*, Palgrave Studies in European Union Politics, (Houndmills, Basingstoke; New York Palgrave Macmillan, 2006), [s.58].

[17] Cowles *ve diğerleri*, *Europenisation and Domestic Change: Transforming Europe*, 2001, [s: 1-3].

[18] Putnam tarafından geliştirilen iki-düzeyli oyun teorisi uluslararası uzlaşmalar için dış ve yerel düzey arasındaki etkileşimli süreci vurgulamaktadır. (daha detay için bakınız; Robert Putnam, "Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games", *International Organization*, 1998, Vol. 42, s: 427-460).

[19] Schimmelfennig tarafından belirtildiği gibi etkili dış yönetişim iki şekilde güvenilir olmalıdır. İlk olarak, hedef ülkelerin katılım yolunda AB'nin siyasi koşullarına uyum ve AB yasalarına adapte olma seyrine cevaben anlamlı adımlarla ödüllendirildiği kesinliği gerektirmektedir. İkinci olarak, eğer gerekli reformları karşılamazsa AB üyeliğinden ihraç edileceklerinden haberdar edilmeliler (Bakınız; Frank Schimmelfennig, "EU Political Conditionality after 2004 Enlargement :consistency and effectiveness?" *Journal of European Public Policy*, 15(6), 2008, [s.921] ,s:918-937); Grabbe ("How Does Europenisation affect CEE governance? Conditionality, Diffusion and Diversity", [s. 1020]) her aday katılım yolunda bir sonraki sürece ilerleyebilmesini AB belirlerken sürecin bu kısmını "kapıyı tutma" (gate-keeping) olarak adlandırmaktadır. Bu anlamda üyelik bakış açısının uzaklığı ya da diğer bir deyişle ödüllerin yakın gelecekte verilmesinin olasılığı aynı zamanda koşulluluğun verimliliğini ve uyumu etkilemektedir (Schimmelfennig *ve*

BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

diğerleri, International Socialization in Europe:.., [s.11]). İkinci değişken koşulluluğun verimliliği için önemli olan AB koşullarının algılanan meşruluğudur. Koşullar gayri ihtiyari Üye devletlerarasında paylaşılan, açıkça ifade edilen ve tutarlı bir şekilde AB'de uygulanan kurallara dayandığında, meşruluk düzeyi ve dolayısıyla uyum için çekim etkisi yüksektir ve hedef hükümetler tarafından manipüle edilmesi zordur. Tam tersi şekilde, "çifte standartlar" AB'de düşük düzeyli güven ile sonuçlanacak ve aynı uyum durumunu yaratmada başarısız olacaktır. (Schimelfennig *ve diğerleri, International Socialization in Europe:..,* [s.50]).

[20] İç (domestik) faktörler AB gerekliliklerine uyumu etkilemektedir. Öncelikle, uyumun olasılığı net uyum maliyetleriyle (siyasi veya hükümetlerin güç maliyetleri) birlikte azalmaktadır. İç uyum maliyetlerinin yanı sıra, veto oyuncularının varlığı aynı zamanda uyum yolunda koşulluluk etkisini azaltmaktadır. Veto oyuncularının teorisine göre, "statükonun anlamlı bir değişimin zorluğu genel olarak veto oyuncularının sayısı ile ve uzaklığı ile beraber artmaktadır" (Bakınız; George Tsebelis, *Veto players: How Political Institutions Work*, (NY: Princeton University Press, 2002) [s. 37]). Avrupalılaşma, yerel yapı içinde eski normatif düzeni korumaya ve bunu sürdürmeye yarayan güç aracını (ordu, polis veya istihbarat servisi) kontrol etme şeklinde kazanılmış çıkar ile kurumlaşan veto oyuncusu (siyasi elitler, ordu ve yargı aktörleri, bürokratlar, vs.) eğer fazla sayıda ise bir mücadeleye dönüşmektedir. Avrupalılaşma bu güçlerin çıkarlarını tehdit eder, özerkliklerini sınırlar veya yerini değiştirirse, uyumun maliyeti çok yükselecek ve Avrupalılaşma hız kaybedecektir (Schimmelfennig, Engert S. ve Knobel "Costs, Commitment and Compliance: The Impact of EU Democratic Conditionality on Latvia, Slovakia and Turkey", *Journal of Common Market Studies,* Vol.41, No.3, 2003, [s. 496] s:495-518). AB ile AB ile özdeşleşme düzeyi (kimlik) ve rezonans son iki değişkendir. Önceki, hedef hükümetin ait olmak istediği alakalı 'grup-içi' olarak kabul etmesi ile ilgilidir. Üye olmayan ülkeler, eğer kendilerini AB topluluğu devleti ve toplumu olarak çoktan tanımlamış ya da tanımlıyorlarsa AB tarafından daha kolay ikna edilmektedir (Checkel"Why Comply? Social Learning and European Identity Change" 2001, [s. 563]). Ana hipotez, bir hükümet "Avrupa" ile daha güçlü şekilde tanımlandıkça koşulluluğun daha etkili olacağı şeklindedir. Avrupa normları ve değerleri hedef ülkede daha önceki normlar, değerler ve pratiklerle yankı bulduysa ve 'Avrupa fikri' aday ülkenin siyasi kimliğinin (devletin kendisini ve kendi devletini 'Batılı' ve/veya 'Avrupalı' olarak tanımlayıp tanımlamadığı) belirleyici bir parçasını oluşturuyorsa devletlerin AB tarafından daha kolay ikna edileceğini daha sonraki tartışmaktadır. Bu, domestik rezonans hipotezi olarak bilinmektedir. (Schimmelfennig ve Sedelmeier, *The Europeanisation of Central and Eastern Europe,* 2005, [s. 20]). Dolayısıyla AB normları ve değerleri, hedef ülkede- Checkel'in "kültürel eşleşme" adını verdiği- daha önceki normlar, değerler ve pratiklerle yankı bulduysa, aktörlerin sosyal öğrenmeye ve iknaya daha açık olduğuna dikkat edilmelidir.

(Bakınız; Jeffrey Checkel, "Norms, Institutions, and National Identity in Contemporary Europe", *International Studies Quarterly*, Vol. 43, No.1, 1999,s: 84-114).

[21] Uyumun politika yapıcı elitler tarafından sağlandığı farzedilmektedir (Bakınız; Gergana Noutcheva, "EU Conditionality and Balkan Compliance: Does Sovereignty Matter?" Doktora Tezi, 2006, Pittsburgh Üniversitesi, [s.17]). Ancak çıkar grupları, büyük iş toplulukları, STK'lar ve değişim ajanları olarak hareket eden diğer sivil toplum organizasyonları gibi hükümet dışı yerel aktörlerin daha ileri Avrupa reformları için hükümetlere baskı yapabileceği ve siyasi elitleri zorlayabileceğine dikkat edilmelidir. Dolayısıyla, bu aktörler Avrupalılaşma sürecini şekillendiren kilit oyuncular olarak görülmelidir.

[22] Bakınız; D. North, *Institutions, Institutional Change and Economic Performance,* (Cambridge, U.K. and N.Y: Cambridge University Press, 1990); Kathleen Thelen ve Wolfgang Streeck, *Beyond Continuity: Institutional Change in Advanced Political Economies,*(USA: Oxford University Press, 2005); P. Pierson 'Increasing returns, path dependence, and the study of politics', *American Political Science Review,* Vol. 94 (2), 2000, s: 251-267.

[23] Noutcheva, "EU Conditionality and Balkan Compliance: Does Sovereignty Matter? 2006, [s. 17-21] .

[24] Ian Manners "Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?" *Journal of Common Market Studies*, Vol. 40, No.2, 2002, [s.254], s: 235-258.

[25] Öniş, Türkiye'nin Avrupa ile özdeşleşmesinin ulusal doktrin olan Kemalizmin bir ürünü olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle AB üyeliğinin gerçekleşmesi Kemalist modernleşme projesi için bir doruk noktası ve Atatürk'ün ülke için kurduğu hayalin gerçekleşmesi olarak algılanmaktadır (Daha fazlası için bakınız; Ziya Öniş, "Turkey's Encounters with the New Europe: Multiple Transformations, Inherent Dilemmas and the Challenges Ahead". *Journal of Southern Europe and the Balkans*, Vol. 8, No. 3, 2006, [s.4],s: 279-298). Bakınız; Ioannis Grigoriadis, *Trials of Europeanisation: Turkish Political Culture and the European Union*,(Houndmills, Basingstoke, Hamsphire: Palgrave Macmillian, 2009).

[26] Daha fazlası için bakınız; Leda-Agapi Glyptis, "The Cost of Rapprochement: Turkey's Erratic EU Dream as a Clash of Systematic Values", *Turkish Studies*, Vol: 6, No. 3, 2005,s:401-420; W Posch, "Crisis in Turkey: Just another Bump on the Road to Europe*?' Institute for Security Studies Occasional Paper,* 2007, No.67; Paul Kubicek, The Turkish-European Relations at a New Crossroads?" *Middle East Policy*, Vol. 4, 1999,s: 157-173.

[27] Schimmelfennig *ve diğerleri*, Costs, Commitment and Compliance:...", [s. 508] .

[28] Kürt sorunu hakkında daha fazla bilgi için bakınız; Nigar Karimova ve Derevell Edward, "Minorities in Turkey" Occasional Papers No: 19, *Swedish Institute for*

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

International Affairs, Stockholm, 2001; Doğu Ergil, "The Kurdish Question in Turkey", *Journal of Democracy*, , Vol. 11 No. 3, 2001,s: 122-135.

[29] Åsa Lundgren ve Zeynep Oktav, "A Thorny Issue in Turkish-EU Relations: Minority Protection", 25-28 Mart 2008 tarihinde Floransa Avrupa Üniversitesi Enstitüsü tarafından düzenlenen,10.Akdeniz Sosyal ve Politik Araştırma Toplantısında *(Tenth Mediterranean Social and Political Research Meeting*, EUI: Florence, Montecatini Terme), sunulan konferans bildirisi.

[30] Tocci, PKK'nın son zamanlarda asıl amacını Türkiye'deki Kürtler için politik ve sivil hakların kazanılması yönünde çalışarak yumuşattığını iddia etmektedir. (Nathalie Tocci, "The EU and Conflict Resolution in Turkey and Georgia: Hindering EU Potential Through the Political Management of Contractual Relations", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 46, No. 9, 2008, [s.877], s: 875-897).

[31] European Council, Accession Partnership Document with the Republic of Turkey, Brussels,18 .02. 2008 (2008/157/EC), [s. 6] .

[32] Senem Aydın ve Ali Çarkoğlu "EU Conditionality and Democratic Rule of Law in Turkey", *Center on Democracy, Development and the Rule of Law Working Paper*, Stanford University, 2006, [s:36]; Marcie Patton, "AKP Reform Fatigue in Turkey: What has happened to the EU reform Process?" *Mediterranean Politics*, Vol.12, No.3, 2007, [s.346] , s:339-358., Metin, Heper, "The EU: Turkish Military and Democracy" *South European Society and Politics*, Vol.10, No.1, 2005 [s.35], s: 33-44.

[33] Askeriyenin sivil ve demokratik kontrolünün bu nedenle itiraz edilemez, aleyhinde bir şey denilemez bir konumda olduğu söylenebilir. Bu tur üstün/baskın normlara açıkça itiraz etmek imkansız olarak görülmektedir. (daha fazla bilgi için bakınız; Ole Elgström, "Consolidating 'unobjectionable' norms: negotiating norm spread in the European Union". O. Elgström ve C. Jönsson (der.) *European Union Negotiations. Processes, Networks and Institutions*. (London: Routledge, 2005), içinde [s.29]).

[34] Türkiye-AB ilişkilerinin geçmişi 1950lere dayanmaktadır. Avrupa Tarihinin büyük bölümünde Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa politikasının bir parçası olmasına rağmen, Türkiye'nin kendini Batinin ekonomik, güvenlik, kültürel ve politik yapılarına (OEEC, NATO, Kore Savaşı gibi) dahil olması İkinci Dünya Savaşı sonrasına denk gelmektedir. Türkiye 1963 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu(AET) ile Ortaklık Anlaşması (Ankara) imzalamıştır. Türkiye'nin AET/AB ile olan uzun tarihi ilişkisi ülkenin modernleşme ve Batılılaşma sürecini desteklemiştir.1987 yılında Avrupa Topluluğu'na tam üyelik başvurusu ve Topluluğun cevabi Türkiye'nin Avrupalılığının hem Avrupa'da hem de Türkiye'de yeniden değerlendirilmesine yol açmış, Soğuk savaş sonrası oluşan koşullar ve Lüksemburg Zirvesi bu duyguları güçlendirmiştir. Takip eden Cardiff, Viyana ve Köln Zirveleri Türkiye'ye uzun dönemde üyelik perspektifi ile birlikte özel statü

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

tanıyan Lüksemburg Zirvesi kararını değiştirememiştir. Fakat Komisyon'un 1998 yılında diğer aday ülkelerle birlikte Türkiye için de ilerleme raporu yayınlaması Türkiye'nin de Kopenhag katılım kriterlerine göre değerlendirileceğini göstermiştir.

[35] Heinz Kramer, "Turkey's Accession process to EU: The agenda behind the agenda" *SWP Comments*, October 2009; [s. 4] .

[36] C.O Meyer ve G. Umbach, "Europeanisation of National Economic Governance Through Policy Coordination?" Wolfgang Wessels, Christoph O. Meyer ve Ingo Linsenman (der.) *Economic Government of the EU: A Balance Sheet of New Modes of Policy Coordination,* (Basingstoke:Palgrave Macmillan, 2007), içinde [s.76], s: 91-118.

[37] Türkiye-AB ilişkilerinde zamanlamanın rolü için bakınız; Atila Eralp, 'The role of temporality and interaction in the Turkey-EU relations, *New Perspective on Turkey*, No.40, [s. 169] , 2009,s: 149-169.

[38] Meltem Müftüler-Bac, "Turkey's Political Reforms and the Impact of the European Union", *South European Society and Politics*, Vol.10, No.1, 2005, [s. 22],s:17-31;Senem Aydın ve Fuat Keyman, "European Integration and the Transformation of Turkish Democracy", *CEPS EU-Turkey Working Papers* No. 2, 01.08.2004, [s.36] .

[39] Metin Heper ve Aylin Güney, 'The Military and Consolidation of Democracy: The Recent Turkish Experience", *Armed Forces and Society*, Vol. 26, 2000, [s.647], s: 635-657.

[40]Askeriyenin gözünde AB üyelik süreci askeriyenin gücünü kısıtlayarak ve devleti İslami oluşum ve Kürt ayrılıkçılığı gibi tehditler açmak suretiyle devleti zayıflatacaktır (Aydın ve Çarkoğlu, "EU Conditonality and Democratic Rule of Lwa inTurkey", [s.53] ; Patton, "AKP Reform Fatigue inTurkey...", [s. 346]).

[41] European Commission, 2002 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession, Brussels, 09.10.2002 SEC (2002), 1412.[s.25] .

[42] Schimmelfennig *ve diğerleri*, "Costs, Commitments and Compliance:...", [s. 309] .

[43] European Commission, 2002 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession, [s.139] .

[44] Keyman ve İçduygu, güçlü devlet geleneği, toplumun organik vizyonu ve cumhuriyetçi vatandaşlık modeli gibi unsurların Türk modernleşmesinin devlet merkezci temelini oluşturduğunu belirtmişlerdir. Bu nedenle Türkiye'de sivil toplum AB ülkelerindeki gibi bir etki ve varlık göstermekten oldukça uzak olmuştur (Bakınız; Fuat Keyman ve Ahmet İçduygu, "Introduction: citizenship, identity, and the question of democracy in Turkey" F. Keyman ve A. İçduygu (der.) *Citizenship*

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

in a Global World: European Questions and Turkish Experiences, (London: Routledge, 2005), s: 196-216.

[45] Kemal Kirişci, "The limits of conditionality and Europeanisation: Turkey's dilemmas in adopting the EU acquis on asylum", *European Union Studies Association (EUSA)*, Montreal, Canada, 2007 (10th), 17.05.2007 – 19.05.2007.

[46] Ergun Özbudun, "From Political Islam to Conservative Democracy: The Case of the Justice and Development Party", *South European Society and Politics*, Vol. 11, Issue 3-4, 2006, s: 543-557.

[47] Schimmelfennig *ve di*ğerleri, *International Socialization in Europe*...[s.107] .

[48] AKP Hükümeti Kürt haklarına ilişkin olarak Türkçe dışındaki anadillerde özel ve devlet kanallarındaki TV yayını önündeki engellerin kaldırılması, Güneydoğu Anadolu'da üç ilde özel Kürt kurslarının açılması, ifade ve konuşma özgürlüğünü kısıtlayıcı Terörle Mücadele kanununun 8.maddesinin kaldırılması, Kürt çocuklara Kürtçe isim verilmesi hakkinin sağlanması, Türkiye'de terörizmi ve Kürt ayrımcılığını desteklediklerı gerekçesiyle 1994'te beri hapiste olan Demokratik parti üyelerinin serbest bırakılması ve tüm koşullar altında (savaş dönemi dahil) idam cezasının kaldırılması gibi önemli reformları hayata geçirmiştir. Keyman bu reformların özellikler Kürtler için sosyal ve kültürel haklarını radikal düzeyde genişlettiğini fakat ülkede vatandaşlık kavramının değişmesine yol açacak derin etkileri olan değişikliler yaratmaktan oldukça uzak olduklarını belirtmiştir (Fuat Keyman, "Modernization, Globalization and Democratization: *The AKP Experience in Turkey*", 25-28 Mart 2008 tarihinde Floransa Avrupa Üniversitesi Enstitüsü tarafından düzenlenen 10.Akdeniz Sosyal ve Politik Araştırma Toplantısında (*Tenth Mediterranean Social and Political Research Meeting*, EUI: Florence, Montecatini Terme) sunulan konferans bildirisi [s. 20]).

[49] Olli Rehn "An open and self-confident society: fundamental freedoms, constitutional reform and democratization in Turkey", Conference on constitutional reform in Turkey European Parliament, 3 Mart 2008, SPEECH/08/121.

[50] "A quiet revolution: Less power for Turkey's army is a triumph for the EU", *Financial Times* (editorial), 31.07.2003.

[51] Ziya Öniş, "Turkish Transformation and the Future of the New Europe" *MedObs Paper* No: 4, 2005, [s.6]; aynı zamanda bakınız; Ziya Öniş "Turkey's Encounters with the New Europe: Multiple Transformations, Inherent Dilemmas and the Challenges Ahead". *Journal of Southern Europe and the Balkans*, Vol. 8, No. 3, 2006,s: 279-298.

[52] Ziya Öniş ve Fuat Keyman, *Turkish Politics in a Changing World: Global Dynamics and Domestic Transformations* (Istanbul: Istanbul Bilgi University Press, 2007), [s.67].

[53] Bakınız; TÜSİAD 1995. "Optimal State." February 1995, T/95, s [2-174] ; TÜSİAD, Private View. Summer 1996, No. 2–3; "Perspectives on Democratization in Turkey." January 1997.

[54] İçduyu, Avrupalılaşma sürecinin toplumsal düzeyde sivil aktörlerin ortaya çıkması için bir çıpa rolü oynadığını ve önemli bir dış baskı kurduğunu belirtmiş ve bu aktörlerin ülkenin demokratikleşme süreci için etkin rol oynadıklarının altını çizmiştir (Bakınız; Ahmet İçduyu; "Turkey's Europeanisation Process and Civil Society: Towards a Differentiated Analysis." 2-3 Aralık 2005 tarihinde Koç Üniversitesi tarafından düzenlenen Avrupalılaşma ve Dönüşüm: Helsinki Sonrası Dönemde Türkiye (*Europeanisation and Transformation: Turkey in the Post-Helsinki Era)* konulu konferansta sunulan bildiri.

[55] Schimmelfennig *ve diğerleri, International Socialization in Europe...*[s. 107] .

[56] Presidency Conclusions of the European Council meeting in Brussles, 16.12.2004 ve 17.12.2004, [s.6].

[57] Reformların altın çağı olarak adlandırılmıştır (Bakınız; Turkey in Europe Breaking the vicious circle' Second Report of the Independent Commission on Turkey September 2009, Open Society Foundation and the British Council, [s.13]).

[58] Mehmet Uğur ve Yankaya, Dilek, "Policy Entrepreneurship, Policy Opportunism, and EU Conditionality: The AKP and TÜSIAD Experience in Turkey", *Governance,* Vol. 21, No. 4, 2008, [s. 595-7], s: 581-601.

[59] Turkey in Europe Breaking the vicious circle' Second Report of the Independent Commission on Turkey September 2009.

[60] Esen, A.T ve H. Tolga Bölükbaşı, "Attitudes of Key Stakeholders in Turkey Towards EU-Turkey Relations: Consensual Dışcard or Contentious Accord" N. Tocci (der.) *Talking Turkey in Europe: Towards a Differentiated Communication Strategy.*(Roma: Istituto Affari Internationali, 2008) içinde s: 175-197.

[61] Eurobarometre, *Eurobarometre 69 Türkiye Ulusal Raporu,* 2008, [s.20] .

[62] Patton, "AKP Reform Fatigue in Turkey...",2007, [s. 340] .

[63] Ziya Öniş "Conservative Globalists versus Defensive Nationalists: Political parties and Paradoxes of Europeanisation." Susannah Verney ve Kostas Ifantis (der.) *Turkey's Road to EU Membership: National Identity and Political Change,* (London: Routledge, 2009), içinde [s. 44] s: 35-48.

[64] Erdoğan'ın Kürtlerin yoğunluklu olarak yasadığı Diyarbakır'a ziyareti sırasında Kürtlere yönelik 'Ya sev, ya terket' gibi sert bir ifade kullanması, bu söylem biraz da aşırı milliyetçi MHP'nin 'sev ya da terket' sloganını anımsattığı için büyük şok yaratmıştır (Bakınız; Gareth Jenkins, "The Politics of Personality: Erdogan's Irascible Authoritarianism" *Turkey Analyst,* Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Joint Center, 13.02.2009, Stockholm) Toplumsal düzeyde Türk-Kürt

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ilişkilerini tehdit eden bu gelişmeler ve Kürt haklarına ilişkin bazı reformların sorgulanır hale gelmesi, reform sürecini durma noktasına getirmiş ve bazı reformların ertelenmesine yol açmıştır.

[65] 2007 genel seçimleri hakkında bir medya analizi için bakınız; Canan Balkır,; Susan Banducci, Didem Soyaltın, ve Huriye Toker, "Expecting the Unforeseeable: The 2007Turkish Elections in the Media", *Turkish Studies*, Vol: 9 No: 2, June 2008, s: 197-212.

[66]Uğur ve Yankaya [s.581], AKP ve TÜSİAD'ın AB sürecine olan bağlılıklarının süresi ve geçerliliği arasındaki farkı açıklamak için 'politika müteşebbisi' ve 'politika fırsatçısı' kavramlarını kullanmışlardır. İlki uzun vadeli, ikincisi kısa vadeli vizyonları olan aktörleri ifade etmektedir. Yazarlar, AKP ve TÜSİAD'ın her ikisinin de AB üyelik sürecinin yarattığı fırsatlardan yararlanarak önemli reformları yapmak için hareket ettiğini belirtmişler fakat AKP'nin süreç içerisinde pratikte ve retorikte reform çabalarını yavaşlatarak bir politika faydacısı haline geldiğini ifade etmişlerdir. TÜSİAD ise reformların devamına olanak sağlayacak gerekli politik yaratıcılık için AB koşulluluğuna bağlılığın hala geçerli bir temel oluşturduğu görüşündedir. Bu duruş TÜSİAD'ın bir politika müteşebbisi olduğunu kanıtlamıştır [s.597] (Bakınız; Mehmet Ugur ve Dilek Yankaya "Policy Entrepreneurship, Policy Opportunism, and EU Conditionality: The AKP and TÜSIAD Experience in Turkey" *Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions,* 21(4), 2008,s: 581–601).

[67] Nora Onar "Kemalists, Islamists, and Liberals: Shifting Patterns of Confrontation and Consensus, 2002-06", *Turkish Studies*, Vol. 8, 2007, [s. 285]. s: 273-288.

[68] Aydın ve Çarkoğlu, "EU Conditionality and Democratic Rule of Law inTurkey" [s.69]; Svante Cornell ve Halil Magnus Karaveli, "Prospect of a Torn Turkey: A Secular and Unitary Future?", *Silk Road Paper , Central Asia-Caucasus Institute Silk Road Studies Program*, Stockholm, October 2008, [s. 45].

[69] Gözde Yılmaz, "Slow-Down or Continuum: Europeanisation of Minority Rights in Turkey" 09.05.2009 tarihinde Budapeşte'de Central European University tarafından düzenlenen Konferansta (Enlargement – Five Years After: The State of European Integration and New Challenges for the Discipline Conference), sunulan bildiri.

[70] Gareth Jenkins, "The Politics of Personality: Erdogan's Irascible Authoritarianism" *Turkey Analyst*, Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Joint Center, 13.02. 2009, Stockholm.
http://www.silkroadstudies.org/new/inside/turkey/2009/090213A.html
Erişim tarihi: 23.08.2009

[71] Tocci, "Europeanization in Turkey: Trigger or Anchor for Reforms?" , [s. 80].

[72] "Copenhagen criteria would become Ankara criteria", *Journal of Turkish Weekly (JTW)*, July 2005.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

[73]Ziya Öniş, 'The New Wave of Foreign Policy Activism in Turkey Drifting away from Europeanisation?" *Danish Institute for International Studies Report 5*, 2009, [s.32].

[74] Olli Rehn 'Turkey to refocus on EU reforms', Strasbourg Plenary session Strasbourg, 21 May 2008, SPEECH/08/257.

[75] European Commission, 2008 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession, Brussels, SEC (2008) 2699, Bruksel, [s.28].

[76] *Radikal,* 3 Eylül 2009, Brüksel

[77] Henri Barkey ile Mülakat, the Carnegie Endowment for International Peace in Washington, D.C., http://www.rferl.org/content/Interview_Will_Turkeys_Kurdish_Initiative_Succeed/1798312.html Erişim tarihi: 12.08.2009.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Türkiye'deki Siyasal Aktörlerin Avrupalılaşması: Siyasi Partiler ve Sivil Toplum Kuruluşları

Özlem Terzi*

1. Giriş

Bu bildiri, Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) üyeliğine adaylığının resmen ilan edildiği 1999 yılından bu yana ülkedeki siyasi aktörlerin Avrupalılaşmasını ele almaktadır. Her ne kadar 'siyasi aktörler' hükümetleri, meclisi, siyasi partileri, sivil toplum kuruluşlarını, orduyu ve diğer güvenlik/istihbarat kurumlarını da içine alması beklenen, oldukça kapsamlı bir terim olsa da, bu bildiri siyasi partilere ve sivil toplum kuruluşlarına odaklanmaktadır. Türkiye'de çok sayıda siyasi parti bulunmaktadır. Bununla birlikte, daha belirli bir çerçeve içinde kalmak için, bu bildiri, 2007 genel seçimlerinden bu yana Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde temsil edilen siyasi partiler üzerine yoğunlaşmaktadır. Siyasi partilerdeki Avrupalılaşma dinamiklerinin ayırt edilebilmesi amacıyla, AB katılım süreci ve diğer dış politika başlıklarındaki tutumları gözlemlenecektir. Faaliyet alanları itibariyle çok geniş bir yelpazeye yayılmış olan sivil toplum kuruluşları (STK) arasından ise, Türkiye'nin AB üyeliği hedefine ulaşmasından en çok etkilenecek iki STK tipi olmaları itibariyle, iş dünyasını temsil eden kuruluşlar ve insan hakları STK'ları seçilmiştir. En çok etkilenecek kesimler olmaları nedeniyle de bu kuruluşlar için belirli bir Avrupalılaşma sürecinden bahsetmek kolaydır. Bu bildiri, ilk olarak Avrupalılaşmadan neyin kastedildiğini kısaca tartışacaktır. Ardından da Türkiye'deki siyasi partiler ve sivil toplum kuruluşları tarafından yaşanan Avrupalılaşma süreci ele alınacaktır.

2. Avrupalılaşma

Avrupalılaşma, genel olarak, AB düzenlemeleri ve kurumsal yapılarının ulusal düzeye indirilmesi (download) şeklinde tanımlanabilir; bu süreç çoğunlukla yüklenme ile tanımlanabilse de, ulusal politika ve tercihlerin AB düzeyine yüklendiği ya da aktarıldığı (upload), tabandan tavana bir süreç

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ile de eşleşebilmektedir[1]. Politikalardaki uyumsuzluklar, uyumun ulusal düzeydeki maliyetini arttırması nedeniyle, üye devletler, sadece kendi uyum sorunlarını azaltmak için değil[2], aynı zamanda artık yerel düzeyde etkili şekilde ele alınamayan sorunları çözümleyebilmek için de kendi politikalarını Avrupa düzeyine 'yüklemeyi' hedeflemektedir[3].

Avrupa ve ulusal düzeylerdeki süreçler, politikalar ve kurumlar arasındaki uyumsuzluklar, toplumsal ve siyasi aktörlere kendi çıkarlarını elde etmede yeni fırsat ve kısıtlamalar da getirmektedir. Börzel ve Risse tarafından açıklandığı üzere, Avrupalılaşma, sosyalleşme ve kolektif öğrenme süreci vasıtasıyla ülke içi değişime yol açarak norm içselleştirmesi (norm internalization) ve yeni kimliklerin ortaya çıkması sonucunu doğurur. Bu norm içselleştirme ve yeni kimliklerin gelişimi, aktörlerin ya fayda/maliyet analizi sonucu akılcı davrandıkları ve 'sonuçlar mantığı' (logic of consequences) sonucunda bir tutum değişikliği sergilediği ya da yeni normların yeni sosyal ortamın bir parçası olmanın gerekli bir sonucu olduğuna ikna olarak -ki buna 'uygunluk mantığı' (logic of appropriateness) adı verilir- uluslararası alanda yeni kimliklerinin parçası olarak içselleştirdikleri normları savundukları bir 'sosyalleşme' süreci ile açıklanmaktadır.

'Uygunluk mantığı' yaklaşımına göre, aktörler, belirli bir yapı içinde uygun, sosyal kabul gören davranış tarzını neyin oluşturduğuna dair kolektif bir anlayış tarafından yönlendirilirler. Bu kolektif anlayışlar, aktörlerin kendi hedeflerini belirledikleri yolları ve neyi 'akılcı eylem' olarak algıladıklarını etkilemektedir[4]. 'Yerinde hareket etme', James March ve Johan P. Olsen tarafından, bir kolektivitenin doğru, makul, doğal, adil ve iyi olana dair ortak, çoğu zaman da zımni anlayışlarına dayanan ve bir öğrenme süreci içeren, kurumsallaşmış uygulamaları doğrultusunda hareket etmek şeklinde tanımlanmıştır[5]. Bu bakış açısından, Avrupalılaşma, üye devletlerin maruz kaldığı ve iç uygulama ve yapılarına da dahil etmek zorunda oldukları, yeni anlamlı kurallar, normlar, uygulamalar ve yapıların ortaya çıkması şeklinde anlaşılır[6].

3. Siyasi Partilerin Avrupalılaşması

Robert Ladrech'in sıklıkla alıntı yapılan, "Europeanization and Political Parties" (Avrupalılaşma ve Siyasi Partiler) başlıklı makalesinde de belirttiği gibi, AB'nin ulusal siyasi partiler üzerindeki etkisinin beş farklı noktada ortaya çıkması beklenebilir: (1) Politikaları ve parti/seçim manifestolarında, (2) Örgütlenmelerinde, (3) Özellikle bir seçim kampanyası meselesi olarak

partiler arası rekabet kalıplarında, (4) Partiler içindeki güç ilişkilerinde ayırt edilebilen parti-iktidar ilişkilerinde ve (5) Ulusal parti sisteminin ötesinde, genellikle pan-Avrupa parti federasyonları ile ulus-aşırı işbirliğinde[7]. Paul Pennings'in 1960 ve 2003 yılları arasında, AB üyesi olan ve olmayan ülkelerdeki Ulusal Parti Manifestoları üzerine gerçekleştirdiği bir çalışmada, ulusal siyasi parti manifestolarında AB'ye yapılan atıfların 'partilerin politika sektörlerinde politika yapımı için Avrupa'nın önemini kabul etmesinin işaretleri olarak yorumlandığı' ve Avrupa'nın söz konusu politika alanı için önemli olduğunu tasdik etmek anlamına geldiği belirtilmiştir. Bu tür bir anlayış ile bir parti programı veya seçim kampanyasında, Avrupa veya AB'ye ne kadar sıklıkla dış politika alanında gönderme yapılıyorsa, Avrupalılaşmaktan o kadar çok konuşabileceğimizi savunmak mümkündür. Pennings, Avrupa entegrasyonundan yana olan partilere bu tarz söylemlere karşı olan partilerden daha sık başvuracağını öngörmektedir. Bütünleşmiş partilere kıyasla, kendi içinde bölünmüş partiler parti içi anlaşmazlıkları daha da körüklememek için Avrupa'ya daha az atıfta bulunmaktadır[8]. Bu, 1999'dan bu yana Türkiye'deki siyasi partilerin ne kadar Avrupalılaştıklarını belirlemede hayati bir işaret görevi görecektir.

Fin ve İsveç ulusal partilerinin AB'ye verdikleri tepkileri karşılaştırdıkları çalışmalarında, Johansson ve Raunio Avrupa entegrasyonunda partinin konumunu belirleyen yedi farklı etkenden bahsetmiştir: (1) Temel ideoloji (bölgeselci partiler hariç, genellikle ekonomi politikası tercihleri tarafından belirlenir), (2) Kamuoyu (ilişki içinde oldukları çıkar grupları ve çekirdek tabanları), (3) Özellikle parti-kolları düzeyinde parti içi hizipçilik, (4) Parti saflarını parti seçkinlerini izlemeye ikna eden liderlik etkisi, (5) İktidara gelmek için partiler arası rekabet. AB deneyimi, AB düzeyindeki hükümetler arası işbirliği sonucunda, iktidar partilerinin muhalefet partilerine kıyasla Avrupa yanlısı olmaya daha meyilli olduğunu göstermektedir, (6) Ulus-ötesi bağlantılar (Avrupa partilerine üyelik) partilerin ulusal programları ve Avrupa politikalarını etkilemektedir, (7) Avrupa'yı kendi amaçlarına ulaşmalarında bir fırsat olarak görmeleri halinde, partilerin politikalarını yeni baştan değerlendirmeleri sonucunda entegrasyonun gelişmesi[9]. Türkiye'deki siyasi partiler arasında, özellikle Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) bu iki parti arasındaki farklılıklar ana hatları ile ortaya koymakta gayet yararlı olan bu yedi etkene göre karşılaştırılabilir gibi görünmektedir.

Genellikle, Türkiye'deki merkez siyasi partiler nihai AB üyeliğinin, Türkiye Cumhuriyeti'nin açık hedefi olduğu konusunda sözbirliği

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

etmişlerdir. Dolayısıyla, bu durum rüyaların gerçeğe dönüşüp Türkiye'nin nihayet aday ülke ilan edildiği 1999 yılına kadar itirazsız devam etmiştir. Kopenhag siyasi kriterlerine uyma koşulu, 1999-2002 yılları arasında iktidarda olan koalisyon hükümetinin ortaklarından Milliyetçi Hareket Partisi' (MHP) nin 'ulusal çıkar' söylemine sarılarak AB üyeliğini sorgulamasa da Türkiye'nin Kopenhag Kriterleri'ni doldurmaksızın, kendi koşulları doğrultusunda Birliğe katılması gerektiğini savunması sonucu koalisyon hükümetinde çatlağa yol açmıştır. Zaman zaman Türkiye'deki siyasi yelpazenin her yerindeki partilerden milliyetçi sesler yükselmiştir. Bir sonraki bölüm, AKP, CHP, MHP ve Demokratik Toplum Partisi[10] (DTP)'nin AB'ye katılım ve ilgili dış politika meselelerindeki tutumlarının yanı sıra, gerekli görülen yerlerde, tarihi miraslarını da ele alacaktır.

3.1 Adalet ve Kalkınma Partisi

AKP'yi meydana getiren öğeleri iki ana akıma ayırmak mümkündür. Partinin kurucu üyeleri, Milli Görüş Hareketi'nden gelen, ancak Cumhuriyet ve önemli başarıları ile barışarak hükümette kalabilecek yeni bir parti kurmak üzere bu hareketten kopan isimlerden oluşmuştur. İkinci ana akımı ise daha önceleri Demokrat Parti (DP), Adalet Partisi (AP), Doğru Yol Partisi (DYP) ve Anavatan Partisi (ANAP) tarafından temsil edilen muhafazakâr çevreler oluşturmaktadır. Bu ikinci ana akıma çoğunlukla liberaller dahil olmuşlardır. Dolayısıyla, AKP deneyiminden önce Türkiye'deki muhafazakar partilerin temel dış politika yönelimlerinin anlaşılması büyük önem taşımaktadır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile ANAP Hükümeti'nin dış politikadaki ilgisi de yeni küresel Amerikan dış politikasına uyum sağlamaya ve AB ile ilişkileri geliştirmeye odaklanmıştır. ABD ve AB ile ilişkilerin yanı sıra, Özal Hükümeti yönetimindeki Türk dış politikasının ana amacı, Türkiye'nin komşuları ile ekonomik ilişkileri de geliştirmekti. Özal'ın dış politikasını tanımlamak için 'Neo-Osmanlıcılık' (Yeni Osmanlıcılık) terimi de kullanılmıştı. Türkiye'nin bölgesel sorunları askeri yollardan değil, siyasi müzakereler yoluyla çözebilen bir ülke olması da Özal'ın hedefiydi. Özal, Batı ülkeleri ile mevcut bağlantıyı ve Ortadoğu ve İslam ülkeleri ile yakın ilişkiler geliştirilmesinin birbirini tamamladığını belirtiyordu. Türkiye'nin inkâr etmesine rağmen, Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasçısı olduğunu ve eski Osmanlı toprakları olan coğrafi bölgelerde Türkiye'nin çıkar ve güvenliğinin korunması gerektiğini belirtiyordu. Dolayısıyla, Özal başbakan olarak 1984 ilkbaharındaki ilk resmi ziyaretlerini ekonomik ve ticari

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ilişkileri geliştirmek üzere o sırada birbirleriyle savaşan İran ve Irak'a gerçekleştirmiştir[11].

Milli Görüş Hareketi tarafından kurulan üçüncü parti olan Refah Partisi,[12] yeni Osmanlıcı bir dış politika takip etmekteydi. Parti, yeni-Osmanlıcı tercihine ek olarak, Müslüman Kardeşler gibi, Siyasi İslam'ı temsil eden hareketler ile de işbirliği yapmıştır. Milli Görüş Hareketi kendini 'Batı' ve temsil ettiği değerlere karşı konumlandırmıştır. Batı, Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu tüm sorunların kaynağı olarak görülmektedir. Bu eğilim bir dış politika tercihinin de ötesinde kesin bir kimlik işareti halini almıştır[13]. Cumhuriyet'in Batılı ve laik kimliğine karşı olan Milli Görüş Hareketi, yeni bir kimlik üzerine kurulu yeni bir dış politika şekillendirmeyi istemekteydi. Dolayısıyla, Refah Partisi'nin lider kadrosu, 1995-1997 yılları arasındaki koalisyonun büyük ortağı iken ilk resmi ziyaretini İran'a gerçekleştirmiş ve Pakistan, Bangladeş, İran, Malezya, Endonezya ve Nijerya'nın işbirliği ile bir İslam Ülkeleri Birliği kurulması için çalışmıştır. Ne var ki, hükümetin bu hamlesi, Milli Güvenlik Kurulu'nun 1997 yılında hükümete karşı bir tutum takınması ile geri tepmiş, Refah Partisi hükümeti terk etmeye zorlanırken, irtica da bölücülük ile birlikte iç tehditler listesinin ilk sırasına yerleşmiştir[14].

AKP'nin kurucuları güçlü bir Avrupa, dolayısıyla da AB karşıtlığını içinde barındıran Erbakan çizgisinden gelen Milli Görüş'ün en son partisi olan Fazilet Partisi'nden kopmuşlardır[15]. Milli Görüş Hareketi içindeki reformcular Fazilet Partisi deneyimi sırasında liderlerinden ayrılırken Abdullah Gül de reformcuların lideri olarak parti kongresinde kullanılan oyların yarıya yakınını alarak partinin batı karşıtı geleneğine meydan okumuştur. Yeni parti halk desteği ve laik seçkinlerin rızasına dayalı bir şekilde hükümet etme, böylece devletin batı yönelimine meydan okumaksızın dini hakları insan hakları ve temel haklar ve demokrasi kavramları altında alma umuduyla kurulmuştur[16]. Fazilet Partisi'nin geriye kalanı halen Milli Görüş çizgisindeki Saadet Partisi adı altında faaliyet gösterirken AKP'nin kurucuları, Cumhuriyet'in ana görüşü ile uzlaşma yoluna gidilmesi gerektiği inancı ile AB üyeliği hedefini iktidardaki ilk yıllarında en öncelikli konu olarak gündemlerinin en üst sırasına koymuşlardır. Geçmişleri nedeniyle AKP liderlerinin bir dönüşüm gerçekleştirerek Milli Görüş geleneğini geri bıraktıklarının kanıtı olarak AB üyelik hedefine sürekli bağlılık göstermeleri gerekiyordu.

AKP'nin AB konusundaki taahhüdünün Türk toplumunun önemli bir kısmı tarafından samimi görülmemesinin sebeplerinden biri de budur. Öte

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yandan, AKP liderlerinin bundan önceki İslamcı partilerin kapatılmasından dersler çıkarttıkları iddiaları doğrultusunda, AKP kendisini İslamcı değil, Batı Avrupa'daki Hıristiyan Demokrat partilere benzer bir Müslüman Demokrat parti olarak adlandırmaktadır[17].

Türkiye'deki 2002 genel seçimleri sırasında, merkez sağ partilerin yaşadığı kriz Fazilet Partisi'nden kopmuş yeni bir siyasi parti olan AKP'yi de kurulmasından sadece bir yıl sonra iktidara taşımıştır. AKP'nin parti programı, değişim ve ülkenin mevcut sorunlarına çözüm getirme vaadi ile başlamaktadır. Parti programı Kopenhag Kriterleri'nden Parti tarafından hayata geçirilecek demokratikleşme programının veçhelerinden biri olarak söz etmektedir. Ayrıca, AB üyeliği hedefinin Türkiye'nin modernleşme sürecinin nihai aşaması olduğunu, milli egemenlik, milli güvenlik ve milli çıkarlar gibi kavramlara yönelik ideolojik yaklaşımlar ile bu sürece sekte vurulmaması gerektiğini de belirtmektedir. Bu kavramların bürokratik ve devletçi yönetim anlayışını sürdürmek için kimi çevrelerce kullanıldığını da iddia etmektedir[18]. AKP böylece, AB üyeliği ve ilgili politika başlıklarından bahsederek Avrupalılaşmanın en önemli koşullarından birini yerine getirmiş olmaktadır. Diğer yandan, dış politika yöneliminde neo-Osmanlıcılığın önemi ve Milli Görüş mirasının işaretlerini veren seçim manifestosunda Türkiye'nin İslam ülkeleri ile ilişkilerine önem atfedilmekte ve partinin gerek bu ülkeler ile işbirliğinin artırılmasını gerek de İslam Konferansı Örgütü'nün (İKÖ) desteklenmesini hedefleyeceği ifade edilmektedir[19].

Geniş kamuoyu desteğini arkasına alabilmek ve muhalefetin endişelerini yatıştırmak amacıyla AKP demokratikleşme gündemine bağlı kalıp katılım müzakerelerinin başlaması için bir tarih almayı hedefleyerek Avrupa Birliği'nin desteğini elde etmeye çalışmıştır. Tek parti hükümeti olarak siyasi kriterlerin karşılanması bakımından gerekli yasaların geçirilmesinde başarılı olmuştur[20]. Bu başarısı AKP'ye, bizzat bir liberal parti ile temsil edilmeyen Türkiye'deki liberallerin de güçlü desteğini kazandırmıştır. Bu destek sayesinde AKP de Türk siyasi yelpazesi içinde bir merkez sağ parti statüsünde hak iddia edebilmiştir. Bugüne kadar Türkiye'deki tüm siyasi partilerde bulunan milliyetçi söylemi reddederek Kürt meselesi ve Kıbrıs sorunu ile ilgili yeni bir açılım gerçekleştirmesi AKP'nin tercihlerini İslamcı seleflerinden ayırarak liberallerin desteğini almasını sağlamıştır[21]. 1996-1997 Erbakan Hükümeti iktidara geldiğinde İslam dünyasına yönelmeden yana açık bir dış politika tercihi ortaya koymuştu. Diğer yandan, AKP ilk resmi ziyaretlerini AB ülkeleri ve ABD'ye yapmış ve Batı'dan yana açık bir tercih sergilemiştir. Başta Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu olmak üzere, AKP'nin dış politika seçkinlerinin dış politika tercihleri yeni

bir "neo-Osmanlıcılık"[22] anlayışına ve seçkin bir yumuşak güç statüsü algılamasına vurgu yapmaktadır. Davutoğlu *Stratejik Derinlik* başlıklı kitabında Türkiye'de bundan önceki hükümetlerin, ülkenin ortadoğudaki komşuları ile olması gereken bağları kurmamasını eleştirmekteydi. Davutoğlu, Türkiye'nin geleneksel olarak neredeyse tüm komşularını tehdit olarak algılamak yerine, bu ülkeler ile sıfır sorun politikasını hayata geçirmesi gerektiğini, bunun da Türkiye'nin jeo-stratejik konumundan ve çevresindeki bölge ile tarihi bağlarından tam olarak yararlanmasının önünü açacağını savunuyordu[23].

İstanbul merkezli Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) Batı ile ideolojik özdeşleşmeyi savunurken, Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği'ni (MÜSİAD) kuran ve devletin dine yönelik tavrını yumuşatarak Osmanlı geçmişi ile barışmasını talep eden Anadolulu işadamları gibi muhafazakâr burjuvazinin yaptığı çıkışa paralel olarak yeni bir ekonomik ve siyasi seçkin kesimin yükselişi ile neo-Osmanlıcılık da güç kazanmış oluyordu. Destekçilerine göre, neo-Osmanlıcılık yeni bir imparatorluk hevesi değildir. Osmanlı İmparatorluğu'nun temsil ettiği siyasi ve kültürel hoşgörüyü simgelemesinin yanı sıra, Balkan, Kafkas ve Ortadoğu ülkeleri ile ekonomik bağların güçlendirilmesini ve bir zamanlar Müslüman Osmanlı kültürünü paylaşmış olan uluslar arasında bir makro-kimlik yaratılmasını hedeflemektedir[24].

Sosyal demokrat CHP ile bürokratik ve askeri seçkinler, AKP'nin gizli bir İslamcı gündeme sahip olduğundan şüphelenmekteydi. Batı Avrupa ülkelerindeki insan hakları düzenlemelerinin Türkiye'dekine göre çok daha fazla dini özgürlüğe imkan verdiği islamcı kesimlerde genel kabul görmüştür. Dolayısıyla islam yanlısı siyasetçi ve entelektüellere göre, üyelik hedefi yolundaki Türkiye dini yaşam tarzı için daha fazla özgürlük sağlanmasını kabul etmek zorunda kalacaktı[25]. AKP'nin gerçek niyetine karşı şüpheci yaklaşımın ana sebeplerinden biri de budur. Zira AB üyeliğinin gerektirdiği reformlar, Türk kamuoyunun geneli tarafından laikliğin garantisi olarak görülen askeri elitin gücünü azaltmaktadır. Dolayısıyla, toplumun İslamlaşması demokratikleşme kisvesi altında gerçekleştirilecektir[26]. AKP'nin Temmuz 2007 sonrasındaki performansı da ne yazık ki bu iddiaları çürütmek konusunda zayıf kalmaktadır. AKP hükümetinin 2005 yılından sonra katılım müzakerelerinde daha zayıf bir gündem izlediği ve AB'nin hükümetin gündemine güçlü bir şekilde girdiği tek zamanın, laiklik karşıtı faaliyetlerin odağı olduğu iddiaları ile kapatılma davası ile karşı karşıya kaldığı 2008 yazı olduğu da unutulmamalıdır[27]. Ne var ki, katılım müzakerelerinin başlatılması kararının alınmasının ardından

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

hükümetin AB üyeliği için gerekli koşulları yerine getirme konusundaki dikkatinde de azalma yaşanmıştır. Bununla birlikte buradaki önemli bir etkenin de Kıbrıslı Rumların AB'ye katılması ve Türkiye'nin tanımadığı bir AB üyesiyle ilişkilerini normalleştirmesi yani tanıması gibi daha acil bir ihtiyaca dair politikalarını AB düzeyine başarıyla aktarmaları olduğunun unutulmaması gerekir[28]. Fransa ve Almanya'da iktidarın Türkiye'nin üyeliğine açık bir şekilde karşı çıkan merkez sağ partilere geçmesi de ister siyasetçiler ister bürokratlar olsun Türkiye'deki karar vericilere, Birliğe gerçekten girme ihtimalini sorgulamaları için mükemmel bir bahane sağlamış ve iç politikada AB ve katılım süreci ile ilişkili meselelerde verilen kararların ön plana çıkarılmamasıyla sonuçlanmıştır.

3.2 Cumhuriyet Halk Partisi

CHP kurucu partisi olduğu Cumhuriyet'in elde ettiği başarılar ile yakından ilişkilendirilmiştir. Çoğunlukla seçkinci olmakla birlikte güçlü ve sabit bir Batılılaşma gündemine bağlıdır. Parti içinde AB'ye katılım Türkiye'deki Batılılaşma sürecinin doğal uzantısı olarak kabul görmüştür. Öte yandan, Batılılaşma sürecinin AB'ye katılım süreci ile özdeşleştirilmesi AB'nin katılım öncesi koşullarının yarattığı içerlemeden ötürü Batılılaşma sürecini de sekteye uğratmıştır. Daha önceleri gerek Ecevit ile CHP içinde, gerek de CHP dışında diğer solcu partilerde temsil edilen milliyetçi sol, ekonomik ve siyasi bağımsızlığa özel bir önem atfetmekte, Avrupa entegrasyon projesini ise bağımsızlık gibi ulusal egemenliğin AB'ye devredilmesi şeklinde algılayarak bunun da Türkiye'nin (ekonomik) çıkarlarına aykırı olduğunu iddia etmektedir. Ayrıca, AB şartlılığının (EU conditionality), Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Avrupalı güçlerin Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalama emellerinin de yeniden dirilmesi olduğunu ifade etmektedir. Diğer yandan, pazar ekonomisi ve çoğulcu demokrasinin solcu hareketler tarafından içselleştirilmesi AB'ye katılımın yükselen İslamcı hareket karşısında Türkiye'de liberal demokrasinin garantisi olduğu yönündeki ve ordunun İslamcı hareketi laiklik yönünde dengelemesi biçimindeki algılamalarını değiştirmiştir. Avrupa entegrasyon sürecinin belirli miktarda bir egemenliğin AB kurumlarına devrini öngörmesinden ötürü milliyetçi sol AB katılım sürecine hep karşı olmuştur. İslamcıların AB katılımı ile ilgili pozisyonlarını yeniden tanımlamaları Türk toplumunun laik kesimlerinde şüphelere yol açmış, bu da Türkiye'nin kendine has iç koşullarından ötürü liberal demokrasinin sınırlandırılması iddiaları ile sonuçlanmıştır[29].

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

1923 yılında, Cumhuriyet'in kurucu partisi olarak kurulan CHP kendisini Cumhuriyet'in bağımsızlığı, güvenliği ve kazanımlarını korumayı içeren özel bir misyona adamıştır. 1970'li yıllara kadar, partinin başında, Kurtuluş Savaşı'nda Atatürk'ün sağ kolu olmuş olan İsmet İnönü bulunmaktaydı. Dolayısıyla, CHP ilk defa 1970'lerde Kurtuluş Savaşı sonrası kuşak tarafından yönetilmeye başlamıştır. Siyasi yelpazede CHP'yi merkez sol çizgisine getiren ise Ecevit olmuştur. Parti, işçi haklarını ve ekonomide devlet müdahalesini savunmuş, sosyal demokratik bir gündem oturtulması çağrısında bulunmuştur. Bundan önceki ekonomik açıdan seçkinci pozisyonlarının ardından aldığı bu yeni pozisyon partiyi halka daha da yakınlaştırmıştır. 1974 yılında, Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs'a müdahalesini gerçekleştiren de, o dönemde Necmettin Erbakan'ın Milli Selamet Partisi ile bir koalisyon hükümeti içinde olan Ecevit olmuştur. 1980 darbesinin ardından diğer siyasi partiler ile birlikte CHP de kapatılmıştır. CHP'nin mirası, 1983 ve 2002 yılları arasında çeşitli sosyal demokrat partiler tarafından temsil edilmiştir. CHP, meclisteki merkez sol partilerin tek temsilcisi olmayı ancak 2002 yılında başarmıştır[30].

CHP, 2002 seçim kampanyasında AB ile katılım müzakerelerini başlatma amacına atıfta bulunmaktadır. Ne var ki, parti programı bir Avrupa perspektifinden bahsetmemekte ve AB üyeliği konusunda da herhangi bir eylem planı benimsememektedir[31]. 2003 yılında Amerikan askerlerinin Kuzey Irak'a Türkiye üzerinden geçmesine izin veren tezkerenin Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından reddedilmesi bu kadar yüksek sayıda Amerikan askerinin Türkiye'de konuşlandırılmasının riskleri ve Irak'ta böyle bir müdahaleye katılmanın tehlikelerine karşı mecliste güçlü bir argüman ortaya koyan CHP'nin başarısıdır. Her ne kadar Türkiye'nin tezkereyi reddetmesi Avrupa'da büyük bir takdir ile karşılanmışsa da ABD'de kayda değer bir içerlemeye yol açmıştır. CHP 2003 yılından sonra dış politikada aldığı pozisyonlara (Kıbrıs sorunundaki duruşu da dâhil olmak üzere) getirilen eleştirilerin laik Cumhuriyet'in ayakta kalan tek savunucusunu da 'neo-liberalleştirmeyi' amaçlayan Amerikan komplosunun bir parçası olduğuna inanmaktadır[32]. 2007 seçim kampanyası sırasında, CHP AKP'yi Kıbrıs meselesindeki politikasından ötürü eleştirmiş ve AKP'yi Kıbrıs meselesinde Türkiye-AB ilişkilerinde yaşanan tıkanmadan sorumlu tutmuştur. Kampanya broşürünün dış politika bölümünde AB ile ilişkilerin ele alındığı tek kısım da bu olmuştur[33]. 2008 yılında benimsenen yeni parti programının dış politika bölümü ise PKK terörünü ele alan bir milli güvenlik kısmı ile başlamaktadır. Bunu, iç güvenlik ile ilgili bir kısım izlemekte, dış güvenlik kısmı ancak bundan sonra gelmektedir. Dördüncü sırada gelen 'Dış ilişkiler' kısmı, Parti'nin şemsiye örgütlere üyeliğinin, bu

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kuruluşların alabileceği Türkiye'nin ulusal çıkarlarına aykırı duruşları benimsemesi yönünde partiye herhangi bir yükümlülük getirmediği belirtilmektedir.

2007 genel seçimlerinde CHP ve MHP milliyetçi propaganda bakımından birbirine rakip olmuştur. Sırtını Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu partisi olarak kökenlerine dayayan CHP kendisini modern ve laik Türkiye'nin temsilcisi olarak sunmanın da ötesine geçmektedir. Bir sosyal demokrat parti olduğunu iddia etmektedir, ayrıca Sosyalist Enternasyonel üyesi ve Avrupa Sosyalist Partisi'nin ortağı konumundadır ki bunlar teorik olarak tahmin edilebileceği gibi, başarılı bir Avrupalılaşma sürecini mümkün kılabilir[34]. Türkiye'deki merkez sağ partiler arasından sadece AKP'ye, Avrupa projesinde Türkiye'ye yer olmadığını birçok defa ilan etmiş olan Avrupa Halk Partisi'nde gözlemci üye statüsü verilmiştir[35]. Aslında, bu durumun üyesi oldukları şemsiye örgütte AKP'ye kıyasla çok daha sıcak karşılanan CHP'ye Avrupalılaşma sürecinde daha fazla katkı sağlaması gerekmektedir.

Temmuz 2007 genel seçimlerinin ardından göreve başlayan son mecliste AKP'ye karşı siyasi muhalefet sosyal demokrat CHP, MHP (Milliyetçi Hareket Partisi) ve Kürt yanlısı DTP'den (Demokratik Toplum Partisi) oluşmaktadır.

3.3 Milliyetçi Hareket Partisi

Milliyetçi Hareket Partisi çok uzun zaman önce yabancılara toprak satın alma ve yerleşme serbestisi verilmesinin Türkiye'nin Sevr Antlaşması'na dönmesi ve ülkenin bağımsızlığının sona ermesi anlamına geleceğini iddia etmiş, Türkiye'nin bağımsız ekonomik kalkınmasını tehlikeye sokacağı için Avrupa Topluluğu (AT) ortaklığına kesinlikle karşı olduğunu ve Türkiye'nin bir İslami ortak pazarın lideri olması gerektiğini savunmuştur. 1970'ler Milliyetçi Hareket Partisi'nin AT'nin içeriği ile Türkiye'nin ekonomisi ve bağımsızlığına zarar verebileceği şeklinde benzer görüşleri paylaştığı Milliyetçi Selamet Partisi ile bir koalisyon hükümeti kurduğu yıllar olmuştur[36].

1970'lerde İslam partinin Türk-İslam sentezi olarak adlandırılan Türk kültürü tanımına eklenmiştir. Parti'nin ideolojik temelinde kişinin devletine hizmet etme idealine uyması anlamına gelen ülkücülük kavramı yatar. Milliyetçiliğin bu versiyonu devletin çıkarlarını ulusun çıkarları ile eş tutar ve devletin esenliğini vurgular. Partinin uzun süre liderliğini yapan

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Alparslan Türkeş'in vefatının ardından yerine Devlet Bahçeli'nin geçişi partinin daha merkezci bir duruş benimseyerek 1999 koalisyon hükümetinde yer almasını kolaylaştırmıştır[37]. AB adaylık statüsünü alan da aslında bu koalisyon hükümeti olmuştur. Konuşmalarında Parti AB'ye katılımı desteklemekte birlikte egemen bir devletin iç işlerine müdahale olarak gördüğü AB şartlılığını reddetmektedir. Yine de kimi zaman partinin genel tercihleri ile çatışan hükümet politikalarına uyum sağlayabilmiş, artık bunu yapamadığında ise koalisyon hükümeti 2002 sonbaharında erken seçime gitme kararı almıştır.

Milliyetçi Hareket Partisi 2007 seçimlerinden bu yana mecliste temsil edilen muhalefet partilerinden biridir. Mevcut parti programı AB'ye üyelik hedefini bir 'devlet politikası' olarak kabul etmektedir. Bununla birlikte, dış politikada asli olarak Orta Asya ve buradaki Türkî Cumhuriyetler ile ilişkilerin geliştirilmesi ile ilgilenmektedir. MHP'nin 2007 seçim kampanyası AKP hükümetinin AB politikasını ödünlere ve milli davaları 'satmaya' dayalı şeklinde tanımlamıştır. Tüm partiler arasında AB'yi ve onun gereklerini incelemeye en fazla çaba harcayan MHP'dir. AB'ye katılım öncesi süreç hakkında birçok yayını bulunmaktadır. Ne var ki bunlar çoğunlukla AB sürecinin Türkiye'nin çıkarlarına ne kadar karşı olduğu hakkındadır[38]. MHP'nin algılamasına göre AB etnik ve dini temelli azınlıklar yaratmak suretiyle Türkiye'yi bölmeyi istemekte ve entegrasyon adı altında Türkiye'nin ekonomik ve siyasi egemenliğini ele geçirmeyi arzulamaktadır[39]. MHP "AB Türkiye'nin tek seçeneğidir" şeklindeki yaklaşımı aşağılayıcı ve utanç verici bulmaktadır[40]. Dolayısıyla, bu partinin sırf AB üyesi olabilmek adına girişilecek maliyeti yüksek herhangi bir programı desteklemesi mümkün değildir. MHP'nin bir Avrupalılaşma örneği oluşturmadığı aşikârdır. Tam aksine, Avrupa'ya karşı oldukça kuşkucudur ve siyasi projeye ait bir devletler topluluğunun yerindelik mantığını veya doğasından gelen normlarını paylaşmamaktadır.

3.4 Demokratik Toplum Partisi

DTP Türkiye'nin AB'ye katılım öncesi sürecini destekleyen bir partidir. Bu sürecin Türkiye'deki demokratikleşme sürecine katkı yaptığını kabul etmekte, hatta Türkiye'nin mevcut demokratikleşme sürecinin ülkenin iç dinamiklerinden kaynaklanmayıp AB katılım süreci tarafından teşvik edildiğini ifade etmektedir. Parti programı, kadınların özgürleştirilmesi (baskıdan kurtulması), çevre sorunları, enerji meseleleri ve Türkiye'nin enerji iletim yolları üzerinde karşı karşıya olduğu fırsat ve sorunlar gibi, küresel ve ulusal sorunlar ile doludur. Kürt sorununu, İran, Irak ve

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Afganistan'daki Ortadoğu çatışmaları ile bir araya getirerek bir Ortadoğu sorunu olarak adlandırmakta, Türkiye'nin kendi Kürt sorununu demokrasi temelinde çözmesi halinde Ortadoğu'daki demokratik gelişim ve demokratik entegrasyona katkıda bulunacağını belirtmektedir. Mevcut tarihi ve kültürel bağlar temelinde ve bölge halklarının yararına olacak şekilde Irak, İran ve Suriye ile işbirliğinin geliştirilmesinden yanadır. Ayrıca, Ermenistan ile kapalı olan sınırın açılmasını ve bu ülke ile ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkiler kurulmasını da desteklemektedir. Kıbrıs sorununun BM ve Annan Planı çerçevesinde çözümlenmesini desteklemekte, bu sorunun çözümünün Türkiye'nin AB'ye katılımını kolaylaştıracağını kabul etmektedir. Özellikle komşu ülkeler ile ticaretin desteklenmesinden yanadır[41].

De Winter ve Cachefeiro'nun da teorik olarak ifade ettikleri gibi, AB içindeki etnik-bölgeselci partiler, "AB'nin makam (AP ve bölgeler komitesinde koltuk), oy ve politika (bölgesel aktörlerin güçlendirilmesi ve bir AB bölgesel politikasının geliştirilmesi) açısından katma değer sunduğu gerçeği karşısında," daha Avrupa yanlısı olmaya meyillidirler[42]. Bu gibi partilerin liderleri, meşruiyet kazanmak ve ulusal seçim politikaları açısından hayati bir nokta haline gelen iddialarının görünürlüğünü artırmak için AB düzeyinde aktif hale gelmektedir[43]. Bu temelde, DTP de Avrupa entegrasyonundan yana olma konusunda bir istisna teşkil etmemekte ve AB içindeki diğer etno-bölgeselci partiler ile aynı sebeplerden ötürü, yani iç siyasette meşruiyet ve demokratikleşme için, katılım öncesi sürece destek vermektedir.

AB'nin bu dört siyasi partinin dış politika duruşları üzerindeki etkisini karşılaştırdığımızda AKP ve DTP'nin Türkiye'nin AB'ye katılımından yana olduğunu ve Kıbrıs sorununun çözümü veya Ermenistan ile ilişkiler gibi ilgili dış politika meselelerinde uzlaşmacı bir duruş sergilediğini görmekteyiz. AKP iktidardaki ilk döneminden önceki 2002 seçim kampanyasında Türkiye'nin uzun süredir devam eden sorunlarını çözüme kavuşturma vaadinde bulunmuştur. AKP, açık bir şekilde uygun davranış şeklini sunduğu gibi, bir öğrenme sürecine inanmak için iyi bir zemin de sunan AB yakınlaşmasını tecrübe etmiş olduğunu göstermektedir. Öte yandan CHP, AKP'nin islamlaşma adına demokratikleşmeyi desteklediğini ve gerçek dış politika yöneliminin Ortadoğu ve İslam ülkeleri olduğunu savunmaktadır. Her ne kadar AB katılım hedefi ve Kopenhag Kriterleri'nin demokratikleşmedeki önemi iktidara gelmeden önce AKP'nin 2002'deki seçim programında, belirtilmişse de AKP'nin muhafazakar tabanına rağmen böyle bir pozisyonu sürdürüp sürdüremeyeceği sorgulanabilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İçyapıları konusunda ise partiler arasında ciddi farklılıklar görülmektedir. CHP ve MHP'nin dış politika uzmanları büyük ölçüde (meslekten) diplomatlar ve emekli büyükelçilerden oluşmaktadır. Parti yapılarında nüfuzlu pozisyonlara getirilen bu kişiler dış politika ile ilgili konularda parti politikalarını belirlemektedirler. AKP'de ise son dönemde bakanlığa getirilen eski dış politika danışmanları eski bürokratlardan oluşmamaktadır. Bu makalenin kaleme alındığı sırada Dışişleri Bakanı olan eski Başbakanlık baş danışmanı Ahmet Davutoğlu bir akademisyendir. Bu kişiler dış politikayı devleti merkez almayan bir bakış açısından değerlendirmektedirler. CHP ve MHP Avrupa'ya şüpheci yaklaşan (Euro-skeptic) partiler olarak sınıflandırılabilir. CHP'nin şüpheciliği Avrupa entegrasyonuna değil, AKP'nin bu süreci yürütüş şekline ve katılım öncesi sürecin halen Türkiye'nin dış politikası açısından doğurduğu sonuçlara karşı olduğu için yumuşak şüphecilik şeklinde sınıflandırılabilir.

Diğer yandan AB sürecinin bir noktada Brüksel'e egemenlik devrini gerektirdiği ve ülkelerin üye olmadan önce komşuları ile sorunlarını çözmek zorunda oldukları düşünüldüğünde, CHP'nin mevcut lider kadrosunun sonunda herhangi bir uzlaşmayı kabul edip etmeyeceği de merak konusudur. 1963 yılındaki başlangıcından bugüne kadar sürece karşı olan MHP ve geleneksel olarak Milli Görüş ise katı şüpheci partiler olarak nitelendirilebilirler. MHP'nin mevcut parti programı, nihayetinde AB'ye katılımın arzulanan bir hedef olduğunu belirtmektedir. Bu, MHP'nin Devlet Bahçeli yönetiminde ve yer aldığı koalisyon içinde geçirdiği dönüşümün etkisidir. Bu değişim, öyleyse, Avrupa'ya karşı katı şüphecilikten ılımlı şüpheciliğe geçiş şeklinde sınıflandırılmalıdır ki, bu da hükümetteki partilerin Avrupa entegrasyonuna olumlu bakmaya muhalefetteki partilerden çok daha fazla meyilli oldukları savını kanıtlamaktadır.

4. Sivil Toplum Kuruluşları

Devletin ekonomik idaresinin askeri idaresinden çok daha fazla etki ve önem kazandığı bir dünyada dış politika, dış ekonomi/ticaret politikası ile çok daha iç içe girerken, iş dünyası da bir dış politika aktörü haline gelmektedir. Sivil toplum kuruluşları dış politika yapım sürecine dahil olarak dış politikayı değiştirmekte veya dönüştürmekte ya da en azından etkilemektedir. Sivil toplum, resmi dış politika bürokrasisinin ilgilenmediği küresel/bölgesel veya yerel meselelere de dikkat çekmektedir. Sivil toplum kuruluşları dış politika mekanizması ile gerçekleştirdikleri işbirliği ve bu mekanizmaya verdikleri destek karşılığında politika içeriğinin tanımlanmasında danışılma hakkını talep etmektedir. Sivil toplum

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kuruluşları, resmi söylemden bağımsız olmalarından ötürü diğer ülkeler veya uluslararası örgütler üzerinde de etkilidirler[44].

Başta iş dünyası örgütleri olmak üzere Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarının AB üyeliğine yaklaşımı, bu süreç 1999 yılından bu yana sadece kamu politikalarının belirlenmesinde bir aktör olarak yeni elde ettikleri statü ile politika yapıcıları etkileme fırsatını kendilerine verdiği için değil, aynı zamanda uluslararası sivil toplum kuruluşlarına üyelik yoluyla uluslararası alandaki pekişen duruşları sayesinde de gitgide daha da destekleyici olmuştur. Başlıca örnekler arasında, sırasıyla Eurochambers ve Businesseurope üyesi olan Türkiye'nin en büyük iş dünyası kuruluşu olan Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) ve TÜSİAD sayılabilir. AB çapında faaliyet gösteren örgütlere üyelikleri bu kuruluşlara Avrupalılaşma süreçlerinde yardım etmiş, sadece Brüksel'de AB nezdinde lobi yapmayı değil, aynı zamanda Brüksel üzerinden Türk karar alıcılar nezdinde lobi yapmayı da öğretmiştir[45]. Katılım sürecinin başlangıcı için bir tarih verilmesi gibi konularda Türk hükümeti ile güçlerini birleştirmişlerdir. AB katılım müzakereleri Türkiye'deki günlük siyaset gündeminin gerisine düştüğünde Türk hükümetini de uyarmışlardır.

TÜSİAD Türkiye'nin en güçlü sanayici ve işadamları tarafından kurulmuş olması nedeniyle hükümet üzerinde güçlü etkisi olan bir kuruluşken, TOBB, üyeleri ağırlıklı olarak KOBİ'lerden oluşan ve Türkiye'nin AB katılımı konusunda daha muhafazakâr ve daha milliyetçi bir duruşa meyilli tüm sanayi ve ticaret odalarından oluşmaktadır. 1995 yılından bu yana Brüksel'de daimi bir ofisi bulunan TÜSİAD'ın ayrıca Paris, Berlin ve Washington'da da ofisleri vardır. TOBB ve TÜSİAD hükümet kararlarını etkileme konusunda kimi zaman birbirlerine rakip olmaktadır. TÜSİAD daha ziyade Brüksel ve Ankara'da lobi faaliyetleri yaparken, TOBB Türkiye'deki ulusal girişimcileri etkileyecek kararların alınmasında hükümete ve bakanlıklara teknokratik danışmanlık sunmaktadır. Serap Atan "AB katılım sürecinin gerek zirvedeki Türk şirketlerinin (peak business organizations-PBO) özelliklerini gerek de hükümet ile ilişkilerindeki rol ve kabiliyetlerini belirleyen koşulları etkilemedeki öneminin" altını çizmektedir. Atan, bu "şirketlerin Avrupalılaşması ile Türkiye'nin AB üyeliğine doğru dönüşümündeki arabulucu rolleri arasında" nedensel bir ilişki olduğunu belirtmektedir.[46]

TÜSİAD Türkiye'nin katılım sürecindeki sorunlu meselelerin kamuoyunda tartışılmasını aktif olarak desteklemenin yanı sıra, bu amaç doğrultusunda, akademisyenler tarafından hazırlanan raporlar yayımlamakta

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ve konferanslar düzenlemektedir. TÜSİAD'ın faaliyetlerinde ilan ettiği amaç Türkiye'nin AB üyelik hedefini desteklemek için Türkiye'deki politika yapıcıları etkilemektir. Bu amaç, öncelikle güçlü bir ekonomik yapının sadece siyasi istikrarın bulunduğu bir ortamda oluşturulabileceği varsayımına dayanmakta ve AB de Türkiye'deki siyasette istikrar için en önemli çapa olarak görülmektedir. Türkiye'nin AB'ye katılım beklentisini faaliyetlerinin temel önceliği olarak gören TÜSİAD'ın iç yapılanması da AB Uyum Komitesi çevresinde şekillenmiştir. Kıbrıs sorununun çözüme kavuşturulması için Türkiye'de hayati bir rol oynayan TÜSİAD Türkiye'nin tüm dış ilişkilerinin gelecekteki AB üyeliği perspektifinden değerlendirilmesini savunmaktadır[47].

TÜSİAD, dış politika ve ticaret uzmanları tarafından hazırlanmış ve Türkiye'nin dış siyasi ve ekonomik ilişkilerini AB'nin komşuluk ve dış ilişkiler politikası ile yakınlaştırma perspektifinden değerlendiren bir rapor da yayımlamıştır. Bu raporda Türkiye'nin bazı komşuları ile yaşamakta olduğu sorunların Türkiye'nin aslında kendi refahı ve mutluluğu için kullanabileceği enerjiyi tükettiği vurgulanmaktadır. Çalışmada AB'nin ve Türkiye'nin komşu bölgelere yönelik yaklaşımları arasındaki temel farklılıkların ilk olarak siyasi nitelikli, ikinci olarak da ekonomik olduğu ifade edilmektedir. Raporda Türkiye'nin komşuları ile arasındaki siyasi sorunları çözmesi tavsiye edilmektedir. AB'nin Türkiye'nin komşu bölgelerindeki artan etkisinin Türkiye'nin anlaşmazlıkların çözümünde diplomatik yolları kullanmasını kolaylaştırdığı vurgulanmaktadır[48].

İş dünyasını temsil eden örgütlerin desteği ile Türkiye-AB ilişkileri üzerine çalışan birçok düşünce kuruluşu kamu politikası ve dış politika başlıklarındaki tartışmalarda önemli etki kazanmıştır. Bunlar arasında, İKV (İktisadi Kalkınma Vakfı) ve TESEV (Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı), yayınladıkları raporlar ve düzenledikleri konferansların yanı sıra AB üyelik hedefinin sürdürülmesi için Türk hükümeti nezdindeki aktif lobi faaliyetleri ile politika yapımı üzerindeki nüfuzları itibariyle bahsedilmesi gereken örneklerdir. Bu kuruluşlar dış politika meseleleri ile ilgili araştırmalar yaparak bunları yayımlamaktadır. TESEV, Kıbrıs sorununun çözümü, Ermenistan ile yakınlaşma, Türkiye'de demokratikleşme ve insan hakları standartlarının iyileştirilmesini aktif olarak desteklemektedir.

Sivil toplum örgütleri Türkiye'deki dış politika ve güvenlik politikasının sivilleştirilmesinde de hayati bir rol oynamaktadır. TESEV, 'güvenlik sektörünün demokratik denetime tabi olması' ve 'güvenlik sektörü reformu' gibi kavramları hayata geçirmek amacıyla bir süreç başlatmıştır. Güvenlik

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

reformu ve demokratik denetim konularındaki uluslararası uygulamaları değerlendiren konferanslar düzenlemiş, kitaplar ve yıllıklar (almanaklar) yayımlamış, bu konularda bilinç yaratmıştır. Kuruluş, Türk siyasetine bu kavramların yerleştirilmesine katkıda bulunmak için oynayabilecekleri roller konusunda parlamenterler, sivil toplum kuruluşları ve medyayı da hedef almıştır. Bu gibi konuları Türkiye'de tartışmaya açarak, meselelerin akademik kavramsallaştırmasından yararlanmış ve bunları gerek diğer AB aday ülkelerinin gerekse dünyanın her yerinden örnek teşkil edebilecek ülkelerin deneyimleri ile birlikte karşılaştırmalı bir bakış açısından sunmuştur. Bu şekilde konunun sivil ve askeri bürokrasi tarafından 'güvenlikleştirilmesi'nde iyi bir zemin bulan güvenlik sektörünün 'normalleştirilmesi' tartışmalarına katkıda bulunmuştur[49].

İKV, 1965 yılında İstanbul Ticaret ve Sanayi Odaları tarafından Türkiye'nin AT ile ortaklık ilişkisi sonucunda kurulmuştur. Kuruluş, AB ile ilişkiler ve AB uyum süreci hakkında özel sektöre bilgi sağlamaktadır. Ayrıca, hem AB kurumlarına hem de Türk hükümetine bilgi sağlayıcı olarak Brüksel'de de aktif şekilde çalışmalarını sürdürmektedir. Bazen bu örgütlerin hükümet kararları üzerindeki etkisinin yetersiz kaldığı görülse de gayrı resmi statülerinden ötürü Türkiye'deki gelişmeler konusunda AB kurumlarına bilgi sağlamada son derece prestijli bir konumda oldukları da belirtilmelidir. Brüksel'deki temsilcilikleri yoluyla AB kurumlarındaki algılamalar konusunda birinci elden deneyim sahibidirler. Bu da gerek ekonomi gerek de dış politika ile ilgili meselelerde başarılı bir şekilde Avrupalılaşmalarını kolaylaştırmaktadır[50].

TOBB tarafından kurulan TEPAV (Türkiye Ekonomi Politikaları Oluşturma Vakfı) adlı düşünce kuruluşu AB katılım sürecindeki başarısızlıklar konusunda hükümet politikalarını eleştirmektedir. Kuruluş, politika tavsiyelerinin yanı sıra son siyasi gelişmeler ve bunların olası sonuçlarını ele alan bilgilendirme notları da hazırlamaktadır. TEPAV Türkiye'nin gelecekteki AB üyeliğinin ülkeye siyasi ve ekonomik kazanımlar sağlayacağına inanmakta, tüm zorluk ve meydan okumalarına karşın katılım öncesi sürece destek vermektedir. Hükümetin büyük sorunlarla yüzleşmek ve bunları çözmek konusunda daha cesur adımlar atması gerektiğini savunmakta ve uzmanlık ve diyalog desteği sunmaktadır. Daha saydam bir üyelik müzakere süreci ve topluluk müktesebatının müzakere edilmesi ve uygulanması için bir "sivil toplum gözlem grubu" kurulması çağrısında da bulunmaktadır[51].

İş dünyası derneklerinin yanı sıra insan hakları STK'ları da Türkiye'nin katılım hedefini gerek Türkiye'de gerek de Brüksel'de savunan bir diğer grup haline gelmiştir. Katılım sürecinin ilerlemesi için AB siyasi şartlılığı Türkiye'de insan hakları uygulamasında belirli bir iyileşme sağladığı gibi bu STK'lar bir yandan AB kanalları üzerinden Türkiye'ye baskı uygularken diğer yandan da Türkiye'nin katılım hedefini desteklemeleri için AB kurumları nezdinde lobi faaliyetleri gerçekleştirmişlerdir[52]. Bu STK'lar Türkiye'nin uluslararası insan hakları hukukunu benimsemesinin yanı sıra Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni kuran Roma Statüsü ile Kyoto Protokolü'nün kabul edilmesi gibi konularda kamuoyunda bilinç yaratılmasında da etkili olmuştur. Uluslararası Af Örgütü özellikle aralarında Türkiye'nin de bulunduğu tüm üye ülkelerin insan hakları sicilleri hakkında AB kurumları nezdinde lobi faaliyetleri yürütmüş ve insan hakları standartlarının uygulanmasındaki eksiklikler konusundaki genel duyurular yoluyla ülkede insan haklarının ilerletilmesi için Türk hükümetlerine baskı uygulamıştır.

Yerel insan hakları STK'ları da gerek kamuoyunda gerek resmi makamlarda bilinç oluşturmayı hedefleyen seminerler, eğitimler, konferanslar ve yayınlar aracılığıyla Türkiye'deki uluslararası insan hakları standartlarının ilerletilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Hükümet ve politikaların yapım süreci üzerinde daha fazla nüfuz sahibi olabilmek amacıyla Türkiye'de faaliyet gösteren yerel ve uluslararası insan hakları STK'ları (Uluslararası Af Örgütü, Helsinki Yurttaşlar Derneği, İnsan Hakları Derneği ve Mazlumder), güçlerini birleştirerek İnsan Hakları Ortak Platformu'nu oluşturmuşlardır[53].

Bu çalışma, Türkiye'deki tüm sivil toplumun AB katılım sürecine inandığını ve bu süreci desteklediğini iddia etmeyi amaçlamamaktadır. Ancak, bu iki sivil toplum kuruluş tipi, yani iş dünyası örgütleri ile insan hakları kuruluşları Türkiye'nin AB üyeliğinden kazanacak ya da kaybedecek şeyi en çok olanlardır. 1990'ların sonu itibariyle çok daha aktif ve Türkiye'nin AB hedefini desteklemede ve bu hedefin peşinden gidilmesinde hükümetlerin üzerine baskı koymada çok daha etkili hale gelmişlerdir. Bu süreçte yer alan sivil toplum örgütleri AB gündemini benimseyerek ve AB kurumları ve AB ülkelerindeki benzerleri ile birlikte çalışarak Avrupalılaşmışlardır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

5. Sonuç

Bu bildiri katılım öncesi sürecin Türkiye'deki siyasi aktörlerin çoğu için Avrupalılaşma sürecini başlattığını göstermektedir. AB katılım süreci gerek yasa ve prosedürlerin değiştirilmesi yoluyla topluluk müktesebatının kabul edilmesi ve uygulanması gerek de farklı siyasi aktörler arasındaki güç dengesinin değiştirilmesi yoluyla bir uyum sürecini hayata geçirmek suretiyle siyasi gündemi değiştirmiştir.

Bu çalışmanın odaklandığı iki siyasi aktör grubu olan siyasi partiler ve sivil toplum kuruluşları arasından ise siyasi partiler uyum gündeminin gerisinde kalmışlardır. En azından söylem düzeyinde nihai olarak AB katılımı tüm siyasi partilerin Türkiye için öngördüğü gelecek olmasına rağmen parti programları ve seçim kampanyalarında AB çok az yer bulabilmektedir. Partilerden hiçbiri bekleyen sorunları çözmeye çalışarak, tam üyelik yolunda başı çekecek, kapsamlı bir katılım gündemini ana hatları ile çizmemiştir. CHP ve MHP yukarıda bahsedilen farklı sebeplerden dolayı farklı düzeylerde Avrupa'ya şüphe ile yaklaşan partiler olarak sınıflandırılabilir. AKP ise iktidar partisi olması itibariyle, iktidar partilerinin muhalefet partilerine kıyasla daha Avrupa yanlısı oldukları şeklindeki teorik varsayıma uygun olarak en AB yanlısı duruşu sergilemektedir. Ne var ki, AKP'nin tabanı dikkate alındığında bu partinin hükümette olmadığı takdirde AB idealini sürdürüp sürdüremeyeceği şüphelidir.

Sivil toplum kuruluşları konusunda ise ülkedeki ekonomik nüfuzları sebebiyle iş dünyası örgütlerinin kamu politikaları üzerindeki artan etkisinin sürmesi beklenebilir. Ne var ki, aynı durum, hâlihazırda hükümetin önceliklerinin gündeminden düşmenin sıkıntılarını yaşayan insan hakları STK'ları için geçerli değildir. Ne yazık ki, AB üyelik hedefi güvenirliliğini yeniden kazanmadığı takdirde de nüfuzlarını geri kazanmaları beklenmemektedir.

Sonnotlar:

---

* Yard. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi.

[1] Kerry E. Howell, "Developing Conceptualisations of Europeanization: Synthesising Methodological Approaches", *Queen's Papers on Europeanisation*, no3/2004. http://www.qub.ac.uk/schools/SchoolofPoliticsInternationalStudiesand Philosophy/FileStore/EuropeanisationFiles/Filetoupload,38403,en.pdf Erişim tarihi 07.10.2008.

[2] Tanja A. Börzel ve Thomas Risse, "Conceptualizing the Domestic Impact of Europe", Kevin Featherstone, Claudio M. Radaelli, (der.), *The Politics of Europeanization*, (Oxford: Oxford University Press, 2003) içinde, s: 57-80.

[3] Tanja A.Börzel , "Pace-Setting, Foot-Dragging ve Fence-Sitting, Member State Responses to Europeanization", *Queen's Papers on Europeanisation*, no. 4/2001. http://www.qub.ac.uk/schools/SchoolofPoliticsInternationalStudiesandPhilosophy/FileStore/EuropeanisationFiles/Filetoupload,38434,en.pdf Erişim tarihi 7.10.2008.

[4] Börzel ve Risse, "Conceptualizing the Domestic Impact of Europe"

[5] J. March ve J. Olsen, , "The Logic of Appropriateness", *Arena Working Papers* WP 04/09.

http://www.arena.uio.no/publications/working-papers2004/papers/wp04_9.pdf Erişim tarihi 7.10.2008.

[6] Börzel ve Risse, "Conceptualizing the Domestic Impact of Europe"

[7] Robert Ladrech, "Europeanization and Political Parties: Toward A Fraework for Analysis", *Party Politics*, Vol. 8, No. 4, 2002, s: 389-403.

[8] Paul Pennings "An Empirical Analysis of the Europeanization of National Party Manifestos, 1960-2003", *European Union Politics*, Vol. 7, No. 2, 2006, s: 257-270.

[9] Karl Magnus Johansson ve Tapio Raunio "Partisan Responses to Europe: Comparing Finnish and Swedish political parties", *European Journal of Political* Research, Vol. 39, 2001, s: 225-249.

[10] DTP Aralık 2009'da Anayasa mahkemesi tarafından kapatılmıştır

11 Muhittin Demiray, "Doğu ile Batı, Liberalizm ile Muhafazakarlık arasında ANAP Dış Politikası", Nejat Doğan ve Mahir Nakip (der.) *Uluslararası İlişkiler ve Türk Siyasal Partileri*, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2006) içinde, s: 291-331.

[12] Milli Nizam Partisi, Milli Selamet Partisi, Refah Partisi, Fazilet Partisi ve bugün Saadet Partisi, Milli Görüş ilkeleri doğrultusunda kurulmuş ve ideolojik lideri olarak Necmettin Erbakan'ı takip eden partilerdir.

[13] İhsan Dağı, *Batılılaşma Korkusu*, (Ankara, Liberte, 2003), [s. 157, 163, 169].

[14] Murat Necip Arman, "Refah Partisi ve Refah-Yol Koalisyonunun Dış Politika Yönelimleri" Nejat Doğan ve Mahir Nakip (der.) *Uluslararası İlişkiler ve Türk Siyasal Partileri*, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2006) içinde [s. 333, 344].

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

[15] Refah Partisi'nin Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmasının ardından kurulan Fazilet Partisi, Milli Görüş Hareketi'nin dördüncü partisidir. İlhan Uzgel, "AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü", İlhan Uzgel ve Bülent Duru (der.) *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, (Ankara: Phoenix, 2009) içinde, s: 11-39.

[16] İhsan Dağı, *Batılılaşma Korkusu*, [s. 157, 163,169].

[17] Murat Necip Arman, "Refah Partisi ve Refah-Yol Koalisyonunun Dış Politika Yönelimleri".

[18] AKP Parti Programı, www.belgenet.com/parti/program/ak_1.html ayrıca www.akparti.org.tr , Erişim tarihi 16.08.2009.

[19]AKP 2002 Seçim Kampanyası Programı, www.belgenet.com/secim/ildirge/akp2002-html Erişim tarihi 16.08.2009.

[20] Gamze Avcı, "Turkish Political Parties and the EU Discourse in the post-Helsinki Period: A Case of Europeanization", Mehmet Uğur ve Nergis Canefe, (der.), *Turkey and European Integration: Accession Prospects and Issues*, (London and New York: Routledge, 2004) içinde, s: 194-214.

[21] İlhan Uzgel, "AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü", *Mülkiye*, Cilt: XXX, sayı: 252, 1. dipnot. s:7-18.

[22] Neo-Osmanlıcılık, Osmanlı İmparatorluğu'nu Müslüman Türklerin muhteşem bir başarısı olarak değerlendirmekte, Türkiye'yi İslam dünyasının lideri ve bir zamanlar Osmanlı hakimiyeti altında bulunan topraklardaki Türk mirasının koruyucusu olarak görmektedir [s. 42]. Cumhuriyet'in yeni seçkinleri Türk kimliğini Avrupalı görmüşler ve bu algılama, Soğuk Savaş yıllarında bir medenileştirme görevine denk gelen Avrupa kurumlarına üyelikle de desteklenmiştir. M. Hakan Yavuz, "Değişen Türk Kimliği ve Dış Politika: Neo-Osmanlıcılığın Yükselişi", Şaban Çalış İhsan Dağı, Ramazan Gözen (der.) *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi: Kimlik, Demokrasi, Güvenlik*, (Ankara Liberte, 2001) içinde, [s. 45]. s: 35-63.

[23] Ahmet Davutoğlu *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, (İstanbul: Küre Yayınları, 2007), 23. Baskı, (Birinci Baskı 2001) , İlhan Uzgel, "AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü", 1.dipnot.

[24] M. Hakan Yavuz, "Değişen Türk Kimliği ve Dış Politika: Neo-Osmanlıcılığın Yükselişi", [s. 62, 63].

[25] Effie Fokas, "The Islamist Movement and Turkey-EU Relations", Mehmet Uğur ve Nergis Canefe (der.) *Turkey and European Integration: Accession Prospects and Issues*, (London and New York: Routledge, 2004) içinde, s: 147- 169.

[26] İhsan Dağı, "*Batılılaşma Korkusu: Avrupa Birliği, demokrasi, insan hakları, 1964' den bu yana*", (Ankara : Liberte, 2003).

[27]*Milliyet*,"AB:İşbaşı Zamanı",01.08.2008, http://www.milliyet.com.tr/Siyaset/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&Kategori

=siyaset&ArticleID=973437&Date=01.08.2008&b=AB:%20%C4%B0%C5%9Fba%C5%9F%C4%B1%20zaman%C4%B1

[28] Kıbrıs'ı Yunanistan ile birleştirmeye yönelik çabalara tepki olarak, Türkiye'nin 1974 yılında adaya yaptığı müdahalenin ardından, Türkiye Kıbrıs Cumhuriyeti'ni adanın tümünü temsil eden bir yapı olarak tanımamaktadır. Türkiye 1983 yılında kurulan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni tanımakta ve güneyde bir Kıbrıs Rum Yönetimi'nin varlığını kabul etmektedir.

[29] Hüsamettin İnaç, "Kimlik Sorunsalı Bağlamında Avrupa Birliği ve Türkiye: AB Entegrasyonu Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemlerine Siyasal Yaklaşımlar", Nejat Doğan ve Mahir Nakip (der.) *Uluslararası İlişkiler ve Türk Siyasal Partileri*, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2006) , içinde s: 211-229.

[30] Hikmet Bila, *CHP 1919-2009*, (İstanbul:Doğan Kitap, 2008).

[31] CHP Parti Programı, www.chp.org.tr Erişim tarihi 09.10.2008 tarihinde, 2002 Seçim Kampanyası, www.chp.org.tr, Erişim tarihi 09.10.2008.

[32] Hikmet Bila, *CHP 1919-2009*, [s. 403, 404].

[33] 2007 Seçim kampanya broşürü www.chp.org.tr , Erişim tarihi 09.10.2008.

[34] Avrupa Sosyalist Partisi, www.pes.org/content/view/43/0/lang,en/, Erişim tarihi 15.10.2008.

[35] Avrupa Halk Partisi, http://www.epp.eu/memberparties.php , Erişim tarihi 22 Ekim 2008. Mehmet Ali Birand, *Türkiye'nin Büyük Avrupa Kavgası*, (İstanbul: Doğan Kitap, 2005), [s. 374].

[36] Esra Çayhan, *Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri ve Siyasal Partilerin Konuya Bakışı*, (İstanbul: Boyut Kitapları, 1997), [s. 179].

[37] Alev Çınar ve Burak Arıkan, "The Nationalist Action Party: Representing the State, the nation or the Nationalist?", Barry Rubin ve Metin Heper (der.) *Political Parties in Turkey*, (London and New York: Routledge, 2002) içinde, s: 25-40.

[38] MHP Parti Programı, 05.11.2000, Erişim tarihi 09.01.2008.

[39] *Çıkmaz Sokak AKP'nin Avrupa Birliği Yol Haritası*, (Ankara: MHP Yayınları, 2005); MHP Araştırma Geliştirme Merkezi, *2006 Yılı İlerleme Raporu ve Strateji Belgesi*, Kasım 2006.

[40] Canefe ve Bora, "Intellectual Roots of Anti-European Sentiments in Turkish Politics:...", [s. 137].

[41] DTP Parti Programı, Erişim tarihi 14.04.2009.

[42] Lieven De Winter ve Margarita Gomez-Reino Cachafeiro, "European Integration and Ethnoregionalist Parties", *Party Politics*, 2002, Vol. 8, No. 4, s: 483-503.

[43] a.g.e.

[44] Erhan Doğan ve Semra Cerit Mazlum "Türkiye'nin Dış Politikası: Yeni Sorunlar ve Yeni Aktörler", Semra Cerit Mazlum ve Erhan Doğan (der.) *Sivil Toplum ve Dış*

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Politika: Yeni Sorunlar, Yeni Aktörler, (İstanbul: Bağlam Yayınları, 2006), içinde s: 11-22.

[45] Yazar tarafından 21.04.2008 tarihinde TÜSİAD ve TOBB'un Brüksel temsilcilikleri ile yapılan söyleşiler.

[46] Serap Atan, "Europeanisation of Turkish peak business organisations and Turkey-EU Relations", Mehmet Uğur ve Nergis Canefe, (der.), *Turkey and European Integration: Accession Prospects and Issues*, (London and New York: Routledge, 2004) içinde, s: 100-121.

[47] Bulut Gürpınar, "Türkiye Dış Politikasında Bir Aktör: TUSIAD", Semra Cerit Mazlum ve Erhan Doğan, (der.), *Sivil Toplum ve Dış Politika*, s: 233-253.

[48] TÜSİAD, *Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecinde Türkiye'nin Komşu ve Çevre Ülkeler Politikası*, (İstanbul: 2007).

[49] TESEV'in bu konudaki faaliyetleri hakkında daha fazla bilgi ve kuruluşun yayımladığı el kitapları ve almanaklar için www.tesev.org.tr adresini ziyaret ediniz.

[50] Yazar tarafından, 21.04.2008 ve 22.04.2008 tarihlerinde, TÜSİAD, TOBB ve İKV Brüksel temsilcilikleri tarafından gerçekleştirilen söyleşiler.

[51] Ulusal Program 2008'e dair TEPAV'ın görüşü.

[52] Ayşe Betül Çelik "Kürt Sorununda 'Avrupa Boyutu ve Sivil Toplum Kuruluşları, Semra Cerit Mazlum ve Erhan Doğan, (der.), *Sivil Toplum ve Dış Politika*, s: 137-155.

[53] IHOP (İnsan Hakları Ortak Platformu), www.ihop.org.tr, Erişim tarihi 29 Ekim 2008.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Türkiye-AB İlişkilerinin Türkiye'de Akademik Araştırma Gündemlerine Yansımaları: Avrupa çalışmalarında Yeni Alanlar

Rana İzci, Zeynep İnce, Sibel Zengin, Zekeriya Tüzen*

1. Giriş

Zaman içinde değişen beklentiler ve gelişen Avrupa Birliği (AB) politikalarının yanı sıra birbiriyle rekabet içindeki teorik yaklaşımlar Türkiye'deki AB çalışmalarını yönlendirmiştir. Bu çalışmada da Türkiye – Avrupa Birliği ilişkilerinin seyri ile Türkiye'deki Avrupa çalışmalarının gelişimi arasında kuvvetli bir bağ olduğunu iddia edilmektedir. Bu nedenle değişen araştırma alanları ve gündemini derinlemesine incelemek; yeni araştırma soruları ve alanlarının Türkiye-AB ilişkilerine katkıda bulunup bulunmadığını anlayabilmek; eğer bulunuyorsa bunun ne ölçüde gerçekleştiğini saptayabilmek için Avrupa çalışmalarının bir dökümünü yapmak gerekmektedir. Yakın zamanda gerçekleştirilen çalışmalar göstermiştir ki Avrupalılaşma çalışmaları Türkiye'deki akademik çevrelerde hızla kabul görmüş ve en gözde araştırma alanlarından biri olmuştur. Bu çalışma, Türkiye'de Avrupalılaşmanın nasıl algılandığı ve Avrupalılaşma çalışmalarının ne yönde geliştiğine dair uzun soluklu bir projenin ilk verilerini sunmaktadır[1]. Projenin ilk safhası Türkiye-AB ilişiklerinin araştırma alanlarını nasıl etkilediğini analiz etmek amacıyla akademik çalışmalar (raporlar, tezler, kitaplar vb), dersler (isim ve içerikler) ve Avrupa çalışmalarıyla ilgili kurumsal yapılar (Üniversiteler - üniversiteler içindeki) üzerine yoğunlaşmıştır. Proje, makalenin yayınlandığı tarihte devam etmektedir ve sunulan veriler çeşitli sınırlamalara (zaman ve örnekleme açısından) tabidir. Bu sınırlamalar göz ardı edilmeksizin, elde edilen sonuçların benzer çalışmalar için bir örnek teşkil edebileceği ve akademik çalışmalardaki eksikleri saptamaya yardımcı olabileceği düşünülmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

2. Avrupa Çalışmalarıyla İlgili Araştırma Gündeminin Türkiye'deki Tarihsel Gelişimi

Avrupa Bütünleşmesi ve Türkiye-AB ilişkileri özellikle 1960'lardan itibaren Türkiye'deki akademik yazın için her zaman gözde çalışma alanlarından biri olmuştur. Ancak, araştırmaların kapsamı ve Avrupa çalışmalarına olan ilginin derecesi, bütünleşmenin seyrine, yönüne ve Türkiye-AB ilişkilerinin durumuna göre değişmektedir. Bu değişen ilgi özellikle Avrupa çalışmaları programlarına başvuran öğrenci sayılarında net olarak izlenmektedir. Örnek vermek gerekirse Türkiye-AB ilişkilerinin ilerleme gösterdiği dönemlerde, Avrupa çalışmalarını konu edinen lisansüstü programlara daha fazla öğrenci başvurduğu; ilişkinin belirsiz olduğu ya da durağan bir sürece girdiği dönemlerde ise lisansüstü programlara olan ilginin azaldığı gözlenmiştir. Bu basit saptama bile, Türkiye – Avrupa Birliği(AB) ilişkilerinin seyri ile Türkiye'deki Avrupa çalışmalarının gelişimi arasında bir paralellik olduğunu göstermektedir.

Türkiye'nin Jean Monnet ve Erasmus gibi AB araştırma ve eğitim programlarına dahil olması öğrenciler ve araştırmacılar için yeni eğitim ve araştırma ufukları sunduğu gibi ilgili kurumların bu programlara katılabilmesi için müfredatların birbirlerine yaklaştırılmasına da yol açmaktadır. Bunların yanı sıra, Katılım Müzakerelerinin (yavaş seyriyle çoğu zaman süreci olumsuz yönde etkilese bile) hem kamu sektöründe hem de özel sektörde yeni istihdam alanları yaratması nedeniyle özellikle Yüksek Lisans programlarına olan ilgiyi artmasına yol açtığı gözlenmektedir. Kamu sektöründeki ve özel sektördeki (sivil toplum örgütleriyle işbirliği içinde) kapasite geliştirme faaliyetleri de Avrupa çalışmalarıyla ilgili araştırmaları etkilemektedir.

Bütün bunların yanı sıra Üniversiteler, araştırma enstitüleri ile kamu sektörünün Avrupalı emsallerinin Avrupa çalışmalarında değişen kapsam ve yöntemlerle ilgili geçirdiği değişimleri ve eğilimlerini yakından takip etmekte oldukları da gözlenmektedir. Benzer şekilde, Avrupa bütünleşmesiyle ilgili gelişmeler, özellikle genişleme ve derinleşme politikaları, Türkiye'de Avrupa çalışmalarına olan ilgiyi biçimlendirmektedir. Dolayısıyla akademik programlara olan ilginin ve hem kamu sektöründen hem de özel sektördeki yayın ve araştırmanın artması AB'nin uluslararası alanda önemli bir ekonomik ve siyasi güç olarak görülmesiyle de ilişkilendirilebilir. Bu çerçevede, tarım politikasından transatlantik ilişkilere dek Avrupa ile ilgili çok çeşitli konu Türkiye'de akademik araştırma gündemlerinin bir parçası olmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Tüm bunlar bir bütün olarak ele alındığında, Türkiye'de Avrupa çalışmalarıyla ilgili kapsam, yöntem ve yaklaşımlar Avrupa bütünleşmesi ve Türkiye-AB ilişkilerindeki gelişmelere koşut bir değişim içinde olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmanın ilk sonuçlarına bakıldığında, 1999 Helsinki Zirvesi'ne kadar olan süreçte, yedi politika alanının (ama özellikle tarım politikası ve etkilerinin) çok yaygın bir şekilde çalışıldığı görülmektedir. Helsinki sonrası dönemde ise, hem sayı hem de içerik bakımından çalışılan politika alanlarının arttığı görülmektedir. Yine Helsinki sonrası dönemde Akademik çalışmaların, devlet kurumlarının ve araştırma merkezlerinin yayınladığı özel raporların olduğu kadar Doktora ve Yüksek lisans tezlerinin konularına ve başlıklarına bakıldığında Türkiye'deki Avrupa çalışmalarının Türkiye-AB ilişkilerindeki gelişmeleri takip ettiklerini görmek mümkündür.

1990'lardan beri hem nitelik hem de nicelik bakımından artan bir öneme sahip olan Avrupalılaşma çalışmalarının günümüzde hem AB ülkelerinde hem de aday ülkelerdeki araştırma gündemlerine hâkimiyet kurduğu görülmektedir. Avrupalılaşma hala daha tartışmalı bir kavram olarak görülse ve daha çok AB'nin üye ülkelerdeki etkisiyle ilişkilendirilse bile, çeşitli mekanizmalar ile AB kuralları, normları ve politikalarının üçüncü ülkelere yayılması nedeniyle, aday ülkelerin araştırma gündemlerinin de önemli bir konusu haline gelmektedir. Kültür, kimlik ve dış politika alanlarıyla birlikte ulaştırma, çevre ve bölgesel politika gibi sektörel politikalar hakkındaki artan araştırmalar gündemlerine Avrupalılaşma çalışmalarını da dahil etmeye başlamıştır.

AB koşulluğu ve genişleme politikası bu noktada sahneye çıkmakta, aday ülkelerdeki katılım öncesi ve sonrası uyum sorunlarını değerlendirebilmek için gerekli araçları sunmaktadır. Bu noktada, iki önemli meselenin altını çizmek gerekmektedir. Bunlardan ilki, Türkiye'nin adaylığının, diğer aday ülkelerle eşit düzeyde bir aday ülke olarak 1999'daki Helsinki AB konseyinde kabul edilmesinin Türkiye'deki Avrupa çalışmaları üzerinde büyük bir etkisi olmasıdır. İkincisi ise Avrupa bütünleşmesi hakkında üniversite düzeyindeki projeleri desteklemeyi amaçlayan Jean Monnet Eylemi'nin Türk üniversitelerinin yapısını ve müfredatını etkilemiş olmasıdır[2]. Bu eylem ilk defa 1989 yılında başlatılmış ve çok uzun bir süre Türkiye-AB ilişkilerini pekiştirmek üzere öğrenciler, akademisyenler, bürokratlar ve özel sektör çalışanları için bir yıllık lisansüstü eğitimlerini AB üyesi ülkelerde desteklemek amacıyla kullanılmıştır. Pek çok öğrenci, devlet görevlisi, özel sektör çalışanı bu programdan yararlanmış ve hala da yararlanmaya devam etmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bununla birlikte bu programın gerçek etkisini en doğru şekilde saptayabilmek için Avrupa bütünleşmesi hakkında yeni dersler, kürsü ve merkezler açılmasına verdiği desteği incelemek gerekmektedir. Jean Monnet Eylemi'nin Türkiye'deki dersleri, merkezleri, modül ve kürsüleri desteklemesi ise katılım müzakerelerine giden döneme denk gelmektedir. 1999 öncesinde Türkiye'de Avrupa Araştırma ve Dokümantasyon Merkezleri ve bir Enstitü AB tarafından belli bir düzeyde destek görmüştür. Ancak bu programın geniş çapta ve sistematik kullanımı akademik kurumlar için kapsamlı bir değişim getirmiştir. Böylelikle derslerin kapsamı hızla çeşitlenmeye başlamıştır.

Avrupalılaşma çalışmalarının gözde bir çalışma alanı haline geldiği 1990'ların sonları da aynı zamanda Türkiye-AB ilişkileri için önemli bir döneme rast gelmektedir. 1999 Helsinki Zirvesi Türkiye'deki Avrupa çalışmalarına olan ilgiyi açıkça canlandırmıştır. Türkiye'de Avrupalılaşma çalışmalarına karşı ilginin oluşması da olayların bu üst üste gelişimiyle açıklanabilir. Yine de bu noktada Avrupalılaşmanın üye ülkelerde hem yukarıdan aşağıya (tepeden inme/tavandan tabana) hem de aşağıdan yukarıya (tabandan tavana) yaklaşımları içerirken, AB ile olan asimetrik ilişki nedeniyle aday ülkelerde AB'nin muhtemel etkisinin incelendiği çalışmalarda daha çok yukarıdan aşağı yaklaşımlarla ele alındığını belirtmek gereklidir. 1999 yılında Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri için hazırlanan Katılım Ortaklığı, üyelik için koşulların daha sıkılaştığını açıkça göstermiştir[3]. Bu nedenle, Avrupalılaşma çalışmaları kısa bir zamanda aday ülkelerde AB etkisi ve baskısının analizi için alakalı hale gelmiştir. Çok tartışmalı bir kavram olmasına ve yöntem açısından bazı belirsizlikler barındırmasına rağmen Avrupalılaşma, aday ülkelerde Avrupa çalışmaları içinde önemli bir yere gelmiştir. Bu durum Türkiye için de geçerlidir. Dolayısıyla bir aday ülke olarak Avrupalılaşma çalışmaları ve ilgili araştırma temaları koşulluluk (şartlılık) ve harmonizasyon üzerine yoğunlaşmaktadır. Ancak yeni bazı araştırmalar aşağıdan yukarıya olan yaklaşımların Türkiye'deki Avrupalılaşma çalışmalarına uygunluğunu araştırmaktadır[4].

Bu makalede de ilk olarak Avrupalılaşma çalışmalarındaki temel soru ve zorluklar kısaca gözden geçirildikten sonra Türkiye-AB ilişkileri ve Üniversitelerdeki değişiklikler arasındaki paralellikleri değerlendirmek üzere, seçilmiş üniversitelerde Avrupa Birliği ile ilgili kurumsal yapılar ve müfredat, tetkik edilecektir. Takip eden bölümler de çeşitli rapor, makale ve tezleri belirli anahtar kelimeler vasıtasıyla inceleyerek Türkiye'deki Avrupalılaşma araştırmalarının içeriği üzerine yoğunlaşacaktır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

3. Avrupalılaşma Araştırmaları

Kavramsal açıklık herhangi bir araştırmanın sınırlarını çizmek için gereklidir. Ancak Avrupalılaşma bir kavram olarak pek çok zorluğu içermektedir. Bu durum Avrupalılaşmanın sadece tarihsel süreçte farklı olgulara işaret ettiği için değil aynı zamanda Avrupalılaşma çalışmalarında kullanılan terimler ve teorik yaklaşımlar tartışmalı noktayı içermesinden kaynaklanmaktadır[5]. Bu nedenle Akademik çalışmalarda pek çok farklı Avrupalılaşma tanımıyla karşılaşmak mümkündür (Tablo 1)[6].Yine de tüm bu çağdaş tanımların ortak bir temeli vardır. Avrupalılaşma çalışmaları 'Avrupa bütünleşmesini' baştan kabul etmektedir[7].

Avrupa çalışmalarının gelişimi de bize Avrupalılaşmanın tek ve büyük bir teorisi olmadığını ve hatta yeni bir teori yaratmaya teşebbüs de etmediğini göstermektedir[8]. Avrupalılaşma esasen Radaelli ve Exadaktylos'un ifade ettiği gibi "mevcut uluslararası siyaset, politika süreciyle ilgili teoriler ve yönetişim teorilerini bir araya getiren ilginç yollar" sunmaktır[9].

Herhangi bir Avrupalılaşma araştırmasını planlamak için genellikle iki model kullanılmaktadır. İlk model iç düzeyde Avrupa bütünleşmesinin etkilerini takip eden yukarıdan aşağıya yaklaşımları içermektedir. Bu çalışmalar Üye ülkelerdeki iç değişiklikleri (AB temelli) araştırmaktadır[10]. İkinci model ise yurt içindeki aktörleri ve yapıları incelemekle işe başlayan ve sonrasında da üye ülkelerdeki AB etkisi anlamak için kritik dönüm noktalarını araştırmaya çalışan aşağıdan yukarıya yaklaşımları içermektedir[11]. Bazılarına göre aşağıdan yukarıya yaklaşımlar aynı zamanda aktarımdır (yükleme); yani daha büyük uyum sorunlarıyla karşılaşmamak için kendi politika model ve önceliklerini AB düzeyine yaymaktaki üye devlet etkisini ölçen araçlar sunmaktadır[12]. Basitçe dile getirmek gerekire, Avrupa nasıl önem arz eder sorusu tüm Avrupalılaşma araştırmalarının temel meselesidir. Görünüşe göre, AB'ye katılma tercihi bu seçimi yapan tüm üçüncü ülkeler için benzer sorular doğurmaktadır. Bu nedenle biraz önce de bahsedildiği gibi Avrupalılaşma çalışmaları çok önemli yöntemsel sorunlar ve kavramı çevreleyen belirsizliklere rağmen aday ülkelerde yaygın bir araştırma konusu olmuştur. Bununla birlikte Avrupalılaşma mekanizmaları arasında farklılıklar olduğunu unutmamak gerekir ki bu farklılıklar da araştırma gündemlerini şekillendirmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Tablo 1. Akademik çalışmalarda kullanılan Avrupalılaşma tanımları

YAZAR	YIL	AVRUPALILAŞMA TANIMLARI
Ladrech	1994	"Politikaların şekli ve yönünü, Avrupa Birliği'nin politik ve ekonomik dinamiklerini ulusal politika ve politika yapımının organizasyonal mantığının bir parçası haline gelmesi derecesinde yeniden yönlendiren süreç" Ladrech, R. (1994): "Europeanization of Domestic Politics and Institutions: The Case of France", Journal of Common Market Studies, Vol. 32, No. 1, sayfa: 69-88
Lawton	1999	"Politika hakimiyetininin ulusal başkentlerden Brüksel'e kayması" Lawton,T.C (1999) "Governing the Skies: Conditions for the Europeanisation of Airline Policy", Journal of Public Policy,Cambridge University Press, Vol:19, No:1, sayfa: 91-112
Börzel	1999	"İç politika alanlarının artarak Avrupa Birliği politika yapımının konusu haline geldiği süreç" Börzel, T. (1999) "Towards Convergence in Europe?Institutional Adaptation in Germany and Spain", Journal of Common Market Studies, Vol.37, No:4, sayfa:573-596
Harmsen and Wilson	2000	"Hem Avrupa yönetim düzeninin yaratılması hem de ulusal politikaların Avrupa entegrasyonuna adaptasyonu olarak anlaşılabilir olan politik süreç" Harmsen, R (2000). "Europeanization and Governance: A New Institutionalist Perspective' in Robert Harmsen and Thomas M. Wilson (eds.), Europeanization: Institutions, Identities and Citizenship, Yearbook of European Studies No. 14. Amsterdam/Atlanta: Rodopi Press, pp. 51-81
Cowles	2001	"Avrupa düzeyinde,diğer aktörler arasındaki etkileşimleri formüle eden problem çözme biçimi ile ilgili farklı yönetişim yapılarının ve geçerli Avrupa kuralları konusunda uzmanlaşan politika ağlarının ortaya çıkması ve gelişimi" Cowles, M., Caporaso, J., and Risse, T. (eds.) (2001): Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change, Ithaca and London: Cornell University Press., sayfa:3
Börzel, Bulmer andBurch	2001	"İki yollu bir süreç, üye ülkeler kendi tercihlerini girift müzakereler ile Brüksel'e yüklerler,daha sonrada çeşitli Avrupa Birliği politikaları menülerinden indirirler." Bulmer, S. and M. Burch (2001), "The Europeanisation of Central Government : the UK and Germany in Historical Institutionalist Perspective" in Schneider, G. and M. Aspinwall (Eds.),"The Rules of Integration : Institutionalist Approaches to the Study of Europe", Manchester University Press : Manchester, sayfa:73 Börzel, T.A. (2001), "Pace-Setting, Foot-dragging, and Fence-sitting : Member State Responses to Europeanisation", Paper prepared for the ECSA conference, Madison (USA), May 31-June 2, 2001.
Radaelli	2003	"Avrupa Birliği düzeyinde tanımlanan ve birleştirilen, daha sonra ülkelerin iç yapılarına aktarılan resmi ve resmi olmayan kuralların, prosedürlerin, politika paradigmalarının, stillerinin, eylemde bulunma biçimlerinin, paylaşılan değerlerin ve inançların a) inşaa edilme b) nüfuz etme c) kurumsallaşma süreçlerini içerir." Radaelli, C. ,M. (2003) , "The Europeanization of Public Policy", The Politics of Europeanization, June 2003 ,Oxford Scholarships Online Monographs , sayfa: 27-57(31)
Mair	2004	"Özgün Avrupa politik sisteminin kurumsallaşması ve bunun Avrupa kurallarının,direktiflerinin ve normlarının bunlardan farklı iç katmanlara nüfuz etmesini içermesi" Mair, P., 2004, "The Europeanization dimension (Review section)", Journal of European Public Policy, Vol:11, No: 2, sayfa: 337-348

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Artan ilgiye rağmen, konunun uzmanları örnek seçimindeki zorlukları işaret etmekte ve araştırmacıları araştırma planında olası mantık hatalarına düşmemeleri için uyarmaktadır. Tablo 1. de yer alan tüm Avrupalılaşma tanımları içinde Radaelli, Ladrech ve Cowles'in tanımları Türkiye'deki araştırma gündemindeki hâkim tanımlardır. Özellikle Radaelli'nin tanımı geniş kapsamı nedeniyle tercih edilmektedir. Yine de Türkiye'deki pek çok çalışmanın 'Avrupalılaşma' terimini başlıklarında kullanmadığı görülmektedir. Daha çok 'AB etkisi' ve benzeri terimler kullanılmaktadır. Benzer bir durum lisans ve lisansüstü programlar için de geçerlidir.

4. Avrupa Çalışmalarının Türk Üniversitelerine Etkisi: Değişen Müfredat ve Kurumsal Yapılar

Türkiye-AB ilişkilerinin Türkiye'deki Avrupa çalışmaları üzerindeki etkisini inceleyebilmek için 19 üniversitenin kurumsal yapısı ile yüksek lisans ve doktora programlarının müfredatları araştırılmıştır[13]. Aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere Türkiye-AB ilişkilerinin gelişimi bu üniversitelerde yeni yapılanmalara (merkez, kürsü ve Enstitü) yol açmıştır.

Bu noktadan bakıldığında Türkiye-AB ilişkilerinin sadece ateşli tartışmalara sahne olan konular ya da teknik mevzuat uyumu konu ve sorunlarıyla sınırlı kalmadığı Türk eğitim hayatını kurumsal açıdan da etkilemeye başladığı açıkça belli olmaktadır. Bir başka deyişle Türkiye-AB ilişkilerinin yakınlaşması akademik kurumlarda yapısal değişikliklere neden olmuştur.

Bu araştırmanın ilk bulguları incelendiğinde seçilen üniversitelerin 14'ünde AB üzerine çalışan 22 birim olduğu görülmektedir. Bu birimler faaliyetlerini AB çalışma merkezleri, AB araştırmaları, uygulama ve dokümantasyon merkezleri, AB enstitüleri, Jean Monnet Mükemmeliyet Merkezleri, Jean Monnet kürsüleri gibi çok çeşitli isimler altında sürdürmektedirler. Bu birimler tek başlarına var olabildikleri gibi AB enstitüsü gibi bir başka birim ya da akademik bölüm içinde bir statü (örneğin kürsü) ya da alt birim (örneğin dokümantasyon merkezi)olarak çalışmaktadırlar. Birimlerin isimleri üniversiteden üniversiteye farklılık göstermektedir. Bununla birlikte Jean Monnet Mükemmeliyet merkezi ve Jean Monnet Dokümantasyon Merkezi statülerinin ve kürsülerinin ancak Jean Monnet programı tarafından açılan çağrılara başvurularak (ve başarılı olunması halinde) kazanılacağı unutulmamalıdır. Yürüttükleri faaliyetlere göre bu birimler yüksek lisans, doktora programları sunmakta ve/veya konferanslar, Jean Monnet konuşmacı serileri, halka açık seminerler ve

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Tablo 2. AB-Türkiye ilişkilerinin gelişimi ve üniversitelerde yeni akademik yapılanmalar (1967-2007)

AB TÜRKİYE İLİŞKİLERİ DURUMU		SEÇİLEN ÜNİVERSİTELERDE KURULAN YENİ BİRİMLER		
		Kuruluş	Birim Sayısı	Birimin İsmi
1963	Ankara Anlaşması			
1966	Birinci Türkiye-AET Karma Parlementer Komisyonu Toplantısı	1967	1	Anadolu Üniversitesi Avrupa Birliği Araştırma, Uygulama, Dokümantasyon Merkezi
1987	Türkiye'nin AB Üyelik Başvurusu	1987	3	Ankara Üniversitesi Avrupa Birliği Araştırma ve Dokümantasyon Merkezi Marmara Üniversitesi Dokümantasyon Merkezi Marmara Üniversitesi Avrupa Birliği Enstitüsü
1989	Avrupa Komisyonu'nun Türkiye'nin Tam Üyelik Başvurusu için Tebliğ Yayınlanması	1991	1	Boğaziçi Üniversitesi Avrupa Çalışmaları Merkezi
1995	Gümrük Birliği Kararı	1997	3	Dumlupınar Üniversitesi Avrupa Birliği Araştırma ve Uygulama Merkezi Galatasaray Üniversitesi Avrupa Birliği Araştırma ve Dokümantasyon Merkezi ODTÜ Avrupa Çalışmaları Merkezi
1997	AB'nin Türkiye'yi tam üyelik için uygun bulması			
1999	Türkiye'nin resmi olarak "aday" ülke ilan edilmesi	1999	1	Sakarya Üniversitesi Avrupa Birliği Araştırma ve Dokümantasyon Merkezi
2001	Katılım Ortaklığı Belgesi ve Ulusal Programın Yayınlanması	2001	3	Bahçeşehir Üniversitesi Avrupa Birliği Araştırma ve Dokümantasyon Merkezi Bilkent Üniversitesi AB Dokümantasyon Merkezi Boğaziçi Üniversitesi Jean Monnet Kürsüsü
2002	Copenhagen Avrupa Konseyi Toplantısı	2002	1	Sabancı Üniversitesi Jean Monnet Kürsüsü
2004	Müzakerelerin başlaması için gün verilmesi	2004	1	Koç Üniversitesi AB Birimi
2005	Müzakerelerin başlaması	2005	4	Bilgi Üniversitesi Avrupa Çalışmaları Merkezi Boğaziçi Üniversitesi Jean Monnet Kürsüsü Marmara Üniversitesi Jean Monnet Mükemmeliyet Merkezi Marmara Üniversitesi Jean Monnet Kürsüsü
2006	Tarama sürecinin başlaması	2007	2	Bilgi Üniversitesi Avrupa Birliği Enstitüsü ODTÜ Üniversitesi Jean Monnet Mükemmeliyet Merkezi

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

atölye çalışmaları düzenlemekte iken bir kısmı da arşiv birimi olarak çalışmaktadır. Bu birimler bazen birden çok statüye sahip olabilmektedirler. Örneğin bir AB Enstitüsü hem Jean Monnet kürsüsü hem de Mükemmeliyet merkezini bünyesinde barındırabilmektedir.

Şekil 1. 19 Üniversite içinde yer alan birimlerin sayısal dağılımı

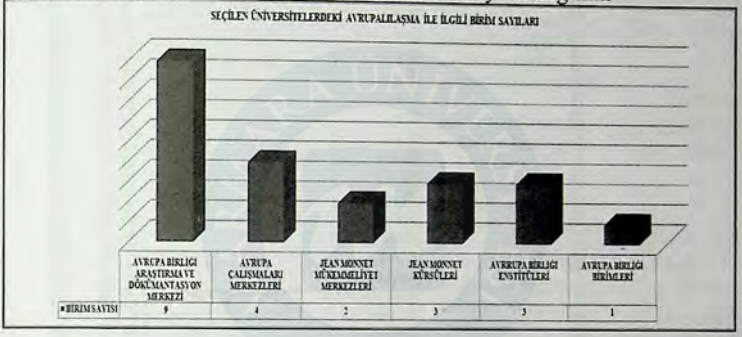

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere Katılım Ortaklığı, Çerçeve Regülasyon ve Ulusal Program'ın kabulünün hemen ardından Jean Monnet Mükemmeliyet Merkezleri ve Kürsülerinde bir artış mevcuttur. Bu gelişmeyi de Türkiye'nin tam üyelik yolundaki durumu belirginleştiğinde üniversitelerde Avrupalılaşma çalışmalarını (gerek Türkiye-AB ilişkileri gerek Avrupalılaşma çalışmaları olsun) ve araştırmalarını geliştirmek, teşvik etmek yönündeki ihtiyacın arttığı bunun da yeni birimlerin kurulmasını tetiklediği şeklinde değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

Uluslararası ilişkiler ve siyaset bölümlerinin bu 19 üniversitede geniş kapsamlı Avrupa çalışmaları sunduğunu görmekteyiz. Yine bu üniversitelerin yüksek lisans ve doktora programlarında doğrudan 'Avrupalılaşma' çalışmalarıyla ilgili derslerin nasıl ve ne derecede yer aldığına bakıldığında 313 ders bulunduğu ve bu derslerin 32 ana başlık ve üç grup (en fazla çalışandan en az çalışılana göre bir sıralama) altında toplanabileceği görülmüştür.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Şekil 2. Derslerin yüzde olarak oranları (19 üniversite)

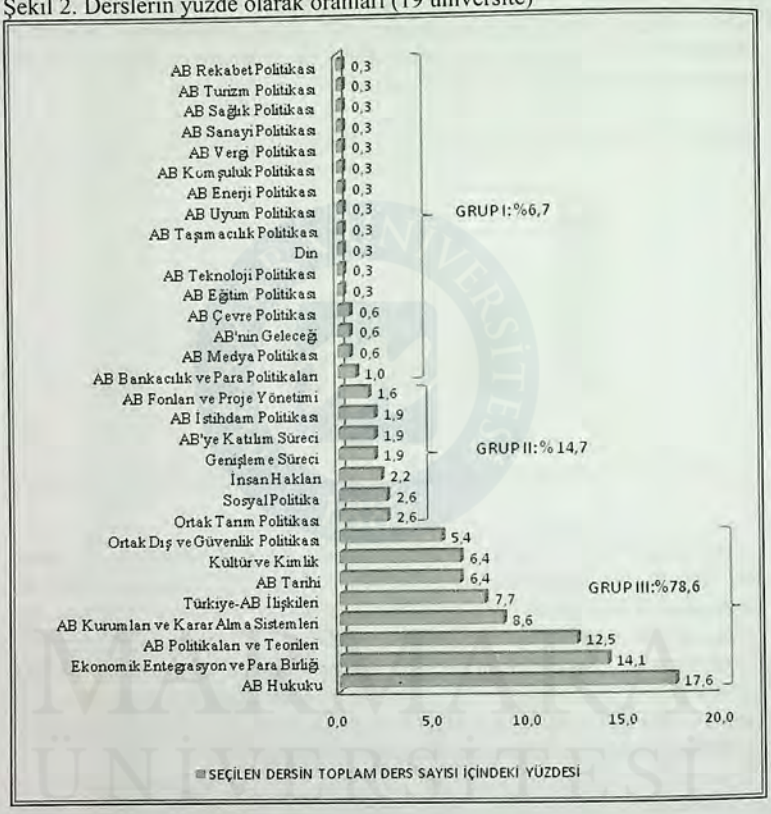

Bu kısıtlı araştırmanın sonuçlarına göre AB hukuku en fazla çalışılan alan olarak görülmektedir. Üç ana grup içinde yer alan dersleri sıralamak gerekirse, birinci grupta yer alan derslerin çoğunlukla AB hukuku, AB kurumları, AB ekonomik ve siyasi bütünleşme kuramlarını tanıtarak öğrencilere AB'nin işleyişi, politika alanları ve geleceğine dair somut bir temel sağlamaya yönelik içeriklere sahip olduğu görülmektedir. AB'nin, hukuki, ekonomik ve siyasi bütünleşmesinin konu edildiği derslerin yanı sıra kültür, kimlik, ortak değerler ve normlar (ki bunların daha önce AB düzeyinde tanımlandığı ve birleştirilip pekiştirilerek ulusal yapıların mantığı içine dahil edildiği varsayımından yola çıkılarak) ile ilgili derslerin yine

birinci grupta yer aldığını görmekteyiz. İkinci ve üçüncü grup içinde yer alan dersler ise daha çok AB'deki güncel gelişmeleri takip edebilmeleri ve analiz edebilmeleri için öğrencilere temel AB politikalarıyla ilgili bilgileri sunmaktadır. Bu dersler içinde genişleme politikası ve AB'ye katılım süreci gibi dersler de Türkiye'nin adaylık süreciyle ilgili ilk elden bilgi ve pratiği birleştirmeye yönelik derslerdir.

5. Araştırma Alanının Resmi

Müfredatlar üzerinde genel bir inceleme Türkiye'deki Avrupa çalışmaların ve dolayısıyla Avrupalılaşma çalışmalarının araştırma gündemindeki en güncel, en gözde çalışma başlıkları ve konularıyla ilgili temel bir fikir vermektedir.

Yine de Türkiye'deki Avrupalılaşma çalışmalarının gündemini ne oluşturmaktadır sorusuna verilecek en doğru yanıt çok daha detaylı bir çalışmayı gerektirmektedir. Bu nedenle konudaki çalışmaları sektörel politikalar ve tartışmalı siyasi konulara dair çalışmalar olarak ikiye ayırmanın, Türkiye-AB ilişkilerinin hâlihazırdaki araştırmalar üzerindeki etkisini incelemek açısından uygun kategoriler sunabileceği düşünülmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki müzakere sürecinde yeni müzakere başlıklarının açılmasıyla bugünün gözde alanları değişecek ve Türkiye'de yeni konular ve çalışma alanları ortaya çıkacaktır.

5.1 Sektörel Politikalar Çerçevesinde Araştırmaların İlgi Alanları

Bu bölümde araştırmaların ilgi alanları hakkında kapsamlı bir fikir oluşturulabilmesi amacıyla belli başlı veri tabanları[14], temel kaynak olarak da Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi (TÜBİTAK-ULAKBİM)[15] ve Yüksek Öğrenim Kurulu (YÖK) kullanılmıştır. Bu veri tabanlarının taranması sonucunda 150 çalışmaya ulaşılmıştır. Aşağıdaki tablo bize en çok araştırılan yedi çalışma alanını (yıllara göre dağılımıyla) sunmaktadır. Ayrıca bu veri bankalarına dayanarak Helsinki öncesi ve sonrası dönemlerde yürütülen bu çalışmaların sayısal dağılımını da görmek mümkündür.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Tablo 3. Toplam 150 çalışma içinde en çok ele alınan politikalar

Çalışma Sayısı	Politika Alanı	%	Yıllar
26	Tarım	17	1984 – 2008
15	Ekonomi	10	1996 – 2009
12	Enerji	8	2002 – 2007
11	Bölgesel	7	2001 – 2008
10	Çevre	7	1997 – 2008
9	Göç ve İltica	6	2003 – 2008
6	Sağlık	4	2001 – 2008

Şekil 3. Helsinki öncesi ve sonrası dönemlerde yürütülen (sektörel politikalar üzerine) çalışmaların sayısal dağılımı

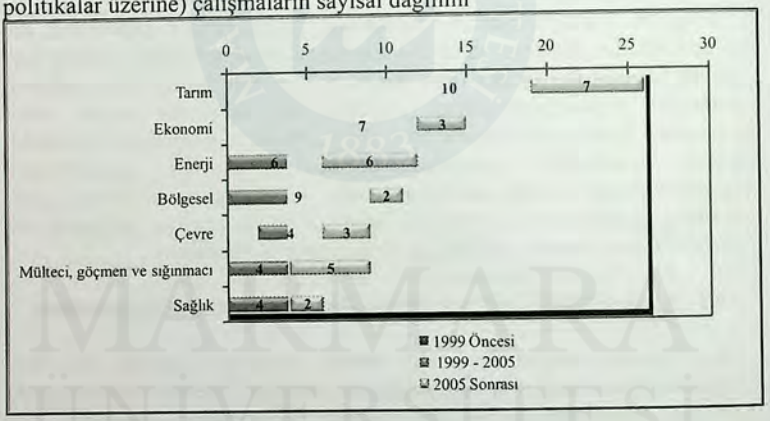

Yine bu verilere dayanarak Helsinki öncesi ve sonrası dönemlerde yürütülen çalışmalara bakılınca, bu 150 çalışma içinde 87'sinin Helsinki sonrası döneme denk geldiği görülmektedir (ki bunların % 51'inin de 2005 de katılım müzakerelerinin başlamasına kadar olan dönemde geçekleştirilmiştir).

Bu tablo incelendiğinde (% 87' lik orana tekabül eden 131 çalışma içinde) %17'lik bir oranla Tarım politikalarıyla ilgili çalışmaların -ki bu çalışmaların hem Helsinki öncesinde hem de sonrasında en uzun süre çalışılan konu olduğu söylenebilir- birinci sırayı aldığı görülmektedir. Tarım

politikalarını %12'lik bir çalışma oranıyla enerji, %11 ile bölgesel politika, % 10 ile ekonomi politikaları, %9 ile göç, mülteci ve benzer politika alanlarıyla % 7 ile çevre politikası ve sonrasında % 6 ile sağlık politikasının izlediği görülmektedir. Bu çalışmaların toplamı 131 çalışma içinde 63 çalışmaya denk gelmektedir ki bunların içinde tarım politikasının en popüler ve en uzun süre çalışılan politika olmasını, AB'nin en eski ortak politika alanı olması[16], uygulamaya konan pek çok reformu bulunması[17] ve Türkiye'deki büyük tarım nüfusu ile açıklamak mümkündür. Ancak tarım ile ilgili çalışmaların hâkimiyeti Helsinki sonrası dönemde azalmıştır (1999 öncesinde %47 iken bu oran 1999 sonrasında % 13'e düşmüştür).

Bu düşüşü ve farklı politika alanlarına yönelen ilgiyi yine katılım müzakerelerinin başlaması ve 2004 de gerçekleşen genişleme sürecinin etkileri olarak görmek mümkündür. 2004 yılında yapılan bir çalışmaya göre de "hem araştırma ve hem de öğretim faaliyetlerinde 1999 sonrasında bir büyük bir atılım gerçekleşmiştir"[18]. Ayrıca yine söz edilen bu araştırmada Türkiye'nin 2001 yılından itibaren Jean Monnet Eylemi'nden yararlanabildiğinin altı çizilmiştir. Kısacası AB çalışmalarındaki ve Türk akademisyenlerin ile araştırmacılarının ilgisindeki keskin artışın nedeninin Jean Monnet Eylemi tarafından desteklenen Jean Monnet kürsü, modül ve dersleri olduğu düşünülmektedir [19].

16 doktora ve 6 Yüksek lisans tezine de bu çalışma çerçevesinde YÖK, ODTÜ ve bazı resmi sitelerden ulaşılmıştır. Doktora tezlerinin konularının tarım, ekonomi, istihdam, çevre, turizm, sağlık, göç, sığınma ve mülteciler ile bölgesel politikayı kapsadığı, yüksek lisans tezlerinin ise tarımdan spor politikasına dek çok çeşitli politika alanlarını içerdiği görülmüştür. 16 doktora tezi içinde 12'si (%75) Helsinki sonrasında, 4'ünün ise öncesinde yürütüldüğü görülmektedir. Benzer şekilde yüksek lisans tezlerinin Helsinki sonrası dönemde arttığı görülmektedir. Bu tezler incelendiğinde 36 tezden 5'inin Helsinki öncesi dönemde gerçekleşmiş ve çoğunlukla tarım politikaları üzerinde yoğunlaşmış olduğu görülmektedir. Aşağıdaki şekil Helsinki öncesi ve sonrası yüksek lisans ve doktora tezlerinin sayısal dağılımı göz önüne sermektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Şekil 4. Helsinki öncesi ve sonrası yüksek lisans ve doktora tezlerinin (sektörel politikalar üzerine) sayısal dağılımı

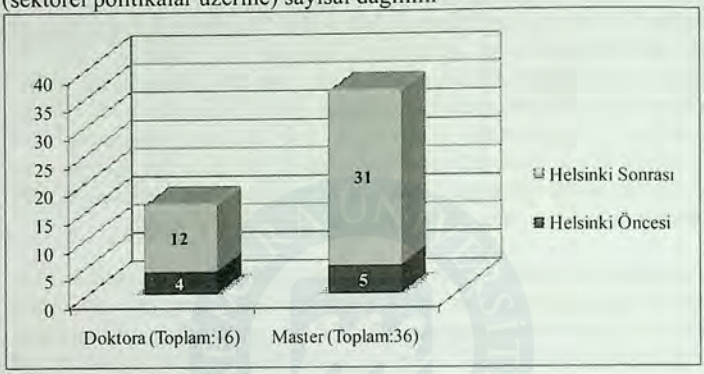

Doktora ve tez çalışmalarıyla ilgili olarak söylenebilecek bir başka nokta ise AB'nin politikalar üzerindeki etkisiyle ilgili olarak doktora ve yüksek lisans tezlerinin 1995'ten önce yürütülmeye başladığıdır (örneğin Anadolu Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi). Bu çalışmaların alanları genellikle tarım, turizm ve ekonomik politika alanlarını içermekte olduğu da tespit edilmiştir.

Yine bu çalışmanın bulgularına göre Avrupalılaşma en erken olarak Merkez bankasının düzenlediği bir seminer başlığında, 1997 yılında yer almıştır. Helsinki sonrası dönemde Avrupa çalışmalarının hem içerik hem de sayıca arttığı ve Avrupalılaşma çalışmalarının son yıllarda revaçta olduğu düşünüldüğünde bu çalışmaların hangi başlıklar altında sunulduğu da önem arz etmektedir. İncelenen 150 çalışma içinde 16 çalışmanın (%11) Avrupalılaşmayı başlığında kullandığı buna karşılık 116 çalışmanın Avrupa Birliği, Avrupa etkisi, Avrupa Bütünleşmesi gibi terimleri başlığında kullandığı saptanmıştır. 18 çalışmada ise başlıkta ne Avrupalılaşma ne de herhangi bir şekilde Avrupa Birliği ifadesi yer aldığı sadece bu çalışmaların özetlerinde bu ifadelere yer verildiği görülmüştür. Şekil 4 'başlığında Avrupalılaşma kullanan çalışmaların' yıllara göre sayısal dağılım eğrisini vermektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Şekil 5. Başlığında 'Avrupalılaşma' yı kullanan (sektörel politika) çalışmaların yıllara göre sayısal dağılım eğrisi

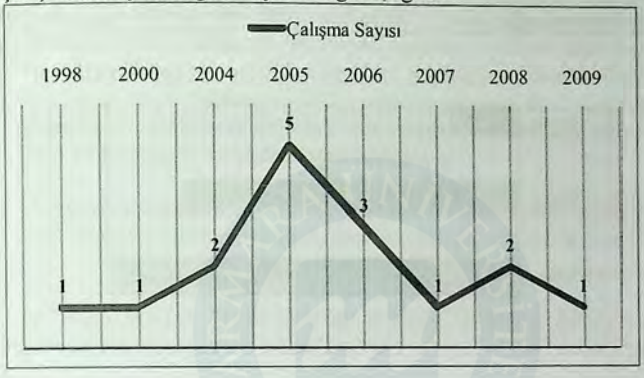

Bu dağılıma bakarak Avrupalılaşma terimini başlığında kullanan çalışmaların 2005 yılında yoğunlaştığını görmekteyiz. Her ne kadar sınırlı bir araştırma olsa da bu sonuç bizi Türkiye-AB ilişkilerinin gelişiminin doğrudan akademik dünyaya (Avrupa çalışmalarındaki güncel ve gözde araştırma metotlarının ve terminolojinin kullanılmasıyla ilgili olarak) yansıyabileceği genellemesini yapmaya yönlendirmektedir.

5.2 Yüksek Politika Yansımaları Olan Konular ve Avrupalılaşma

AB koşulluğu hakkındaki tartışmalar, Türk Dış politikasına özel referansla Ortak Dış ve Güvenlik Politikası ve Türk ulusal kimliği ve kültürü ile ilgili alanlar da 1999 Helsinki Zirvesi sonrasında giderek gözde çalışma alanları haline gelmiştir[20]. Avrupalılaşma çalışmalarının da buna paralel bir gelişme göstererek zenginleştiğini söylemek mümkündür.

Bu araştırmada ulaşılan ve değerlendirilen 70 çalışma, bu üç alanın araştırma (Avrupalılaşma) gündemlerindeki ağırlıklarını ve kapsamlarını incelemek amacıyla kullanılmıştır. YÖK, TÜBİTAK-Ulakbim ve üniversitelerin kütüphane servisleri aracılığıyla takip edilen dergiler yoluyla bu 70 çalışmaya ulaşılmıştır. Politika alanlarına ve konulara göre, Avrupalılaşma alanında Türk Dış Politikası (bu üç alan içinde) en fazla çalışılan alan olmuştur. Tüm çalışmalar içinde 35 çalışmanın Türk Dış Politikası, 29 çalışmanın kimlik ve kültür, 6 çalışmanın ise koşulluk/şartlılık konusu üzerine olduğu görülmüştür.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Şekil 6. Politika alanlarına ve konulara (kimlik, kültür, Türk Dış Politikası, AB koşulluğu/şartlılık üzerine) göre Helsinki sonrası dönemde yapılan çalışmaların sayısal dağılımı

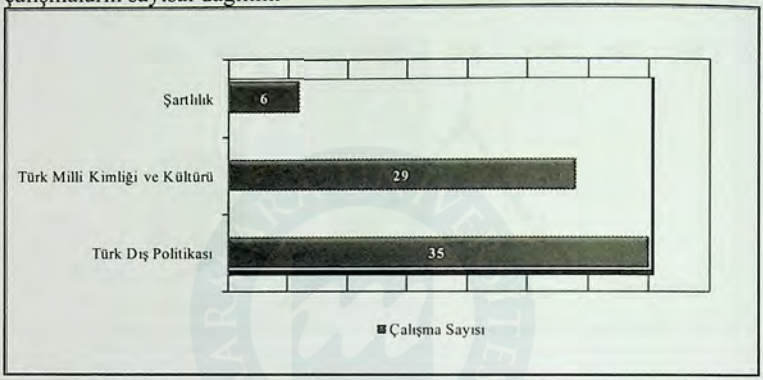

Bu çalışmaların başlıklarının Avrupalılaşmaya artan ilgiyi yansıtmadığı söylenebilir. 70 çalışmadan 36'sının başlıklarında Avrupalılaşma olmadığı ama içeriklerinin temelde ilgili olduğu görülmüştür.

Şekil 7. Kimlik, kültür, Türk Dış Politikası, AB koşulluğu üzerine yapılan çalışmalarda 'Avrupalılaşma'nın başlıkta kullanım oranı

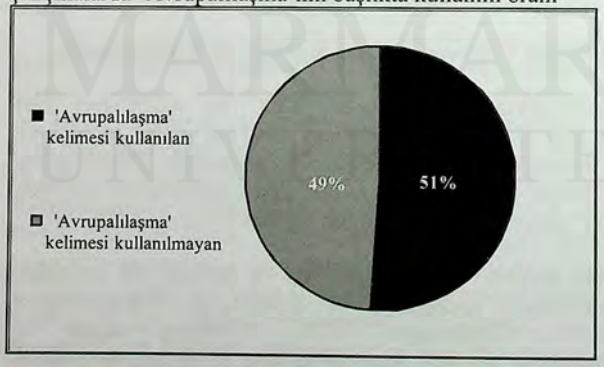

Avrupalılaşmayı başlığında kullanan çalışmalara bakıldığında ise kimlik ve kültür çalışmalarının birinci sırayı aldığı, onu Türk Dış Politikası üzerine yapılmış çalışmaların izlediği görülmüştür.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Avrupalılaşma çalışmalarının 2005 yılından itibaren belirtilen bu üç konuda yürütülen yüksek lisans ve doktora tezlerine de nüfuz etmeye başladığı görülmektedir. 2005 yılına dek Avrupalılaşma araştırmalarının temelinde yer alan 'değişim' olgusuyla ilgilenen 6 yüksek lisans tezi varken 2005 yılından sonra 6 tezin Avrupalılaşma terimini doğrudan başlıklarında kullandığını tespit edilmiştir. 2005 yılından itibaren de 3 doktora tezinin başlığında Avrupalılaşma ifadesine rastlanmıştır. Bu aşamada elde edilen iki önemli sonucu şöyle özetlemek mümkündür:

1. Helsinki sonrasında Türk dış politikası ile Ege ve Kıbrıs sorunu (Türk-Yunan ilişkilerine referansla) gibi özel konular daha fazla ön plana çıkmıştır ve

2. Hem yüksek lisans hem de doktora tezlerinde kültür ve kimlik konuları koşulluluk ilkesiyle analitik bir çerçevede ele alınmaya başlamıştır.

Yine bu alanda yapılan çalışmaların incelenmesiyle ilgi çekici başka bir saptama da yapmak mümkün olmuştur. Özellikle 2005 yılından itibaren yabancı araştırmacıların AB-Türkiye ilişkileri çerçevesinde Türk kimliği ve kültürü ile ilgili (özellikle sorunlu alanlar üzerine) konulara artan ilgisi gözlenmiştir. Bu çalışmaların başlığında Avrupalılaşma teriminin de yoğunlukla kullanıldığı görülmektedir.

6. Gelecek araştırmalar için projeksiyonlar

Bu çalışma iki aylık bir dönemde yürütülmüş, sınırlı sayıda yayın ve bilgiye ulaşılmıştır. Kapsam ve zaman sınırlaması olan bu çalışma hâlihazırda devam eden bir projenin sadece başlangıç kısmı olduğu için Türkiye çapındaki tüm verilere erişilememiştir. Buna rağmen elde edilen ve incelenen veriler ışığında Türkiye'deki Avrupa çalışmalarının kapsamının 1999 öncesi döneme kıyasla dikkat çekici bir oranda genişlediği görülmektedir. Son dönemde çıkartılan yayınlara bakıldığında da Avrupalılaşma çalışmalarının Türkiye'de yürütülen siyasi, sosyal, ekonomik, araştırmaların gündemlerinde daha fazla yer aldığı (ve bu araştırmalara) katkıda bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Avrupalılaşma çalışmalarının üniversitelerin uluslararası ilişkiler ve Avrupa çalışmalarının ilgili bölümlerinin yanı sıra madencilik, şehir ve bölge planlamacılığı, sosyoloji gibi bölümlerinde de çalışıldığı görülmüştür. Sivil toplum örgütleri ve kamu kurumlarında da Avrupalılaşma konularında artan bir ilgi ve buna bağlı olarak yürütülen araştırmalar da dikkat çekmektedir. Çeşitli veri tabanları kullanılarak elde edilen bu veriler ile yine bu verilere

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

dayandırılan sonuç ve genellemeler aslında Türkiye'deki akademik yazında ve Avrupa Birliği ile ilgili araştırma alanlarında yaşanan değişim hakkında niceliksel açıdan bir fikir vermektedir. Gerek akademik çevreler gerekse akademik yazını ve araştırmaları takip edenler açısından bunlar şaşırtıcı veriler değildir. Ancak bu durumun mevcut analizinin yapılması Türkiye-AB ilişkilerinin ateşli siyasal ve ekonomik tartışmaların gölgesinde kalmış özellikle sosyal bilimler alanındaki yansımalarını ortaya çıkarmak açısından önemlidir. Böylelikle sadece kapsam açısından değil yeni araştırma yöntemlerinin araştırma gündemlerine girmesi açısından da Türkiye-AB ilişkilerinin Türkiye'deki bilimsel araştırmalara yaptığı etkinin ölçülmesi ve bu çalışmaların Türkiye-AB ilişkilerinin seyrine ne gibi bir etkide bulunabileceğini değerlendirilmesi mümkün olacaktır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Sonnotlar:

---

* Yard.Doç.Dr. Rana İzci, Marmara Üniversitesi AB Enstitüsü, Zeynep İnce (M.Ü. AB Enstitüsü Doktora adayı), Sibel Zengin (AB Enstitüsü Doktor adayı) Zekeriya Tüzen (AB Enstitüsü Doktor Adayı).

[1] Bu projenin ilk safhası 2008–2009 akademik döneminin bahar yarıyılında AB enstitüsünde verilen 'Çağdaş bir Araştırma Gündemi: Avrupalılaşma' isimli doktora dersi öğrencileri tarafında yürütülmüştür ve dersi veren öğretim üyesi (Yard. Doç. Dr. Rana İzci) tarafından koordine edilmiştir. Araştırmanın üniversitelerdeki müfredatla ve yapısal ilgili değişiklikleri inceleyen kısmını Zeynep İnce, sektörel politikalarla ilgili bölümünü Sibel Zengin, diğer politika alanlarını ise Zekeriya Tüzen hazırlamıştır. Kullandıkları verilerle ilgili detaylı dokümanlar (üniversite isimleri, tez başlıkları vb) gerektiğinde başvurulmak üzere taraflarınca muhafaza edilmektedir.

[2] 1990 ve 2008 yılları arasında bu eylem, 141 Jean Monnet Avrupa Mükemmeliyet Merkezi, 775 Jean Monnet Kürsüsü ve 2007 Avrupa modülü ve daimi dersini içerecek şekilde Avrupa bütünleşmesi alanında 3000'e yakın ders projesi oluşturulmasına yardımcı olmuştur. Jean Monnet Eylemi 1500 öğretim üyesini bir araya getirirken her yıl 250.000 öğrenciye de ulaşmaktadır. http://ec.europa.edu/education/lifelong-leraning-programme/doc88_en.htm Erişim tarihi 30.09.2009.

[3] Heather Grabbe, *The EU's Transformative Power. Europeanization through Conditionality in Central and Eastern Europe*, Palgrave Studies in European Union Politics, (London: Palgrave Macmillan, 2006); Heather Grabbe, "A Partnership for Accession? The Implications of EU Conditionality for the Central and East European Applicants", *Robert Schuman Centre Working Paper 12/99,* European University Institute, 1999.

[4] Yöntemler konusundaki bu tartışmalar araştırmanın bu bölümünde detaylı olarak ele alınmayacaktır.

[5] Avrupalılaşma çalışmalarında teori ve yöntem üzerinde yoğunlaşan önemli tartışmalar bulunmaktadır. Ancak bu çalışmada Türkiye'deki (akademik) kurumsal yapıların, ders içeriklerinin nasıl bir değişime uğradığı ve Avrupalılaşmanın ne ölçüde bir araştırma konusu olduğu incelenmeye çalışılacaktır.

[6] C.M Radaelli. ve T. Exadaktylos "New Directions in European Research", M. Egan, N. Nugent ve W.Paterson(der.) *Research Agendas in EU Studies,* (Houndmills: Palgrave Macmillan , 2010) içinde, s: 189-215.

[7] a.g.e.

[8] Featherstone K. ve Radelli C.M."A Conversant Research Agenda" K.Featherstone (der.) *The Politics of Europeanisation*, (Oxford: Oxford University Press, 1999) içinde, s: 331-341.

[9] Radaelli ve Exadaktylos "New Directions in European Research", [s. 190].

[10] Exadaktylos T. ve Radaelli C. "Research Design in EU Studies: The Case of Europeanisation" *Journal of Common Market Studies*, Vol. 47, no. 3, 2009,s: 507-530. Ayrıca bakınız; S. Bulmer. "Theorizing Europeanisation" Paulo Graziano ve MaartenVink (der.) *Europeanisation: New Research Agendas* (Houndmills: Palgrave Macmillan, 2007) içinde s: 45- 58; C.M .Radaelli ve Pasquier Romain"Conceptual Issues" Paulo Graziano ve MaartenVink (der.) *Europeanisation: New Research Agendas*, (Houndmills: Palgrave Macmillan, 2007) içinde, s: 35-45.

[11] T. Börzel ve T. Risse "Conceptualising the Domestic Impact of Europe" K. Featherstone ve C. M. Radaelli (der.), *The Politics of Europeanization*, (Oxford: Oxford University Press, 2003) içinde, s: 57-80.

[12] Bulmer, "Theorizing Europeanisation" *Europeanisation: New Research Agendas*; T.Börzel, "Pace-Setting, Foot-Dragging ve Fence-Sitting: Member State Responses to Europeanization", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 40, No. 2, 2002,s: 193-214.

[13] Üniversitelerin seçimi konusunda Avrupa Birliği Genel Sekterliği internet sayfası (AB Konularında Üniversitelere Bağlı Olarak Faaliyet Gösteren Enstitüler ve Merkezler) temel alınmıştır. http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=2928&l=1 Erişim tarihi 12.05.2009.

[14] Araştırmada kullanılan diğer internet sayfaları Ortadoğu Teknik Üniversitesi(ODTÜ), Bilkent Üniversitesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin resmi internet sayfaları ile üniversitemizin de abone olduğu Informaworld ve EBSCO isimli veri tabanlarıdır. Araştırmanın bu kısmında ilgili çalışmalara ulaşmak için kullanılan anahtar kelimeler 'ulusal politikaların/Türkiye'deki sektörel politikaların Avrupalılaşması', 'Türk politikaları zerindeki AB etkisi' ve 'Türkiye iç politikalarına Avrupa bütünleşmesinin/AB'nin etkisi' olmuştur.

[15] TÜBİTAK-Ulakbim TÜBİTAK'ın bir araştırma-geliştirme hizmeti olarak 1996 yılında kurulmuştur.

[16] Euroactiv, "Agriculture: In brief", 04.02.2009 http://www.euroactive.com/en/cap/agriculturebrief/article-179096 Erişim tarihi 13.06.2009.

[17] European Commission, Directorate-General for Agriculture "CAP reform - a long term perspective for sustainable agriculture", 2003. http://ec.europa.eu/agriculture/publi/reports/reformimpact/rep_en.pdf Erişim tarihi 13.06.2009.

[18] A. Santagostino, "European Studies in Turkey: Present state and proposals for the future" *Turkish Foreign Policy Quarterly*, Vol. 13, No. 3. 2004,s: 123–128.

[19] a.g.e.

[20] Araştırmanın bu bölümündeki çalışma alanları AB'nin Ortak Dış ve Güvenlik politikası kapsamı çerçevesinde Türk Dış Politikası ve Türk Ulusal Kimliği ve Kültürü ile AB koşulluluk çalışmalarını kapsamaktadır. Anahtar kelimeler içinde de 'Avrupalılaşma'nın yanı sıra bu konu alanlarının isimleri de yer almaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Araştırma yüksek lisans ve doktora tezleri ile, dergi ve kitaplarda yer alan makaleler, kitaplar, çalışma belgeleri, araştırma ve proje dokümanları ve konferanslarda sunulan belgeleri kapsamaktadır. Bu kaynaklara YÖK, TÜBİTAK-Ulakbim sayfalarından olduğu kadar Türk üniversitelerinin online kütüphane servisleri ve internet üzerinde de yayınlanan dergilerin sayfaları taranarak ulaşılmıştır. Yine bu çalışmada yararlanılan eserler Türkiye'deki çalışmaları, Türk araştırmacı ve akademisyenlerinin yurtdışında yürüttükleri ve yayınladıkları çalışmaları ve Yabancı yazar ve araştırmacıların Türkiye üzerine bu konularda yaptıkları çalışmaları içermektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Avrupa Komşuluk Politikasının Türkiye Dış Ticaret Perspektifleri Bağlamında Bir Değerlendirmesi

Elif Uçkan Dağdemir*

1. Giriş

1 Mayıs 2004 ve 1 Ocak 2007 tarihlerinde Avrupa Birliği (AB) sadece yeni üyeler değil, bu genişlemelerin beraberinde getirdiği yeni komşular da kazanmıştır. Bu ülkelerin coğrafi yakınlığından dolayı AB'nin çok kısa bir süre içinde politik istikrar ve istikrarlı bir ekonomik ortam oluşturması gerekmiştir. AB derhal harekete geçti ve politik diyalogdan ekonomik entegrasyona kadar çeşitli alanlarda yakın işbirliği sunarak AB'nin eski ve yeni komşularıyla olan ilişkilerini düzenlemek ve genişletilmiş AB'nin bir dostlar halkası[1] (ring of friends) tarafından çevrelenmesini garanti altına almak için 'Avrupa Komşuluk Politikası (AKP-ENP)' adında yeni bir politikayı gündeme getirmiştir.

Türkiye halen tam üyelik adaylık sürecinde olduğu için AKP-ENP'ye üye ülke olarak katılmasa da Gümrük Birliği'nin getirdiği yükümlülüklerden dolayı AKP-ENP'nin dış ticaret düzenlemelerini kabul etmek ve uygulamak zorundadır. Bu çalışmada Türkiye'nin AKP-ENP üyeleriyle olan dış ticareti sözleşme yükümlülükleri bağlamında incelenmekte ve seçilen bazı ekonomik göstergelere başvurarak gelecek ticaret perspektifleri değerlendirilmektedir. Dış ticaret ilişkilerini güçlendirmek ve AKP-ENP üyeleriyle olan ticaret hacmini artırmak üzere geliştirilen girişimler Türkiye'nin dış ticaret öncelikleri olarak belirlenmiştir.

2. Avrupa Komşuluk Politikası'nın Genel Görünümü

1 Mayıs 2004 ve 1 Ocak 2007 tarihlerinde Avrupa Birliği sadece yeni üyeler değil, Merkez Avrupa, Doğu Avrupa ve Akdeniz ülkeleri genişlemelerinin beraberinde getirdiği yeni komşular da kazanmıştır. Bu ülkelerin coğrafi yakınlığından dolayı AB'nin çok kısa bir süre içinde

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

politik istikrar ve istikrarlı bir ekonomik ortam oluşturması gerekiyordu. Bu nedenle, yeni komşularına, onlardan istikrarsızlık ithal etme riskiyle karşı karşıya kalabileceği için istikrar ihraç etmesi gerekmiştir[2]. Öte yandan, yeni komşuların politik ve ekonomik karakteristiklerindeki farklılıklar nedeniyle bu ülkelere yönelik yeni bir politikanın özellikleri oldukça belirsiz ancak farklılıklarında dolayı herkese uyan, tek bir politikanın yetersiz olduğu fikriyle derhal harekete geçen AB, politik diyalogdan ekonomik entegrasyona kadar çeşitli alanlarda yakın işbirliği sunarak AB'nin eski ve yeni komşularıyla olan ilişkilerini düzenlemek ve genişletilmiş AB'nin bir dostlar halkası tarafından çevrelenmesini garanti altına almak için 'Avrupa Komşuluk Politikası (AKP-ENP)' adında yeni bir politikayı gündeme getirmiştir. 11 Mart 2003'te yeni ülkelerin katılım onaylama süreci devam ederken Avrupa Komisyonu Daha Geniş Avrupa Komşuluğu: Doğu ve Güneydeki Komşularımızla İlişkilerimiz için Yeni Bir Çerçeve adlı bir İletişim raporu hazırlamış ve böylece AKP-ENP'nin temel prensiplerini belirlemiştir[3]. 16–17 Ekim 2003'te Avrupa Konseyi AKP-ENP girişimini onaylamış ve bir finansal enstrümanı da dahil eden kapsamlı, dengeli ve orantılı bir yaklaşım oluşturulması görüşüyle geliştirilmesi için Avrupa Komisyonu'nu teşvik etmiştir[4]. Ardından, genişlemeden resmi olarak sorumlu olan AB Komisyon Üyesi Günter Verheugen 19 Mart 2004 tarihinde AKP-ENP Strateji Belgesi'ni tanıtmış ve böylece, ilişkiler için yeni bir çerçeve oluşturularak ve komşu ülkeler için finansa destek konusu düzenlenmiştir[5].

AB AKP-ENP ile yeni komşularına ne önermektedir? Bu soruya verilecek yanıt AKP-ENP'nin parlak fırsatlar ve özelliklerle süslenmiş nadir bir girişim mi yoksa kendinden önceki çalışmalara benzeyen iddiasız bir strateji mi olduğunu ortaya koyacaktır. Temelde AKP-ENP üç ana beklentisi olan bir girişimdir. Bunlardan ilki genişletilmiş AB'yi Rusya'dan Karadeniz'e ve Akdeniz'in güneyine Romano Prodi'nin isimlendirdiği[6] şekilde bir 'dostlar halkası' ile çevrelemek, böylece AB'nin değerlerini paylaşmak ve AB ile uyumlu olan dış politikalar ve güvenlik politikaları oluşturmaktır.

İkinci olarak, bir dostlar halkası oluşturmak için AKP-ENP komşu ülkelerin bazı AB politikalarına ve programlarına katılmasına izin verecek ve nihai olarak da komşu ülkelere Avrupa Tek Pazar'ına katılmayı önerecektir. Bu bağlamda AKP-ENP, Avrupa Serbest Ticaret Birliği

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Tablo 1: AKP-ENP Ülkeleri ve AB Arasındaki İlişkilerin Akdi Temeli

Ülke	Anlaşma ve Tarih
Cezayir	Avrupa-Akdeniz Ortaklık Anlaşması Eylül 2005'ten bu yana yürürlüktedir
Ermenistan	Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması Temmuz 1999'dan bu yana yürürlüktedir
Azerbaycan	Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması Temmuz 1999'dan bu yana yürürlüktedir
Beyaz Rusya	Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması Mart 1995'te imzalanmıştır*
Mısır	Avrupa-Akdeniz Ortaklık Anlaşması Haziran 2004'ten bu yana yürürlüktedir
Gürcistan	Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması Temmuz 1999'dan bu yana yürürlüktedir
İsrail	Avrupa-Akdeniz Ortaklık Anlaşması Haziran 2000'den bu yana yürürlüktedir
Ürdün	Avrupa-Akdeniz Ortaklık Anlaşması Mayıs 2002'den bu yana yürürlüktedir
Lübnan	Avrupa-Akdeniz Ortaklık Anlaşması Nisan 2002'de imzalanmıştır**
Libya	Akdi bağlantı yoktur
Moldova	Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması Haziran 1998'den bu yana yürürlüktedir
Fas	Avrupa-Akdeniz Ortaklık Anlaşması Mart 2000'den bu yana yürürlüktedir
Filistin	Geçici Avrupa-Akdeniz Ortaklık Anlaşması Temmuz 1997'den bu yana yürürlüktedir
Suriye	Avrupa-Akdeniz Ortaklık Anlaşması Ekim 2004'te imzalanmıştır
Tunus	Avrupa-Akdeniz Ortaklık Anlaşması Mart 1998'den bu yana yürürlüktedir
Ukrayna	Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması Mart 1998'den bu yana yürürlüktedir

* Beyaz Rusya'da demokratik ortamın eksikliğinden dolayı Anlaşma'nın sonlandırılması ve onaması 1997 yılına kadar dondurulmuştur.

** Anlaşmanın tamamı henüz yürürlüğe girmemiş olsa da ticaretle ilgili bölümleri Mart 2003'te aktive edilmiştir.

Kaynak: Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

(EFTA) genişlemesiyle kurulan Avrupa Ekonomik Alanı olarak değerlendirilebilir. Öte yandan, bu süreç Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin geçiş ve tam üyelik süreçlerinde denenmiş ve ciddi faydalar sağlamıştır. AB regülasyonları ve standartlarının yakınlaştırılmasının en büyük katkısı Avrupa Tek Pazarı'na imtiyazlı giriş olanağıyla cazip hale gelen doğrudan yabancı yatırımlar olmuştur[7].

Üçüncü olarak, bu girişim AKP-ENP ülkelerinin AB'ye tam üyeliğinin öngörülmediği örtülü bir bildirim niteliğindedir. Esasen, AKP-ENP AB üyeliğine bir alternatif olarak oluşturulmuş ve komşu ülkelerdeki bir dizi politik, ekonomik ve güvenlikle-ilgili reformun desteklenmesine dayanan ayrıcalıklı bir ilişki olarak ifade edilmektedir. Bu nokta, temel olarak, AKP-ENP ile Avrupa Ekonomik Alanı ve Orta ve Doğu Avrupa ve Balkan ülkelerine uygulanan politika arasındaki önemli farkı ortaya koymaktadır. Bu fark, AB'nin sınırlarına veya yeni üyeleri dahil etme kapasitesine ilişkin soruların cevabı olarak değerlendirilebilir.

Nitekim AB, Soğuk Savaş'ın bitmesi ve Sovyetler Birliği ile Doğu Bloğunun yıkılmasından bu yana sınırlarının nerede çizilmesi gerektiği gibi önemli bir ikilemle karşı karşıya kalmıştır. Aslında bu önemli sorunun cevabı Roma Antlaşması'nda bulunabilir. Antlaşmanın 237. maddesine göre her Avrupa ülkesinin AB üyeliğine başvurma hakkı vardır. Ancak bu maddenin en çarpıcı noktası 'Kim Avrupalıdır?' sorusunun cevabında saklıdır.

Yeni komşulara uygulanacak politikanın türü ve içeriğini belirlemek AB için son derece önemli bir karar olmuştur. Ülkelerin çeşitliliğinden dolayı 'herkese uyabilecek tek bir politikanın' yetersizliklerini göz önünde bulunduran AB, katılımcı ülkelere yönelik *á la carte* bir AKP-ENP oluşturmuştur. AKP-ENP'nin temel aracı Avrupa Komisyonu ve katılımcı ülkeler tarafından hazırlanan Eylem Planları'dır. Bu planlar uzatılabilir beş yıllık bir dönemi kapsamaktadır ve mevcut sözleşme bağları üzerine kurulmuşlardır. Tablo 1'de görüldüğü üzere, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT- Commonwealth of Independent States-CIS) ve AB arasındaki ilişkilerin akdi(sözleşmeye ait) temeli Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları iken Akdeniz'deki komşu ülkeler için Avrupa-Akdeniz Ortaklık Anlaşmaları'dır (Euro-Med Association Agreements). Bu noktada belirtmek gerekir ki Tablo incelendiğinde Bağımsız Devletler Topluluğu komşu ülkeleriyle olan akdi bağlantıların Akdeniz'deki komşu ülkelerle olan bağlantılardan daha eski olduğuna dair doğan izlenim yanıltıcıdır zira Akdenizli komşular ile olan ikili akdi ilişkiler Akdeniz Bölgesi için oluşturulmuş birbirini izleyen

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

çeşitli politikalar formunda 1970'li yıllara kadar uzanmaktadır. 2000'li yılların Avrupa-Akdeniz Ortaklık Anlaşmaları Akdeniz ülkelerinin birleştirilmesi ve eski ve karışık ilişkilerin 1995'te başlayan Barselona Süreci (Barcelona Process)[8] ile düzenlenmesi için geliştirilmiş en yeni araçlardır.

Tablo 2: Eylem Planları'nın Mevcut Durumu

Ülke	Eylem Planı'nın Durumu
Cezayir	Henüz tamamlanmadı
Ermenistan	Yürürlükte
Azerbaycan	Yürürlükte
Beyaz Rusya	Henüz tamamlanmadı
Mısır	Yürürlükte
Gürcistan	Yürürlükte
İsrail	Yürürlükte
Ürdün	Yürürlükte
Lübnan	Yürürlükte
Libya	Henüz tamamlanmadı
Moldova	Yürürlükte
Fas	Yürürlükte
Filistin	Yürürlükte
Suriye	Henüz tamamlanmadı
Tunus	Yürürlükte
Ukrayna	Yürürlükte

Kaynak: Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur

AKP-ENP Eylem Planı kısa ve uzun vadeli öncelikler bağlamında politik ve ekonomik reformlardan oluşan bir gündem tanımlamaktadır. Eylem Planı'nın bazı ilk taslakları AB'ye katılımlarından önce Orta ve Doğu Avrupa ülkeleriyle imzalanan ortaklık anlaşmalarından doğrudan esinlenerek oluşturulmuştur. Bununla birlikte, ortaklık anlaşmalarının aksine Eylem Planları yasal belgeler değildir. Hatta Avrupa Birliği'ne tam

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

üyelik kriterleri olarak bilinen Kopenhag Kriterleri'ne ilişkin bazı yorumlarda mevcuttur. Ayrıca, Avrupa Komisyonu AKP-ENP ülkelerini gözlemler ve tam üyeliğe aday ülkelerde olduğu gibi AKP-ENP'nin uygulanmasına ilişkin yıllık İlerleme Raporları hazırlamaktadır. Görüşmeler 2004 yılının ilk aylarında başlamış olsa da tüm Eylem Planları henüz uygulanmamıştır. Planların uygulanmasına ilişkin mevcut durum Tablo 2'de görülmektedir.

AKP-ENP Eylem Planları Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin ortaklık anlaşmalarına benzeyen ve politik reformlar üzerinde yoğunlaşan çok sayıda öncelik belirlemektedir. Bu öncelikler, temel olarak, demokrasi ve hukukun üstünlüğünü[9] garanti altına alarak kurumların istikrar ve etkinliğini güçlendirmeye yoğunlaşmaktadır. AKP-ENP'nin bir şartlılık bileşeni içerdiği açıkça ortadadır. Bu özellik AKP-ENP üyeliğini AB tam üyelik sürecine benzer kılmaktadır.

AKP-ENP, ortaklarının yönetişim kapasitesini geliştirmeyi ve demokratik reformları teşvik etmeyi amaçlayarak mal ve ürünleri için daha büyük bir pazarı ve artan oranlarda finansal desteği garanti altına almaktadır[10]. Mart 2003 tarihli Daha Geniş Avrupa üzerine İletişim Belgesi (The Communication on the Wider Europe of March 2003) ekonomik entegrasyon karşılığında *(quid pro quo)* "ortak değerleri ve politik, ekonomik ve kurumsal reformların etkin uygulamasını ortaya koyan somut süreç karşılığında... AKP-ENP ülkelerine... Avrupa İç Pazarı'nda bir şans ve 4 özgürlüğü – malların, hizmetlerin, insanların ve sermayenin serbest dolaşımı[11] – teşvik etmek için daha ileri düzeyde entegrasyon önerilmesi" gerektiğini ifade etmiştir. Ne var ki, ilk taslaklarda olmasına rağmen, kişilerin serbest dolaşımı maddesine yapılan göndermenin AB belgelerinden kaldırıldığı ve vize anlaşmalarıyla ilgili göndermelerle değiştirildiği hatırlatılmalıdır[12].

3. AKP-ENP Ülkeleri ve Türkiye Arasındaki Ticaret İlişkileri

Türkiye, tam üyelik adaylığı nedeniyle AKP-ENP üye ülkesi değildir. Buna rağmen Gümrük Birliği şartları nedeniyle AKP-ENP'nin dış ticaret düzenlemelerini kabul etmek ve uygulamak zorundadır. Avrupa Komisyonu Türkiye Ortaklık Konseyi 1/95[13] Numaralı Kararı'nın 12. maddesine göre Türkiye, hükümleri uygulamak ve AB'nin AB üyesi olmayan ülkelere uyguladığı ticari politikalara oldukça benzer önlemler uygulamak zorundadır. Bu nedenle AB'nin AKP-ENP ülkelerine kademeli olarak

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

uyguladığı dış ticaret araçlarını kabul etmek Türkiye için bir öncelik olmalıdır.

3.1 İlişkilerin Sözleşmeye Bağlı Düzenlemelerin Temeli

Türkiye, AKP-ENP'nin başlatılmasından uzun zaman önce AKP-ENP üyelerinin pek çoğuyla sözleşmeye bağlı ilişkilere sahiptir. AKP-ENP'nin Akdeniz Bölgesi üyeleriyle Türkiye'nin tarihi ilişkileri 1970'li yıllara kadar uzanmaktadır.

Zira bu dönemlerde AB'nin yürüttüğü ve başarısızlıkla sonuçlanan pek çok Akdeniz politikasına Türkiye Akdenizli bir ortak gibi dahil edilmiştir. Türkiye, aynı zamanda, 1995 yılında başlatılan AB'nin Akdeniz Bölgesi ülkelerine karşı geliştirdiği nihai çalışmanın da ortaklarından biri olmuştur.. Avrupa Akdeniz Ortaklığı veya en yaygın biçimiyle Barselona Süreci olarak bilinen bu girişim öncekilerine nazaran daha kapsamlı ve tutarlı bir politikadır. AB gibi Türkiye de tüm eski-anlaşmaları Barselona Süreci dahilindeki serbest ticaret anlaşmalarıyla değiştirmeye çalışmaktadır.

Tablo 3 incelendiğinde Türkiye'nin Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT- Commonwealth of Independent States-CIS) AKP-ENP ülkeleriyle ilişkilerinin akdi temelinin Akdeniz AKP-ENP ülkeleriyle olan temelden daha eskiye dayandığı şeklinde bir izlenim edinilmektedir. Fakat bu da yanıltıcı bir izlenimdir çünkü Türkiye, tüm Akdeniz ülkeleriyle birlikte, Barselona Süreci'nin selefi olan Avrupa Birliği Akdeniz programlarının da katılımcısı olmuştur. Bunun yanı sıra, Türkiye'nin Akdeniz AKP-ENP ülkeleriyle olan ticaret ilişkilerinin ekonomik bütünleşme anlamında daha kapsamlı ve derin olduğu fark edilmelidir, çünkü bu ilişkiler taraflar arasında serbest ticaret bölgeleri oluşturmayı amaçlamaktadır. Öte yandan, AKP-ENP ülkeleriyle olan ticaret ilişkileri, çoğunlukla, serbest ticaret bölgesi benzeri veya herhangi bir ekonomik bütünleşme öngörmeyen Ticaret ve İşbirliği Anlaşmalarına bağlıdır. Bununla birlikte, Türkiye Gürcistan ve Ukrayna ile serbest ticaret anlaşması görüşmelerine başlamıştır. Gürcistan ve Türkiye arasındaki serbest ticaret anlaşması 2008 yılında yürürlüğe girmiştir ve Ukrayna ile olan görüşmelerin kısa sürede sonuçlanması beklenmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Tablo 3: AKP-ENP Ülkeleri ve Türkiye arasındaki İlişkilerin Akdi Temeli

Ülke	Anlaşma ve Tarih
Cezayir	Bir serbest ticaret anlaşmasının görüşmelerinin başlatılması için girişimlerde bulunulmuştur
Ermenistan	Ülkeler arasında bir Diyalog oluşturulması için girişimlerde bulunulmuştur
Azerbaycan	Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması Kasım 1992'den bu yana yürürlüktedir; Uzun Vadeli Ekonomik ve Ticari İşbirliği Anlaşması Nisan 2004'te imzalanmıştır
Beyaz Rusya	Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması Aralık 1993'ten bu yana yürürlüktedir
Mısır	Serbest Ticaret Anlaşması Mart 2007'den bu yana yürürlüktedir
Gürcistan	Serbest Ticaret Anlaşması Kasım 2008'den bu yana yürürlüktedir
İsrail	Serbest Ticaret Anlaşması Mayıs 1997'den bu yana yürürlüktedir
Ürdün	Bir serbest ticaret anlaşmasının görüşmeleri devam etmektedir
Lübnan	Bir serbest ticaret anlaşmasının görüşmeleri devam etmektedir
Libya	Bir serbest ticaret anlaşmasının oluşturulmasına ilişkin görüşmelerin Eylül 2009'da sonlanması beklenmektedir
Moldovya	Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması Şubat 1994'ten bu yana yürürlüktedir
Fas	Serbest Ticaret Anlaşması Ocak 2006'dan bu yana yürürlüktedir
Filistin	Geçici Serbest Ticaret Anlaşması Haziran 2005'ten bu yana yürürlüktedir
Suriye	İşbirliği Anlaşması Ocak 2007'den bu yana yürürlüktedir*
Tunus	İşbirliği Anlaşması Temmuz 2005'ten bu yana yürürlüktedir*
Ukrayna	Bir serbest ticaret anlaşmasının görüşmeleri devam etmektedir

* İşbirliği Anlaşmaları taraflar arasında bir serbest ticaret bölgesi oluşturulmasını amaçlar.
Kaynak: Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur

3.2 Bir Bakışta Dış Ticaret İlişkileri

Yukarıda dış ticaret ilişkileri bölümünde özetlenen akdi ilişkilere bağlı ilişkilerin değerlendirilmesi için taraflar arasındaki ticaretin hacmi ve eğilimleri bilinmesi gerekmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin AKP-ENP ülkeleriyle olan dış ilişkileri 1995'ten başlayarak incelenmektedir; böylece mevcut akdi bağlantıları dikkate alarak AKP'nin Türkiye'nin ticari perspektifi üzerinden değerlendirilmesi sağlanacaktır. Değerlendirmelerin 1995 yılından başlatılmasının 2 temel sebebi vardır. Birincisi, 1995 yılı Türkiye'nin AB Gümrük Birliği'nin 'son aşamasına' girmesi öncesindeki

son yıldır. İkinci olarak, 1995, AB ve Akdeniz ülkeleri arasında Türkiye'nin serbest ticaret bölgesi gereksinimlerinin bir muhatabı olarak katılacağı 2010 yılına kadar bir serbest ticaret bölgesi oluşturmayı amaçlayan Barselona Süreci'nin başlatıldığı yıldır.

Şekil 1: Türkiye'nin Cezayir ile Dış Ticareti (000 dolar)

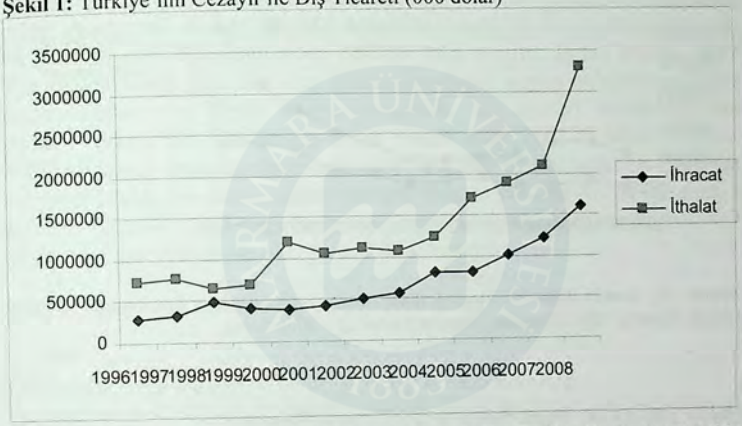

Kaynak: Dış ticarete ilişkin şekillerde kullanılan tüm veriler Türkiye Cumhuriyeti Türkiye İstatistik Kurumu'ndan alınmıştır. (http://www.tuik.gov.tr/Start.do)

Şekil 1 Türkiye ile Cezayir arasındaki ticaret açığının 2004'ten bu yana arttığını göstermektedir. İthalat ve ihracat arasındaki açık 2008 yılında genişlemiştir; bu durum Türkiye'nin Cezayir'den ihraç ettiği enerji miktarının artmasıyla açıklanabilir. Türkiye ile Türkiye'nin AKP üyeleri arasındaki ikinci en büyük ticari ortağı olan Cezayir arasında bir serbest ticaret anlaşmasının görüşmelerinin başlatılmasına ilişkin girişimler olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Şekil 2: Türkiye'nin Azerbaycan ile Dış Ticareti (000 dolar)

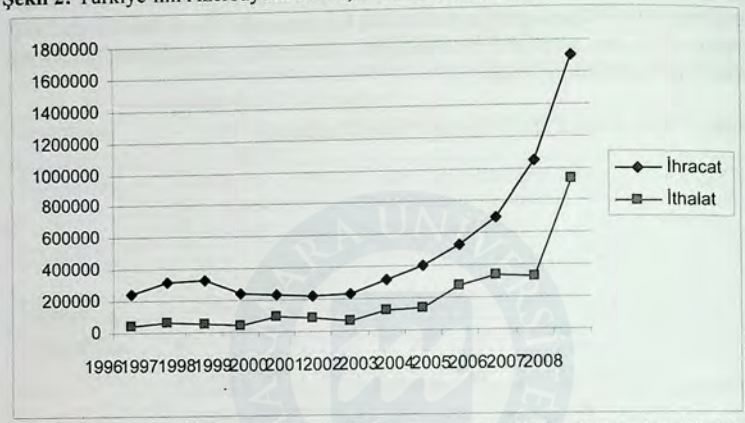

Kaynak: Dış ticarete ilişkin şekillerde kullanılan tüm veriler Türkiye Cumhuriyeti Türkiye İstatistik Kurumu'ndan alınmıştır. (http://www.tuik.gov.tr/Start.do)

Şekil 3: Türkiye'nin Beyaz Rusya ile Dış Ticareti (000 dolar)

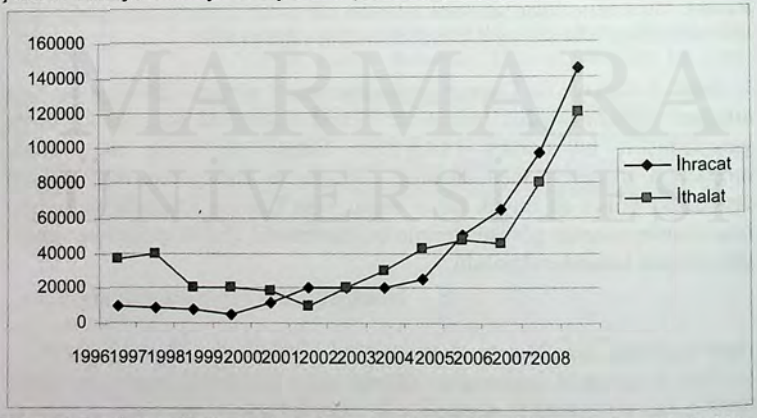

Kaynak: Dış ticarete ilişkin şekillerde kullanılan tüm veriler Türkiye Cumhuriyeti Türkiye İstatistik Kurumu'ndan alınmıştır. (http://www.tuik.gov.tr/Start.do)

Azerbaycan ile aramızdaki ticaretin hacmi ve Türkiye'nin ticaret fazlası 2003 yılından bu yana artmasına rağmen Azerbaycan Türkiye'nin dördüncü

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

büyük ticaret ortağıdır. Ticaret ilişkilerinin akdi temeline ilişkin olarak, Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması Kasım 1992'de yürürlüğe girmiş ve ülkeler arasındaki ekonomik ilişkileri zenginleştirmek için uzun-vadeli Ekonomik ve Ticari İşbirliği Anlaşması Nisan 2004'te imzalanmıştır.

Türkiye ile Beyaz Rusya arasındaki dış ticarete ilişkin 2 nokta göze çarpmaktadır. İlk olarak, iki ülke arasındaki ticaretin hacmi 2003 yılından bu yana artmasına rağmen ticari ilişkiler hala zayıftır. İkinci olarak, Şekil 3'te de görüleceği gibi ithalat ve ihracat arasındaki açığın dalgalanmasından dolayı Türkiye ve Beyaz Rusya arasındaki dış ticareti değerlendirmek güçtür. Türkiye'nin 2001 yılına kadar ticaret açığı, 2001'de ticaret fazlası, 2002'de ticaret dengesi, sonrasında 2005'e kadar ticaret açığı ve 2005'ten bu yana küçük bir farkla ticaret fazlası vardır. Türkiye ve Beyaz Rusya arasında Aralık 1993'ten bu yana bir Ticari ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması'nın yürürlükte olduğu unutulmamalıdır.

Şekil 4: Türkiye'nin Mısır ile Dış Ticareti (000 dolar)

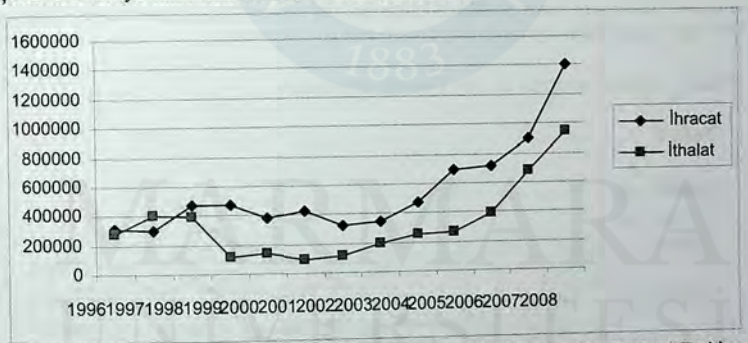

Kaynak: Dış ticarete ilişkin şekillerde kullanılan tüm veriler Türkiye Cumhuriyeti Türkiye İstatistik Kurumu'ndan alınmıştır. (http://www.tuik.gov.tr/Start.do)

Şekil 4'te görüldüğü gibi Türkiye ve Mısır arasındaki ticaretin hem hacmi hem de yapısı ticaret fazlası veren Türkiye-Azerbaycan ilişkilerine oldukça benzerdir. İhracatta 2003'ten bu yana görülen dikkate değer artış gözden kaçırılmamalıdır. Her iki ülkenin de Akdeniz Bölgesi ülkesi olmaları ve önceki tüm Akdeniz politikaları ve programlarına dahil olmaları nedeniyle Türkiye ve Mısır 1970'li yıllardan bu yana Akdeniz ortaklarıdır. İki ülke, Barselona Süreci ile başlatılan bir serbest ticaret anlaşmasını Mart 2007'de sonuçlandırmıştır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Şekil 5: Türkiye'nin Gürcistan ile Dış Ticareti (000 dolar)

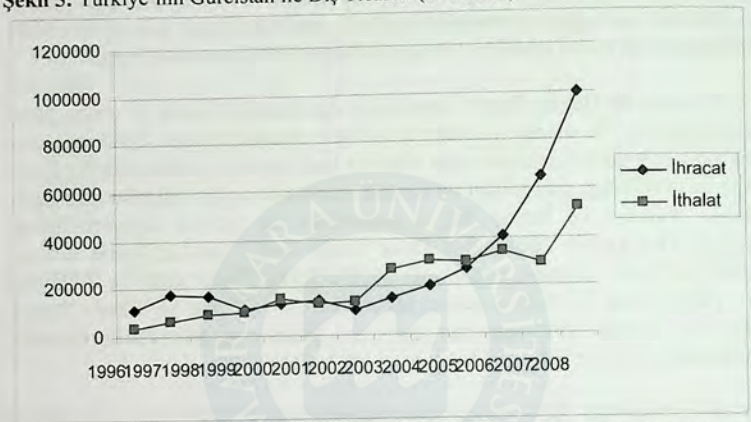

Kaynak: Dış ticarete ilişkin şekillerde kullanılan tüm veriler Türkiye Cumhuriyeti Türkiye İstatistik Kurumu'ndan alınmıştır. (http://www.tuik.gov.tr/Start.do)

Şekil 6: Türkiye'nin İsrail ile Dış Ticareti (000 dolar)

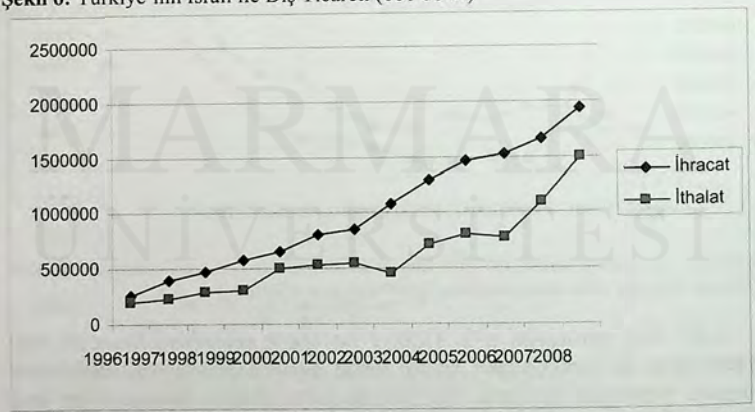

Kaynak: Dış ticarete ilişkin şekillerde kullanılan tüm veriler Türkiye Cumhuriyeti Türkiye İstatistik Kurumu'ndan alınmıştır. (http://www.tuik.gov.tr/Start.do)

Türkiye ve Gürcistan arasındaki ticaret ilişkilerine bakıldığında ihracatta 2003 yılından bu yana görülen ciddi artış dikkat çekicidir. Türkiye 2006 yılında bu yana artan bir ticaret fazlasına sahiptir. Türkiye'nin BDT AKP-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ENP ülkeleriyle arasında olan tek serbest ticaret anlaşmasının Gürcistan ile olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Şekil 6, Türkiye ve İsrail arasındaki ticaret hacminin diğer AKP ülkelerine nazaran hayli yüksek olduğunu göstermektedir. İsrail, Ukrayna ve Cezayir'in ardından Türkiye'nin AKP ülkeleri arasındaki üçüncü en büyük ortağıdır. Ayrıca Türkiye 1996'dan bu yana ticaret fazlasına sahiptir. Bir kez daha hatırlatmak gerekirse, AB tarafından bir Akdeniz ülkesi olarak değerlendirilen İsrail ve Türkiye arasında 1997'den bu yana bir serbest ticaret anlaşması vardır.

Şekil 7'de Ürdün'e yapılan ihracat ve Ürdün'den yapılan ithalat arasındaki büyük fark görülmektedir. Bu ülke ve Türkiye arasındaki ticari ilişkiler 2003'ten bu yana Türkiye lehine büyük artış göstermiştir. Ürdün Barselona Süreci'ndeki bir Akdeniz AKP ülkesi olsa da Türkiye ile Ürdün arasındaki serbest ticaret anlaşması henüz tamamlanmamıştır.

Şekil 7: Türkiye'nin Ürdün ile Dış Ticareti (000 dolar)

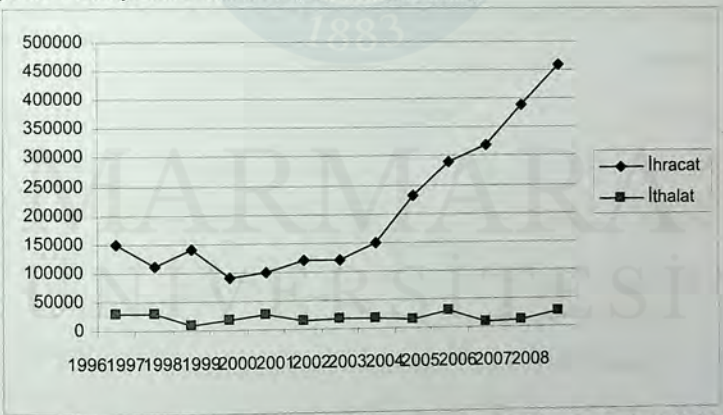

Kaynak: Dış ticarete ilişkin şekillerde kullanılan tüm veriler Türkiye Cumhuriyeti Türkiye İstatistik Kurumu'ndan alınmıştır. (http://www.tuik.gov.tr/Start.do)

Türkiye'nin Lübnan'a ihracatı her zaman ithalatından daha yüksek olmuştur ancak aradaki açık ihracattaki önemli artışa bağlı olarak 2004 yılından bu yana ciddi düzeyde genişlemiştir. Ürdün gibi Türkiye ve Lübnan arasında bir serbest ticaret anlaşması oluşturulmasına ilişkin görüşmeler de henüz sonlandırılmamıştır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Şekil 8: Türkiye'nin Lübnan ile Dış Ticareti (000 dolar)

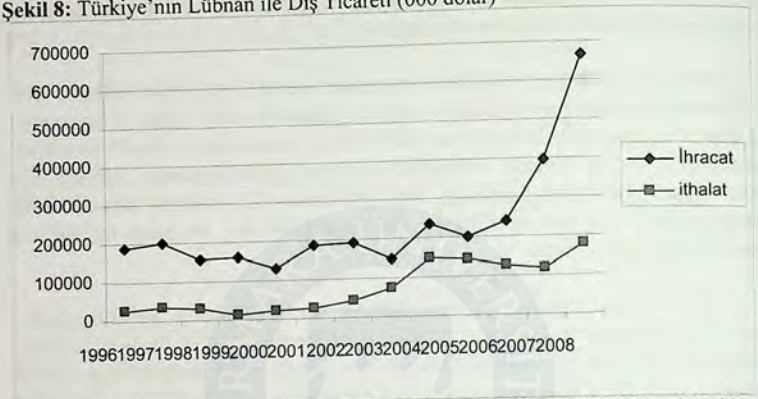

Kaynak: Dış ticarete ilişkin şekillerde kullanılan tüm veriler Türkiye Cumhuriyeti Türkiye İstatistik Kurumu'ndan alınmıştır. (http://www.tuik.gov.tr/Start.do)

Şekil 9: Türkiye'nin Ürdün ile Dış Ticareti (000 dolar)

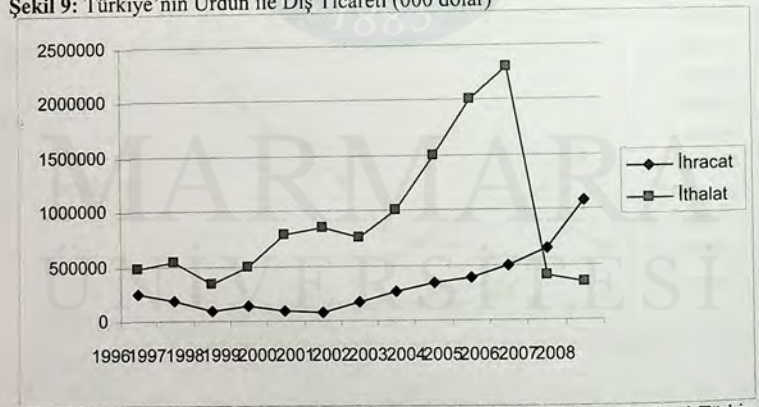

Kaynak: Dış ticarete ilişkin şekillerde kullanılan tüm veriler Türkiye Cumhuriyeti Türkiye İstatistik Kurumu'ndan alınmıştır. (http://www.tuik.gov.tr/Start.do)

İyi bilindiği üzere Libya Türkiye'nin ham petrol ihracatının başta gelen oraklarında biridir. 2006'dan sonra Libya'dan yapılan ithalatta görülen önemli düşüş Türkiye'nin ham petrol tedarikçilerini çeşitlendirme ve İran'dan sonra Rusya Federasyonu'na öncelik verme kararının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu sebeple Türkiye 2006'dan bu yana Libya ile ilişkilerinde bir ticaret fazlası yaşamaktadır. Ayrıca, Türkiye ve Libya

arasındaki bir serbest ticaret anlaşmasına ilişkin müzakereleri devam etmektedir.

Şekil 10: Türkiye'nin Moldova ile Dış Ticareti (000 dolar)

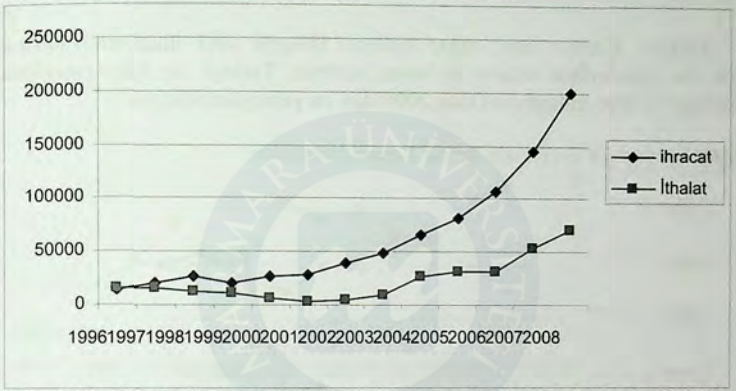

Kaynak: Dış ticarete ilişkin şekillerde kullanılan tüm veriler Türkiye Cumhuriyeti Türkiye İstatistik Kurumu'ndan alınmıştır. (http://www.tuik.gov.tr/Start.do)

Şekil 11: Türkiye'nin Fas ile Dış Ticareti (000 dolar)

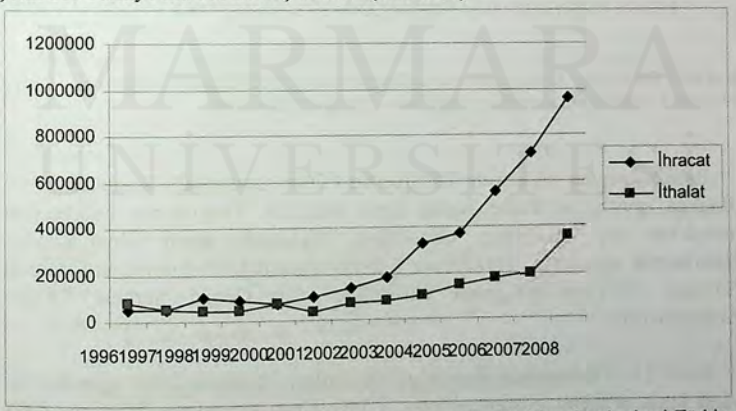

Kaynak: Dış ticarete ilişkin şekillerde kullanılan tüm veriler Türkiye Cumhuriyeti Türkiye İstatistik Kurumu'ndan alınmıştır. (http://www.tuik.gov.tr/Start.do)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Diğer AKP-ENP ülkeleriyle karşılaştırıldığında Türkiye'nin Moldova ile ticareti oldukça düşüktür. Türkiye 2005'ten bu yana fark edilir derecede artan bir ticaret hacmine sahiptir. Ticari ilişkilerin akdi temeli 1994 yılından bu yana yürürlükte olan Ticaret ve İşbirliği Anlaşması'dır.

Türkiye, Cezayir hariç diğer Akdeniz Bölgesi AKP ülkelerinin aksine Fas ile ilişkilerinde ticaret fazlasına sahiptir. Türkiye ve Fas arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması Ocak 2006'dan bu yana yürürlüktedir.

Şekil 12: Türkiye'nin Filistin ile Dış Ticareti (000 dolar)

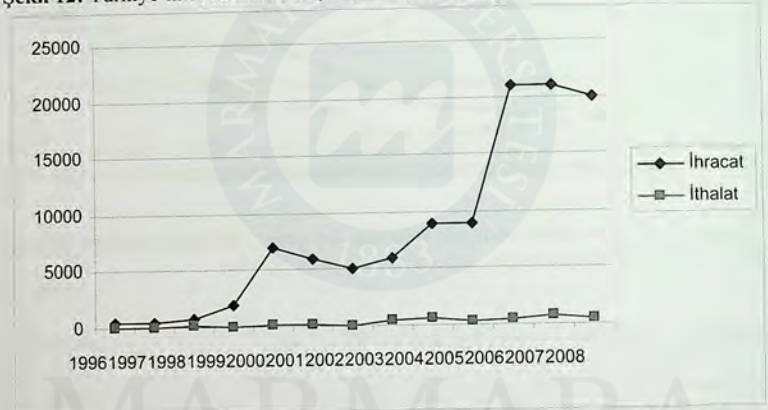

Kaynak: Dış ticarete ilişkin şekillerde kullanılan tüm veriler Türkiye Cumhuriyeti Türkiye İstatistik Kurumu'ndan alınmıştır. (http://www.tuik.gov.tr/Start.do)

Politik konular nedeniyle Türkiye ve Filistin arasındaki ticaret ilişkileri oldukça zayıftır ve ticaret hacmi hayli düşüktür. Türkiye'nin Filistin'den neredeyse hiç ithalatının olmadığını söylemek abartı olmayacaktır. Hatırlatmak gerekirse, Türkiye ve Filistin arasındaki ilişkilerin akdi temeli Haziran 2005'ten bu yana yürürlükte olan Geçici Serbest Ticaret Anlaşması'dır.

Şekil 13, Türkiye'nin Suriye'ye ihracatının özellikle 2004 yılından bu yana hızla arttığını göstermektedir. Türkiye'nin ihracatının 2004 ve 2008 yılları arasında neredeyse iki katına çıkmış olduğunu görmek son derece dikkat çekicidir. Ancak öte yandan 2006'dan bu yana ithalatta görülen yükselme de göz önünde bulundurulmalıdır. Taraflar arasında bir serbest

ticaret bölgesinin oluşturulmasını amaçlayan Ortaklık Anlaşması 2007 yılından bu yana yürürlüktedir.

Şekil 13: Türkiye'nin Suriye ile Dış Ticareti (000 dolar)

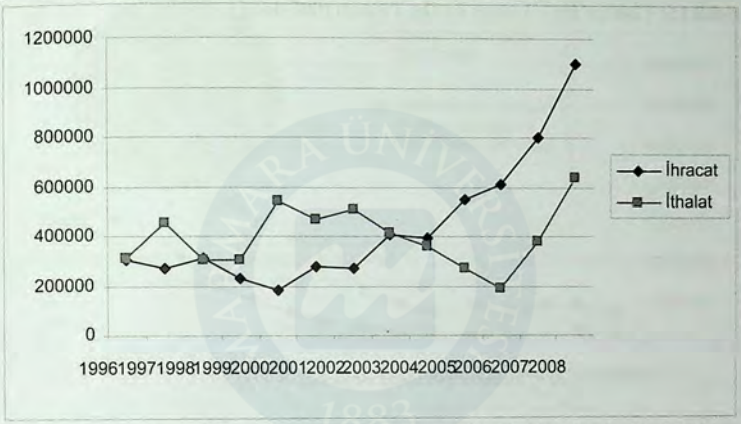

Kaynak: Dış ticarete ilişkin şekillerde kullanılan tüm veriler Türkiye Cumhuriyeti Türkiye İstatistik Kurumu'ndan alınmıştır. (http://www.tuik.gov.tr/Start.do)

Şekil 14: Türkiye'nin Tunus ile Dış Ticareti (000 dolar)

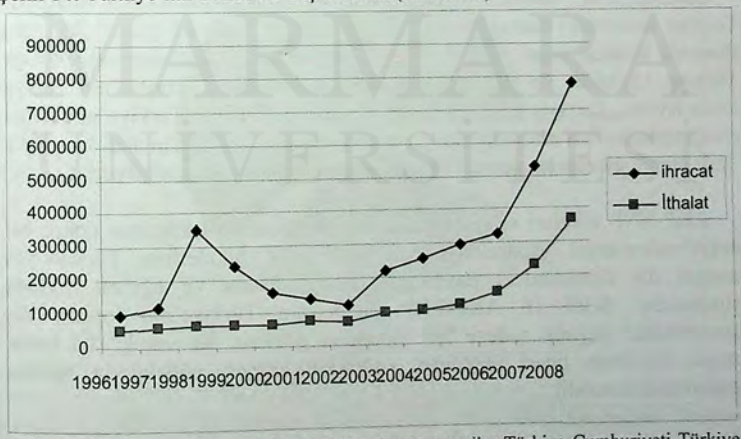

Kaynak: Dış ticarete ilişkin şekillerde kullanılan tüm veriler Türkiye Cumhuriyeti Türkiye İstatistik Kurumu'ndan alınmıştır. (http://www.tuik.gov.tr/Start.do)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ticaret hacmi çok yüksek olmasa da, Türkiye Tunus ile ilişkilerinde ticaret fazlasına sahiptir. Ülkeler arasında 2005 yılından bu yana serbest ticaret bölgesi oluşturmayı amaçlayan bir Ortaklık Anlaşması vardır.

Şekil 15: Türkiye'nin Ukrayna ile Dış Ticareti (000 dolar)

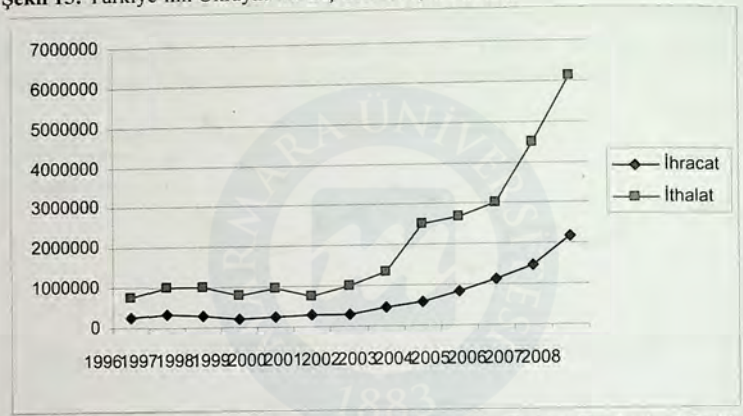

Kaynak: Dış ticarete ilişkin şekillerde kullanılan tüm veriler Türkiye Cumhuriyeti Türkiye İstatistik Kurumu'ndan alınmıştır. (http://www.tuik.gov.tr/Start.do)

Ukrayna, AKP ülkeleri içinde Türkiye'nin en büyük ticaret ortağıdır. Taraflar arasındaki ticaret hacmi 2008 yılında yaklaşık 8,5 milyar dolardır. Bununla birlikte temel olarak yüksek miktarda enerji ithalatından dolayı Türkiye Ukrayna ile ticaretinde ticaret açığı verir. Ukrayna'nın Rusya Federasyonu, Cezayir ve Orta Doğu ülkeleriyle birlikte Türkiye'nin temel enerji tedarikçileri arasında olduğu hatırlanmalıdır. İlişkilerin akdi temeliyle ilgili olarak ülkeler bir serbest ticaret anlaşması üzerinde görüşüyorlar.

AKP-ENP ülkeleri ve Türkiye arasındaki ticaret ilişkilerinin doğru bir değerlendirmesini yapabilmek için AKP-ENP ülkelerinin Türkiye'nin toplam dış ticaretindeki payı, ikili ticaret hacmi ve eğilimi dikkate alınmalıdır. Şekil 16 AKP-ENP ülkelerinin Türkiye'nin toplam dış ticaretindeki payının sadece %8 olduğunu gösterir. Ne var ki, bu kadar düşük bir oran ticari ilişkilerin gelecekte artması olasılığıyla birlikte değerlendirilmelidir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Şekil 16: AKP-ENP Ülkelerinin Türkiye'nin Toplam Dış Ticaretindeki Payı (%), 2008

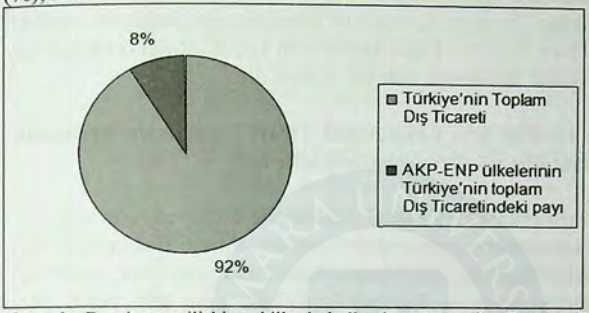

Kaynak: Dış ticarete ilişkin şekillerde kullanılan tüm veriler Türkiye Cumhuriyeti Türkiye İstatistik Kurumu'ndan alınmıştır. (http://www.tuik.gov.tr/Start.do)

Şekil 17: Türkiye'nin AKP-ENP Ülkeleriyle Toplam Ticaretinde Her Bir AKP-ENP Ülkesinin Payı (%), 2008

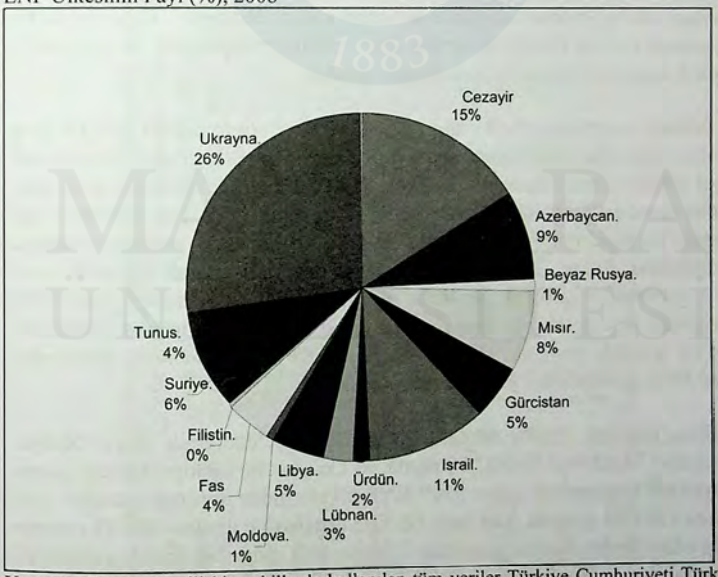

Kaynak: Dış ticarete ilişkin şekillerde kullanılan tüm veriler Türkiye Cumhuriyeti Türkiye İstatistik Kurumu'ndan alınmıştır. (http://www.tuik.gov.tr/Start.do)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Her bir AKP-ENP ülkesi ve Türkiye arasındaki ikili ticarete bakıldığında Şekil 17'de de görüldüğü gibi, Türkiye'nin AKP-ENP ülkeleri arasındaki en büyük ticaret ortakları Ukrayna, Cezayir ve İsrail'dir. Bu ülkelerin oranları sırasıyla %26, %15 ve %11'dir. Diğer taraftan en küçük ticaret ortakları her biri %1 paya sahip olan Moldova ve Beyaz Rusya'dır.

4. AKP-ENP Türkiye için Gelecekteki Ticari Faaliyetler Açısından Büyük bir Fırsat Olarak Değerlendirilebilir mi?

İlişkilerin akdi temelini ve AKP-ENP ülkeleriyle Türkiye arasındaki ikili ticaret ilişkilerini inceledikten sonra yıllık Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) artış oranı, yıllık kişi başı Gayrisafi Yurtiçi Hasıla artış oranı, mal ve hizmet ithalat ve ihracatının Gayrisafi Yurtiçi Hasıla'daki payı gibi temel bazı göstergeler kullanarak AKP-ENP ülkeleri ve Türkiye arasındaki ticaretin gelecekte gelişme olasılığını tahmin etmek amacıyla kısa bir değerlendirme yapılmıştır. Ülkelerin temel iktisadi göstergeleri üzerinde bir etkisi olabilecek tüm değişkenler ve AKP ülkeleriyle Türkiye arasındaki ticari ilişkileri etkileyebilecek değişkenler sabit kabul edilmiştir. Dolayısıyla bu çalışmanın sonucu ileriki çalışmalar için bir temel oluşturacak ve daha derin ampirik araştırmaların zeminini hazırlayacaktır.

Tablo 4'te görüldüğü gibi tüm AKP-ENP ülkelerinin pozitif GSYİH artış oranları gelecekte olabilecek ticari gelişmelerin pozitif göstergeleri olarak kabul edilmektedir Bununla birlikte, İsrail, Libya ve Lübnan gibi bazı ülkeler dışındaki ülkelerin hane halkı satın alma gücü çok düşüktür; bu durum, Türkiye'nin ihracatını kısa vadede artırmasının zorluğunu ortaya koymaktadır. Fakat GSYİH yıllık büyüme değerleri artarak ülkelerin satın alma gücündeki gelişim ve hızlı eğilime işaret etmektedir. AKP-ENP ülkelerinin dışa açıklığını temsil ettiği düşünülen mal ve hizmet ithalatının GSYİH içindeki payı ele alındığında tüm AKP-ENP ülkelerini dahil eden genel bir değerlendirme yapmak zor olacaktır.

Buna rağmen, veriler dikkatli bir şekilde incelendiğinde Beyaz Rusya, Gürcistan, Moldova, Tunus, Ukrayna ve Cezayir'in Türkiye'nin dış ticaret perspektifi bağlamında diğer AKP-ENP ülkelerinden ayrıldığı görülür. Çok yüksek GSYİH artışına, kişi başı GSYİH artışına ve ithalat-GSYİH oranına sahip olan Beyaz Rusya gelecekte Türkiye için ciddi bir ticaret potansiyeli oluşturabilir. Türkiye'nin AKP-ENP ülkeleriyle ticaretinde Beyaz Rusya'nın payı 2008'de sadece %1'dir. Bu nedenle Beyaz Rusya ile ticareti yakın tarihte artırmak Türkiye'nin önceliklerinden biri olmalıdır. Ne var ki Aralık 1993'ten bu yana yürürlükte olan Ticaret ve Ekonomik İşbirliği

Tablo 4: AKP-ENP Ülkelerinin ve Türkiye'nin Temel Ekonomik Göstergeleri

AKP ülkeleri	GSYİH artışı (yıllık %)				Kişi başı GSYİH (sabit 2000 ABD $)				Kişi başı GSYİH artışı (yıllık %)				Mal ve Hizmet İthalatı (GSYİH'nin yüzdesi)			
	1995	2000	2005	2007	1995	2000	2005	2007	1995	2000	2005	2007	1995	2000	2005	2007
Cezayir	4	2	5	3	1662	1796	2117	2157	2	1	4	2	29	21	24	23
Ermenistan	7	6	14	14	461	620	1127	1457	9	7	14	14	62	51	43	39
Azerbaycan	-12	11	26	25	488	655	1183	1951	-13	10	25	24	42	38	53	30
Beyaz Rusya	-10	6	9	8	920	1273	1871	2243	-10	6	10	8	54	72	59	68
Mısır	5	5	4	7	1278	1501	1630	1800	3	3	3	5	28	23	33	35
Gürcistan	3	2	10	12	458	648	973	1218	5	3	11	13	42	40	52	58
İsrail	7	9	5	5	17574	19666	19850	21234	4	6	3	4	37	38	43	45
Ürdün	6	4	7	6	1723	1764	2109	2248	3	2	5	3	73	68	94	99
Lübnan	7	1	1	2	4272	4459	5119	5111	4	0	0	1	62	37	43	50
Libya	n.a*.	1	6	7	n.a.	6453	6828	7375	n.a.	-1	4	5	22	15	n.a.	n.a.
Moldova	-1	2	8	3	331	311	468	515	-1	3	9	4	58	75	92	98
Fas	-7	2	3	3	1161	1301	1566	1693	-8	0	2	2	34	33	38	45
Suriye	6	3	5	7	1181	1170	1257	1339	3	0	2	4	38	29	40	41
Tunus	2	5	4	6	1651	2033	2407	2652	1	4	3	5	49	48	50	57
Ukrayna	-12	6	3	8	670	636	960	1123	-12	7	3	8	50	57	51	51

Kaynak: Veriler Dünya Bankası'ndan alınmıştır[14].

* Mevcut Değil (n.a.)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Anlaşması ile bu amacı gerçekleştirmek neredeyse imkânsızdır. Tarafların en kısa zamanda bir serbest ticaret anlaşması imzalaması uygun bir alternatif olabilir.

Gürcistan, Ürdün, Moldova ve Tunus, Beyaz Rusya ile benzer ekonomik özelliklere sahiptir. Bu ülkeler yüksek GSYİH artışına, kişi başı GSYİH artışına ve ithalat-GSYİH oranına sahiptir. Dolayısıyla gelecekte yüksek ticaret potansiyeli beklemek mantıklıdır. Türkiye'nin AKP ülkeleriyle toplam ticaretinde 2008 yılında %5'lik paya sahip olan Gürcistan ve Türkiye arasında 2006 yılından bu yana yürürlükte olan Serbest Ticaret Anlaşması iki ülke arasındaki ticaretin artmasını kolaylaştırabilir. Türkiye'nin AKP-ENP ülkeleriyle toplam ticareti içinde Ürdün ve Moldova'nın sahip olduğu payın küçüklüğü düşünüldüğünde serbest ticaret anlaşmalarına ilişkin görüşmelerin sonuçlandırılması öncelikler arasındadır. 2005 yılından bu yana Türkiye ve Tunus arasında, taraflar arasında bir serbest ticaret bölgesinin oluşturulmasını amaçlayan bir Ortaklık Anlaşması vardır.

Farklılıkları nedeniyle Ukrayna ve Cezayir'in özel olarak değerlendirilmesi gerekebilir. Yüksek GSYİH artışına, kişi başı GSYİH artışına ve ithalat-GSYİH oranına sahip olan Ukrayna gelecekte Türkiye için oldukça önemli bir ticaret partneri olma potansiyeline sahiptir. Ayrıca, Ukrayna ile ticari ilişkilerinde Türkiye'nin ticaret açığı vermesi ve Ukrayna'nın Türk dış ticaretindeki yüksek payı bu ülkenin Türkiye'nin gelecekteki dış ticareti açısından önemini ortaya koyar. Dolayısıyla, taraflar arasında bir serbest ticaret anlaşmasının oluşturulmasına ilişkin süregelen görüşmeler ticaret ilişkilerini güçlendirmek açısından uygun bir araç olabilir. Öte yandan, %15'lik payıyla AKP-ENP ülkeleri arasında Türkiye'nin ikinci büyük ticari ortağı olan Cezayir Türkiye ile ticaretinde ticaret fazlası verir. Bu durum, taraflar arasında bir serbest ticaret anlaşmasının önemini artırır ve bu yönde yoğun girişimler gerektirir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Sonnotlar:

---

* Yard. Doç. Dr. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

[1] Karen A. Smith, "The Outsiders: The European Neighbourhood Policy", *International Affairs,* Vol. 81, No. 4, 2005, [s. 757], s: 757-773.

[2] William Wallace, Looking after the Neighbourhood: Responsibilities for the EU-25", Groupement D'Études et de Recherches, *Notre Europe, Policy Papers*, No. 4, 2003, [s. 4].

[3] European Commission, Wider Europe Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours, COM (2003) 104 final, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com03_104_en.pdf Erişim tarihi 11.09.2009.

[4] European Council, Brussels European Council Presidency Conclusions, 2003 http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/77679.pdf Erişim tarihi 11.09.2009.

[5] Günter Verheugen, "Address given by Günter Verheugen on the European Neighbourhood Policy, Bratislava", *Prime Ministerial Conference of the Vilnius and Visegrad Democracies,* 19.03.2004, http://www.ena.lu/ Erişim tarihi 10.09.2009.

[6] Romano Prodi, *Agence Europe*, 14.12.2002.

[7] Susanne Milcher ve Ben Slay, "The Economics of the European Neighbourhood Policy: An Initial Assessment", *Center for Social and Economic Research, Studies and Analysis,* No. 291, Warsaw, 2005, March 7.

[8] Barselona Süreci AB tarafından Kasım 1995'te Barselona'da başlatılan Avrupa Akdeniz Ortaklığı'nın yaygın olarak kullanılan ismidir ve Avrupa politik ve ekonomik istikrarını Orta Doğu dahil olmak üzere Akdeniz Bölgesi'ne genişletmek yönündeki ilk gerçek girişim olarak değerlendirilebilir. Temel amaç, bir bütünleşme süreci aracılığıyla ekonomik kalkınma ve refah ile demokrasi ve barış bölgesi oluşturmaktır. Anahtar hedef 2010 yılı itibariyle bir serbest ticaret bölgesi oluşturmaktır, ancak bu ulaşılamaz bir tarihtir.

[9] Judith Kelley, "New Wine in Old Wineskins: Promoting Political Reforms through the New European Neighbourhood Policy", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 44, No. 1, 2006, [s. 32, 33], s: 29-55.

[10] Dimitar Bechev ve Kalypso Nicolaidis, "Whither the European Neighbourhood Policy? Scenarios for a Special Relationship", *European View*, Vol. 7, 2008, [s. 24], s: 23-31.

[11] European Commission, [s. 4].

[12] Gwendolyn Sasse, "The European Neighbourhood Policy: Conditionality Revisited for the EU's Eastern Neighbours", *Europe-Asia Studies,* Vol. 60, No. 2, 2008, [s. 301], s: 295-316.

[13] Decision No 1/95 of the EC – Turkey Association Council on Implementing the Final Phase of the Customs Union, http://www.ena.lu/ Erişim tarihi: 29.09.2009.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

[14] World Bank, World Development Indicators (Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri Veritabanı), http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators Erişim: 29.09.2009.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Avrupa-Akdeniz İlişkileri İçinde Türkiye: Akdeniz İçin Birlik Adında Donmuş Bir Proje*

Pia Alilonttinen**

1. Giriş: Zorlu Koşullar

Akdeniz havzasında çok taraflı işbirliği gerçekleştirmenin birçok anlamda zorlukları bulunmaktadır. Akdeniz'in çevresindeki bölge, 700 milyonun üzerinde nüfusa sahiptir ve birçok bağlamda iki aşırı ucu içermektedir. İki kıyı arasındaki ekonomik fark, dünyada iki komşu bölge arasında bulunan en büyük farktır: Kişi başı Gayri Safi Milli Gelir her yıl 1 ila 10 arasında değişmektedir. Ayrıca, kuzeyden güneye doğru yatırım oranları düşmektedir: Avrupa Birliği'nin (AB) doğrudan yabancı yatırımının sadece %2,3'ü güneydeki komşulara gitmektedir. Karşılaştırmak gerekirse, Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin doğrudan yabancı yatırımının %20'si kendi güneyindeki bölgelere gitmektedir. Geleceğe ilişkin yeni bir takım zorluklar da ortaya çıkmaktadır. Akdeniz havzası iklim değişikliğinden en fazla etkilenen bölgelerden biri olacaktır. 20 yıl sonra, tahminlere göre her iki mülteciden biri, iklim değişikliğine bağlı nedenlerden dolayı Akdeniz havzasının güney bölgelerinden göç edecektir.[1]

Türkiye nüfus bakımından havzanın yaklaşık %10'unu oluşturmaktadır. Ülkenin jeostratejik önemi ise üç kıtanın ortasında bulunmasından kaynaklanmaktadır. Bu anlamda komşu ülkelerle anlaşmalar yapması zorluklar içermektedir. Buna rağmen, Türkiye'nin komşularına karşı dış politikasındaki son gelişmeler cesaret vericidir. 1963'den bu yana Avrupa Ekonomik Topluluğu anlaşması, Türkiye'yi Avrupa'nın uzun dönemli ekonomik müttefiki olarak göstermiştir. Bu bağlamda, Türkiye, 1995 Barselona Süreci olarak da bilinen Avrupa-Akdeniz Ortaklığını tesis eden 29 ülkeden biridir. AB-Türkiye üyelik müzakereleri ise 10 yıl sonra başlamıştır. Müzakerelerin başlamasından sadece iki yıl sonra Fransız Başbakan adayı Akdeniz Birliği[2] kapsamında başka bir çerçeve sunarak müzakereleri farklı bir rotaya yöneltme girişiminde bulunmuştur. Aynı

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

girişim 1998 yılında AB Cardiff Zirvesi sırasında da olmuş ancak Türkler bu toplantıya katılmama kararı almışlardır. Bu makale, Akdeniz için Birlik'in (Union for Mediterranean) oluşturulma sebeplerini ve temel hedeflerini incelemektedir. Bununla beraber ortaya çıktığı tarihten itibaren projenin karşılaştığı problemlere değinilmekte ve sürecin geleceğine ilişkin kısa bir bakışa da yer verilmektedir.

2. Tarihi Bakış: Barselona Süreci

AB'nin, 1972'deki Küresel Akdeniz Politikası'ndan itibaren Akdeniz'in iki kıyısını birbirine yaklaştırma girişimleri olmuştur. 1970'lerin sonuna doğru, kısmen petrol krizini engellemek adına Avrupa-Arap diyalogu kurulmuştur. 1992'de Akdeniz ülkelerinin kalkınması için yapılan yardımların miktarını artırarak finansal yardımlara daha çok önem veren Yeni Akdeniz Politikası başlatılmıştır. 1990 yılında da 10 Batı Akdeniz ülkesi '5+5 Grubu' adında bir işbirliği süreci başlatmışlardır. Bundan sonra 1993-1995[3] yılları arasında Oslo Mutabakatı, kalkınma destekleri, ticaret kolaylıkları ve ortaklık anlaşmalarıyla İsrail ve Filistin arasındaki barış sürecini desteklemiştir. Halbuki tarihler henüz 1995 yılını gösterdiğinde, İspanya'nın AB dönem başkanlığı boyunca, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı olarak da bilinen Barselona Süreci başladığı zaman Akdeniz havzası meselesi ilk kez AB gündeminde en üst sıraya konulmuştur. Bu anlamda, Barselona Süreci, Oslo Mutabakatı'nın olumlu neticesinin bir devam süreci olarak görülebilir. Türkiye, Barselona'daki toplantıya katılan ve siyasi, ekonomik ve kültürel/sosyal olarak üç öğeden oluşan Barselona Deklarasyonu'nu kabul eden 29 ülkeden biri olmuştur.

Daha sonra süreç bazı temel başarısızlıklarından dolayı eleştirilmiştir. Barselona Süreci'nin başarısızlıklarının nedenleri çok çeşitlidir. Fransızlar'a göre, ortaklar arasındaki 'sahiplenme' eksikliği, en büyük sebeplerden birini oluşturmaktadır. Buradan sadece güney ortaklar kastedilmemekte, isim vermek gerekirse AB tarafındaki motivasyon eksikliği nedeniyle Barselona Süreci de eleştirilmektedir –esas olarak Güney Avrupa ülkeleri Akdeniz gündeminde ilerlemeye ilgili göstermişlerdir. İkinci temel neden ise ekonomiye ilişkindir: Barselona Süreci'nin başarısızlıklarından biri de kolayca gerçekleştirilebilir topluluk yerine ticari rekabete odaklanmasıdır. Bununla ilgili olarak, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın ticaret vasıtasıyla bir Kuzey-Güney kalkınma programı olması düşünüldüğü halde, AB paradoksal bir şekilde tarımsal ürünleri ve emek-yoğun hizmetleri ortaklık anlaşmalarından çıkarmıştır[4]. AB, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'ndaki Arap üyelerin ekonomik ve siyasi reformlardaki başarısızlıklarının ortaklık

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

anlaşmalarından bu hususların çıkarılmasının nedeni olarak göstermiştir. Bu durum, kuzeydeki ülkelerin güneydeki ülkelerden siyasi reform beklediği ve güneydekilerin bunu kendi iç istikrarlarına yönelik bir tehdit olarak gördüğü bir kısır döngü olarak görülebilir[5]. Sonuç olarak, Barselona Süreci'nin tamamen bir başarısızlık olduğu kanısına kapılmamak gerekir. Örneğin, Anna Lindh kuruluşu ve Euromesco ağları bugüne kadar oldukça iyi çalışmıştır.

3. Akdeniz için Birlik Oluşumu

Akdeniz için Birlik, ilk kez Sarkozy'nin 7 Şubat 2007 tarihinde Toulon'daki başbakanlık kampanyasındaki bir konuşması sırasında geçmiştir. Konuşma, açık bir şekilde, bir Avrupa ülkesi olmadığı için Türkiye'nin Avrupa Birliği'nde yeri olmadığından bahsetmekteydi. Bu açıklamadan sonra konuşma, göç, yolsuzluk, organize suç ve terörizmle mücadele gibi diğer önemli konulara odaklanmıştır[6]. Sarkozy'nin asıl fikrinin, ilişkilerin çerçevesine yönelik bu yeni tercihi önererek Türkiye'nin üyelik müzakerelerinden dışlanması olması kayda değerdir. Bu konuşmadan sonra Fransa ile Türkiye arasındaki ilişkiler, Akdeniz için Birlik'e yönelik zirve oluşturulana kadar daha da kötüleşmiştir. 2007 Aralık ayında, Fransa, İtalya ve İspanya tarafından 'Roma Çağrısı' olarak adlandırılan resmi bildiri, Akdeniz projesi için Birlik'i daha da netleştirmiştir. Sarkozy'nin Toulon'daki konuşmasının aksine, bildirinin son cümlesinde "Akdeniz için Birlik ne ilgili ülkelerin istikrar ve birlik sürecine ne de bir taraftan Avrupa Birliği ve Hırvatistan, diğer taraftan Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki müzakere sürecine müdahale etmeyecektir" ifadesi yer almaktadır"[7].

Akdeniz için Birlik, 2008 Mart ayında Avrupa Konseyi fikri onayladığında bir Avrupa projesi olmuştur. O esnada, halen Almanlarla karşıt görüşe sahip olan Fransızların AB'ye kıyısı olmayan AB üye ülkelerini dışlama teklifi devam etmekteydi. AB'nin büyük finansman kaynaklarından olan Almanya, Akdeniz için Birlik'e yönelik kararlar alınırken masada bulunmak istemekteydi. Ayrıca Komisyon Fransız teklifine daha şüpheli yaklaşırken, Finlandiya ve Büyük Britanya gibi diğer bazı devletler de Alman teklifini başlangıç aşamasında kabul etmekteydi. Almanların, tüm AB ülkelerini Birlik içine alma teklifi kazanmış ve Sarkozy'nin esas fikri sönmeye başlamıştır. 1995 yılında Barselona Süreci'nin başlaması sırasında, yaklaşık 10 Arap ülkeye karşın AB'nin 15 üyeye sahip olması dikkate değerdir. Yeni birlik ile bu iki blok arasındaki denge bozulmuştur.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Akdeniz için Birlik, resmi olarak 43 ülke tarafından 13 Temmuz 2008 tarihinde tüm AB üye ülkelerinin katılımıyla devlet başkanları düzeyindeki bir zirve ile Fransız Başkanlığı sırasında başlatılmıştır. Projenin amacı, Avrupa komşuluğu şemsiyesi altında Kuzey ile Güney arasında dengeli bir ortaklık oluşması için Barselona Süreci'ni yenilemektir. Türkler Toulon'daki konuşmayı unutmamış, Zirve'ye sadece hadiseden bir gün önce katılmıştır[8]. Türkiye Dışişleri Bakanı, toplantıdan bir gün önce "Biz bu projeye ancak, Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin bir alternatifi olmadığından emin olduktan ve bu durumun proje ile ilgili tüm dokümanlarda açıklığa kavuşmasından sonra; ve Fransız Başbakanı Nicholas Sarkozy'nin Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'a ayrıca bir telefon konuşmasıyla sözlü olarak güvence vermesinden sonra dahil olmaya karar verdik" duyurusunu yapmıştır[9]. Bu açıklama şunu kanıtlamıştır ki olaydan 1,5 yıl önce olan Toulon konuşması halen unutulmamıştır. Temmuz 13'teki Zirve sırasında, birçok politikacının, özellikle de Fransızların dili daha olumlu ve hatta idealist olmuştur. Zirve'den önce, Fransız Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nden Dr. Dorothee Schmid, bunun karar alma toplantısından ziyade sosyal bir olay olacağını söylemiştir[10]. Bir bakıma da haklıdır. Bunun ötesinde, Akdeniz için Birlik, Barselona Süreci'nde olduğu gibi güvenlik adına ve aynı zamanda enerji güvenliğini sağlamak anlamında AB tarafından yeni bölgesel sınırlar yaratma çabası olarak görülebilir.

Güvenlikle ilgili amaç aynı zamanda Avrupa Güvenlik Stratejisi'nde de "Akdeniz havzası, ekonomik durgunluk, sosyal huzursuzluk ve çözülmemiş anlaşmazlıklara ilişkin ciddi problemleri halen yaşamaktadır. Avrupa Birliği'nin çıkarları, Barselona Süreci çerçevesinde daha etkin ekonomik, kültürel ve güvenliğe ilişkin işbirliği yoluyla Akdenizli ortaklarıyla devam eden bir bağlantıyı gerektirmektedir. Arap dünyası ile daha geniş bir bağlantı da düşünülmelidir"[11] şeklinde ifade edilmiştir. En azından bir ülke bu konuda bu kadar olumlu düşünmemektedir: Libya lideri Muammar Kaddafi Paris Zirvesi'ne katılmamıştır. Zirve'den birkaç gün önce Tripoli'deki bir basın toplantısında Akdeniz için Birlik'in, Arap ve Afrika uluslarını böleceğini açıklamıştır. Ayrıca planın Arap kaynaklarına ulaşmak adına olduğunu da belirtmiştir: "Bize ve kaynaklarımıza ihtiyaç duyan Avrupa'dır. Biz onlarla denk güç konumunda müzakere etmeliyiz "[12]. Bugün yine de Libya, Akdeniz için Birlik'in gözlemci üyesidir.

Az önce de ifade edildiği gibi, Barselona Süreci kendisinden beklenen belki çok sayıdaki amaç ve beklentinin sadece küçük bir kısmını başarabilmiştir. Bu anlamda Akdeniz için Birlik, durumu iyileştirmeyi hedeflemektedir. Büyük bir kurumsal yapı bu amaç için inşa edilmiştir:

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Hükümet düzeyinde iki yılda bir düzenlenen zirveler ve yıllık Dışişleri Bakanları Toplantısı ve Hükümet görevlileriyle başbakan düzeyinde toplantılar ve aylık üst düzey resmi toplantıları içermektedir. Bununla birlikte, yıllık Dışişleri Bakanları toplantısı, başbakan düzeyinde toplantılar ve aylık üst düzey resmi toplantılar, Barselona Süreci esnasında zaten mevcuttular. Bu anlamda Barselona Süreci ve Akdeniz için Birlik kıyaslandıklarında aralarındaki üç büyük fark şu şekildedir: 1. Kuzey ve Güney kıyıları arasında eş-başkanlık, 2. Daimi sekreterlik, ve 3. Somut büyük projeler.

İlk olarak eş-başkanlık, Kuzey ve Güney kıyıları arasındaki ortak sahipliği güçlendirmeyi hedeflemektedir. Bu, zirvelere, yıllık Dışişleri Bakanları Toplantılarına, başbakan düzeyinde sektörel toplantılara, üst düzey ve Ortak Daimi Komite toplantılarına yöneliktir. 2008-2009 yıllarında eş-başkanlar AB adına Fransa, Çek Cumhuriyeti ve İsveç; Güney tarafı adına ise Mısır'dı. AB açısından bu duruma ilişkin büyük güçlükler vardı: kural olarak, AB Dönem Başkanı aynı zamanda Akdeniz için Birlik'in de başkanı sıfatına sahipti. Ancak, Fransa ve özellikle Başbakan Sarkozy, sorumlulukları paylaşmayı kabul etmek anlamında AB dönem başkanlığıyla anlaşma yapmak için girişimlerde bulunmuştur. İsveçli dönem başkanından önce, Tampere Peace Araştırma Enstitüsü direktörü Prof. Tuomo Melasuo bu konuya değinmiş ve AB'nin Akdeniz havzasında ve Arap dünyasındaki politik rolünün ciddi anlamda İsveç'in ellerinde olması gerekirken, İsveçli dönem başkanının görevlerin yönetimini Fransa'ya bırakabileceğini eklemiştir[13]. Ayrıca, İspanyollar'ın Fransız politikalarının yanında durarak gelecek dönem başkanlığını alacaklarına ilişkin olarak Fransa ve İspanya arasındaki sıkı pazarlıklar tartışma konusu olmuştur[14].

İkinci olarak, Ortak Daimi Komite ve daimi sekreterlik ortak sahipliği daha da güçlendirmeyi hedeflemektedir. Sekreterliğin görevleri hükümet düzeyinde toplantılar ile kararlaştırılan ortak inisiyatifler için teklifler yapmayı da kapsamaktadır. Sekreterlik aynı zamanda projelerin takip sürecinde de sorumluluğa sahiptir. Ancak çalışanların işe alım süreci henüz başlamamıştır. Sekreterliğin gerçek anlamda kurulmasından sonra bile hala bazı problemlerin ortaya çıkma olasılığı bulunmaktadır: Her ülke kendi ilgi alanlarını takip etme teşebbüsünde bulunurken 47 aktör ile (İsrail ve Arap devletleri de dahil olmak üzere) zirvelerde kabul edilmiş olan projelerde fikir birliği olmama riski olacaktır. Genel Sekreter Yardımcılığı seçimi süreci esnasında bazı gerginlikler olduğu görülmüştür: İlk olarak bu görev 2008 yılındaki kuruluş toplantısında Fransa tarafından İsrail'e taahhüt edilmiştir[15]. Bunun üzerine Arap ülkeleri bu durumdan rahatsız olmuş ve

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Genel Sekreter Yardımcılığı'na beş koltuk daha eklenmesi kararlaştırılmıştır. Bugün itibariyle, Genel Sekreter Yardımcı adaylıkları halen açık bulunmaktadır. Üçüncü olarak, somut projeler, ekonomik büyüme, istihdam, bölgesel uyum ve sosyo-ekonomik bütünleşme artışı ile insanların hayatlarını etkilemeyi hedeflemektedir[16]. Bu noktada, Güney ülkelerine bu değişimlerin gerçekten de ortak-sahipliğin gelişimini etkileyip etkilemediğini sormamız gerekmektedir. Zaman periyodu ise bu soruyu cevaplamak için halen çok kısadır.

4. Birliğin Aktif Parçası: Altı Proje Sahası

Eleştirilere göre Barselona Süreci'ndeki zayıflıklardan biri de sürecin çok sayıda alanda yer alma ve politika gerçekleştirmeyi amaçlamasıdır. Bu nedenle Akdeniz için Birlik, bazı seçilmiş kilit alanlarda proje sürdürme girişiminde bulunmuştur. Başlangıç olarak bu projeler için ayrılmış herhangi bir fon bulunmamaktadır ve Fransızlar'ın teklifi her projenin kendi finansmanını bulması yönündedir. Projelerin bir ileriki aşamada tüm Birlik üyeleri temsil edilerek hangi projelerin seçileceği kararlaştırılacağı iki yılda bir düzenlenen zirvelerde ve durum bazında kabul edilmesine karar verilmişti. Akdeniz için Birlik'in kuruluşunun ilk yılının ardından Komisyon nihayet projeler için neredeyse 90 milyon Avro tahsis etmiştir. Ayrıca Avrupa Yatırım Bankası projeler için 50 milyon Avro sağlamıştır[17]. En büyük meblağ 22 milyon Avro ile çevre ile ilgili projelere ayrılmıştır. Bu, temelde Akdeniz'in temizlenmesine yönelik projeler içindir. Ancak daha sonra da bahsedileceği gibi bu meblağ Barselona Süreci için ayrılan meblağa oranla oldukça düşük düzeydedir.

Altı proje alanı, geleceğe yönelik beş muhtemel proje girişimi ile 13 Temmuz 2008 Zirvesi'nde isimlendirilmiştir. Bunlar: 1. Çevre ve sürdürülebilir kalkınma (Akdeniz'in kirliliği ile mücadele çerçevesinde), 2. Ulaşım ve deniz yolları kalkınma planı (Batı ve Doğu Akdeniz bölgelerini, gelişmiş liman bağlantıları ve deniz güvenliğini artırmak için belirli eylemler yolu ile birbirine bağlamayı amaçlamaktadır), 3. Bir Akdeniz sivil savunma ağı (yangın, deprem, tsunami gibi doğal felaketlerle mücadele ve daha önemlisi bunları önlemek adına kaynak havuzunu büyütmeyi sağlamak), 4. Alternatif güneş enerjisi kaynakları (sera gazı salınımlarını sınırlamak, enerji sisteminin kırılganlığını azaltmak ve izole toplulukların enerji erişimini geliştirmek için bir Akdeniz güneş planı oluşturmak), 5. Yüksek eğitim ve araştırma (Üniversiteler, araştırma merkezleri ve bilim akademileri arası ağ gelişimi yoluyla bir Akdeniz üniversitesi ve araştırma alanı kurmak planlanmış proje örnekleridir), ve 6. Mikro, küçük ve orta

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ölçekli işletmelerin gelişimini teşvik etme girişimleri (teknik yardım programları ve finansal araçlardan destekleri göstermektedir)[18]. Bu projelerin bazılarının - örneğin, 2000'lerin başında deniz için karayolları konsepti ortaya çıkmış ve Akdeniz ve karayolları üzerine projeler, Akdeniz havzası için Bölgesel Ulaşım Hareket Planı'na dahil olarak 2005 yılında seçilmiştir - Birlik'ten önce başlamış olması önemlidir. Tema alanlarına ilişkin olarak, Akdeniz için Birlik çevresindeki projeler terörizm ve göç konularıyla şekillenen AB'nin güvenlik vizyonu ile ilgilidir[19]. Bu konuların her ikisi de, görüşler ülkelere göre oldukça değişse de, daha çok Avrupa hükümetlerinin ellerindedir. Akdeniz için Birlik çevresindeki projeler ülkelerin görüşlerinin farklı olduğu alanlarda yoğunlaşmaktadır.

5. Akdeniz için Birlik'in İlk Yılında Siyasi ve Kurumsal Problemler

AB tarafının amacı 13.7.2008 tarihinde gerçekleştirilen zirve süresince idealist olarak görülmüştür: Amaç, 1995 yılında Barselona Süreci'nin başlangıcında da belirtildiği gibi Avrupa'nın güvenliğini ve enerji güvenliğini güvence altına alırken bir barış, istikrar ve refah alanı yaratmaktır. Projenin ilk yılında başarısızlığa uğramasının nedenleri kısmen küresel nedenler (finansal kriz), kısmen içsel (tam bir serbest ticaret bölgesi oluşturmadaki başarısızlık, sekreterlik merkezinin yeri üzerine diplomatik tartışma gibi), kısmen de bölgeseldir (Gazze'ye ilişkin olarak İsrail-Arap anlaşmazlığı). En son değinilen ve halen devam eden İsrail-Filistin anlaşmazlığı daimi probleminin üzerinde çok da fazla durulamaz. 13 Temmuz Zirvesi'nde İsrail, Suriye ve Filistin liderlerinin bir araya gelmiş olması oldukça ilginçtir. Hatta İsrail Başbakanı Ehud Olmert, "Bugün muhtemel bir (barış) anlaşmaya her zamankinden çok daha yakınız" sözlerini dile getirmiştir[20]. Ancak sadece yarım yıl sonra İsrail'in Gazze istilası binden fazla sivilin hayatına mal olmuştur. Birleşmiş Milletler bile raporunda bunun savaş ve hatta insanlık suçu olduğunu açıklamıştır[21]. Söz konusu daimi problem elbette bu çok taraflı projeyi engellemektedir, fakat aynı zamanda Akdeniz için Birlik, barış inşası için bir araç olarak kullanılabilir. Örneğin Anna Lindh Vakfı bu anlamda başarılı olmuştur. Bununla birlikte Gazze'deki savaşın bir anlamda, Akdeniz için Birlik'i tamamen durdurduğu söylenebilir. 7 Temmuz 2009'da Dışişleri Bakanları Toplantısı olmuş ve olumlu bir atmosfer içerisinde geçmiştir. Yine de İsrail'in Obama'nın anlaşmaları ayırma talebi üzerinde güçlü duruşu birçok ülkeyi kızdırmıştır ve bu durum Kasım 2009'da Dışişleri Bakanları toplantısının gerçekleşmemesine neden olabilecektir[22].

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İlk yıl süresince oluşan çeşitli problemler siyasi ve kurumsal olarak iki kısma ayrılabilir. Siyasi sorunlar Orta Doğu'daki çalkantılı durumlarla ilgilidir. Dört faktör bunu etkilemiştir: İlk olarak, güz boyunca hiç bakanlık düzeyi toplantı gerçekleşmemiştir çünkü Fransızlar Arap Ligi'nin toplantıya katılabileceğine ilişkin söz vermiştir. Bunun üzerine olan son uzlaşma sadece Kasım ayında kabul edilmiştir. İkinci olarak, Ocak 2009'da İsrail ordusunun Gazze'ye saldırısında sonra Arap ülkeleri İsrail'in bulunduğu hiçbir toplantı içerisinde yer almayacaklarını belirtmişlerdir. Üçüncü olarak, Mart 2009'da yeni İsrail hükümeti 'iki devlet' modelinin mümkün olmadığını açıklamışlardır. Dolayısıyla süreç Temmuz'a kadar dondurulmuştur. Son olarak, 2009'un başlarında Çek hükümeti İsrail'in kendisini savunma hakkı olduğunu belirten bir açıklamada bulunmuştur[23]. Bu durum 2009'un ilk yarısı için ilave problemler yaratmıştır.

Oluşumunun ilk yılı sırasında Akdeniz Birlik'i birçok kurumsal sorunla karşılaşmıştır. İlk sorun Sekreterlik'in yerleşimine ilişkindir. Birliğin oluşumundan dört ay sonra Barselona'da bulunmasına karar verilmiştir[24]. Sekreterlik kuzeyde bulunduğundan, Genel Sekreter'in Güney'den olması beklenmiştir. Üç yıllık görev süreleri bulunan beş Genel Sekreter Yardımcısı'nın yeri, İsrail ve Filistin arasında herhangi bir anlaşmazlığı önlemek amacıyla oluşturulmuştur. Diğer yerler Yunanistan, İtalya ve Malta'ya verilmiştir. Türkiye'yle birlikte Mağrip ülkelerinin dışarıda bırakılmaları da göze çarpmaktadır. Özellikle Türkiye bu durumdan dolayı memnuniyetsizdir. Bunlara ek olarak sekreterlik iki düzeyde sorun yaratmaktadır: İlk olarak, hiç kimse yeni bir uluslararası organizasyon istememektedir ve ikinci olarak, Birlik'in hukuki durumu belirsizdir. Kurumsal problemler aynı zamanda mevcut küresel finans krizinden önce de var olan finansal soruları içermektedir. Projelerin temel başarısı özel fonlara dayanmaktadır. Birlik'in kuruluşundan sonra Barroso, AB bütçesinden çok küçük bir meblağın beklenmesi konusunda uyarı yapmıştır. O esnada, projelerin tamamlanması için gereken milyarlarca Avro'ya kıyasla, Avrupa Komşuluk Politikası (AKP) altındaki 50 milyon Avro çerçevesinde tartışmalar olmuştur (AKP fonlarının %90'ının iki taraflı projelere ayrılmasına karşın %10'u çok ülkeli projelere ayrılmıştır). Almanya ayrıca Barselona Süreci için ayrılan fonların üzerinde hiçbir yeni AB parasının Akdeniz için Birlik'e aktarılmayacağını açıklamıştır. Ne var ki bir yıl sonra komisyon amaçları gerçekleştirmek adına yaklaşık 90 milyon Avro tahsis etmiştir[25]. Mukayese anlamında, Barselona Süreci'ne, ilk beş yıl için 3.435 milyon Avro değerinde bütçe ayrılmıştır ki bu olarak yıllık 687 milyon Avro'ya denk gelmektedir. Bu, Barselona Süreci için ayrılan bütçenin ilk fazda Akdeniz için Birlik'in bütçesinin sekiz katı olduğu

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

anlamına gelmektedir[26]. Bu değerler aynı zamanda AB tarafındaki politika değişikliklerinin iyi bir göstergesidir. Bu anlamda, Fransa eğer projeler yeteri kadar iyiyse bütçe ayrılacağını ifade etmiştir. Zaten genel anlamda iyi projeler her daim para bulabilmektedir. Dolayısıyla Akdeniz için Birlik'e nerede ihtiyaç olmaktadır?

6. Sonuç

Soruna ilişkin bazı çözümler ilk yıl içinde ortaya çıkmıştı. İsveç Başkanlığı'nın başlangıcı Çek Başkanlığı tarafından yapılan açıklamanın bir gelişmesi olarak görülebilir. Ayrıca, Başkan Obama'nın 4 Haziran'da Kahire'deki konuşması, İsrail ve Filistin arasında barış çağrısı niteliğindeydi. On gün sonra Netanyahu'nun barış konuşması İsrail'in yanında bir Filistin devleti fikrini ilk kez dile getirmekteydi. Ne yazık ki bu, Netanyahu'nun şu ana dek konuya değindiği tek zamandır. Ancak, bir bütün olarak, siyasi çerçeve Haziran 2009'dan sonra kısmen iyileşme göstermiştir. Kurumsal açıdan, Sekreterlik kurma kararı da Haziran ayının başında yapılmıştı. Üst düzey yetkililerin toplantısı, dört bakanlık düzeyindeki toplantıyı içeren 2009 güzü için olan çalışma programını onaylamaktaydı. Ancak yıllık Dışişleri Bakanları toplantısı bu yıl için askıya alınmıştır. Dolayısıyla proje mecazi anlamda o yönde dondurulmuştur[27].

Yine de temel soruya geri dönmek gerekirse; Akdeniz için Birlik'e nerede ihtiyaç olmaktadır? Katma değeri nedir? Akdeniz için Birlik çok taraflı bir ortaklıktır. Katma değeri sürecin söz konusu doğasından gelmektedir. Bu doğanın katma değer getirecek bir proje alanı ile yani ilk başta bir Alman firması tarafından başlatılan daha sonraları Akdeniz'de güneş termal sisteminde büyük yatırımlar için hazırlanan Avrupa çapında bir konsorsiyuma dönüşen güneş enerjisi projesi gibi, bir örneğimiz hali hazırda bulunmaktadır. Bu girişimin amacı Kuzey Afrika çöllerinde karbonsuz güç üretimi için teknik, ekonomik, siyasi, sosyal ve ekolojik çerçeveyi geliştirmek ve analiz etmektir. Siyasi açıdan, bu, Akdeniz için Birlik, yenilenebilir enerjinin müşterek gelişimi en yüksek öncelikleri arasına koyduğu için mümkündür[28]. Aynı zamanda AB'nin enerji bağımlılığını da akılda tutmak gerekmektedir. Avrupa Birliği enerji arzının yarısı için (genel olarak Kuzey Afrika ve Basra Körfezinden çıkartılır) ithalata bağımlı durumdadır.

Temmuz 2009'da kurulmasından bir yıl sonra, Akdeniz için Birlik özellikle akademik çevreden olmak üzere çok sayıda eleştiri almıştır. Lizbon Üniversitesi Enstitüsü'nden kıdemli araştırmacı Tobias Schumacher,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

European Voice'te "Barselona Süreci güç ve zayıflıklarıyla düşünülmediğinde tüm değerini yitirmiştir. Sonuç ise yerine daha kötüsünün gelmesidir" [29] demiştir. Malta Üniversitesi'nden Prof. Dr. Roderick Pace aynı sözleri "Akdeniz için Birlik'in geçen yıl Paris'teki başlangıcında var olan yüksek umutlar neredeyse sönmüş durumda. Barselona Süreci'ni 10 yıllık varlığı süresince kuşatan siyasi kültür, artık ardından gelenleri benzer bir kadere mahkûm ediyor" diyerek neredeyse tekrar etmiştir[30]. Denilebilir ki Birlik'in kurulmasından bu yana olan süreç çok taraflı ilişkileri arttıracak araçları oluşturmaktan çok problem yaratmıştır. Diğer taraftan, süreç sadece bir yıl sürmüştür. Dolayısıyla süreci değerlendirmek için erken, eleştirmek için ise çok daha erkendir.

Son olarak, Başbakan Sarkozy'nin 2007 Şubat'ında Toulon'daki konuşmasına bakarak Akdeniz için Birlik'i yaratmadaki temel fikrin, Türkiye'nin AB'ye katılmak için müzakere sürecindeki pozisyonu olduğu iddia edilebilir. Fikir, Türkiye'yi Akdeniz için Birlik'i aracılığıyla Avrupa'ya dahil etmektir. Bu yakınlaşmayla AB, Türkiye'nin Batı'ya yeteri kadar entegre olduğu görecek ve Avrupa Birliği'nde tam üyeliğine ihtiyaç duyulmayacaktır[31]. Türkiye'yi bu dışlama girişimi 1998 yılında Cardiff'teki AB Zirvesi sırasındakinin bir benzeridir. Bu girişime ilaveten, Fransa genel olarak Akdeniz meseleleriyle ilgili daha aktif rol oynamak istemekteydi. 2004'teki AB genişlemesinden sonra Almanya, Doğu Avrupa'da kendi 'arka bahçesi'ne sahip olmuştu. Bu sefer Fransa da Akdeniz'de kendi 'arka bahçesi'ni edinmeye karar vermişti. Fransa tarafının çıkardığı tüm zorluklardan sonra bu girişimin sonucunun AB için belki çok daha kötü bir hale dönüşmesi ise bir anlamda ironiktir. Tobias Schumacher, yeni Akdeniz için Birlik'i "bir patırtının ve sıkı pazarlığın ürünü" olarak tanımlamaktadır[32]. Birlik, ilgili hedefe ulaşmak için net strateji ve somut amaçlar bakımından noksan olarak görülmektedir. Ayrıca 43 üyesiyle beraber uygulama daha da zorlaşmaktadır. Sarkozy'nin Türkiye'yi müzakere çerçevesinden dışlama hayali Fransa ve Türkiye arasında önce bir anlaşmazlığa yol açmış, sonrasında da Barselona Süreci'nden daha kötü bir kurumsal yapı yaratmıştır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Sonnotlar:

* Tampere Peace Araştırma Enstitüsü'nden Prof. Dr. Tuomo Melasuo ve Fin Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nden Dr. Hanna Ojanen'e değerli yorumlarından dolayı teşekkür ediyorum.

** Doktor Adayı, Turku Üniversitesi, Araştırmacı, Tampere Peace Araştırma Enstitüsü (TAPRI), Tampere Üniversitesi.

[1] Serge Telle, "Union for the Mediterranean: State of Play". *EMS Network Euro-Med Seminars Newsletter.* Spring 2009, No. 7. http://www.euromed-seminars.org.mt/publications/EMSNewsletterNo7.pdf

[2] Nicolas Sarkozy, "Toulon konuşması". 07.02.2007. www.sarkozy.fr/download/?mode=press&filename=7fevrier2007_Toulon_DiscoursNS.pdf, [s.11] Erişim tarihi 06.06.2009.

[3] Oslo Mutakabatları, 13.09.1993, 04.05.1994 ve 28.09.1995 tarihlerinde imzalanmıştır.

[4] Roberto Aliboni, Driss, A., Schumacher, T. ve Tovias, "Putting the Mediterranean Union in Perspective". *Euromesco Paper*, Haziran 2008 (68). http://www.euromesco.net/images/paper68eng.pdf Erişim tarihi 06.06.2009

[5] a.g.e.

[6] Sarkozy, "Toulon konuşması".

[7] Fransa, İtalya ve İspanya tarafından Akdeniz Birliği için Roma Çağrısı Bildirisi. Beyanat Roma'da 20.12.2007'de yapılmıştır.

[8] Kişisel röportaj. Ayrıca diğer başka ülkeler de Zirve'ye son dakika katılmaya karar vermişlerdir.

[9] *Todays Zaman*, "Türkiye garanti verdi, Akdeniz Birliği'ne katılmaya hazırız". 12.07.2008.
http://www.todayszaman.com/tz-web/detaylar.do?load=detay&link=147343 Erişim tarihi 06.06.2009.

[10] Dorothée Schmid, "J'émets des doutes sur l'utilité de cette "Union". *Euractiv,* 11.07.2008. http://www.euractiv.fr/presidence-francaise-ue/interview/dorothee-schmid-emets-doutes-utilite-union-000953

[11] Council of the European Union, A Secure Europe in a Better World. European Security Strategy (Brussels) 12.12.2003. [s.8],
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsupload/78367.pdf

[12] Julio Godoy "Europe: Mediterranean Union May Be Stillborn" http://www.lebanonwire.com/0807MLN/08071505IPS.asp 15.07.2008 Erişim tarihi 10.07.2009.

[13] Fathi Bchir, "UE-MEDITERRANEE: l'UpM, un projet trop sérieux pour le laisser aux seuls gouvernements". Makale Prof. Tuomo Melasuo ile bir röportajı da

içermektedir. 06.07.2009. http://www.medafrique.info/news/show.php?id=1058 Erişim tarihi 07.07.2009

[14] Kişisel Röportaj.

[15] Kişisel Röportaj.

[16] Benita Ferrero-Waldner, "Wider Europe – The Last Five Years". Amerikan Ticaret Senatosu'nun Brüksel'deki kurul toplantısındaki konuşma. 13.10.2009.

[17] *Press Release of Europa* , "Union for the Mediterranean", Referans: MEMO/09/333. 10.07.2009. <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/09/333&format=HTML Erişim tarihi 10.07.2009.

[18] Press kit of the Summit on Union for the Mediterranean, 13.07.2008. http://www.emuni.si/Files//Dokumenti%20PDF/Paris%20Summit_EN.pdf 14.07.2009.

[19] Sarah Collinson, "Security or Securitisation? Migration and the Pursuit of Freedom, Security and Justice in the Euro-Mediterranean Area". *Euromesco e-news* No. 19.11.2007. www.euromesco.net Erişim tarihi 10.07.2009.

[20] *EuroActive,* "Paris Summit inaugurates 'Mediterranean Union'", 14. 07. 2008 http://www.euractiv.com/en/east-mediterranean/paris-summit-inaugurates-mediterranean-union/article-174213 Erişim tarihi 10.07.2009.

[21] CNN Haber, 12.10.2009. http://edition.cnn.com/2009/WORLD/meast/10/12/mideast.netanyahu/index.html

[22] Kişisel röportaj.

[23] İsrail Kuvvetlerinin Gazze Şeridi'ndeki Kara Operasyonu ile ilgili AB Dönem Başkanı Konuşması 04.01.2009. http://www.eu2009.cz/en/news-and-documents/cfsp-statements/january.htm Erişim tarihi 10.07.2009.

[24] *Press Release of Europa,* "Union for the Mediterranean", Reference: MEMO/09/333.

[25] a.g.e ve *Press Release of Europa*, "Union for the Mediterranean: Commission increases its contribution to priority projects", Reference: IP/09/1113 Date: 10.07.2009 http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/09/1113&format=HTML.

[26] Document: The Barcelona Process explained. *Euromed.* http://ec.europa.eu/europeaid/where/neighbourhood/documents/barcelona_qa_en.pdf

[27] Kişisel röportaj.

[28] Eberhard Rhein, "Solar energy from the Sahara: When will it be feasible? *EurActiv.* 25.06.2009. http://www.euractiv.com/en/energy/solar-energy-sahara-feasible/article-183454 Erişim tarihi 10.07.2009.

[29] Tobias Schumacher, "A fading Mediterranean dream". *European Voice.* 16.07.2009. http://www.europeanvoice.com/article/imported/a-fading-mediterranean-dream/65512.aspx Erişim tarihi 18.07.2009.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

[30] Roderick Pace, "The Mediterranean Union risks being stillborn Europe's World". *Europe's World*. Summer 2009. http://www.europesworld.org/NewEnglish/Home/Article/tabid/191/ArticleType/ArticleView/ArticleID/21435/Default.aspx Erişim tarihi 18.09.2009.

[31] *Helsingin sanomat*, Välimeren unioni vesittyi – onneksi. Editorial. 20.3.2008.

[32] Schumacher, "A fading Mediterranean dream".

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Avrupa Parlamentosu'nun Avrupa'da Kültürel Korumacılığın Yükselişini Yansıtan Türkiye'ye İlişkin Tartışmaları*

Aaretti Siitonen**

1. Giriş

Bu makalenin üç amacı bulunmaktadır. İlk olarak, Avrupa Parlamentosu (AP), özellikle de Parlamento'nun Avrupa halkını (*demos)* temsil etmedeki ve bu halkın fikirlerini ifade etmedeki rolü ele alınacaktır. İkinci olarak, AP ile Türkiye arasındaki ilişki tarihsel açıdan incelenecek ve son olarak da bu meclisin iç bölümlerinin Türkiye üzerindeki etkisi değerlendirilecektir. Araştırmanın ana kaynaklarını, Türkiye ve AB arasında Gümrük Birliği'nin oluşturulması ve Türkiye ile katılım müzakerelerinin açılmasının gerçekleştiği 1995-2005 yılları arasında AP'nin kararları ve tartışmaları oluşturmaktadır.

27 ülkeden 754 üyenin oluşturduğu Avrupa Parlamentosu, Hindistan'dan sonraki en büyük demokratik seçimlerle belirlenmektedir[1]. Bazı özellikleri AP'yi parlamenter meclislerinin çoğundan ayırmaktadır. İlk olarak, AP'deki çoğunluktan bir hükümet oluşturulmamaktadır. AP'nin temsilcileri siyasi gruplar tarafından değil, üye devletlerin hükümetleri tarafından aday gösterilmektedir. Bu da, Parlamento içerisinde kabine içi ve muhalefet partilerin yakınlaşmasını engellemektedir. Aynı zamanda da, yine Parlamento içerisinde uzlaşmaya dayalı bir kültürün oluşturulmasına katkı sağlamaktadır - siyasi gruplar arasındaki ittifaklar ulusal parlamentodakilerden çok daha değişkendir ve bu değişkenlik çoğu zaman ele alınan konuların özelliklerine dayanmaktadır[2].

Parlamento üyelerinin çok tabanlı ve bazen de birbiriyle çelişen bağlılıkları aynı zamanda AP'nin işlevini yerine getirmesine kendine has bir özellik katmaktadır. Parlamento üyeleri, üye devletlerin adil bir şekilde temsil edilebilmesini sağlamak amacıyla ulusal kotaya göre seçilmektedir. Ancak Parlamento içerisinde siyasi gruplar, uyruğa değil siyasi bağlara göre organize edilmektedir. Bu durum, oy verme modellerinin değişmesine

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

neden olmaktadır. Sürekli olarak bir gruba bağlı olarak üye veren bir Parlamento üyesi, bazen ulusal anlamda çok önemli bir mesele söz konusu olduğunda o doğrultuda oy kullanacaktır[3].

AP çok dilli bir kuruluştur. Kurumda tüm resmi Avrupa dilleri konuşulmaktadır ve büyük çapta bir tercüme işi gerekmektedir. AP personelinin beşte biri tercüme işleriyle ilgilenmekte ve tercüme işlerine hatırı sayılır miktarda para harcanmaktadır[4]. Bu hem AP'nin işlevini yerine getirebilmesinin bir önkoşulu hem de devasa, sürekli devam eden bir çabadır. Bunun nedeni de bütün belgelerin AB'nin tüm resmi dillerine tercüme edilmesinin bir kaide/norm olmasıdır. Sonuç olarak belgeler kısaltılıp özetlenmekte, dolayısıyla etkili konuşma sanatı ve ifade tonları azalmakta, ironi kaybolabilmekte, açıklık kaba görünebilmekte ve incelik belirsizliğe dönüşmektedir[5].

Yönetimleri içinde nispeten tartışılamaz konuma sahip olan ulusal parlamentoların aksine, AP'nin duruşu belirsiz bir niteliktedir[6]. AP, AB'nin güvenilirliğini sarsacak ve üye devletleri ciddi manada karşısına alacak bir şekilde davranırsa, bu durum kurumsal duruşunu tehlikeye atabilecektir. Kurumsal çerçeveyi belirleyen anlaşmalar neticede Parlamento tarafından değil üye devletler tarafından tashih edilebilmektedir. AP, potansiyel açıdan tartışmalı karar aldığı her seferde bunu göz önünde bulundurmak durumundadır:

> Hiçbir ulusal parlamento yetkilerini kullanırken kurumsal pozisyonuna ilişkin bir risk almaz. Diğer yandan AP sürekli olarak davranışlarının kendi kurumsal geleceği üzerindeki farazi etkilerini dikkate almak durumundadır[7].

Bu durum kuşkusuz AP'nin uzlaşmaya dayalı kültürüne katkıda bulunmuştur. Nispeten zayıf bir kuruluş, içsel olarak bölünmüş ve katı olmayı göze alamaz.

AP, medyada ve halk arasında belirsiz bir duruşa sahiptir[8]. Çalışmasını anlamak zordur ve faaliyetlerinin sonuçları çoğu zaman tartışmalı bir nitelik taşımaktadır. İşleyen bir muhalefet kabine içi yakınlıkları olmaksızın –AP doğal olarak pek çok ulusal parlamentodan daha ılımlı bir arenadır; bu nedenle de AP seçimleri içindeki oylama rakamları düşük düzeylerdedir[9].

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

2. Avrupa Adına Konuşan Avrupa Parlamentosu

AP'nin Avrupalıların iradesini temsil ettiği söylenebilir mi? Bu sorunun cevabı maalesef çok muğlâk olacaktır. AP bir yandan her üye devletten doğrudan seçilmiş konuşmacıları seçen ender kamu ifade forumlarından biridir. Diğer yandan ise, düşük seçmen katılım oranı bile tek başına AP'nin temsilcilik ehliyetinin güvenirliliğini sarsmaktadır.

AP, uluslar üstü bir düzeyde doğrudan temsil sağlamak suretiyle Avrupa Birliği'ni meşrulaştırmada rol oynamaktadır[10]. Bundan dolayı rolü, antlaşmaların bir işlevi olarak, en azından bir dereceye kadar Avrupa halkının iradesini temsil etmektir. Elbette anlamlı bir şekilde Avrupa halkı olarak adlandırılabilecek bir mevcudiyetin varlığı da tartışılabilir. Ulus devletlerin bizzat kendileri, bütünlüklerini destekleyebilmeleri ve gerçekliklerini haklı çıkarabilmeleri için karşılıklı olarak üzerinde anlaşılmış pek çok yoruma, hatta hayale dayanmaktadır. AB içerisinde, Avrupa'ya ait ortak bir kültür ve müşterek gelecek konusu hakkındaki tartışma ise çok daha karmaşık ve anlaşmazlıklarla doludur. Zaten Avrupa entegrasyon sürecinin bizzat kendisi de ancak siyasi birliği ertelemek, bunun yerine ekonomik işbirliği ve uyuma odaklanmak suretiyle mümkün olmuştur[11].

Seçmenle benzerlik AP'nin durumunda geçerli değildir. Örneğin, Parlamento üyelerinin ya da AP'nin faaliyetleriyle ilgilenenlerin sadece küçük bir bölümü Afrika, Asya, Uzakdoğu, Ortadoğu kökenli bireylerdir[12]. Avrupa'nın çeşitliliğini temsil etme iddiasında olan ve çoğu zaman azınlık sorunları ve kimlik tartışmaları noktasında bir duruş sergileyen bir kurum için bu durum biraz şaşırtıcı niteliktedir. Ancak bu, AP'nin temsil yapısının bir göstergesi olarak görülebilir- bu çelişki Avrupalı tutumları ve sosyal gerçekliği yansıtmamakta mıdır?

AP seçimlerinde, aday listeleri AP içerisindeki siyasi gruplar tarafından değil ulusal partiler tarafından belirlenmektedir. Her ne kadar ulusal partilerin her biri belirli bir siyasi gruba yakın olsa da, bu bağlantı, çoğu federal devlette devlet ve ulus düzeyindeki parti kuruluşlarında olduğu kadar güçlü değildir. Bundan dolayı, Avrupa seçimleri yapı itibariyle çoğu zaman yerel bir nitelik taşımaktadır. Seçmenler çoğu zaman AP seçimlerini, ulusal hükümetteki partiler için orta vadeli bir güvenoyu olarak görmektedir. Ancak, bu eğilim pek çok Parlamento üyesinin Avrupa çapındaki mevzuat meselelerine ilişkin yetkileri açısından problem teşkil

 A ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

etse bile ulusal partiler ve yerel fikirler yarım dairede yansıtıldığından, AP'nin temsil yapısını azaltmaz, tersine geliştirir[13].

Avrupalı siyasileri bir araya getirme noktasında Avrupa Parlamentosu kıyaslanamaz bir niteliktedir. Parlamento'da, özellikle de siyasi gruplar aracılığıyla, çeşitli üye devletlerden siyasiler düzenli olarak birbirileriyle irtibat halindedir. Bu grupların, kendilerini oluşturan 140 ulusal parti üzerinde; bu 140 partinin de bu gruplar üzerinde etkisi vardır. Bu gruplar aslında çeşitli fikir ve bilgileri kıta geneline aktaran geniş bir ağdır[14]. Pek çok önemli Avrupalı politikacının kariyerlerinin bir döneminde Parlamento üyesi olmuş olması şaşırtıcı değildir[15].

AP'deki en büyük siyasi gruplar, Parlamento'nun kuruluşundan bu yana oyların yarısından fazlasını temsil etmiş[16] olan Sosyalistler ve Avrupa Halk Partisi'dir[17]. Bu iki grup üniter değildir ve AP'nin uzlaşmaya dayalı kültürü geniş bir fikir birliğinde uzlaşmayı teşvik etmektedir. Ancak teoride ve bazen uygulamada bu iki büyük grup bütün Parlamento'ya yön verebilmektedir[18].

Gerçek anlamda pan-Avrupa gazeteleri ya da diğer medya kanallarının olmayışı[19] AP'ye ayırt edici bir özellik vermektedir- üye devletlerin medyasında AP'yi yorumlayanlar AP'nin temsil ettiği insanlara hitap etmektedir, ama her biri AP'ye kendi ulusal çerçevelerinden bakmaktadır. Bakanlar Kurulu'nda, her zaman için bir bakanın hangi ülkeyi temsil ettiği rahatlıkla anlaşılabilmektedir- ulusal medya bu bakanların faaliyetlerine odaklanmakta, onlarda her bir üye devletin temsilini görmektedir. Avrupa Parlamentosu'nda, belirli bir ülkeye mensup Parlamento üyeleri gruplara bölünmekte ve bundan dolayı da hangi fikrin hangi ülkeye ait olduğuna ilişkin kesin bir ayrım olmamaktadır. AP, pek çok farklı açıdan görülen bir mozaiktir ve üye devletlerden kesinlikle farklı, kendi fikrine sahip bir kurum olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Kısacası, ulusal partiler, siyasi gruplar, halk, üye devletler ve diğer AB kurumları AP'nin görüşlerini etkilemekte ve şekillendirmektedir, ancak AP'nin kendine has bir görüşünün olduğu da pekâlâ söylenebilir. AP'nin farazi bir Avrupalı kamu görüşünü ne dereceye kadar dile getirdiğini ölçebilecek bir araç bulunmamaktadır. Ancak muhtemelen Parlamento'nun bizzat kendisi böylesi bir duyarlılığın zaman zaman keşfedilebileceği ender yerlerden biridir.

3. Avrupa Parlamentosu'nda Türkiye Tartışmaları

Türkiye'nin Avrupa Birliği ile olan bağı tartışılırken AP'nin üzerinde durduğu üç ana mesele bulunmaktadır. Bunlar 'bizzat Türkiye'nin içindeki gelişmeler', 'AB içerisindeki kurumlar-arası ilişkiler' ve son olarak da 'kültür ve kimlik'tir. Burada en az soyut olandan en soyuta doğru bu kategoriler incelenmeye çalışılacaktır.

Türkiye'nin katılım sürecinde Avrupa Parlamentosu'nun rolü nedir? Komisyon, teklifler getirir ve bu teklifleri uygular, diğer yandan Konsey süreci denetler. Ne 1995 yılındaki Gümrük Birliği (GB) anlaşmasından önce, ne 1999 yılında Helsinki'de Türkiye'nin AB üyeliği için aday ülkeler arasında yer almasını öngören karardan önce, ne de 2005'te katılım müzakerelerinin başlamasından önce Parlamento bir inisiyatif kullanmış ya da kullanabilmiştir.

1995 yılında Gümrük Birliği'nin oylanması sürecinde, AP derin kaygılar dile getirmiş ve nihayet Gümrük Birliği'ni sadece kötünün iyisi seçenek olarak kabul etmiştir. Eğer Türkiye'de değişiklik yaşanması isteniyorsa, en iyi yol Türkiye'yi AB'ye bağlamak ve ülke içerisinde AB değerlerine olumlu bakan güçleri desteklemek olacaktı. Olumsuz bir oyun bizzat AP açısından doğurabileceği sonuçlar göz önünde bulundurulduğunda, GB lehine oy kullanma kararı kurumsal çıkarlardan da etkilenmişti[20].

Sonraki yıllara bezginlik, hayal kırıklığı ve hafif bir kızgınlık hakim olmuştu. Türkiye Başbakanı Tansu Çiller reform yapmamış, bunun yerine İslami eğilimli taraftarlarının karşısında duracağına dair söz verdiği Refah Partisi'nden Necmettin Erbakan ile ittifak yapmıştır. Çiller'in yaptığı bu kandırmayı AP unutmamıştır, ama yapabileceği çok az şey bulunmaktaydı. Ardından Türkiye'nin başbakanlığını Erbakan devralmış ve derece derece ülkenin yolunu Avrupa'dan uzaklaştırılmıştır. Ancak Türk ordusu buna razı olmamış ve post modern darbe diye adlandırılan bir girişimde bulunmuştur[21]. Ne var ki Erbakan hükümeti devrildikten ve Çiller açığa alındıktan sonra bile AP, Türkiye hükümetlerine güvenmemeye başlamıştır. O sıralar Sosyalist gruba başkanlık eden İngiliz Parlamento üyesi Pauline Gren, AP'nin hislerini unutulmayacak bir şekilde şöyle ifade etmiştir: "Türk hükümetleri gelir, söz verir ve gider"[22].

Türkiye tarafından, ülkenin AB'ye aday ülkeler listesinden çıkarıldığı şeklinde yorumlanan 1997 Lüksemburg Kararı, Türkiye-AB ilişkilerinde soğuk bir dönemi başlatmıştır. Bu dönemde AP belki de Türkiye'yi

 A ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kaybetme korkusuyla tavrını değiştirmiş, 'Sokrates' akademik değişim programına Türkiye'yi katma yönünde oy kullanmak gibi yatıştırıcı eylemlerde bulunmuştur[23]. Diğer yandan Konsey ve Komisyon, Türkiye ile kesin bir uzlaşma süreci başlatmıştır. PKK Lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanması ve Türkiye ile Yunanistan arasındaki 'deprem diplomasisi'[24] yoluyla bir fırsat penceresinin açılmasıyla birlikte bu süreç doruk noktasına ulaşmıştır. 1999'daki Helsinki Zirvesi'nde, Türkiye AB'ye aday ülke olarak kabul edilmiş ve bir kez daha AB tarafına bağlanmıştır.

Bu kez uygun bir katılım öncesi süreci başlatılmıştır. AP, Türkiye'nin aday ülke olarak adil bir muamele görmesini savunmuş ancak aynı zamanda ciddi endişe belirtileri göstermeye başlamıştır. Önceleri esas meseleler Türkiye'nin komşuları ile ilişkileri, azınlıklara karşı tutumu ve diğer insan hakları konuları olmuştur. Her ne kadar peşi sıra gelen Türk hükümetleri yeni yasalar çıkarma çabalarında bulunsa da, bu konular ortadan kalkmamış, ancak şimdi de Türkiye'nin üyeliğinin bizzat Avrupa Birliği'nin doğası üzerindeki etkisi gündeme gelmiştir. Bu noktada Parlamento bölünmüş ve tek bir ses çıkarma süreci bitmiş- resmi bildirileri bile neredeyse çelişkili görüşleri barındırmaya çalışmıştır[25].

1999 yılında, Komisyon ve Konsey Türkiye'yi aday ülkeler arasına katma girişimini başlattığında, Avrupa Sosyalistleri Partisi (PES) Türkiye'nin üyeliğini savunuyordu, ancak Avrupa Halk Partisi (EPP) bu konuda isteksizdi. Münakaşaların altında yatan mantık EPP'nin Türkiye ile işleyen ve karşılıklı karlı bir ortaklığın desteklenmesi eğilimini ve PSE'nin daha çok Türkiye'yi değiştirmeyi isteğini ortaya çıkarmaktaydı. Her iki büyük grup da Türkiye'nin reformları başlatması ve uygulaması şeklindeki temel ilkede hemfikirdi. Ancak Türkiye'nin AB için ne olması gerektiğine yönelik algıları tamamen farklıydı. PES, Avrupa değerlerinin evrenselliğinin bir kanıtı olarak Türkiye'yi Avrupa'nın potansiyel bir uzantısı olarak görmekteydi. EPP ise bu konuda şüpheliydi ve Türkiye'yi AB'ye dahil etme girişimlerini çok riskli olarak görmekteydi.

EPP'nin argümanları AB'nin kapasitesi üzerinde yoğunlaşmaktaydı. Sözcüler, 2004 ve 2007 yılındaki genişlemelerin tamamlanmasına kadar Türkiye'nin adaylığına ilişkin kararın ertelenmesini istemekteydi. Aynı zamanda AB'nin genişlemesinin makul sınırları konusunu gündeme getirmişlerdi. EPP artık açık bir şekilde, daha önceleri sadece marjinal partilerin Parlamento üyeleri tarafından yapılan yorumlarda dile getirilen bir konu olan Avrupa'da nitel bir değişime ilişkin korkuları gündeme

getirmekteydi, bu da söylem açısından temel bir değişim anlamına gelmekteydi.

Diğer gruplar da, özellikle de PES, Türkiye'ye ilişkin eleştirilerini dile getirmişlerdir. Ancak EPP ve PES'nin söylemleri arasındaki farklılık çok daha net biçimde anlaşılır hale gelmekteydi. Öyle ki, PSE Türkiye'nin üyeliği şeklindeki nihai amacını dile getirirken, EPP, üyelik dışında değiştirilmiş bir çözüm yönünde adımlar atmaya başlamaktaydı. Hepsi de Türkiye'nin Kopenhag Kriterleri'ni yerine getirme noktasında sürekli devam eden eksiklikleri konusunda hemfikirdi, ancak grupların nihai amaçları artık birbirinden ayrılmaya başlamaktaydı[26].

4. Siyasi Grupların Değişen Değerlerinin Bir Temsilcisi Olarak Türkiye

11 Eylül 2001'den sonra Türkiye hakkındaki tartışmalar, İslam ile Batı değerlerinin uygun olup olmadığına ilişkin sorunun yerine geçmiştir. Türkiye, nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan ve Avrupa değerlerini benimseyen bir ülkeye ilişkin emsal teşkil edecek bir durum olarak görülür hale gelmiştir. Bu aşamada Türkiye'nin katılım süreci devam etmekteydi ve Avrupa Parlamentosu'nun Türkiye'nin dahil edilip edilmemesi üzerindeki etkisi azalmıştı. Bu yüzden AP değerlere ilişkin bir tartışma sahnesi haline gelmiştir[27].

AP' deki siyasi gruplar bu mesele konusunda bölünmüş ve böyle de kalmışlardır. Parlamento'nun kararlar üzerinde sınırlı etkisinin bulunduğu gerçeğiyle Türkiye'nin AB'ye dahil edilemeyeceği şeklindeki belirgin kanaat arasında bir manevraya teşebbüs eden EPP'ye ikiyüzlülük suçlamaları yöneltilmiştir. PES, Türkiye'nin değişebileceği şeklindeki umudunu sürdürmekte, ancak bunun nihai sorumluluğunu Türkiye'ye bırakmayı tercih etmekteydi. Diğer yandan Liberaller, Türkiye'nin üyeliğinin daha geniş sonuçları olabileceği üzerine odaklanmakta ve Türkiye'nin Orta Doğu ve Kafkasya'da değişim için bir katalizör görevi görebileceğini vurgulamaktaydılar.

Nispeten daha küçük grupların her biri Türkiye'ye karşı duruşlarında kendi görüşlerine sahipti. Yeşiller, Türkiye'nin siyasi kriterlere uyması ve demokrasi ve insan haklarına samimi bir şekilde saygı göstermeyi benimsemesi koşuluyla Gümrük Birliği'ne şiddetli bir şekilde karşı çıkma biçimindeki görüşü terk ederek, Türkiye'nin katılımını savunur hale gelmiştir. Avrupa Birleşik Solu/Kuzey Yeşil Solu Konfederatif Grubu (The

 ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Confederal Group of the European United Left/Nordic Green Left) (GUE/NGL), kültürel farklılıkları önemsiz olarak görmüş, bunun yerine ekonomik konulara ve üyeleri tarafından Türk vatandaşlarının AB ve Türkiye tarafından sömürülmesi olarak algılanan noktalara odaklanmışlardır. Avrupa Birliği'ne muhalif olan gruplar ve ulusalcı gruplar, Türkiye'nin üyeliğine kültür, din ve coğrafi anlamda muhalefetlerinde görece daha istikrarlı kalmıştır[28].

Bir bütün olarak AP, örneğin, din meselesini, Türkiye'nin Kopenhag Kriterleri'ni yerine getirmesi ile karşılaştırıldığında ikincil derecede görmüştür. Parlamento kararlarında, Türkiye'de değişime yönelik ihtiyaçla ilgili temel sorulara odaklanmış ve ordu-siyaset ilişkisi, Türk ordusunun Kuzey Kıbrıs'taki varlığı, ve Kürt sorununun Türkiye'nin zihniyetinde temel bir değişim ihtiyacının sembolü olarak görmüştür[29].

Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), 2002 Türkiye parlamento seçimlerinde ve sonrasında izleyenleri şaşırtmıştır. Uzun süre Türk siyasetinde tecrübe edilen istikrarsız ya da zayıf koalisyon hükümetlerinin aksine, AKP hükümeti, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde büyük bir çoğunluk elde etmiş ve kararlı bir şekilde reform yapma işine koyulmuştur. 2001 krizinin geride kalmasıyla ve AB katılım öncesi programının devam ediyor olmasıyla birlikte, Türkiye çok kısa bir sürede ilerleme kaydetmiştir. 2002-2004 yılları arasında hatırı sayılır oranda değişim gözlenmiştir. Aslında, bu değişim, Avrupa Komisyonu'nu katılım müzakerelerine başlanmasının artık ertelenemeyeceği konusunda ikna edecek düzeyde olmuştur[30].

Haziran 2004'teki AP seçimlerine, AB ortalamasının yüzde 45,6'sı katılmıştır. Yeni üye devletlerde oy verme oranlarının düşük kalması sonucunda bu oran 1999 seçimlerinden yüzde 4 daha düşüktür. AP'deki yeni güç dengesi bir öncekine göre pek farklılık göstermemiş ve Türkiye hakkındaki yorumlar büyük oranda aynı kalmıştır. PPE, 268 koltukla en büyük grup olma konumunu devam ettirmiş, PES 200, artık ALDE adıyla faaliyetlerine devam eden Liberaller 88, Yeşiller 42 ve GUE/NGL 41 koltuk elde etmiştir. Avrupa Birliği'ne muhalif olan Bağımsızlık ve Demokrasi grubu 37 koltuk, daha fazla entegrasyona karşı olan ulusal muhafazakar UEN 27 ise koltuk elde etmiştir. Kalan 29 koltuğu da Bağımsızlar almıştır. Bu sonuçlar, Türkiye konusundaki ana bölünmelerin ve koltuk dağılımının hemen hemen değişmemiş bir şekilde sürdürülmesine olanak tanımıştır[31].

Artık 25 ülkenin Parlamento üyelerini kapsayan AP, Aralık 2004'de Avrupa Konseyi toplantısının arifesinde toplanmıştır. Raportör Camiel Eurlings (PPE, Hollanda) Türkiye'den çok etkilenmiştir: "Son dört yılda, önceki kırk yıldan daha fazla şey oldu". Genişlemeden sorumlu yeni üye Olli Rehn (Finlandiya) Eurling'in raporundan övgüyle söz etmiş ve Türkiye'de hızlı bir zihinsel evrimin gerçekleştiğine dikkat çekmiştir. Komisyon'un Türkiye'ye ilişkin üçayaklı stratejisini ilk olarak, reform sürecinin desteklenmesi; ikinci olarak Türkiye'nin kendine has özelliklerinin ve konumunun dikkate alınması ve üçüncü olarak da AB vatandaşları ile Türkiye arasındaki siyasi ve kültürel diyalogun güçlendirilmesi olarak tanımlamıştır. Bu üçüncü noktada, AP'nin çok önemli bir rol oynayacağına inanmaktaydı.

Ancak AP, kültürel elçi görevini hemen üstlenmemiştir. Sonrasında gerçekleşen Parlamento tartışmaları açıkça, AP'de önceleri var olan bölünmeleri ve fikir birliğinin olmadığını vurgulamaktaydı. Parlamento, Türkiye'nin üyeliğine olumlu bakanlar ile üyeliğe kategorik olarak karşı çıkanlar arasında bölünmekteydi. En önemli bölünmeler eski ve yeni üye devletlerin Parlamento üyeleri arasında olmayıp, siyasi sınırları tanımamaktaydı.

Tartışmalarda her iki görüşe de korku ve umut egemendir. Bir tarafta, Türkiye'nin Birliği zayıflatacağı korkusu, yoğun göç korkusu, kültürel çatışma korkusu ve büyük etnik grupların nihai olarak AB'ye hakim olma korkusu bulunuyordu. Diğer yanda ise, fırsatların kaçırılması korkusu, ilişkilerin sonlandırılması korkusu ve Avrupa ideallinin başarısız olma korkusu yer alıyordu. Umut ise üç şekilde kavramsallaştırılıyordu; Türkiyesiz daha güçlü bir siyasi Birliğe yönelik umut; Türkiye'yi de kapsayarak 'potansiyelini yerine getiren' bir Avrupa Birliği; Türkiye'yi de içinde barından zayıflatılmış ama siyasi bir projenin problemli tuzaklarını yaşamayan bir Birlik. Tarafların üzerinde hemfikir olduğu konu ise, Türkiye'nin insan haklarına saygı göstermesi gerektiği, hukukun üstünlüğünü benimsemesi ve Kopenhag Kriterleri'ne uymasıydı. Üzerinde anlaşamadıkları konusu ise, Avrupa'nın dayanacağı temel ve izlenecek en iyi stratejiydi.

PPE adına konuşan Hans-Gert Pöttering (PPE, Almanya), açık bir şekilde, Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkan çoğu kesimin benimsediği fikri dile getirmiştir- Türkiye'yi Avrupa'ya dahil etme riski çok büyüktü ve ayrıcalıklı bir ortaklığın tercih edilmesi gerekiyordu. Pöttering ayrıca Türkiye'nin katılması halinde Avrupa kimliğinin kaybolacağı yönündeki

 ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

korkularını dile getirmişti. Diğer yandan PES, Türkiye'nin üyeliğinin Avrupa'nın çeşitliliğe yönelik kapasitesini kanıtlama noktasında tarihi bir fırsat olduğuna inanmaktaydı. Bazı Parlamento üyeleri, bunun, yani Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu bir ülkenin dahil edilmesinin, Avrupa'nın başarısının bir sınaması olduğunu bile dile getirmiştir.

Türkiye'nin etkisine yönelik korkuların karşısında ise Türkiye'nin katılmasına izin verilmediği takdirde olabileceklerin korkusu bulunmaktaydı. PES'nin başkanı sıfatıyla konuşan Martin Schulz'un deyimiyle (PES, Almanya), "Sormama müsaade edin Sayın Pöttering, Türkleri reddederseniz ne olacak? Reform süreci kesilirse ne olacak? Bu göze alabileceğiniz bir risk mi?". Merkez sağ gruplar tarafından benimsenen yabancı düşmanlığı modeline alternatif olarak tüm dünyayı kapsayan güvenli bir Avrupa seçeneği gündeme getirilmiştir. Beş dönemdir AP'de olmasının verdiği tecrübeyle grubu adına konuşan Emma Bonino (ALDE, İtalya) da sözleriyle PPE'yi hedef almıştır: "[Türkiye Meselesi] kimliğimizin ne olduğunu anlama meselesidir, Sayın Pöttering. Avrupa projesi kimliğinin siyasi bir proje olduğuna, coğrafi ya da dini bir proje olmadığına inanıyorum".

Yeşiller adına konuşan Joost Lagendijk (Hollanda), katılım sürecinin açık uçlu yapısını gösteren madde ve ifadelerin AP kararlarına eklenmesine karşı çıkmış, bunların Hıristiyan Demokrat sembolü olduğunu ve amaçlarının da Türkiye'nin üyelik ihtimalini azaltmak olduğunu ileri sürmüştür. Medeniyetler çatışmasından bahsetmiş ve Schulz'un "—Türkiye, demokrasi ve İslam'ın uyumlu olabileceğini gösterebilir" şeklindeki görüşüyle uyumlu olarak Avrupa'nın böyle bir çatışmayı engellemeye katkı sağlayabileceğini ifade etmiştir. Andre Brie (GUE/NGL, Almanya), grubunun Lagendijk ile genel olarak aynı fikirde olduğunu ifade etmiştir. Eurling'in raporunun "meta-felsefi ve ele alınamayacak kadar genel olan eleştirileri" kapsamasından dolayı rahatsız olmuştur. Aynı zamanda Komisyonu, tavsiyelerinde koruma niteliğinde maddeler eklemek suretiyle Türkiye'ye "ayrımcılığa dayalı bir üyelik" verme planı yapmakla suçlamıştır.

UEN sözcüsü Konrad Szymanski (Polonya), "Müslüman bir ülkeyi Avrupa Birliği'nin en büyük üye devletine çevirme" fikrini reddetmiş ve diğer çoğu Polonyalı konuşmacıyla birlikte Ukrayna'nın AB ile olan ilişkilerinin Türkiye'ninkilerle orantılı tutulmasını istemiştir. Bastiaan Belder (IND/DEM, Hollanda), AB'nin "kendi içinde patlama sancısı

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yaşayan" Türkiye'nin dine dayalı siyasetinden uzak kalmakla iyi yaptığını dile getirmiştir.

Siyasi spektrumun en sol dört partisi tamamen hemfikir değildi, ancak bu durum sağ partiler için de geçerliydi. PPE içinde, Forza Italia katılım müzakerelerine destek verdiğini ilan etmiş, bunu reddetmenin ılımlı İslam dünyasına olumsuz bir mesaj göndereceğine ve Türkiye'yi karmaşaya ve despotluğa sürükleyeceğine yönelik korkularını ifade etmiştir. Ancak çoğu PPE sözcüsü herkesin Türkiye'nin üyeliği yüzünden hayal kırıklığına uğrayacağına, üyeliğe Avrupa halkının karşı çıktığına inanmaktaydı. Ignasi Guardans Cambo (ALDE, İspanya) bu son belirtilen görüşe katılmaktaydı: "Avrupa liderliği kamuoyunu ve Avrupa vatandaşlarını çok fazla görmezden geldi. Bu sefer siyasi elit kesimin ihmali - vatandaşlarımıza bebek gibi davranması- felaket niteliğinde sonuçlara neden olabilir."

Pöttering'in partisi olan Alman Hıristiyan Demokrat CDU'nun PPE üyeleri bilhassa açık sözlü tavırlar sergilemekteydi: Werner Langen (PPE, Almanya) artık şu görüşü dile getirmekteydi: "Türkiye bir Avrupa ülkesi değildir ve olmayacaktır---". Renate Sommer (PPE, Almanya) Helsinki Kararı'nın aldatıcı olduğuna ve bu aşamada katılım müzakerelerine başlanmasının "tamamen şizofrenik ve sorumsuz" bir davranış olacağına inanmaktaydı.

Laima Andrikiene (PPE, Litvanya), Orwell'in Hayvan Çiftliği adlı kitabıyla bir benzerlik kurarak Türkiye'nin henüz Kopenhag Kriterleri'ne tamamen uymadığı halde neden Türkiye ile müzakerelerin başlaması gerektiğini merak ettiğini dile getirmiştir. Görüşünü "Tüm hayvanlar eşittir, ancak bazı hayvanlar diğerlerinden daha eşittir" şeklinde belirtmiştir. Diğer bir Baltık Parlamento üyesi Tatjana Zdanoka (Verts/ALE, Letonya) kendi ülkesi Letonya ile bir karşılaştırmaya gitmiş, orada da insan hakları savunucularının AB'ye katılım için kampanya yürüttüğünü ancak bir müddet sonra hayal kırıklığına uğradığını şu sözlerle belirtmiştir: "Dillere ilişkin yasada yapılan düzenlemelerin sadece belirli bir dilsel azınlığa yarar getirmesi amaçlanıyordu: İngilizce konuşan işadamları."

Meselenin bir de strateji boyutu vardı - bölgenin problemleri en iyi nasıl ele alınmalıydı. Katılım müzakerelerinin başlamasına karşı çıkanlar, müzakerelerin Türkiye'deki işleri iyileştirmeyeceğinde ısrarlıydı. Jeanine Hennis-Plasschaert (ALDE, Hollanda) "Böyle yapmak (bu noktada katılım müzakerelerini başlatmak), bence, işi tersinden yapmaktır" diye görüşünü ifade etmiştir. Sosyalistlerin ve Yeşillerin çoğunluğu, çeşitliliği

 ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kucaklamada cesaret gösteren, bir örnek teşkil eden ve değişmiş bir Türkiye'yi kabul eden güçlü bir Avrupa istediklerini belirtmişlerdir. Bu amaca en iyi hizmet edecek olan şeyin özenli bir şekilde yürütülecek müzakerelerin ardından Türkiye'nin nihai üyeliğiyle sonuçlanacak bir süreç olduğuna inanmaktaydılar.

Parlamento'daki ana farklılıklar ve büyük bölünmeler Avrupa'nın ne olması gerektiğine, Türkiye'nin üyeliğinin tarihi bir fırsat mı yoksa ciddi bir yanlış değerlendirme mi olduğuna ve üyeliğin Avrupa'yı daha güçlü ve sağlıklı mı yoksa daha sıska ve zayıf mı yapacağına ilişkindi[32].

Sonuç olarak Parlamento tarafından benimsenen çözüm şu şekilde özetlenebilir: Ciddi ön şartlarla kabul. Türkiye'nin katılımı prensipte kabul ediliyordu; ne var ki, işçilerin serbest dolaşımı, Birliğe katılması halinde Türkiye'nin haklarında derogasyonlar ve Türkiye Birliğe katılmadan önce (en erken 2014'te olacak şekilde) AB için yeni bir mali çerçevenin belirlenmesinin önemi gibi konulara ilişkin kalıcı korunma şartları vurgulanmaktaydı. Bu ön şartlarla birlikte, herhangi bir noktada müzakereleri askıya alabilecek bir izleme sitemi ve mekanizmasının olması gerektiği de vurgulanmıştır. Birbiriyle çelişen görüşleri bir araya getirmeyi amaçlayan bir girişimde bulunulmuş ve dikkatli bir belge oluşturulmuştu.

Türkiye'de Kürtlerin baskı görmesinin bir sembolü olarak gösterilen Kürt kökenli eski milletvekili Leyla Zana nihayet hapishaneden salıverilmiş ve bu durum herkes tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Fakat Türkiye'nin katılımı konusunda AP temelde bölünmüş durumdaydı ve hemen hiç ortak nokta bulunmamaktaydı. AP üzerine ideolojik ve stratejik bir bölünme çökmüştü ve kimlik meselesi bunun başını çekiyordu. Avrupa nedir? Avrupa ne olmalıdır[33]? Bu noktadan sonra AP kararları görünürde tutarsız bir hal almış, Türkiye'nin katılım sürecinin açık uçlu yapısı vurgulanır ve üst üste yapılan hatalar belirtilirken AP Türkiye'nin üyelik isteğini desteklemeye devam etmiştir.

AP'nin ana işlevi temsildir. Avrupa'da görüşlerin yoklandığı bir zemin olarak hareket etmektedir. Brüksel'in en iyi gördüğü yolda ilerlemesi halinde, AP seçmenler için bir kanal görevi görmektedir. AP, Avrupalıların düşündüklerinin tam bir aynası olma beklentilerini karşılayamamaktadır, ancak Konsey ve Komisyon'un uzman bilgiye ve oldukça sağlam temelli hesaplara dayanarak hareket ettiği durumlarda AP aynı zamanda daha derin düşünce akımlarına yanıt vermektedir. Anayasal sürecin rotadan sapmasından önce ve sonra AP'de Türkiye hakkında yapılan tartışmalara

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

karmaşanın ve bölünmenin hakim olması bir tesadüf değildir. AP'nin seçkincilik ilkesini savunan bir proje olmasından memnun olmamak, gelecekteki gidişatı konusunda endişeli olmak ve bir kontrolsüzlük algısı Avrupa halkının içine işlemiştir[34]. Türkiye hakkındaki tartışmalar, Avrupa'da kimlik ve gidişat konusundaki daha geniş bir tartışmayı temsil etme görevi görmektedir.

5. Türk Demokrasisi ve Avrupa Birliği'nin Değerleri

AP'nin bakış açısına göre, Türkiye ile yaşanan zorlukların ana hatları değerlendirme yapılan dönem boyunca hemen hemen aynı kalmıştır: Azınlık hakları ve temel haklarla ilgili problemler, Türkiye'nin devlet örgütlenmesi ve Türkiye'nin komşularıyla sorunları.

Azınlık meselelerinde, Kürtlere yapılan muamele birincil öneme sahip olmuştur. AP, Kürtlerin kültürel haklarındaki gelişmeleri memnuniyetle karşılamıştır, ancak AP kararlarına göre hala kabul edilemez sıkıntılar bulunmaktadır. Diğer azınlık meselelerine ilişkin AP'nin söylem ya da kararlarında, gayrimüslim azınlıklarının haklarının korunması ihtiyacının vurgulanması yönünde hafif bir değişim hariç hemen hiç değişiklik olmamıştır.

Türk siyasetinde ordunun rolü özellikle 2002'den bu yana azalmıştır. AKP'nin Türkiye'nin güçlü Milli Güvenlik Kurulu'nda sivillerin etkisini artırmadaki başarısı bu akımın bir sembolü olmuştur[35]. AP bu hamleyi iyi karşılamakla birlikte çekinceleri devam etmektedir. Devletin dayandığı ideoloji, Kemalizm, hala problemli olarak görülmekte ve reformalara rağmen yeni bir anayasa ihtiyacı şiddetlenmektedir.

Kıbrıs meselesinde artık tek suçlu olarak Türkiye görülmemektedir. Ancak mevcut durumun devam etmesi ve Türkiye'nin Kıbrıs Cumhuriyeti (Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni- GKRY) de Gümrük Birliği kapsamında kabul etmeyi reddetmesi AP'nin bildirilerinde kilit problem olarak yer almıştır. Kıbrıslı Rumlar 2004 yılında Annan planını reddettiğinde AP'nin tutumunda bir değişiklik olmuştur. Ancak GKRY AB'ye katıldıktan sonra, AP, Türkiye'nin Kıbrıs'a derhal tüm üye devletlere davrandığı gibi davranması gerektiğini belirtmiştir[36].

Türkiye'nin komşularıyla olan ilişkilerindeki en büyük başarı hikayesi Yunanistan olmuştur. Ardı ardına Türkiye ve Yunanistan'ı vuran 1999 depreminden sonra her iki taraftan da birbirine yardım ve sempati yağmış ve

 ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Yunanistan Türkiye'nin AB'ye girişi konusundaki duruşunda değişikliğe gitmiştir[37]. Daha sonraları da eski Ege rakipleri çok daha gelişmiş bir ilişki yaşamışlardır. Bu durum, AP'de Yunan Parlamento üyelerinin söylemlerinin yumuşamasında kendini göstermiştir. Tartışmaları ilgili oldukları siyasi grupların yaklaşımları doğrultusunda ele almaya başlamışlardır ve AP'nin kararları da bu doğrultuda değişiklik göstermiştir[38].

Diğer yandan Ermenistan tamamen farklı bir meseledir. 1987 yılında AP tarafından sözde Ermeni soykırımının tanınması istenmiş, ancak bu istek daha sonra 10 yıl süreyle rafa kaldırılmış, Türkiye'nin üyelik beklentileri arttıkça tekrar AP kararlarına dahil edilmiştir. 2005 yılında, sözde soykırımın tanınması AP tarafından Türkiye'nin AB'ye katılımı[39] için bir önkoşul olarak kabul edilmiş ve her ne kadar sonraki bir kararla iptal edilse de AP'nin isteği değişmeksizin kalmıştır. Türkiye'nin sözde Ermeni soykırımını tanımayı reddetmesi AP tarfından Türkiye'nin daha derin bir rahatsızlığının göstergesi olarak görülmüştür- "üyelik yolundaki bir ülkenin geçmişiyle uzlaşması ve onu tanıması elzemdir"[40].

2002 yılında idam cezasının kaldırılması ve 2004 yılında Leyla Zana'nın nihayet serbest bırakılması başarı olarak kabul edilmiştir. AKP hükümeti yönetiminde Türkiye'nin ekonomik istikrarı ve gelişimi de takdir edilmiştir. Ancak varılan sonuç hala Türkiye'nin yeterince değişmemiş olarak görülmesidir[41]. Demokrasinin işleyişi hususunda ise, Türkiye sürekli olarak AP tarafından incelenmiş ve Avrupa standartları ile uyuşmadığı sonucuna varılmıştır.

Avrupa Çerçevesinde Demokrasi

AP, Avrupa'daki karar verme sürecinin kurumsal üçgenindeki duruşunu sürekli olarak ifade etmiştir. Türkiye örneği, AP'nin 'halkın sesi' olarak önemini artırmak için kullanılmıştır. Gümrük Birliği anlaşmasından sonra, Konsey, Türkiye'den bile çok Parlamento üyeleri tarafından eleştiriye uğramıştır ve o zamandan bu yana AP tarafından yapılan değişiklikler Türkiye konusunda karar verme sürecinde kendisine daha fazla önem verilmesi gerektiği yönünde olmuştur[42].

Parlamento tarafından yapılan değişiklikler, somut olarak resmi güç talebi şeklinde olmamıştır, daha ziyade AP'ye bilgilere erişim ve istişare hakları verilmesine odaklanılmıştır[43]. Toplantıdaki konuşmacılar, Türkiye'ye ilişkin kararlarda AP'nin de söz hakkı olmasını talep etmiştir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Fakat Parlamento, katılım müzakerelerinin açılması gibi kilit derecede önemli meselelere ilişkin kararlarında sürekli olarak Komisyon ve Konsey'in isteklerine uyumlu davranmıştır.

2004 genişlemesinin ve Avrupa seçimlerinin akabinde, Parlamento üyeleri, yaygın bir şekilde destek görmemesine rağmen Konsey ve Komisyon'un genişleme sürecini hızlandırma eğilimini şiddetle eleştirir hala gelmişlerdir. Türkiye hakkındaki tartışmalarda, AB içerisindeki kurumlar-arası ilişkiye sadece kısaca bir değinilmiştir. Ama değişiklikler ve düzenlemeler açıkça göstermiştir ki, AP Türkiye ile yapılan katılım müzakerelerinin her safhasına Avrupa halkının ve bizzat Parlamento'nun gerçek anlamda dahil edilmesinin çok önemli olduğu düşünmektedir[44].

Kültür ve Kimlik

Avrupa'nın Türkiye'yi içermeyen coğrafi, dini ve kültürel bir alan olarak görülmesi kolay kolay değişmeyecek kuvvetli bir algıdır. Türkiye ve Türkler, Avrupa ve Avrupalılar açısından merkezi 'diğer' bölümünü oluşturmaktadır ve bu konuda Haçlılara kadar uzanan döneme atıf yapılabilir. Ancak çağdaş açıdan daha fazla öneme sahip olan nokta, kolektif ve sosyal kimliğe dayalı farklılaşmalardır[45]. Bu durum AP'de iki-katmanlı bir odak noktası olarak gösterilmiştir. Bir yandan tartışmalar AB üyeliğine yönelik Kopenhag Kriterleri'ne dayanarak objektif bir kimlik anlayışı etrafında gerçekleşirken diğer yandan kimlik sübjektif ve sonuçta tartışmalıdır.

Kopenhag Kriterleri açık bir şekilde AB üyeliğinin, siyasi ve ekonomik gerekliliklerini yerine getiren herhangi bir Avrupa devletine açık olduğunu belirtmektedir[46]. Bundan dolayı, Avrupalı olmak da bizzat katılım kriterleri arasındadır, ama, örneğin işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı ile karşılaştırıldığında bu kriterin incelenmesi daha zordur. Türkiye'nin bir Avrupa devleti olup olmadığı ya da o şekilde görülüp görülmediği sorusu, 2004 yılında Brüksel Avrupa Konseyi toplantısından sonra şiddetle tartışılan bir mesele olmuştur.

Brüksel'de, Türkiye'nin kriterlerin siyasi boyutunu yeterli ölçüde yerine getirdiği tanınmış ve katılım müzakerelerinin başlangıcı için bir tarih belirlenmiştir. O sırada ele alınmayan pek çok sorun olmuş, fakat bu problemlerin çözülebilir nitelikte olduğu düşünülmüştür[47]. AP'de bile sadece küçük bir azınlık bu engellerin Türkiye'nin değiştirilemez nitelikteki olumsuz özelliklerinden kaynaklandığı düşünmüştü[48].

 İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Türkiye'nin üyeliğine ilişkin gerçek sınav, Türkiye'nin bu sorunların üstesinden gelip gelemeyeceği, bunu ne zaman ya da nasıl yapacağı değildir. Asıl mesele, çoğu insan tarafından Avrupa'nın kültürel ve tarihi çevresinin dışında olarak kabul edilen bir ülkeyi kabul etmede Avrupa'nın becerisi ya da istekli olup olmamasıdır[49].

Hakim olan görüşlerden birisi, Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye ilişkin bir çevreleme politikası uyguladığı, bu ülkeyi ekonomik ve siyasi açıdan etki alanı içerisinde tutmayı amaçladığı ancak diğer yandan bizzat Birliğe katılmasına izin vermekten kaçındığı yönündedir[50]. Türkiye'nin başvuru sürecinin uzunluğu göz önünde bulundurulduğunda bu görüş makul gözükmektedir. Fakat bu görüşü savunanlar temelinde yatan gerekçeleri tatmin edici bir şekilde açıklayamamışlardır. Makul bir sebebe dayansın ya da dayanmasın, Türkiye'nin katılım meselesi *Grenzfrage* (sınır meselesi) – Avrupa'nın coğrafi ve kültürel sınırlarına ilişkin bir mesele- olmuştur. Avrupalılar Türkiye'den aday ülke olarak bahsettiklerinde, aslında Avrupa tanımından bahsetmektedir[51].

Resmi olarak AP, Avrupa değerlerinin kesin olduğunu ileri sürmemektedir[52]. Mecliste, Türkiye'nin üyelik talebinde bulunabilmesinden önce yapması gerekenler konusunda genel bir fikir birliği bulunmaktadır. Parlamento daha da ileri giderek, Türkiye'nin değer, tutum ve şartlarda gerekli değişiklikleri sağlar sağlamaz üye olmaya hak kazanacağını beyan etmiştir. Mecliste yaşanan kararsızlık, bu durumun mümkün olup olmadığına ilişkin anlaşmazlıktan kaynaklanmaktadır. Katılım sürecinin nihai hedefi olarak Türkiye'nin üye yapılması fikrine karşı çıkanlar şüphe taşımaktadır. Kaçınılmaz bir şekilde prematüre olan bir katılımın hem AB hem de Türkiye'nin kimliği açısından doğurabileceği sonuçlardan korkmaktadırlar. Bu açıdan Türkiye'nin katılım süreci kendine has bir yapıya sahiptir[53].

Daha önceki hiçbir katılım sürecinde neyin Avrupa kimliğini oluşturduğuna ilişkin temel soru gerekli görülmemiştir. Avrupa kimliği, kendine has özellikleri olan belirli bir dizi münhasır niteliğe dayanan özcü bir kimlik mi, yoksa uygun koşullar altında elde edilebilecek evrensel bir kimlik midir? Belirli bir din gibi tanımlanabilir değerler dizisine mi dayanır? AP içerisinde iki büyük, birbiriyle çelişen düşünce akımı tanımlanabilmektedir. Birincisi, Avrupa'nın Yahudi-Hıristiyan mirasıyla ilgilidir. Bu görüşün savunucuları, Avrupa'nın açık bir şekilde Hıristiyanlığa dayalı ortak değerler dizisine bağlı olduğuna, ancak sadece bu dinin taraftarlarıyla sınırlı olmadığına inanmaktadır. Diğer ana düşünce

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

akımı da Avrupa'yı ortak değerler ve ilkeler dizisine bağlı olarak tanımlamayı tercih etmekte, ancak bunu yaparken daha laik bir temele dayanmaktadır. Bu görüşü destekleyenler, hukuk devleti ve bireysel özgürlükler gibi Aydınlanma ideallerini ortak Avrupa kimliğinin temeli olarak görmektedir[54].

Türkiye'yi Avrupa'nın dışında tutan Avrupa kimlik söylevinin tarihsel süreci yazılı kayıtlarla da desteklenmektedir. Kısaca, 19.yüzyıla kadar İslam; 19.yüzyıldan iki dünya savaşı arası döneme kadar medeniyet ve Soğuk Savaş'tan bu yana da kültür ana ayırt edici faktör olmuştur. Bu boyutların tamamı hala tartışmalarda görülebilmektedir, ancak ifade ediliş biçimleri değişmektedir. Türkiye'nin potansiyel açıdan Avrupalı olarak görüldüğü Parlamento söylevine ilişkin olarak, yeni, karmaşık bir kimlik fikri önem kazanmaktadır. Bu sentezde, Türkiye, Avrupa kültürünü derinleştirmede, bu sayede de yeni, kapsayıcı bir kimlik paradigmasının oluşumunda rol oynamaktadır[55].

AP'de Türkiye'nin katılımını destekleyenler zaman zaman ülkenin Müslüman dünyaya bir örnek teşkil etme şeklindeki potansiyel rolünden bahsetmektedir. Bu, konuya ilişkin yapılan akademik tartışmalarda da sık duyulan bir görüştür[56]. Avrupa Birliği'nin bu konuya ilişkin tek bir bakış açısı bulunmamaktadır. Yine bu konuya ilişkin gerçek bir tartışma yapılmamıştır. Türkiye'nin katılımına karşı çıkanlar, Türkiye'nin katılımının Avrupa'nın kültür, kimlik ve siyasi bütünlüğü açısından olumsuz etkiler doğuracağına odaklanmayı tercih etmiştir.

6. Gelecekten Beklentiler- Egemen Bir AP'de Farklılaşan Avrupa Algıları

Avrupa entegrasyonunun yavaş ancak önlenemez süreci şu ana kadar AP'nin etkisinde de istikrarlı bir artışı beraberinde getirmiştir. AB'nin iç meselelerinde etkisinin artmasıyla birlikte, Avrupa Parlamentosu'nun dış politika konularına ilişkin duruşunu da zenginleştirmesi muhtemeldir. Muvafakat(uygun görme) sürecinde [57] ve devamında gelen, aralarında Lizbon Antlaşması'nın da bulunduğu sözleşme değişikliklerinden anlaşılacağı üzere şu ana kadar bu görüş doğru çıkmıştır. Avrupa entegrasyon sürecinin tersine çevrilmesi olasılığı tamamıyla yok sayılamaz fakat şu ana kadar temsilin artırılması ve bir adım ötede de entegrasyonun artırılması yönünde bir eğilim olmuştur[58].

Şu sıralar Türkiye ile yapılan katılım müzakereleri sorunsuz bir şekilde seyretmemektedir. Bir ileri bir geri giden ilişkide, şu an içinde bulunulan aşama "ileri hareket eden bir birleşmede ani bir düşüş ya da daha dramatik bir yavaşlama" olarak görülebilir[59]. Müzakereler duvara mı çarptı yoksa şu an yaşanan durgunluk sadece önceki zor dönemlerin bir benzeri mi? Hem Fransa hem de Almanya'nın liderleri Türkiye'nin katılımı noktasında ciddi kaygılar taşıdıklarını ifade etmişlerdir. Yine anketlere göre, Türkiye'nin AB üyelik isteği 2005'teki yüzde 75'ten 2007'de yüzde 40'a düşmüştür[60].

Yine de şu an yaşanan sıkıntılar, önceki sıkıntıların en kötüleriyle bile karşılaştırılamaz. Şartların değişmesi önceleri AB-Türkiye ilişkilerini çok fazla etkilemişti ve bu durumun gelecekte de geçerli olmayacağına inanmamızı gerektirecek bir neden bulunmamaktadır. Örneğin yıllardır süregelen Kıbrıs kördüğümünün çözülmesi kuşkusuz müzakerelere yeni bir ivme kazandıracaktır. Diğer yandan PKK ile yaşanan çatışmanın daha da şiddetlenmesi Türkiye'nin katılım sürecinde gelişmelerin önünü kesebilir.

İncelenen tarihsel süreç boyunca Avrupa Parlamentosu, Türk siyasetinin çeşitli alanlarında süregelen eksiklikler konusunda yorumlarda bulunmuştur. Türkiye'ye ilişkin AP kararları zamanla daha analitik ve kapsamlı olmuş, ancak temel meseleler hemen hiç değişmemiştir. Türkiye henüz beklentilere cevap verememektedir, ancak bu konuda çabaladığı düşünülmektedir. AP, artık Türkiye'yi Avrupa'nın varoş bölgelerinde kendi köşesinde yuvarlanan bir ülke olarak görmemekte, bunun yerine Türkiye'nin Avrupalı bir devlet olmak için samimi girişimlerde bulunduğunu düşünmektedir. Ayrılığa neden olan soru ise bunun istenen bir durum olup olmadığıdır.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılım tartışmaları muhtemelen devam edecek ve daha da şiddetlenecektir. Avrupa Parlamentosu'nun bakış açısına göre, Türkiye'nin AB üyeliğinin istenmesinin altında Türkiye'ye ilişkin algılara olduğu kadar Avrupa'ya ilişkin algılara da dayanan varsayımlar bulunmaktadır. Tartışmalar boyunca, bilhassa da 1999'dan bu yana, Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkanların dayanağı, ekonomik göstergeler ve siyasi özgürlükler gibi görece belirli ve ölçülebilir değişkenlerden, daha soyut ve belirsiz kavramlara doğru kaymıştır. Aynı zamanda, basitleştirmelerden ve keyfi ifadelerden oluşan argümanlar, siyasi spektrumun Avrupa Birliği'ne muhalif gruplarından ve uç kesimlerinden merkeze doğru yaklaşmıştır. Ancak Türkiye hakkındaki tartışmalardan çıkarılabilecek tek sonuç kültürel korumacılık olarak nitelendirilen terimin yükselişi değildir. Avrupa Birliği'nin doğasına ilişkin sorunun siyasi söylevde kendisini iyiden iyiye hissettirmesi, bu durumun çeşitli siyasi

grupları farklılaşan görüşleriyle bu sorunla yüzleştirmeye zorlaması daha da önemli bir sonuç olarak kendisini göstermektedir. AB ne olmalıdır?

Ek-1: Avrupa Parlamentosundaki ve Avrupa seçimlerindeki Siyasi Gruplar [61]

Avrupa Parlamentosundaki Siyasi Gruplar

Komünistler ve Aşırı Sol

GUE Konfederatif Avrupa Solu

GUE/NGL Konfederatif Avrupa Solu/ Kuzey Yeşil Solu

Yeşiller (ve Bölgeciler)

V Avrupa Parlamentosu'nda Yeşil Grup

Verts/ALE Yeşiller/ Avrupa Özgür İttifakı

Sosyalistler ve Sosyal Demokratlar

PES Avrupa Sosyalistleri Partisi

Bölgeciler

ARE Avrupa Radikal İttifakı

Liberaller ve Liberal Demokratlar

ELDR Avrupa Liberal Demokratik ve Reformcu Partisi

ALDE Avrupa için Liberal ve Demokrat İttifakı

Tutucular ve Hıristiyan Demokratlar

PPE Avrupa Halk Partisi (Hıristiyan Demokratik)

PPE-ED Avrupa Halk Partisi (Hıristiyan Demokratlar) ve Avrupalı Demokratlar

Ulusal Muhafazakarlar

RDE Avrupa Demokratik İttifakı

FE Forza Europa Partisi

UEN Uluslar Avrupa'sı için Birlik

Avrupa Birliği'ne Muhalif Olanlar

EDN Uluslar Avrupa'sı Partisi

EDD Demokrasiler ve Çeşitlilikler Avrupa'sı Partisi

IND/DEM Bağımsızlık ve Demokrasi Grubu

Diğer ve grup dışı

TGI Bağımsız Üyeler Teknik Grubu

NI Grup dışı üyeler

1994'te AP'nin Oluşumu (567 koltuk)[62]

Dördüncü Avrupa seçimleri 1994 yılında 9-12 Haziran tarihleri arasında düzenlenmiş ve 567 Parlamento üyeleri seçilmiştir. Bu seçimlerden sonra 9 siyasi grup oluşmuştur.

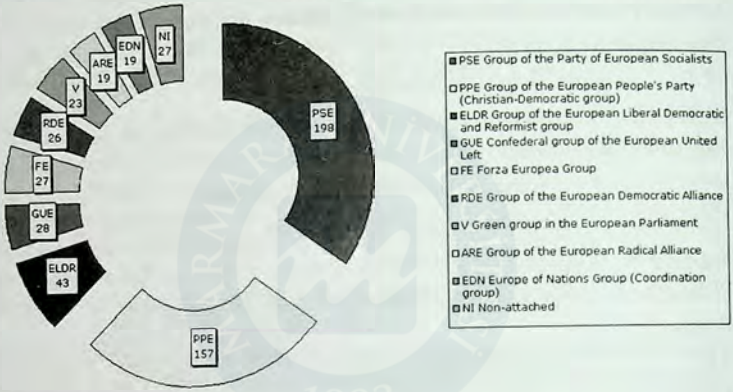

Grup	Başkan	Koltuk
PSE	Pauline Green	198
PPE	Wilfried Martens	157
RDE	Jean-Claude Pasty	26
FE	Giancarlo Ligabue	27
ELDR	Gijs De Vries	43
GUE	Alonso José Puerta	28
V	Alexander Langer ve Claudia Roth	23
ARE	Catherine Lalumière	19
EDN	James Goldsmith	19
NI		27
Toplam		567

1999'da AP'nin oluşumu (626 koltuk)

Beşinci Avrupa seçimleri, 1999 yılında 10-13 Haziran tarihleri arasında düzenlenmiş ve 626 (1995 yılında Avrupa Birliği'ne Avusturya, Finlandiya ve İsveç katılmıştır) koltuk için oy verilmiştir. Seçim sonucunda 7 siyasi grup oluşmuştur. PPE, AP'de ilk kez en büyük siyasi grup olmuştur.

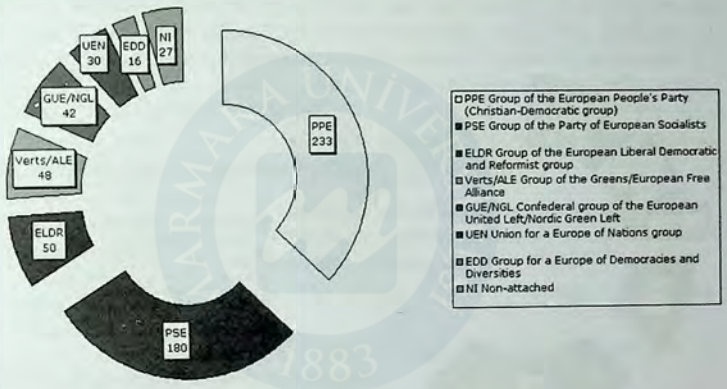

Grup	Başkan	Koltuk
PPE	Hans-Gert Pöttering	233
PSE	Enrique Barón Crespo	180
ELDR	Pat Cox	50
Verts/ALE	Heidi Hautala ve Paul Lannoye	48
GUE/NGL	Francis Wurtz	42
UEN	Charles Pasqua	30
EDD	Jens-Peter Bonde	16
TGI	Gianfranco dell'Alba ve Francesco Speroni	18
NI		8
Toplam		626

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

2004'te AP'nin Oluşumu (732 koltuk)

1 Mayıs 2004 yılında 10 yeni üye devlet AB'ye katılmıştır. Parlamento üyesi sayısı 732'ye çıkmıştır. 25 üye devletteki seçimler 2004 yılında 10-13 Haziran tarihleri arasında aynı anda düzenlenmiştir. PPE, DE ile birleşmiş ve AP'deki en büyük siyasi grup olmaya devam etmiştir.

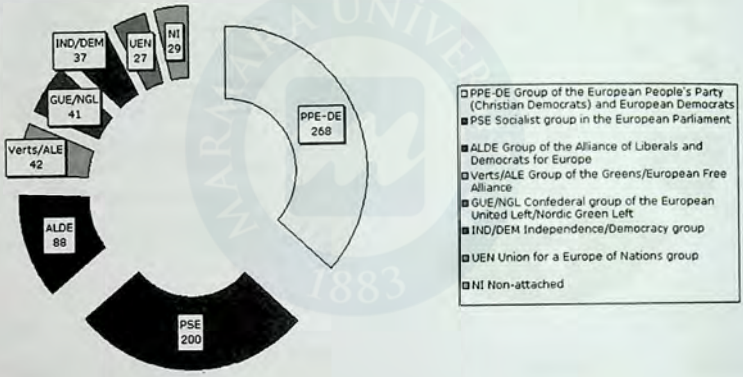

Grup	Başkan	Koltuk
PPE-DE	Hans-Gert Pöttering	268
PSE	Martin Schulz	200
ALDE	Graham Watson	88
Verts/ALE	Daniel Cohn-Bendit ve Monica Frassoni	42
GUE/NGL	Francis Wurtz	41
IND/DEM	Jens-Peter Bonde ve Nigel Farage	37
UEN	Brian Crowley ve Cristiana Muscardini	27
NI		29
Toplam		732

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Sonnotlar:

---

* Bu makalenin daha önceki bir versiyonu İngilizce olarak SINaN Projesi kapsamında yayınlanmıştır. Bakınız: http://sinan.ces.metu.edu.tr/

** Araştırmacı, Finlandiya Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'ndeki (Finnish Institute of International Affairs) görevinden ayrılmıştır.

[1] Patrick Barkham, "Minority report", *The Guardian Weekly,* , Vol. 176, No. 10, 2007, [s. 17, 18]. 2014 yılında Parlamento üyelerinin sayısı 751'e düşecektir. O zamana kadar geçici bir anlaşma yürürlüktedir. Bakınız Presidency conclusions 12-13.12.2008, [s. 14], Annex 1.http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/104692.pdf.

[2] Richard Corbett, Francis Jacobs ve Michael Shackleton, *The European Parliament,* (London: John Harper Publishing, 2003), [s. 9].

[3] Donatella M. Viola, *European foreign policy and the European Parliament in the 1990s: an investigation into the role and voting behaviour of the European Parliament's political groups*, (Aldershot: Ashgate, 2000), [s. 250, 251].

[4] a.g.e., [s. 37]. 1999 yılında AB bütçesinin %34,5'i tercüme hizmetlerine ayrılmıştır.

[5] a.g.e., [s. 25]. Örneğin, karar önergelerinin üç sayfayı, açıklayıcı beyanların ise beş sayfayı geçmesine izin verilmemektedir.

[6] Stefan Krauss, "The European Parliament in EU External Relations: The Customs Union with Turkey", *European Foreign Affairs Review* 5/2000, [s. 218], s: 215-237.

[7] a.g.e. [s. 6].

[8] Corbett *ve diğerleri. The European Parliament*, [s. 38].

[9] AP seçimlerinde ortalama seçmen katılımı seçim kontrolü zamanlarında %50'in altında olmuştur. Ancak Belçika, Lüksemburg ve Yunanistan'da oy kullanmak zorunludur. İtalya'da oy kullanmak vatandaşlık görevidir. Eurostat web sitesi/ Avrupa seçimleri seçmen katılımı: *http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1073,46870091&_dad=portal&_schema=PORTAL&p_product_code=SDI_GG1210* Erişim tarihi 28.03.2007.

[10] Berthold Rittberger, *Building Europe's Parliament, Democratic Representation Beyond the Nation-State,* (New York: Oxford University Press, 2005), [s. 151].

[11] Andrew Heywood, *Politics, (*Hampshire; Palgrave, 2002), [s. 148].

[12] Barkham, "Minority report", [s. 17]. 2007 yılında Parlamento üyelerinin %1,1'i Afrika, Asya, Uzakdoğu, Ortadoğu kökenli bireylerden oluşmuştur; bu değer AB nüfusu için yaklaşık olarak %5 düzeyindedir. Hindistan kökenli Londralı bir Parlamento üyesi olan Claude Moraes bu çelişkinin altını çizer: "[Parlamento binasının] dışına çıkarsınız ve Brüksel'de Afrika, Orta Doğu ve Asya'dan gelen tam

ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

bir etnik çeşitlilik görürsünüz. İçeriye girdiğinizde bu durumun tamamen ortadan kalktığını göreceksiniz, ta ki saat 5'te temizlikçiler binaya girinceye kadar."

[13] AP'nin genel tartışma kurulu 'yarım daire' adıyla bilinir.

[14] Politik gruplar AP bütçesinin yaklaşık %15'ini alır ve kullanır.

[15] 1999-2004 parlamento döneminde en az 6 önceki devlet veya hükümet başkanı üyeydi. Corbett *ve diğerleri. The European Parliament*, [s. 43].

[16] Corbett *ve diğerleri. The European Parliament*, [s. 90].

[17] Muhafazakâr politik grubun tam ismi şu anda Avrupa Halk Partisi-Avrupa Demokratları'dır (European People's Party - European Democrats) ve EPP-ED kısaltması altında çalışır. Benzer şekilde, sosyalist grup da Avrupa Sosyalistleri Partisi Grubu (Group of the Party of European Socialists) olarak bilinir.

[18] Muhafazakâr politik grubun tam ismi şu anda Avrupa Halk Partisi-Avrupa Demokratları'dır (European People's Party - European Democrats) ve EPP-ED kısaltması altında çalışır. Benzer şekilde, sosyalist grup da Avrupa Sosyalistleri Partisi Grubu (Group of the Party of European Socialists) olarak bilinir.

[19] Avrupa konularına odaklanan gazeteler, TV kanalları web sayfaları ve diğer medya araçları vardır. Bazıları nispeten büyük tiraj oranlarına sahiptir ve bunlardan bir kaç tanesi bu çalışmada tamamlayıcı kaynak materyali olarak kullanılmıştır. Yine de, bunlardan hiçbiri pek çok ulusal Avrupa medya aracının sahip olduğu konuma ulaşamamıştır.

[20] Krauss, "The European Parliament in EU External Relations: The Customs Union with Turkey", [s. 236].

[21] Ömer Taşpınar, "The Old Turks' Revolt", *Foreign Affairs*, Nov/Dec 2007, [s. 122], s: 114-130; Nicole Pope ve Hugh Pope, *Turkey Unveiled, A History of Modern Turkey*, (London: John Murray, 1997).

[22] AP oturumu 16.07.1997, *Situation in Turkey and Northern Iraq*.

[23] Tutanaklar 28.10.1999 – A5-0023/1999, *Socrates and Youth for Europe programmes: Turkish participation.*

[24] Nicole Pope ve Hugh Pope, *Turkey Unveiled, A History of Modern Turkey*, 2. basım (New York: Overlook Press, 2000) s: 359-362.

[25] Tutanak 06.10.1999 – B5-0120, 0124, 0129 ve 0140/1999, *State of relations between Turkey and the European Union.*

[26] AP oturumu 06.10.1999, *State of relations between Turkey and the EU.*

[27] AP oturumu 24.10.2001, *Turkey.*

[28] AP oturumu 01.04.2004, *Progress towards accession by Turkey.*

[29] Toplantı tutanakları 01/04/2004 - P5_TA(2004)0274, A5-0204/2004, *Progress towards accession by Turkey.*

[30] Taşpınar, "The Old Turks' Revolt", [s. 124].

[31] Daha detaylı bilgi için bakınız. Ek 1.

[32] AP oturumu 13.12.2004, *Turkey's progress towards accession.*

[33] Tutanaklar 15/12/2004 – P6_TA(2004)0096, A6-0063/2004, *Turkey's progress towards accession.*

[34] *The Economist*, 02.06.2005, "The Europe that died".

[35] Taşpınar, "The Old Turks' Revolt", [s. 125].

[36] Türkiye'nin kendisi de Kıbrıs konusunda bölünmüş durumdadır –ordu, askerin erken bir tarihe çekilmesi konusunun gündemde olmadığı noktasında katıyken AKP hükümeti daha uzlaşmacı bir tutun sergilemektedir. Taşpınar, "The Old Turks' Revolt", [s. 125].

[37] Bunlar tek sebep değildir ancak güçlü sembolik anlam taşırlar. Pope ve Pope *Turkey Unveiled, A History of Modern Turkey*, 2000, s. 362; Meltem Müftüler-Baç, *Enlarging the European Union, Where Does Turkey Stand?* (Istanbul: TESEV Publications, 2002), [s. 23].

[38] Karşılaştırma için örneğin bakınız, AP Oturumu, 18.07.1996, *Kittelmann report* ve AP Oturumu 18.9.1996 *Political situation in Turkey* ile AP Oturumu 16.09.1999, *Earthquakes in Turkey and Greece* ve takip eden oturumlar.

[39] Tutanaklar 28.09.2005 – P6_TA(2005)0350, b6-0484, 0487, 0496, 0498, 0502 ve 0505/2005, *Opening of negotiations with Turkey*

[40] Tutanaklar 27.09.2006 – P6_TA(2006)0381, A6-0269/2006, *Turkey's progress towards accession.*

[41] Anu Leinonen, Tuula Kojo, Mervi Nousiainen, Sampsa Peltonen ve Lauri Tainio, (der.) *Turkki Euroopan rajalla?* (Helsinki: Gaudeamus, 2007), [s. 21]; *The European Voice,* "MEPs slam Ankara's slow reforms", Vol. 12, No. 31, 31.08.2006.

[42] AP Oturumu 14.02.1996, *Financial cooperation with Turkey.*

[43] Örneğin bakınız, Tutanaklar 02/12/1999 – A5-0070/1999, *EC-Turkey Customs Union.*

[44] Tutanaklar 27.09.2006 – P6_TA(2006)0381, A6-0269/2006, *Turkey's progress towards accession.* "80. [Avrupa Parlamentosu] daha önceki müzakerelerden farklı olarak Türkiye'nin durumunda Avrupa kamuoyunu müzakereler ve Türkiye'nin bu çerçevede kaydettiği gelişmeler konusunda sürekli ve yoğun olarak bilgilendirmenin gerekli olacağını vurgulamaktadır".

[45] A. Nuri Yurdusev, "Re-visiting the European Identity Formation: The Turkish Other", *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies,* Vol. XXX, No. 3, Spring, 2007, [s. 63, 64], s: 62-73.

ULUSLARARASI ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

[46] Avrupa Komisyonu web sitesi, Accession criteria agreed in the Copenhagen European Council 1993. http://ec.europa.eu/enlargement/enlargement_process/accession_process/criteria/index_en.htm *Erişim* tarihi 01.02.2007.

[47] Brussels European Council 16.12.2004 ve 17.12.2004, European Council 16238/1/04. http://www.consilium.europa.eu/cms3_applications/applications/newsroom/LoadDocument.asp?directory=en/ec/&filename=83201.pdf Erişim tarihi 06.02.2008.

[48] Angelos Giannakopoulos ve Konstadinos Maras, "Der Türkei-Diskurs im Europäischen Parlament 1996-2003", Angelos Giannakopoulos ve Konstadinos ve Maras (der.) (2005), *Die Türkei-Debatte in Europa, Ein Vergleich*, içinde [s. 21] s: 21-34. http://www.yasni.de/ext.php?url=http%3A%2F%2Fwww.ulb.tu-darmstadt.de%2Ftocs%2F125242549.pdf&name=Konstadinos+Maras&cat=filter

[49] Ayrıca bakınız, Müftüler-Baç, *Enlarging the European Union, Where Does Turkey Stand?*, [s. 53, 54, 55].

[50] Harun Arikan, *Turkey and the EU: an awkward candidate for membership?* (Aldershot VT, Ashgate, 2006), [s. 141].

[51] Martina Warning, "Reflecting the Negotiation Deadlock, EU-Turkey Relations Now, Then and Tomorrow", *ZEI EU-Turkey-Monitor* Vol. 3 No. 1, March 2007, [s. 2], s: 1-3.

[52] a.g.e ve ayrıca şurada da açıkça belirtilmektedir: Tutanak 05/06/2003 – A5-0160/2003, *Turkey's progress towards accession.*

[53] Giannakopoulos ve Maras, 2006, [s. 33, 34].

[54] Örneğin bakınız, AP oturumu 04.06.2003, *Turkey's application for EU membership.*

[55] Hakan Yılmaz, "*Turkki Euroopan kartalle"*, Leinonen *ve diğerleri*, *Turkki Euroopan rajalla* içinde s: 47-58; Yurdusev,"Re-visiting the European Identity Formation: The Turkish Other", [s.72]; Leena Laine, *Turkey on the Way to Europe – The Other in Europe's/EU's Discourses,* Tampere Üniversitesi (University of Tampere) Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, Yüksek Lisans Tezi, 2001, [s: 106-116].

[56] Taşpınar, "The Old Turks' Revolt", 2007, [s. 130].

[57] 1987'de, Tek Avrupa Senedi ile (Single European Act-SEA), AP'nin güçleri işbirliği prosedürü ve onama prosedürünün geçerlilik kazanmasıyla daha da arttırılmıştır. Onama prosedürü ele alınan konuda büyük öneme sahiptir. AP'ye Birliğin tüm Katılım antlaşmaları ve ortaklık anlaşmalarını onaylama veya reddetme konusunda resmi bir yetki verir. AP'nin diğer pek çok resmi yetkisi AB'nin iç yasamasıyla ilişkiliyken onama prosedürü üçüncü ülkelere ilişkin olarak

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

çok büyük, hatta uygulanması zor bir yetki sağlar. Corbett *ve diğerleri*, *The European Parliament*, 2003, [s. 4].

[58] Viola, *European foreign policy and the European Parliament in the 1990s:* ....2000, [s: 30-40].

[59] Warning, "Reflecting the Negotiation Deadlock, EU-Turkey Relations Now, Then and Tomorrow", 2007, [s. 3]. Warning, her ne kadar ilişkilerin gelişimi çevrimsel görünse de, Türkiye ile AB daha önce hiç olmadığı kadar entegre hale geldikleri için şu andaki yavaşlamanın yıkıcı olabileceği konusuna işaret eder. Tam üyelik olmaksızın entegrasyonun geliştirilebileceği çok az alan kalmış olduğunu ifade eder. Bu nedenle, Türkiye bu aşamada hayal kırıklığına uğratılırsa bundan sonra gönlünü almak mümkün olmayacaktır. Benim görüşüme göre bu durum gelecekte geçerli olabilir, ancak henüz o noktaya gelinmemiştir çünkü halen pek çok çözülmemiş konu mevcuttur.

[60] Taşpınar, "The Old Turks' Revolt", [s. 127].

[61] *Laurent de Boissieur's Europe Politique,* www.europe-politique.eu/elections-europeennes-1994.htm Erişim tarihi 18.02.2008 ; European Parliament, *The Week: 20-07-99(s).* http://www.europarl.europa.eu/press/sdp/pointses/en/1999/p990720s.htm Erişim tarihi 13.02.2008.; European Parliament, *The Week: 20-07-2004(s).*http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+PRESS+TW-20040720-S+0+DOC+XML+V0//EN Erişim tarihi 18.02.2008. Politik grupların akronimleri burada Fransız geleneğine göre düzenlenmiştir.

[62] Şekiller Avrupa Parlamentosu Kütüphanesi'nden elde edilmiştir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bizler bugün siyasi önemi çok büyük bir olayın tanıklarıyız. Türkiye Avrupa'ya dahildir. Olayın derin anlamı işte buradadır: Bu, coğrafi nitelendirmenin kısaltılmış ifadesinden ya da geçerliliğini birkaç yüzyıldır sürdüren tarihi bir tesbitten çok, bir gerçeğin onaylanmasıdır. Türkiye Avrupa'ya dahildir. (...) Bundan ötürü, Avrupa'nın -o Avrupa ki kendini özgürce ifade etmek demektir- ve Türkiyeínin askeri, siyasi ve ekonomik açıdan etki ve tepkilerinde özdeşleşmesinden daha doğal ne olabilir?*

Prof. Dr. Walter Hallstein,
AET Komisyonu İlk Başkanı

* Bu metin dönemin AET Komisyonu Başkanı Prof. Dr. Walter Hallstein'in 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara'da yapılan "Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Türkiye Cumhuriyeti Ortaklık Anlaşması" imza töreninde yaptığı konuşmadan alınmıştır.